

3 1761 05263874 9

49.

„ . . . Az assignáták azért váltak veszélyesekké, mert kibocsáttattak in infinitum, s mindamellett mégis sikerük volt, mert csakugyan meg lőn mentve a haza.“

(Kossuth Lajos a képviselőház 1848. augusztus 24-iki ülésén, az 1848/49-iki költségvetés, illetve a papírpénzkibocsátás tárgyalása alkalmából.)

A KOSSUTH-BANKÓK KORA

A SZABADSÁGHARC PÉNZÜGYEI

IRTA

FARAGÓ MIKSA

AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK FELÜLVIZSGÁLÓJA

ELŐSZÓT IRT HOZZÁ

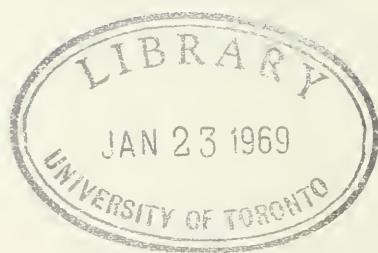
Dr. BÁRÓ MADARASSY-BECK GYULA

Szíves megemlékezés

A NYUGAT KIADÁSA, BUDAPEST

HJ
1068
F3

Előszó.

1848 február 24-én kikiáltják Franciaországban az új köztársaságot. És ismét Franciaországból kiindulólág, mint a reakció béklyóiba vert népek egyetlen sóhaja, megrázkódtatja a levegőt a szabadság lehelete. Hozzánk március 3-án ér a hír: egy olyan momentumban, amikor a nemzet egész életét átölelő közgazdasági és közjogi átalakulás küszöbén áll. A levegő tele van feszültséggel; egy gyökeres reform szükségének tudata él mindenkiben. Kossuth Lajos még ugyanazon napon tartott hatalmas beszédében, amelyben Őfelségéhez feliratot indítványoz, amely Magyarország részére a független miniszteriumot, Ausztria részére az alkotmányt követeli, ezt mondja: „Mi gördítjük fáradatlanul Sysiphus kövéit és az én lelkemre epesztő aggodalommal borúl a mozdulatlan-ság fájdalma; vérző szívvel látom, miként pazaroltatik annyi nemes erő, annyi hű tehetség, egy háládatlan munkában, mely a taposó malom kínjaihoz hasonlít.“

És ebben az egy mondatban ki van fejezve annak a rettentő tehetetlenségnek a fájdalma, amelyben Magyarországot évtizedeken keresztül részben „a bécsi rendszer csontkamrájának sorvasztó szele“, de nagyrészen az ország nagy közgazdasági érdekeinek meg nem értése tartotta.

Több mint egy fél századdal a francia forradalom után, amely egyetlen ökolcsapással törte össze évszázadoknak a társadalmi osztályokat egymástól elválasztó hagyományait, és

amely a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméivel az állami és társadalmi élet radikális átalakításának orgiáit ülte, nálunk a régi rendszeren még nem történik változás. A nemesek privilegizált jogai és a jobbágyság jognélkülisége minden anyagi és politikai vonatkozásukban képezik az ország közjogi bázisait. A nemzet Ausztriával szemben alkotmányos jogainak állandó és kétségbeesett védelmére van szorítva. És a diéták minden feliratában visszatérő védelme az alkotmány formáinak, a nemzet képviselőténak folytonos gravaminális politikája, amelynek az ország komoly anyagi érdekei nem adják meg a tartalmat, egy sívár nemzeti élet tükrét adják, melyből az ország közgazdasági életérdekei iránti érzék teljesen hiányzik. A közjogi védekezésben az ősi hagyományos formáknak egy öntudatlan túlbecsülése fejlődik ki a nemességben, amely optikai csalódáshoz vezet: a saját magánjogi érdekű kiváltságaikban látják az ország alkotmányának legfőbb bástyáját és egy osztály anyagi érdekeinek védelmét jóhiszeműen az ország alkotmányának védelmével tévesztik össze. A mellett mindenki elégedetlen: a nemesség mert a földek vagy sehogy, vagy rosszúl műveltetvén, nem jövedelmeznek; a jobbágyság, mert a rettenetes súlylyal reánehazódó szolgáltatások terhe alatt megélhetése úgyszólván lehetetlen. Az átalakítás reformja pedig csak tapogatózva és félénk lassú lépésekkel halad előre, kínosan vajudik minden egyes kérdés felett. A jurista nemzet csak megerőltetéssel érti meg az ország kiáltó szükségletét az anyagi fejlődést előmozdító közgazdasági reformok után.

1830-ban jelenik meg Széchenyi István „Hitel“-e. És az ő lángelméje világít be legelőször az ország igazi érdekeinek megértését gátló sötétségbe. Ő mer legelőször lelkesedésének egész tűzével szembeszállani a gravaminális politikával és hirdeti a közgazdasági érdekek prius-át. Látja az ország köz-

gazdasági helyzetét. Az utak az év legnagyobb részében járhatatlanok. A Dunán hajó nem jár. Az országnak vasútja nincs. Földművelése rossz. A jobbágyot megöli a dézsma és a robot. Tőke végtelenül kevés és ami van, a telekkönyv és a kereskedelmi törvények hiánya miatt hitelbe nem kapható, csak uzsora alapon. Az összetartás, a közérdekek felismerése mindenütt hiányzik.

Széchenyi eszméi kezdenek azután a köztudatba lassanként átszűrődni és 1832-től kezdve nyomon lehet követni hatásvukat a közgazdasági törvényeken.

Most alkotnak még csak törvényt a vásári bíróságokról; alkotnak néhány kereskedelmi jogszabályt, valamint a szóbeli pereskedésekről, a végrehajtásról, a telekkönyvi betáblázásról, a csődeljárásról, a moratóriumról és a sequestrumról is törvényesen intézkednek. De milyen megcsontosodott előítéletekkel kell minden egyes törvényalkotásnak megküzdenie! Hiszen mikor az országgyűlésen szóba kerül csak a jobbágytelkeket művelő nemesség megadóztatása, maga felsőbükkii Nagy Pál szólal fel a nemesi kiváltságok sérthetetlen megvédésére és a váltótörvényt, amely egy félszázadig nem tudott megvalósulni, legjobban a nemesi előjogok szempontjából ellenzik, mert a váltótörvényt nem vehette tekintetbe az ősiségi jogokat.

Az ország legfontosabb és legégetőbb jogi és gazdasági kérdésének, a jobbágyság ügyének mélyébe hosszú szenvedélyes viták után először az 1836 : IV—XIII. t.-c.-kek nyúlnak bele. E törvényes intézkedések szentesítést nyert részei biztosítják a jobbágyok számára a szabad költözködést, a jobbágyi haszonvételnek beruházásokkal együtt való eladhatási jogát, intézkednek részletesen a jobbágyokat illető hasznokról, sőt a VIII. t.-c.-ben már az örökváltság is lehetővé tétetik. Végre az 1848-iki országgyűlés a VIII—XIII. és XV. t.-c.-kekben véglegesen szakít az elavult hűbéri intézményekkel, kimondja

a közteherviselést, megszünteti a dézsmát és a pénzbeli fizetéseket, valamint az úrbéren alapuló szolgáltatásokat és a földesúri hatóságot, kimondja a földtehermentesítést az ország költségén, eltörli az ösiséget és megszünteti a papi tizedet.

Az ország szíve verését végre megértő dicsőségteljes munkával megteremtetnek egy modern Magyarország és egy modern gazdasági fejlődés alapjai, ugyanakkor, mikor a képviseleti rendszer behozásával és a független magyar kormány létesítésével az ország alkotmánya is gyökeréig átalakul. És a szabadság ezen hajnalhasadásában, mikor hazánk még alig eszmél teljesen új helyzetében, egyszerre elsötétül minden és a nemzet karddal és vérrel kénytelen megvédeni ugyanazokat a jogokat, amelyeket az imént alkotott. Rettenetes helyzet egy országra nézve! Az elhelyezkedés az új bázisokon még nem történhetett meg. Minden kérdésben új fogalmak, minden vonalon új jogok, amelyek megértve és megemésztve még sehol nincsenek. És lángban áll az ország egy élet-halál harcban, amelyet nemzeti és gazdasági léteért folytat.....

Ennek a kornak végtelenül kúszált közgazdasági életébe világít be Faragó Miksa műve. A feladat nehéz és érdekes. Fáradtságos munkája köszönetet érdemel.

Kívánom, hogy könyvét a megérdemelt siker kísérje!

Dr. báró Madarassy-Beck Gyula.

ELSŐ FEJEZET.

1.

A szabadságharc előzményei.

A magyarság 1848/49-ik évi önvédelmi harcának indító okai és rugói felől még ma is a legeltérőbb vélemények uralkodnak. Az abszolutizmus megvilágításából — közvetlenül a nagy harc leveretése után — az a felfogás domborodik ki, hogy az önvédelmi harcot Kossuth Lajos „csinálta” s az egész harc nem volt egyéb, mint „Kossuth és társai” mérhetlen hatalmi és uralmi vágyának kifolyása. Az abszolutizmus irodalma úgy tüntette fel az eseményeket, mintha azok csupán az intranzigens elemek felforgató aknamunkájának következményei lettek volna. A másik oldalról viszont — az emigránsok irodalmi működése révén — mind jobban és jobban terjedt az a hit, hogy az önvédelmi, vagy szabadságharcot csupán a „kamarilla” gyászos működése okozta és zuditotta a nemzetre.

E két szélsőséges irány két táborra osztotta a közvéleményt. Mindkét tábor hatalmas irodalmi működéssel igyekezett igazát bizonyítani. Külföld és belföld egyforma bőséggel ontotta a sok papírt: csupa vád és csupa védelem. Hatalmas könyvtárrá dagadt a szabadságharc irodalma. És aki e könyvtárt áttanulmányozza, azzal könnyen megeshetik, hogy ama felfogás suggestiója alá kerül, mely e könyvek szelleméből kisugárzik, hogy: a magyar szabadságharc csupán néhány embernek magánügye volt. Ez a felfogás még ma sem évült el egészen; vannak, akik még ma is személyi ügynek tekintik a nagy fellángolást, s még ma is uralkodónak nevezhető az a felfogás, hogy az 1848/49-ik évi gazdasági,

társadalmi és állami megrendülés a hatalmi érdekek és személyi aspirációk eredőjének eredménye volt.

Legfőbb ideje volna, hogy eloszolják az a köd, mely e kérdést a homály fátyolával borítja, s ideje, hogy a nemzet tisztán láthassa az erőknek ama csoportosulását és összejátszását, mely a nagy harcnak ébresztője és mozgatója volt.

A magyarság önvédelmi harca nem egyéni aspirációk következménye volt.

A magyarság önvédelmi harca nem személyeknek a hatalom birtokáért folytatott küzdelme volt.

A magyar önvédelmi harc az összmonarchikus eszme és az ennek megteremtésére létesített segédeszközök: a császári abszolutizmus és a bürokratizmus csődbejutásának következménye volt!

A magyar önvédelmi harc nem egyéni érdekek felszínrejutásának, hanem ama rothadás következménye volt, mely a gazdasági kizsákmányolásra ítél ország egész testén és közigazgatásának minden szervén elharapózott.

. . . Ha olykor-olykor szélcsend idején lobot vet a levegő, a pásztorok félnék asszony népének képzelete lidércek és boszorkányok kénköves lehelletét látja a tüneményben jelentkezni. A tudományos vizsgálat kiderítette, a higgadt elme megállapította, hogy, ahol lángra gyul a semmisség, ott — tetőfokát érte el a föld mélyén összehalmazódott anyagok rothadása . . . Mikor pedig egy nemzet fölött a szabadságnak, vagy a forradalomnak lángja fellobban, mikor egy népnek, mint egy egyetlen egyénnek kezében megvillan az önvédelemnek kardja, akkor — — — akkor nézzünk itt is mélyen a szint alá, s megtalálhatjuk mindannyiszor a rejtély nyitját: a rothadási folyamat előrehaladottságát.

A magyar önvédelmi harcot nem egyéni törekvések keltették életre, hanem az államszervezet minden tagján elhatalmasodott perészedés és rothadás. Ennek beigazolására szükséges, hogy a magyarság negyvenesévekbeli helyzetét megrajzoljuk.

*
* *

A negyvenesévekbeli Magyarország tipusa a gyarmati helyzetbe sülyedt országoknak: vasgyűrüként övezi s minden életerejét fölszívja egy idegen hatalom. Ipára semmi, kereskedelme alig vala-

mivel több. Pénzügyei züllöttek. Utai elhanyagoltak, vagy egyáltalában nincsenek. A közbiztonság nagyon gyenge lábon áll. Igazságszolgáltatási viszonyai a 19-ik század szégyenfoltja. Közigazgatása vagy egy századdal elmaradt . . .

Magyarország a negyvenes években tipikus gyarmatállam volt, mely arra használtatott, hogy természeti kincseivel s jövedelmeivel egy magasabb kulturájú nép kényelmét s állami létének nyugalmit előmozdítsa. Egykori világhírű kézműves ipara a legszükségesebb használati cikkek házi uton való előállítására süllyedt. Négy-ötsegedes műhely már ritkaság. Az egész országban alig akad műhely, mely a gyár nevet megérdemelné. A gépeket Magyarország részére hiába találták fel, itt nem alkalmazhatók, mert az önkényuralom egy olyan vámvonalláncára verte az országot, mely teljesen kizárta az osztrák gyártmányokkal való versenyzés lehetőségét. A hazai iparnak csak az a kis tér maradt, melyet az akkori viszonyok között az osztrák ipar nem tudott, vagy nem akart kiaknázni. A magyar kéz ügyessége és a magyar elme rátermettsége nem voltak képesek magyar ipart teremteni, illetve a rég volt ipar nagyságát fenntartani. Az ipar kulturtermő fegyvere a hasznavehetetlenségig berozsdásodva állott s nem osztott áldást és jólétet a foglalkozás nélkül lézengő és foglalkozást kereső kezek százezrének.

A magyar kereskedelem igen alacsony fokon állott. Voltak ugyan előkelő kerskedőink, ezek azonban — csekély kivétellel — nem annyira kereskedelmi tevékenységükkel, mint inkább vagyonukkal, társadalmi tevékenységükkel és összeköttetéseikkel szereztek tekintélyüket. A kereskedelem legnagyobbbrészt a belföldi vásárok felkeresésére szorítkozott. Külkereskedelmünk csak Bécsbe irányult, mely a magyar nyersterményeknek egyetlen fogyasztó piaca volt. Bécsben azonban, éppen a nagy felhajtás következtében időközönként úgy leszorították termeszterményeink és állataink árát, (melyeket visszahozni vagy huzamesabb ideig ott tartani a tetemes költségek miatt nem lehetett) hogy a nagy kockázat következtében ez is mindinkább összeszorult, s a földbirtokos inkább bevárta, míg a bécsi kereskedő jött el hozzá vásárolni. Ily módon néha és néhol több év termeszterménye is felhalmozódott az értékesítés lehetetlensége miatt.

Termesztményeink értékesíthetetlenségének legnagyobb akadálya a modern forgalmi és közlekedési eszközök teljes hiánya és az utak borzalmasan sivár állapota volt. Vasut csak papiroson volt még akkor Magyarországon, s abból is csak egy kis darabcska: Pesttől Szolnokig. Szekér volt az egyedüli szállító eszköz. Az országos és községi utak minőségét a „hat ökör se huzza ki” mondás jellemzi a legjobban: egy egynapos esőzés után napokon át teljes lehetetlenség volt a sulyosabb társzekereket előbbre vinni, szárazság esetén pedig a mély homok miatt csak nagyobb számú igás jószág befogásával, ami persze a költségeket jelentékenyen emelte. Folyóink, víziutaink teljesen szabályozatlanok, s rajtok csak itt-ott egy jármű, melyek közt gőzös alig-alig akad. A hidak fából készültek s néhol több napi járóföldre állanak egymástól. A pesti Lánchid volna az első állandó vashid, ez azonban még csak készül'őfélben van. A legtöbb helyen kompokon bonyolítják le az igen kis forgalmat, s persze csak akkor, ha nem zajlik a folyó, mert akkor egyáltalában megakad a közlekedés a folyópartnál. Ilyenkor a levél- és csomagforgalmat is csak a két part között kifeszített erős köteleknek csigákon való át- és visszahúzása útján bonyolítják le . . . Tengerpartja az országnak van, de nincs. Van, mert hiszen Fiume a miénk és nincs, mert közlekedési eszközök hiányában Fiume a belső Magyarország kereskedelme részére hozzáférhetetlen. Tengeren túli forgalmunk tehát nincs, sem oda, se onnét. Terményeinket nem vihetjük — utak hiányában — ki Fiumén át; kifelé irányuló kereskedelmünk tehát csak Bécsbe irányulhat. (A Balkán nyersterményekből s állatokból épugy felesleggel birt, mint mi, arrafelé tehát piac híján nem szállíthattunk semmit.) Az osztrák határon keresztül azonban a vámvonat és a szállítás költségei miatt lehetetlen keresztül vinni áruinkat. A behozatalból szintén ki van zárva a külföldi verseny, mert Fiumén át nem tud jönni a forgalmi akadályok miatt, az osztrák határon át pedig nem jöhet a vámvonat miatt . . . Magyarországon a kereskedelem is csak savanyu kenyeret adott a negyvenes években.

. . . Se ipar, se kereskedelem. A kenyérkereset teljesen bizonytalan alapokon nyugodott, s ennek hiányában a nép nyomora mindinkább elviselhetetlenné vált. Az állandó és biztos keresetforrás hiánya gyakran inséget okozott és pedig még ott is, ahol egyéb-

ként bőven termett a föld. A Tisza vidékén például, a legjobb termőföldek határában egyaránt baj volt a bő termés is, a rossz termés is. Bőséges esztendőben nincs vevő, mert mindenki termesztő. A terményeket oly vidékre, ahol nem volt termés, tovaszállítani forgalmi utak és eszközök hiányában lehetetlenség . . . a termesztők azonban mégis kénytelenek bármily hitvány árért elveszteni terményeiket, miután a kenyéren kívül csak pénzen beszerzhető napi szükségleteiket is fedezniök kell. Bőséges esztendőben tehát ötször-hatszor annyit kell eladni, mint inséges esztendőben, hogy a szükségletek fedezésére a megfelelő összeg előteremthető legyen. Az alföldi embert bőség-szükség egyiránt bankrottá teszi: mert a bőségben is csak ennivalója van, feleslegét félre nem teheti s így szűk időre semmije sem marad fel. (Hazánk, 1847 április 6.) A felföldön pedig állandó volt a kenyérhiány, miután ott egy kicsiny termőföld hozadékából aránylag nagyszámu lakosság volt kénytelen megélni. Legjobb helyzete még aránylag a túladunai magyarságnak volt, mely a mezőgazdaság műveléséből elég tisztességes keresethez juthatott, miután terményeit könnyen, rövid uton és rövid idő alatt vihette a szomszédos ausztriai városokba. Megtakarításról azonban inég ezeknél sem lehet beszélni.

A takarékosság kérdése egyáltalában nagyon gyenge lábon állott. A takarékpénztári intézmény a nép szélesebb rétegei előtt csaknem teljesen ismeretlen volt még. Pesten már működött ugyan a Fáy István alapította Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, meg volt már a Magyar Kereskedelmi Bank is, továbbá volt a negyvenes évek közepe táján már vagy 5—6 vidéki pénzügyintézetünk is, ezek azonban oly szerény keretek között mozogtak, hogy a takarékosági szellem ez időtájt való megnyilatkozásának még csak a nyomait is alig lehet felfedezni. Magyarországon ekkor még csak ott tartottunk, hogy a nép, ha egy kis keresetre szert tett, elrejtette pénzét a ládája fenekén, ahonnét aztán csak akkor került elő, ha vásárra indult a gazda. Takarékoság híján az intézetek igen csekély tőkék felett rendelkeztek, minek következtében a hitelkereslet igényeit csak megközelítőleg sem tudták kielégíteni.

A hitelkereslet szempontjából ez időtájt egy „Nemzeti Bank” felállítása utján lehetett volna legjobban segíteni a bajokon, mert a nemzeti, azaz bankjegykibocsátó bankok akkor még világszerte

a népek legbőségebb hitelforrásai voltak. A Nemzeti Bank felállítása azonban a királyi akarat sziklabátyáján ledönthetetlen akadályba ütközött, s a nemzet eziránti vágya teljesítetlen maradt. Az országban forgó bankjegyeket a Bécsben székelő „Osztrák nemzeti bank“ bocsátotta ki, melynek törvényességét ugyan el nem ismerte az országgyűlés és szabadalmának szentesítéséhez sem járult hozzá jóváhagyásával, de viszont gyengeségének érzetében belenyugodott abba, hogy mint egy szövetséges ország fizetési eszköze elfoglalja egy magyar nemzeti bank pénzjegyeinek helyét. Az osztrák nemzeti bank szűk látkörű vezetősége azzal hálálta meg a nemzeti képviselőt gyöngeségét, hogy Magyarországon főkhivaltat nem állított fel, a magyarság hitelviszonyainak javításához egy szemernyivel sem járult hozzá, sőt odáig ment, hogy bankjegyeinek beváltásáról sem gondoskodott kellőképp, minek következtében állandóvá tette az irtózatot az osztrák banktól s állandóvá az ennek hatása alatt keletkezett — ágiót. Ha bankóban kapott fizetést a magyar, hát sohasem tudta, hogy tulajdonkép mennyi is az a pénz, amely a markát nyomja: mert az ágió állandóan volt. Néha ugyan csak 2—3 százalék, néha azonban 20 százalék is! Aki csak tehette, nem fogadott el mást, mint ércpénzt, ezüstöt vagy aranyat. Vagy akár rezet is. Csak a papirtól irtózott mindenki . . . Még az — adószedő is, aki következetesen ezüstben követelte a fizetéseket.

Kereskedelmi törvényünk egyáltalában nem volt, s helyét elavult, régi, nagyrészt a pénzügyekre vonatkozó törvények s az azokhoz fűzött magyarázatok töltötték ki. Természetes, hogy ilyen viszonyok között a kereskedelem — mely csak ott fejlődik, ahol a legteljesebb biztonságot és szabadságot élvezheti — kezdetleges zsenge állapotában maradt, sőt napról-napra szemelláthatóan tért vesztett s egészen odáig sülyedt, hogy az osztrák portékáknak a magyar vásárokra vitelénél alig volt másnak nevezhető.

Pénzügyi törvényeink a legnagyobb hiányosságban szenvedtek s elmaradottságukban méltó folytatását képezték a kereskedelem részére alkotott jogszabályoknak. A nemzet elerőtlenedettsége mindkét téren szembetűnő. A függetlenség elvét fel nem adta a nemzet egy ponton sem, de a gyakorlatban tűrte, hogy akarata elnyomassék, hogy érdekeivel ellenkező törvények hozassanak és

hogy az ország szabad rendelkezési joga leköttesse. A vám- és bankügy önállóságát természetesnek vették, de csak óhajtották annak önálló rendezését. Megvalósításukhoz hiányzott a megfelelő erő. A pénzügyi kormányzáshoz való törvények egészen 1848-ig csaknem teljesen hiányoztak. Az államadósságok felvételének módjairól például nem intézkedett egyetlen törvény sem s „... a hadi adót az országgyűlés szavazta meg, de hovaforrását nem ellenőrizte; a koronajószágok és bányák jövedelme, a só árából befolyt összeg s a vámjövödelmek is törvényesen a királyt illették és sem megszavazásuk nem volt szükséges, sem hovaforrásuknak ellenőrzése lehetséges ...”¹

A kor szellemének megfelelő törvények alkotása teljesen lehetetlen volt. Meggátolta azoknak létrejöttét a két szemben álló hatalom: a kormány, mely merőben osztrák volt és a vármegye, mely ősi elmaradottságának és ősi hatalmának akkor még teljességben fennállott. Az ország kormányzása tulajdonképpen Bécsből történt — minden jog és törvény ellenére. Magyarországon végrehajtottak csaknem mindazon intézkedések, melyeket az osztrák miniszterium és az osztrák államtanács elrendelt. Tulajdonképeni végrehajtó szervezetünk az udvari kancellária volt, mely azonban egy fölfelé teljesen tehetetlen testület volt s az osztrák kormányzat szemében sem más, mint „expediáló, részben fordító hivatal.” (Halász Imre.) A törvényhozó testület nagyrészt kinevezett egyénekből csoportosodott össze. Hogy hogyan, miként folyt a tanácskozás e törvényalkotó üléseken? Talán legjobban megfigyelhetünk e kérdésre, ha teljes hűséggel leközlünk egy régmúlt, de tényleg megtörtént jelenet. 1826-ban vagyunk. Az 1811. és 1816-ban leszállított papírpénz ügyében folynak a tanácskozások. Az 1826-ik év közepéig már 11 üzenetet váltottak a rendek ez ügyben. A rendek ugyanis az ideiglenes papírpénz megszüntetését „sistere” kívánták (latin nyelven szövegezték a feliratokat) a főrendek ellenben e szó teljes kihagyását indítványozták. Erről vitatkoztak épen, mikor a főrendek ülésén 1826. április 1-én Széchényi István gróf e „sistere” szóra nagy beszédet mondott „... ha jól fölvevessük a dolgot, méltán kérhetjük ő Felségét, hogy sistálja a provizoriumokat, me-

¹ Réz Mihály Ausztria viszonya Magyarországhoz. Budapesti Szemle 1910 január. 397. szám.

lyek nemcsak annyi magánosokat szerencsétlenekké tettek, de az egész nemzetet oly zürzavarba hozták, melyek rendbehozását ezen „sistere“ szónak törvénybe iktatása eszközölheti . . . , amilyen tiszta szívvel szeretem hazámat, melytől annyi jót vettünk, oly tiszta lélekkel kívánom a provisoriumok megszüntetését, ennélfogva óhajtanám, hogy a rendeknek eredeti üzenetökben levő „sistere“ szó maradjon meg . . . „Mint a bomba, úgy hatott Széchényi Istvánnak e szelid kis „óhajtása.“ Összezugott a főrendek kara . . . mignem az elnöklő nádor rendre intette az izgatott gyülekezetet „Tekintve néhai atyja érdemeit — így szólt a nádor a renitens grófhhoz — figyelmen kívül kell hagynom az Ön szavait. A főrendeknek nincs szükségük az Ön tanácsára, sem intelmeire!“

. . . Ime ez volt a magyar törvényhozás anno 1826. és változatlanul ilyen maradt az utolsó pozsonyi diétáig: 1848-ig. Nagyön helyesen jellemzi Halász Imre az 1848 előtti viszonyokat, mikor az akkori magyar törvényhozást egy teljesen gerinctelen, tehetetlen tömegként festi le.¹ „Az egész királyi tábla, élén a személynőkkel s az összes káptalanok bent ültek a kamarában, ennek elnöke a királyi személynök, tehát kinevezett kormányközeg volt; a követi kamara elé költségvetést nem is terjesztettek, zárószámadást egyáltalán nem is látott, a kormányt felelősségre nem vonhatta, annak megbuktatására még álmában sem gondolhatott. Oly nemzeti képviselő létezett tehát, mely teljesen tehetetlen volt, csupán könyöröghetett, panaszkodhatott . . .“ . . . Én még hozzá merném tenni: de azt is csak titokban, bizalmas összejövetelek alkalmával. De ki is merészelt, vagy ki is akart szólni! A nép talán? A nép nem szólhatott! A népnek nem volt szava a nyilvánosságban. Ez az ország csak tízegynehány ezer nemes ember magántulajdonát képezte, s akié a föld, azé a hang! A nép csak arravaló, hogy uráért harcoljon, harcolva elessen, vagy ha élve marad, hát művelje urának földjét . . . A magyar nép a jobbagyság szolgajármát huzta, s az ország vezetésében semmi szerepe nem volt. A földbirtoknak époly kiegészítő részét képezte a rajta született s rajta lakó nép és örökség vagy adományozás útján épugy szállt át gazdáról gazdára is, mint akár — a marhaállomány. A népet

¹ Halász Imre: Bocskaitól Deák Ferencig (1606—1867.) Nyugat 1910 június 16.

a nemesség képviselte a törvényhozásban. A nemesség, melynek a külszinre, minden érdeke teljesen ellentétes volt a nép érdekeivel, mert — ez volt az általános felfogás — minden a nép javát szolgáló és őt baromi helyzetéből kiemelő intézmény csak a nemesség meglévő jogainak feláldozásával, vagy csorbitásával volt volna keresztülvihető. Ahhoz még nem volt eléggé okos és felvilágosodott a magyar nemesség, hogy belátta volna, mennyi kár háramlik reá abból, hogy „rabszolgákkal“ művelteti földjét, s hogy mennyivel nagyobb vagyonna tehetne szert, ha az ősiséget eltörölve forgalomképesé, szabaddá és hitelképesé teszi a magyar földet. A magyar nemesség nem tudta megérteni, hogy hogyan állhat meg a világ, ha a paraszt a saját lábán áll: enyhítés helyett egyre fokozta a jobbágyság terheit. „A nemes, a földesur hozta a törvényt s ő hajtotta végre, ő kezelte az alsó fokozatban a közigazgatási, a rendőri és bírói hatalmat. Mindebben természetszerűen csak a saját érdekei, a saját szükségletei vezették. Ő volt az állam s a maga javát azonosította az állami érdekekkel, a védtelenül kezében lévő munkástömegek érdekeit pedig számba se vette. (Acsádi Ignác a Közgazdasági Lexikonban.) A jobbágyi munkaerő és e munkaerő eredményének javarésze elment az urbéri illetmények fejében. Amije megmaradt a parasztnak, s amiért egy kis pénzt kapott, azt el kellett adóba fizetni, melynek nagyságát sohasem tudhatta előre, s melynek kivetésénél semmi szava sem lehetett. A parasztsággal valóban szívtelen keményen bántak. Kihasználtak kiszipolyozására minden lehetőséget és minden alkalmat. „Előfordult — írja a negyvenes évek elejéről Acsádi Ignác — hogy a földesur azért, mert az asszonyok a községnél elfolyó patakban mostak, külön adót, évenként egy pár csirkét s néhány tojást követelt jobbágyaitól. Noha a téglavetés és égetés nem volt regále, igen sok földesur annak nyilvánította és használta. A jobbágy néhol a jogáért, hogy vályogot és nyers téglát vethet, díjat volt kénytelen fizetni. De még annak sem mindég volt joga nyers tégláját kiégetni, aki a nyers téglakészítését már megfizette. Az égetésért külön díj járt. E zsarolásoknak pedig az építés szempontjából sajnos következményei voltak: nem lévén téglája, a jobbágy nem építhetett jó kéményt, melynek hiánya töméntelen tüzet és roppant kárt okozott...“ Az 1836-iki, 1839—40-ik, 1843. és 1844-ik

évi jobbágytörvények enyhítettek ugyan némileg a parasztság helyzetén, de az enyhítések papirosan maradtak. Mert bár megnyit is enyhítettek, a szabályok végrehajtását mindannyiszor a földesurra bízták, ez pedig fittyet hányt minden szabálynak és rendeletnek.

. . . Mig egy nép a felvilágosodottság egy bizonyos fokát el nem érte, addig békén — bár nyögve — huzza az igát. Sorsának szánszalmasságát csak akkor érzi, ha már egyszer felfogni képes, hogy ez máskép is lehetne . . . A magyar nép régen felfogta már alávalóságára jutásának nagyságát. „. . . A nyugat szelleme már megérintette hazánkat, a lelkekben nagy és mélyreható változás indult meg, mely valami újat, jobbat követelt . . .”¹

A nép felismerte helyzetének tarthatatlanságát, fegyvert fogott s nekiszegezte az egyik ellenségnek: az osztrák abszolutizmusnak. Vezetőinek — a magyar nemességnek — hibáit ekkor még nem látta tisztán a nép s így esett, hogy az ellen a hatalom ellen lépett fel mindenekelőtt, a melynek nyomása szemmel látható volt, s amelyet minden nyomorusága legfőbb kuforrásának tartott: a függő viszony ellen. . . Így indult meg a harc a császári hatalom ellen: az állami függetlenségért, amely alatt a nép az egyéni jólét elérkezését, illetve nyomorának megszűnését remélte. A függő viszony ellen fogott mindenekelőtt fegyvert a nép, mert a függő viszonyt egy nép csak addig tűri el, mig szellemi és gazdasági erői teljesen le vannak kötve. Ha azonban e téren az izmosodás megindult, akkor ez izmosodás hatása alatt megindul az egyedek önállósági törekvésének megnyilvánulása is. Másrészt azonban a hatalomnak is megvan a maga életösztlőne, mely előjogait önként csak a legkritkább esetben engedi át. És miként a hatalomért küzdő, vagy önállóságra vágyó osztály, ha már türhetetlenné vált helyzete, valami belső ösztöntől indítatva szembeszáll a hatalom birtokosával, ugy ez utóbbi is, jogainak vagy hatalma fenntartásának védelmére minden rendelkezésére álló módot és eszközt felhasznál. Talán, ha a küzdő felek egyike aránytalanul gyengébb a másiknál, akkor a szenvedélyek lángjának egy kicsinyke fellángolása után minden a régi, vagy akár egy újabb rendre tér. De ha nagy erők vitetnek harcba, akkor váltakozva a hatalom birtokában, éveken

¹ Halász Imre. Nyugat 1910 június 16.

át eltarthat az ellenségeskedés. És miként sokszor az elnyomottak diadalra jutása után a szabadság bajnokai a legkegyetlenebb zsarnokokká válnak, úgy néha a hatalom régi birtokosainak — tehát a reakciónak — győzelme utjain jutunk el a kívánt célhoz . . .

Azonban akár így, akár úgy alakul a helyzet, a dolgok lefolyása mindég azonos marad: a haladás szelleme diadalmaskodik. S ez eredmény bekövetkezte arányban áll a műveltség előhaladásával. Mert a művelt ember rendszerint felvilágosodott ember is. Felvilágosodott ember pedig inkább elbirja kezén-lábán a láncokat, mintsem szellemének szabad szárnyalását akadályozni engedné. Ahol a felvilágosodottság elért egy bizonyos fokot, ott lánggra lobban az indulat . . . ereje nyiltan jelentkezik . . . s az összeütközés a hatalom birtokáért megindul . . .

A magyarság 1848-ban elértkezett szellemi fejlődésének ama fokához, ahonnét áttekinthette nyomoruságának egész nagyságát: fegyvert fogott . . . Fegyveres fellépése elnyomatott: a reakció diadalt aratott . . . S a diadalmas reakció egynegyed század alatt teljesen átengedte a teret a haladás, a felvilágosodás irányának.

2.

A magyar „Vormärz“.

A pozsonyi országgyűlés ülészezésének utolsó heteiben egy kinos ügy mind nagyobb és nagyobb mértékben kezdte a követeket foglalkoztatni: Pozsonyban, Győrött, Pesten, s az országnak még számos helyén a nép tömegesen ellepte a felváltó pénztárak helyiségeit s követelte, hogy bankója ércpénzre váltassék be. Midőn pedig a pénztárak képtelenné váltak a fokozott igények kielégítésére, a nép lázadásban tört ki, s véres verekedéseket és tüntetéseket rendezett, melyeket csak a katonaság igénybevételével lehetett elfojtani. Hogy e nagyszabású és következményeiben gyászszos tüntetések eredetét megállapíthassuk, vizsgáljuk meg mindenek előtt, hogy mi volt azoknak tulajdonképeni előidézője. Egy pillantás a bankjegyek felváltásának módjára nyomra vezet bennünket.

Magyarországon csak úgy, mint Ausztriában, az Osztrák-nemzeti bank pénzjegyei forogtak. 1816 óta ezek a jegyek s igen kevés ércpénz képezték a kizárólagos kiegyenlítési eszközt, s ha valami nagy tekintélynek nem is örvendhettek a bankjegyek, mégis megbarátkoztak velük, s ha érc nem akadt, nagyobbára teljes értékben elfogadták. Szívesen azonban sohasem, amit elsősorban a felváltás nehézsége okozott. Egy-egy nagyobb bankjegy felváltása sokszor egész napot, sőt néha többet is igénybe vett, miután egyrészt igen nagy távolságra feküdtek egymástól a váltópénztárak, másrészt azoknak megközelítése néha teljességgel lehetetlen volt. Az Osztrák-nemzeti bank ugyanis nem gondoskodott megfelelő számu felváltó pénztárról, fiókintézete pedig az egész országban nem volt¹ és csupán a budai, temesvári, nagyszombeni és kassai *állampénztárak voltak megbízottjai a váltási szolgálat ellátására.*² De még e pénztárak is csak bizonyos napokon, s csupán a készlet arányában állottak a várakozók rendelkezésére. Gyakori eset volt, hogy semmire sem juthattak a pénztárakkal, miután a készlet az állam szükséglete folytán elfogyott. Az első felváltó ugyanis rendszerint a kincstár volt, s ennek igényei mindenkor soronkívül intéztettek el. Csak ezután került a sor magánosokra. De gyakori volt az is, hogy a nagy bankó birtokosa el sem juthatott az állampénztárig, miután nem volt út, mely oda vezessen. A budai pénztár pl. a téli időszak beálltával, mikor a Duna zajlása miatt szét kellett hordani a hajóhidat, tökéletesen el volt zárva a pestiek s a környékeliek elől. Ilyenkor aztán a pesti só- és harmincadhivatalnál próbálkozhattak, s várhatták a jó szerencsét, míg rájuk kerül a sor. Ez a tarthatatlan állapot (a Dunán való átkelésnek időközönként való lehetetlensége) arra bírta a pesti kereskedőket, hogy orvoslásért folyamodjanak a nemzeti bankhoz. Több ízben, így egy *1842 február 19-én* kelt, — 5 pontból álló — folyamodványukkal is, arra kéri a bank igazga-

¹ A bankfiókpénztárak felállításának ideje: *Budán* 1818 szeptember 1. *Temesvár* 1823 február 1. *Nagyszomben* 1823 augusztus 18. *Kassa* 1845 január 2.

² „Diese Kassen . . . bildeten eine Abteilung der betreffenden Staatskassen und wurden auch durch Staatsbeamte verwaltet . . . “ Die *entwicklung des Verwaltungsorganismus der Oesterr.-ung. Bank, vormalig priv. oesterr. Nationalbank. Von Karl Tsurm* Kontrollor der Oest.-ung. Bank. Wien 1908. (9-dik lapon).

tóságát, hogy a budai felváltó pénztárt helyezze át Pestre, miután a kereskedelem itt összpontosul s ennél fogva Pesten van a bankra a legnagyobb szükség.¹ A bankvezetőség azonban (egy) 1842 május 12-én adott válaszában² a kérés teljesítését, miután — úgy mond — „magasabb és fontosabb tekintetek gátlólag állanak annak útjában“, elutasította. A bank válasza persze elégedetlenséget szült a pesti kereskedők körében, de orvoslásért nem tudván hová folyamodni, kénytelen-kelletlen beletörődtek a változhatatlanba, s legfeljebb egyesek — nem fogadták el teljes értékben az osztrák bankót. *Egyesek . . . a kik levonnak valami kicsikét belőle a felváltás nehézkessége miatt* Ingadozóvá válik az érték! s ez végül oda vezet, hogy a nép szélesebb rétegei bizalmatlansággal viseltetnek a papírok iránt. Ily módon lassanként állandósul az ágió, az értékkülömblet, az ingadozás, a bankjegyektől való tartózkodás és félelem.

Az ekként kialakult hangulatba csak egy kis parázs hir kell, hogy a szenvedélyek lobot vessenek s akkor kész a pánik, a bankókrízis! . .

1848 elején a magyar nép hangulata éppen eléggé präparálva volt már az osztrák bankó ellen ahhoz, hogy a legkisebb nyugtalanító hir hatása alatt tömegesen igyekezzék megszabadulni az a nélkül is félve fogadott papirtól. Feltámadtak az elmúlt idők sötét emlékeinek árnyai. Azok az emlékek, melyek feledésbe úgy sem mentek még, s melyeket nem csak az öregebbek, de a középkorúak is átéltek: *az 1811-ik és az 1816-ik évi devalváció*. Az a megrendülés, melynek nemcsak emléke, de hatása sem mult még el végkép: az állami csőd, melynek következtében száz és száz-ezer család jutott koldusbotra miután egy napon arra ébredt, hogy a „*fekete bankó*“ száz forintja immár csak husz forintot ér. Az ezen szomorú idők óta állandóan lappangó kétség és gyanu a papírpénzek iránt minden gyanus hir nyomán fel-fel ujjult, s hogy nagyobb szerű nyugtalanság eddig nem fordult elő, az csupán arra a körülményre vezethető vissza, hogy a nemzeti banknak ügyes politikával és néha nagy áldozattal sikerült a készfizetést 1816

¹ Az I. számú melléklet ezen kérvényt egész terjedelmében (német nyelven) ismerteti.

² Lásd a II. számú mellékletet: A bankvezetőség válasza. Eredetije a Pesti kereskedelmi testület levéltárában van.

óta állandóan fenntartani. A pénztárhoz tolongókat legfeljebb megváratták, de egyébként *mindeddig* kielégítették igényeiket. Ily módon hamar elült az elégedetlenség.

Mintha azonban az 1848-ik év beköszöntésével mindez megváltozott volna! Egyik riasztó hír a másikat üzi, s a nyugalanság, mely ezek nyomán a lelkeket elfogja, csak nem akar megszűnni. Franciaországban kitört a forradalom s a párisi nép február 24-én kikiáltotta a 3-ik köztársaságot. Néhány nap alatt e hír végig száguld egész Európán, s a népeket mindenütt forradalni lázba hozza. S a mi népeink — már mint azok, amelyeknek volt egy kis vagyonkája — legelőbb is a bankba szaladtak. „A bécsi bank, az időváltozásnak e tapintatos pókja érezte meg legelsőbben is a válságos idők bekövetkezését . . .”¹ Mindenki ezüstöt akar a papír helyett, melyet nemcsak hogy beváltani siet, hanem fizetés fejében még elfogadni is vonakodik a kereskedő. „ . . . Értelmesebb emberek is meglepett a páni félelem, — s több kalmár, korcsmáros, mészáros stb. vonakodott bankjegyet fizetésben elvenni s abból visszaadni . . .”² Persze ez kihatással volt mindenrendű és rangu ember életviszonyaira. A kereskedelem teljesen megakadt. A forgalom a legszükségesebb igények kielégítésére szorult össze.³ Nem új javak szerzése volt már a cél, hanem *a meglévőnek biztosítása*, mely a megriadt nép felfogása szerint csak egy módon lehetséges: az ércpénzek eldugása, elrejtése, vagy visszatartása útján. E szokás mind általánosabbá kezdett válni, s végül az ércpénz úgy eltűnt a forgalomból, hogy „egy árva huszast sem lehetett Pesten látni.”⁴ A néparadat pedig egyre tart, s úgy körülveszik a felváltó helyiségeket, hogy a tolongásban számosan megsebesülnek. A katonaság segítségét kellett igénybe venni, hogy a rend némikép helyre álljon a pénztárak környékén.⁵ A katonaság azonban nem szünteti meg a pénzügyi veszedelmet, mely nőttön nő, mert hiszen most már — a tömeges felváltás következtében — *apadóban van a bank érckészlete*, s az újabb küldemények egyre kés-

¹ Hőke Lajos után.

² „Hazánk“ győri ujság 1848 március 9-én.

³ „Hazánk“ győri ujság 1848 február 8-án (pesti levél).

⁴ „Hazánk“ győri ujság 1848 március 16-án.

⁵ A katonaság beavatkozásáról több közlemény számol be a „Budapesti Híradó“ 1848 márciusi számaiban.

nek Bécs felől. Az emberek, kik napok óta hiába váraкоznak a felváltásra, hamarosan észreveszik a bank zavarát, s most még inkább hitelt adnak a szállongó híreknek, s csak még fokozódik a félelem az osztrák bankótól. „Pesten e hét folytán a bankjegyek beváltása mintegy *nép zélussá¹ vált*, mit nem kis mértékben idézett elő az árusok és kereskedőknek azon tettel mutatott eljárása, hogy a vevőknek *készek voltak inkább adni hitelre portékát vagy élelmicikket, sem mint kínált bankjegyeik beváltását teljesíten-dők*. E faktum először indignációt, majd zavaros aggodalmat támasztott s a nyugalmas statusquo csak azáltal állítatott vissza, miszerint Budán a bankhivatalnál, mint Pesten a városháznál a bécsi bankjegyeknek beváltása kihirdetteték . . .“ (március 11-i hir.) E megnyugtató sok azonban nem igen érték el céljukat, mert egy néhány nappal későbből irt jelentés szerint“ . . . a bu-dai fiók-banknál a tolongás még folyvást tart . . . s az *első napon* (a hirdetés napján) *oly tömeg sietett használni az alkalmat, hogy az illető hatóság jónak látta a fegyveres erőt kéznél tartani!* Bu-dán minden egyesnek 500-ig Pesten 10 pengő forintig váltanak. A jegyeknek ezüst pénzrei beváltása még mindig tart, mert közel s távolabb vidékek ezresei csak most érkeznek meg . . .“²

Különösen nagy arányokat öltött az ijedtség, — s ennek ha-tása alatt a pénztárak megrohanása — Győrött, hol egészen már-cius végéig kénytelenek votak a város urai a katonai készenlétet igénybe venni a rend fentartására. A győriek mozgalmának erő-teljesége a szállongó híreken és az osztrák bankóhoz fűződő em-lékeken kívül egy különlegesen győri eseményen alapult, melynek előzményei egészen a század elejére vezethetők vissza. 1809-ben ugyanis, midőn Győr város megnyitotta kapuit és meghódolt a francia seregek előtt, Napoleon 300 ezer forintnyi hadisarcot ve-tett ki a városra. Az összeg hirtelen lévén szállítandó, a város — melynek pénztárai teljesen kiürültek — kinos zavarba jött, s csak úgy tudott magán segíteni a tanács, hogy nagy hirtelenében a ház-tulajdonosok összességét terhelte meg a nagy összeggel, melyet a házak számának arányában egyenlően osztott meg a birtokosok között. A beszolgáltatott összegről minden házbirtokos írott elis-

¹ „Nép-zélus“: valószínűleg „nép-özön“, „nép-áradatot“ jelent.

² Hazánk 1848 március 16.

mervényt kapott, mely azon ígéretet tartalmazta, hogy a hadisarc céljaira befizetett összeg a kincstár által vissza fog fizettetni. Lejáratú időről persze szó sem esett. Ezek az elismervények csaknem három évtizeden át készpénz gyanánt szerepeltek s hol kisebb, hol nagyobb értékben, de mindég beszámították a házak értékebe, mikor azok eladásra, vagy öröklésre kerültek. Eleinte teljes volt az értékük, mert Ferenc császár kötelezvényeinek tekintették, s az volt a közhiedelem, hogy a császár fogja azokat majd beváltani. Több ízben fel is keresték az uralkodót a beváltás ügyében, aki meghallgatta ugyan hű alattvalóit, azonban a kötelezvényekből be nem váltott egyet sem, soha sem. Ilyen módon veszíteni kezdtek az elismervények értékükből. De azért a házak eladásánál még mindig szerepeltek. Néhol-néhol az 1820-as években végre kezdtek elmaradozni a sarc beszámítások s a harmincas években már csak ritkán találkozunk velük, 1839-ben pedig utólszor fordult elő olyan ház eladás, melynél beszámíttatott. Azontul egyáltalában megszűntek az elismervények szerepelni. De csak az elismervények értéke szűnt meg. Az elégedetlenség, mely a vagyonvesztés következtében keletkezett, megmaradt. Ott ült a lelkeken, s várta azt az időt, midőn nyíltan kitörhet. Biztos volt, hogy a legkisebb veszély hírére Győr népe lesz a legelső, mely — ha nem is acél után — de érc után fog kapni: *a pengő pénz után*. Aki a néplélek megnyilvánulásait valaha figyelemmel kísérte, biztosra vehette, hogy egy bankókrízis esetén a győriek fognak legelsőbben is megijedni, s ők lesznek a felváltó pénztárak legelső és legelkeseredettebb ostromlói.

Ugy is lett!

Az egész környék népe sietve-sietett a városba, a felváltó helyekhez. Az állami pénztárak heteken át állandóan ostrom alatt állottak. A katonaság is alig-alig tudott rendet tartani, s még így is — a tolongásban — számos sebesülés történt.

Az ügy komolyra fordulván, csakhamar szóvá tétetett a megyei gyűlésen is, melynek határozatából sürgős üzenet küldetett Győrmegye követének, hogy az épen ülésező pozsonyi országgyűlésen tegye szóvá a bécsi bankók ügyét, s kérje ki az országgyűlés segítségét a fenyegető veszély elhárítására.

Győrmegyet az 1847/1848-i országgyűlésen *Balogh Kornél*

képviselte. Maradi ember. A konzervatív párt tagja. Őt utasították a felszólalásra.

Balogh Kornél a vett utasításnak siet megfelelni, s *március elején a kerületi ülésen* bejelenti, hogy a bankjegyek ügyében indítványt óhajt beterjeszteni. Az országgyűlés előtt épen egy napon fontos ügy fekszik: az örökváltság ügye. Egy nappal előbb indítványozta volt *Kossuth Lajos* pestmegyei követ, hogy annak tárgyalását megkezdjék, értesülvén azonban a Balogh Kornél által előterjesztendő indítványról, s maga is sürgősnek találván annak elintézését, utólag önként kérelmezi, hogy az ő indítványának tárgyalását a Balogh Kornélé megelőzhesse. A RR. elfogadták, s ekkép határozattá vált, hogy a legközelebbi ülésen — március 3-án — a pénzügyi indítvány (Balogh Kornél előterjesztése) fog tárgyalatni.

A törvényhozási ülésezések állandó érdeklődői, valamint a nagyközönség körében csakhamar elterjedt a kerületi ülés határozatának hite. Érdekelt ez az ügy most mindenkit, mert a pozsonyi pénztárak is, nemkevésbé mint a győriek, állandóan ostrom alatt állottak, s itt is, csakugy mint amott, nagy sietve mindenki igyekezett tudni az osztrák bankókon, melyeknek hitele a felváltás nehézsége, — illetve az utóbbi időben lehetetlensége — miatt napról-napra jobban csökkent. Fejvesztetten sietett mindenki a felváltó pénztárakhoz, hol azonban csak — szuronyos katonaságra talált. A pozsonyi lakosságot ugy elfogta az izgalom láza, hogy valóságos utcai forrongások keletkeztek, mit a söpredék nép a külváros házainak és boltjainak kifosztására használt fel. A rend helyrehozása és fenntartása igen nagy nehézséggel járt.

Képzeltető, hogy ily előzmények után mily kíváncsisággal és érdeklődéssel néztek a pozsonyiak, de általában a követek is, Balogh Kornél felszólalása elé. A kerületi ülés tanácskozó terme színültig megtelt *március 3-án*, s Balogh Kornél nem minden elfoglaltság nélkül, remegő várakozás közepette kezdette meg beszédét:

„*Visszatekintve Európa azon pénzbonyodalmaira, melyeket a francia forradalom idézett elő*, s melyek következései a magánviszonyokra nézve még élénk emlékezetbe vannak, s figyelmezve az újabb eseményekre is, melyek a pénzügyre már is befolyást

gyakorolnak, *küldőim kebelében aggodalom ébredt a forgalomban levő bankjegyekre nézve*¹ Sürgősen és elengedhetlenül szükséges, hogy a nép megnyugtattassék. Ez pedig csak úgy érhető el, ha az Osztrák nemzeti bank számadásai közzétételnek, melyből mindenki láthatja majd, hogy aggodalomra nincs ok, mert a bankjegyek fedezve vannak. Miután pedig a bank nem teszi közzé önként a számadásokat,² indítványozza, hogy:

*„Kéressék meg Ő Felsége egy alázatos felírás által arra, hogy a banknak egész állása s különösen a forgalomban lévő bankjegyeknek mikénti fedezése iránt az országot felvilágosítani s megnyugtadni legkegyelmesebben méltóztassék“.*³

A bankókrizis oly nagy tanácstalanságot és fejvesztettséget idézett elő a követek soraiban, hogy Balogh Kornél indítványát általános lelkesedéssel fogadták, s talán szentül hitték is, hogy egy esetleges bankkimutatásnak meg volna a várt hatása. Az indítvány már-már határozattá is válik, midőn szólásra emelkedik Kossuth Lajos. Az a beszéd, melyet Kossuth ez alkalommal elmondott, legszebb, leghatásosabb és legmélyebb értelmű szónoklatainak egyikét képezi. E beszédében használá ama híressé vált, és sokat idézett mondását: „Mi rajtunk egy fojtó gőznek nehéz átka ül, a bécsi rendszer csontkamarájából sorvasztó szél fu ránk, mely idegeinket megmereviti és lelkünk röptére zsibasztólag hat“ Kossuth nem tartja elegendőnek a bankkimutatás kérelmezését és közlését, mert tudja jól, hogy a lázongást lecsillapítani csak úgy lehetséges, ha kimutatás és ígéret helyett — beváltják papírpénzét. Olyanra, amilyent kívánnak. Ezt pedig a mai rendszer mellett, melytől szerinte semmi jó sem várható, nem lehetséges. Meg kell tehát változtatni a fennálló lehetetlen viszonyokat, s Magyarországot fel kell szabadítani az évszázados gyámság alól és saját lábaira állítani. Alkalmul szolgálván eszméinek előterjesztésére, köszönettel fogadja Győrmegye követének indítványát“ Ámbár meglévén győződve — ugymond — hogy a fenforgó rend-

¹ Szeremlei Samu: Magyarország krónikája 30. lap.

² Akkor még nem hozta időszakonként nyilvánosságra számadásait a bank, s csak ezen felszólalás után, ennek hatása alatt került nyilvánosságra az első bankkimutatás.

³ Szó szerint a konzervatív-párt hivatalos lapjának, a Budapesti Hiradó-nak tudósítása nyomán.

kivüli körülmények speciális tárgyakon felülemelkedni parancsolnak, indítványát csupán alkalmul kívánom használni, hogy a t. R. R.-et felkérjem, miszerint a percek roppant felelősségének érzetében az országgyűlés politikáját azon magasságra méltóztassék felemelni, melyet az idő elénkbe szab. E szempontból indulva, a bécsi bank viszonyainak részletes taglalatába ezuttal nem bocsátkozom. Nem fejtegetem azon tévesztett politikát, miszerint ezen banknak ujnemű papirospénz kibocsátására intézett institutiója, már eredetében oly lépés volt, mely roppant finaciális áldozatokkal vásárolván azt meg, mit a kormány ezen áldozatok nélkül biztosabb sikerrel eszközölhetett volna, már eredetében annak magvát viselé, hogy a birodalmi közállomány nemcsak adósságai-ból kibonyolódni nem fog, — mit különben 1817—1825. eszközölni igen könnyű volt volna, sőt újabb meg újabb terhek áldozatába fog bonyolódni. Azon viszonyok taglalatába sem akarok bocsátkozni, melyek a forgásban levő kamatlan bankjegyek, s a birodalom kamatos kölcsönei közt annálfogva fennforognak, mivel ez utóbbiak kötelezvényei nagyrészből az előbbieket fedezését képezi, azoknak tehát árcsökkenései az elsőnek hypothécáját is csökkentik. És pedig két oknál fogva nem akarok ezeknek fejtegetésébe bocsátkozni. 1-ször azért, mivel meg vagyok győződve, hogy a bankjegyek értékvalósága iránt megindult nyugtalanság Győrvármegyének egyszerű felszólalásával összekötve elég arra, hogy a fejedelem érezze, miként ha a magánosok birtokviszonyaiba oly mélyen beszökött finaciális institutió iránt, minő a bécsi bank, legkisebb bizalmatlanság kezd a közönségben lábrakapni, ezt rögtön el kell oszlatni, különben a következesek kiszámíthatlanok. Eloszlatni pedig sem letagadások, sem bármiként ürügyelt titkolózások által nem lehet, hanem csak azáltal, ha a dolgok állása nyíltan, tartózkodás nélkül és sikeresen a közönség elébe terjesztetik. Hogy ezt a kormány ekként fogja fel, biztosításul veszem azon körülményt, miszerint a bankigazgatás részéről ma reggel már többekkel a követi kar közül, *a bank állapotáról hiteles kimutatások közöltettek, melyek a 214 millió frt. értékig kibocsátott bankjegyeket fedezetteknek, s azonkívül még mintegy 30 millió forint activ értékét mutatják.* Akarom hinni, hogy a kormány érezni fogja annak a szükségét, miszerint ezen megnyugtató kimu-

tatást hiteles alakban a közönséggel hivatalosan is tudatni saját érdekében mulaszthatatlan kötelessége, mit igen nagy hiba volna azon ürügy alatt akarni elmellőzni, hogy a bécsi bank privát vállalat, melyről a kormány felelősséggel nem tartozik, mert a közönség igen jól ismeri azon solidaritást, melyben a bank a kormányval áll, miszerint *a bankjegyek kibocsátására nézve ezen intézet nem egyéb mint a birodalom finaciális kormányrendszerének egyik — bár hibás alapu, de kiegészítő — institutiója.* Másik okom, miért a viszonyok mélyebb taglalásába bocsátkozni nem akarok az: mert tudom, hogy amennyiben a statuspapirosok börzei kelete a bank állásának fokmérőjéül tekinthető, 1830-ban még rosszabbul állott, mint most s általában én akként vagyok meggyőződve, hogy *a bécsi bank jelenben még alapos nyugtalanságot okozható veszélyben nincs,* hanem veszélybe csak azáltal jöhetne, ha a kormánypolitika tovább is folytattatnék és ezáltal a status, melynek finaciái már rendes viszonyok közt is folytonos deficitben vannak, napról-napra több áldozatokba sodortatnék, melynek okvetlenül egy újabb bankquerott lenne kikerülhetetlen következménye. Ha ezen politika gyökeresen megváltoztatik, akkor nézetem szerint, a bank iránt nyugodtak lehetünk, azért én azon szempontokra kívánom a K. K. és R. R. figyelmét intézni, melyek a közbajok veszélyének növekedését elháríthatják. Általában véve, akként vagyok meggyőződve, hogy miután látjuk, miképen az ausztriai finaciális viszonyok pénz- és értékviszonyainkra minő hatást gyakorolhatnak, *nekünk a bank kimutatásának kívánságánál nem lehet megállapodnunk, mert ez csak egy részlet, mely az egésznek következménye, hanem nekünk a magyar statusjövendelmek és statusszükségek számbavételét, az ország finaciájának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval önálló magyar financministeriumot kell kívánnunk,* mert különben a rólunk, nélkülünk intézkedő idegen hatalom, pénzviszonyainkat végtelen zavarokba bonyolíthatja. Ha ellenben felelős financministeriumunk lesz, a királyi szék diszéről, hazánk szükségeiről, s minden jogszerű kötelességeinek teljesítéséről, okszerű gazdálkodással gondoskodhatunk s polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluctuációk ellen biztosságba helyezhetjük. A bankviszonyokról tehát csak annyit akarok szólni, miként hiszem, hogy a nélkülöz-

hetetlen két lépésre a szükséges lépések máris megtétettek, melyeknek *egyike az, hogy a közönség a bank állapota iránt hivatalosan megnyugtattassék, másokra pedig, hogy a bankjegyek ezüstpénzzel beváltására az ország minden részeiben sikeres intézkedések létessenek, és ha ehhez a kormánypolitikának iránya ekszerűen megváltoztatik, remélem, hogy a bizalom helyre áll*, melyet helyreállítani saját zsebünk érdeke, de a dynastia érdeke is multhatatlanul megkívánja . . .“ Ezeket tartva szem előtt egy „felirati javaslat”-tal lép a R. R.-nek elé, melyben — ugymond — hazánk méltán elvárja, „hogy földmivelésünk, müiparunk, kereskedésünk felvirágozására sikeres lépések tétessenek . . .“ „ . . . A magyar közállomány jövedelmének és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá vételét — mondja végül a feiratban — tovább nem halaszthatjuk mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy ugy Felséged királyi székének diszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű köteleességeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk . . .“¹

Ezután az ország helyzetének vázolására tér a felirat, s *független felelős magyar ministerium kinevezését kéri*, és sürgeti, hogy a monarchia másik felében is alkotmányos élet váltsa fel az abszolutizmust.

A mikor Kossuth e beszédét elmondotta, már mindenki előtt ismeretesekek voltak a franciaországi események, s azok a felfordulások, miket a párizsi forradalom hire europaszerte előidézett. Sőt Kossuth egyenesen ugy intézte szónoklatát, hogy kihasználja a kedvező hangulatot, mely a dúló harcok nyomán a követeket elfogta.

Kossuth jól számított.

A szabadság lehellete és *a hatalom gyakorlóinak pillanatnyi gyengesége* megmámorította a lelkeket s a bűvös szavak elérték céljukat: a felirati javaslatot a kerületi ülés egyhangulag magáévá tette, és másnap — *március 4-én* — az országos ülés is elfogadta.

Kossuth beszédének ama része, mely a bank állásával foglalkozott, szintén nem inaradt hatás nélkül, amennyiben némi

¹ Szószzerint a felirati javaslatból, mely Kossuth Lajos fogalmazványa volt.

megnyugvást idézett elő. Nem valami sokáig tartót és általánosat, de egyelőre *megszüntette a pánikszerű rohamokat*. Beszédének államjogi hatása azonban tartós, sőt örökké emlékezetes marad hazánk történetében, mert *Kossuth e nagyszabású sikerével — megindul az 1848-i magyar szabadságharc.*

3.

Pénzváltási nehézségek és az azok megszüntetése céljából tett intézkedések.

A váltási mizériák megszüntetésére eleinte a bank, az osztrák és magyar kormány kölcsönösen, majd külön is számos üdvös dolgot vittek végbe. Mielőtt azonban az ezen célból kifejtett működést ismertetnők, lássunk néhány egykoru adatot arra vonatkozólag, hogy hogyan is történt a pénzváltás Budán. A közlemények egyike azért is különös figyelmet érdemel, mert jeles költőnek, Tompa Mihálynak tollából származik. Ime a közlemény:

I. *A budai bank.**

„Két nap voltam kénytelen szemtanuja lenni a budai bankkezelésnek. Temérdek volt a nép, a tolongás borzasztó — *a budai nemzetőrök közül minden nap 40 ember kénytelen reggel 7 órától fogva délután 2 óráig tölteni a kellemetlen időt a rendfenntartás végett.* A mintegy 3—400-ra menő népség közt *voltak igen sok oly vidékiek is, kik még szombaton a budai hetivásárra, csak azért jövrén be, hogy pénzt válthassanak, jóreménység fejében itt heteltek. A falusiak közül sokan, hogy biztosíthassák maguknak a bejutálást, a banképület kapuja alatt szokják az éjszakát is tölteni.*“

. . . . Leirja, hogy megfigyelte, miszerint 9-től 1½2 délutánig „24 egyénnél több nem volt szerencsés rossz papirpénzét ezüstté válani s így miután bárkinek 500 forintnál többet nem válthattak ötötfdél óra alatt a váltott pénz mennyisége legfeljebb 12.000 pfra rugott.“

¹ „Március tizenötödike“, 27-ik szám, 1848 április 15-ről.

Lassan megy a pénzolvasás, mert a *kiadásnál minden egyes darabot kézhez számlálnak*. A váltást eleinte csak egy ember intézte, de mivel a nép hangosan követelődzni kezdett, később két tisztt olvasta a pénzeket.

„ Csütörtökön reggel hat órakor tömve volt a bankház kapuja, előállván *a vidéki parasztok*, kik *bejuthatásuk biztosítása végett már a harmadik éjt a kapu alatt töltötték!* Nyolc órakor megnyílt a bank, s hirtelen kielégítettén a katonaság, Pest város, sóház s némely hivatalnokok, először nagyobb summájú utalványokat kezdtek beereszteni, az ez idő alatt birkatürelmű nép csak várt. Ma már egész nap ketten voltak a számoló tisztek, 8 órától fogva 9 óráig két izben **14** egyén bocsáttatott be, ekkor 11½-ig megszűnt a bebocsátás. Miután a várakozó nép türelmét elveszté, tolongásban és lármában tört ki az általános méltatlankodás, *ki lett kiállva tele torokkal, hogy a bank megbukott!* ezt még az nap falragaszok hirdetendik az utcákon.

A rendre ügyelő budavárosi tanácsnokok megnyugtatóra törekvő szavai csak nevelék a zajt; *a nép saját kebeléből küldött megbízott által kívánt a bent folyó dolgok állásáról meggyőződni*, ugyanaz által kívánt a váltás gyorsabb menetére *felügyeltetni*; és a rendre ügyelő városi küldöttség *a nép megnyugtatóására csakugyan elfogadta a tömeg két küldöttjét*, kik meggyőződtek az iránt, hogy az idő hosszúságához képest felette kevés egyén kielégítésével tékozoltatott el az idő, mit a szegény vidéki paraszt ittléti fogyasztásában drágán fizetett meg; annyira, hogy a már előbb beeresztett 14 egyén közül hat akkor is kielégítetlenül várakozott. . . . Meggyőződtek végre a megbízottak aziránt, hogy bizony igen kevés pénz lehet ebben a birodalmi bankban. A váltótisztek állítása szerint szorosan utasítva vannak ők arra, hogy pénzt olvasatlanul ki ne adjanak, holott eddig a lepecsételt 500 pftos zacskókat úgy szokták kiadni. Talán még az is utasításban áll, hogy minél lasabban számláljanak, minél inkább tékozolják az időt, s kifárasztással szélesszék el a munkás népet.

Egy szemtanu.¹

¹ Az irány után ítélve, ez a „szemtanu“ alighanem Vas Gereben volt.

II. Pénzváltási komédia Budán.¹

Hétfőn, ápril 17-én Budára kellett mennem a bankhoz, hogy ringy-rongy pénzemért becsületesebbet kapjak, miután a pesti boltok nagyrésztében visszadobták bankjegyeimet. Budai tapasztalásaimról akarok egy-két szót szólani.

. . . hétfőn reggel ki lőn kiáltva, miszerint a falusi nép fog legelőször pénzt kapni. Ebben természetesen mindenki megnyugodott. Azonban a várakozók közül, egyszerre 5, 6, 8, oly csigalassúsággal bocsáttatott be; a bejutottak oly képzeletet felülmúló időlopással elégitették ki, hogy *a körbe bebocsátott 30—40 fő, két óra múlva is alig látszott fogyni; pedig tudni való dolog, hogy a falusiak nem vittek ezreket.*

Ekkor némelyek bosszankodni kezdettek s ebből egy kis béka-egér-harc lőn.

Hanem először a kezelést mondom el. *Miután valaki a körön kívül néhány óráig, ha úgy tetszik, néhány napig várakozott, bejut a körbe, s ott két, három óráig kivárakozván, kiboszankodván magát, elér az első előcsarnokba, onnan, miután ha jónak látta egy jót aludt, a második előcsarnokba bebocsáttatik; itt már belát az ígéretföldjébe, boldog fülei hallják a huszas pengést, de csak jó idő múlva nyulnak kezei a pénzhez . . . ki van gondolva a türelem veszíttetésre és időlopásra minden ut és mód.*

Egy csoportban többen álltunk, utasok, kik tovább nem mehettünk; uradalmi felügyelők, kik fizetetlen napszamosokat, munkafelakadást emlegettek; iparosok, kézművesek, kiknek dolguk mult otthon; s *elmondtuk egymásnak észrevételeinket ez impertinencia felett;* nevezetesen én ki-mondám: hogy ez szembekötösdi, komédia, időlopás! és ime a budai nemzetörök közül a szó vagy háromnak igen zokon esett, nevezetes bizonyos *Spisz* annyira hánykolódni kezdett, hogy *elfogatással fenyegetőzött az izgató szavakért (???)*

. . . a kiktől függ, tekintsenek be a dologba, hogy ez arcátlan visszaélés megszüntetve legyen; és *ne csak cégér tétessék ki, de árultassék is a portéka; ne csak mondják,*

¹ „Március Tizenötödike“ 1848 április 19-ről,

hogy váltanak mindenkinek, de valósággal úgy is legyen; mert csak úgy hisszük a bécsi bank híres pénzkimutatásait, ha boldognak boldogtalannak, fennakadás és időlopás nélkül vált a bank.“

Pesten, ápr. 18-án 1848.

Tompa.

Egymást követték az ilyen és az ehhez hasonló kifakadások s pedig nemcsak a Március tizenötödike hasábjain, hanem a többi lapokban is. A cenzura eltörlése felszabadította a béklyókba szorított gondolatot, s panaszait mindenki szabadon nyilváníthatta úgy szóban, mint nyomtatásban. Az Osztrák-nemzeti bank vallotta ennek kárát legelőször

A pénzjegyválság a kereskedelmi és ipari osztályra nehezedett a legnagyobb súlylyal, s ezen osztályok tagjai voltak a legelsőek, kik azt megérezték. Ők voltak azonban azok sorában is a legelsőek, kik a válsággal karöltve járó veszélyeket fölismerték, s tudatára ébredtek annak, hogy a válság elharapódzása mily pusztításokat okozhat az ország vagyonában, ha annak idejekorán gátat nem vetnek. A kereskedelmi osztály, s annak képviselője, a kereskedelmi testület, a helyzetet nem csupán a saját szempontjából ítélte meg, hanem az egész nemzet, — az egész ország — érdekének szempontjából. Ismerték a pesti kereskedelem helyzetét, és jól tudták, hogy a pénzjegyválság, ha tovább terjed, általános és oly mérvű gazdasági válsággá fajulhat, mely kiszámíthatatlan kárára volna az országnak, s az anélkül is gyenge lábon álló ipart és kereskedelmet teljesen megsemmisitené. Ezen tudattól áthatva a kereskedelmi testület mindent megtett, s minden eszközt megragadott, hogy a fenyegető veszélyt elhárítsa tagjairól, és mondhatjuk: — az egész országról. Már február hó folyamán többször gyűlésezett a testület, s tanácskozott a teendőkről. Tanácskozásukból kifolyólag a testület, valamint annak egyes tagjai szóban és írásban egyaránt mozgalmat indítottak annak hirdetésére és a köztudatba való átvitelére, *hogy az osztrák bank bankjegyei csak úgy, mint eddig, teljes értékkel bírnak*, s nincs semmi ok arra, hogy a nagyközönség megrohanja a felváltó pénztárakat. Többszöri hirdetésükben is (különösen a vásárokon) kijelentették, hogy csak úgy, mint eddig, ezután is teljes értékben elfogadják fizetés fejében az osztrák bankót.

A bizalmatlanság azonban, mely a lelkek mélyén fészket vert, csak nem akart elülni. A bankjegyek beváltására, csak még fokozottabb mértékben törekedtek s ez oly fennakadást idézett elő, hogy a legfontosabb pesti vásár (a József-napi) a legkinosabb üzlettelenséggel köszöntött rá a kereskedőkre. A vevők nagy része elmaradt róla. . . . A főhitelező pedig — a bécsi gyáros — megvonta hitelét a pesti piactól, miután nem tudta, hová fognak a viszonyok fejlődni. . . .

Mire március idusának hajnala felvirradt, a pesti kereskedelmi testületre egy új teher nehezedett; *a kereskedők anyagi zavarának elhárítása, illetve enyhítése, és a hitel megszilárdítása.* . . .

Határozatba ment, hogy egy kölcsön kieszközlése céljából (mely kölcsönből a válságba jutott kereskedők kellő biztosíték ellenében hitelt kaphassanak) a kormányhoz fordulnak. E célból egy bizottság hamarosan egy emlékiratot szerkesztett, s azt április elején az ipari és földmívelési miniszternek át is adták. Emlékiratukban elmondják, hogy az állami élet terén végbe ment változásoknak, valamint a rendkívüli világeseményeknek hatása alatt a forgalomban oly zavarok állottak elő, melyek a pesti kereskedelem és ipar pénzügyi helyzetére súlyos nyomást gyakorolnak. Különösen érzékeny károkat okoz az, hogy a gyárosok és nagykereskedők Bécsben a bizonytalanság következtében megvonták az eddig nyújtott hitelt, továbbá az, hogy *a pénzjegykrízis miatt oly nagy a forgalom fennakadása, hogy a legjobb váltót sem lehetséges leszámíttatni.* Miután pedig ezen gazdasági megrendülés azonnali megszűnése nem remélhető, gyors és kiadós segítségre van szükség, nehogy a pusztulás mindent magával ragadjon. Ezért arra kéri a minisztert, *eszközöljön ki a testület részére a kereskedelmi banknál 2 millió forint kölcsönt.* Megkapó módon ecseteli aztán az emlékirat azon pusztítást a nemzetvagyonban, mit a pénzkrízis idézett elő, s a kérelmezett kölcsönt illetőleg figyelmébe ajánlja a miniszternek, hogy ez „ . . . csak akkor érheti el egészen azon célját, hogy számos és súlyos szerencsétlenségnek elejét vegye, ha késedelem nélkül, gyorsan megadatik. . . .” A testület hozzácsatolta emlékiratához a kölcsön fedezetéül nyújtandó ellenértékek jegyzékét s a felvétel módozatainak leírását

is. E szerint a testület a kölcsönt 4 százalék kamat ellenében 1 (egy) évre kérte, mely idő után előleges, három hónapi felmondás ellenében kötelezte magát a visszafizetésre.

Április 5-én, midőn a kereskedelmi testület újból összeült, *Aigner Ferenc* első elnök beszámolt a küldöttség eljárásáról, s jelentette, hogy a mindhárom kereskedelmi testület (nagykereskedők, polgári kereskedők, és izraelita kereskedők testülete) által aláírt emlékiratot és kérvényt a miniszter kegyesen fogadta, s megígérte, hogy a kérést magáévá teszi. A testület persze örömmel fogadta az elnök híradását, bár abban még egyáltalában nem foglaltatott azon időpont megjelölése, midőn teljesedésbe menni remélhették kérésüket. A testület egyébként csakhamar határozott választ is kapott emlékiratára, bár nem az ipari és földmivelési minisztertől, hanem Kossuthtól, a pénzügyminisztertől, kinek hatáskörébe az ügy átutaltatott. Kossuth hivatalbalépése alkalmával legelső feladatul tűzte maga elé a pénzjegykrizis megszüntetését, s igyekezett is a kereskedelmi testület kérését nyomban teljesíteni. Mindenben ugyan nem elégithette ki a testület várakozását, de legalább jelét adta annak, hogy a fenyegető veszély nagyságát felfogta s igyekszik azt elhárítani. Elhatározását következő értesítése adja tudtul:

„A pesti kereskedelmi piac pénzügy állapotának enyhítésére a közalapítványi pénztárból (melynek állapota legközelebb közhirrre fog tétetni) a Pesti kereskedelmi banknak kellő biztosítékok mellett 300.000 azaz háromezrezer pengőforint kölcsönöztetett.“

Budapest, 1848 április 20-án.

A pénzügyminiszter.

A bankókrizisen Kossuth utasítására a miniszteri országos ideiglenes bizottmány is igyekezett minden tőle telhető módon segíteni, s lecsillapítani a nép ingerültségét. Érdekes az a levél, mely Debrecen városának elnökségéhez április 5-én 173. szám alatt e tárgyban íratott, s mely szószerint így hangzik:¹

„*Elnök Ur!* A magyar kir. kincstár elnöke f. hó 4-ről kelt levelében nekünk azt jelentvén, hogy a bankjegyeknek

¹ Debrecen város jegyzőkönyve 1848 április 10-ről, 743. szám.

amennyiben kívántatnék országszerte könnyebb beválthatása tekintetéből azoknak ezüst pénzzel leendő kicserélése nemcsak a kir. só- és harmincadhivataloknak hagyatott meg, hanem általában oly intézkedések tétettek, miszerint az országban lévő fiók bank hivatalok elegendő ezüstpénzzel ellátandók — de a megkívántató ércpénz mennyiségének az ország különböző részeibe leendő átszállítása a távolság s a közlekedés nehézségei miatt minden esetre időt igényelnek az előbocsátottak nyomán *felhívjuk Önt, hogy a bankjegyek beváltása iránt netalán keletkezhető aggodalmat, ezen intézkedésnek a közönség tudomására leendő juttatása és kellő felvilágosítása által eltávoztatni igyekezzék.*“

Debrecen város tanácsa e levél felolvasása után a következő határozatot hozta e tárgyban:

„Ámbár a bankjegyek iránt már előbb nyilvánulni kezdett aggodalom egy közbejött megnyugtató tanácsi határozat által csillapodott, hogy mindazáltal az e tekintetben még netalán most is létező kétségek elháríttassanak: Elnök Fő-Bíró Urra bizatik, hogy a felolvasott Miniszteri bizottmányi levélben közlött intézkedést nyomtatott hirdetményekben juttassa a városi lakosoknak tudomására.“

A kinyomtatás és a kihirdetés megis történt annak rendje és módja szerint, de a megnyugvás csak nem akart visszatérni. Sőt a nyugtalanság oly mértékben fokozódott, hogy Debrecen tanácsa *ápril 19-én* ismét kénytelen az aprópénz, illetve ércpénz ügyeivel foglalkozni s a következő határozatot hozta:¹

„Tapasztaltatván, hogy a bankjegyek hitele iránt keletkezett aggodalom a már két ízben jelesen közelebbi miniszteri Országos ideiglenes bizottmány kör irata folytán közhírré tett nyugtatások által is le nem csillapodott, sőt számosan sietvén megszábadulni a szerintük nem kelendő bankjegyekről, azokat beváltották, s *maguknál megfogva megtartva az aprópénzt azt a forgásból kivették, annyira, hogy az által a naponkénti adásbevétel részben meggátolva*, s több egyesek, kik bankjegyeiket a miatt be-

¹ Debrecen város jegyzőkönyve 1848 április 19-éről 872-ik szám,

váltani nem tudják megakadva *vannak* és az e miatt származó nyugtalanságnak még inkább növekedésétől lehetvén tartani, kivált a most közlő vásár alkalmára, ha a Miniszteri Országos ideiglenes bizottmánynak ezüst pénz küldése iránt tett ígérete minél előbb nem teljesítettik,

a miniszterelnök az elősorolt okok megemlítésével megkerestetni rendeltetik aziránt: hogy a miniszteri orsz. elküldése iránt célszerűen intézkedni méltóztassék; ideig. bizottmány által ígért ezüstpénz hovahamarabb továbbá *annak tudatása mellett, hogy a bankjegyek hitele teljes épségben áll; felszólítandók lesznek a lakosok, hogy a visszatartott aprópénzt a közjó tekintetéből bocsássák forgásba, különösen pedig azok, kik a Városi közpénztárakból felesebb mennyiségű ezüst apró pénzt váltottak ki polgári becsületekre felhivatalnak:* hogy az általok kiváltott *apró ezüst pénznek legalább egy részét* azon pénztárakba honnan kivették, *adják vissza,* hogy az oda váltani menők pénzüket beválthassák; végre a városi felügyelet alatt álló pénztárak közpénztárak felügyelői pedig u. m.: a só- és harmincad hivatalok megkerestetnek, hogy a pénzváltás végett hozzájuk menők közül egynek-egyenek nem többet, mint 5 frtot váltsanak be, hogy így minél több lakosoknak alkalom nyujtassék pénzők beválthatására.“

Azonban a „*polgári becsülete*“ való hivatkozás, csakugy mint egyéb szép szavak hatástalanok maradtak. A népet csak egy módon lehetett volna lecsillapítani: ha bankjegyeit beváltják vertpénzre. Minden egyéb csak fokozta az elkeseredést és félelmet, s a tömegeket a beváltópénztárakhoz hajtotta.

Az érckereslet egyébként nemcsak hazánkban, hanem, a külföldön is oly nagy volt, hogy európaszerte észlelhetővé vált a nemesércek árának emelkedése. Mint ilyenkor mindég és mindenütt megtörténik, nálunk is *lábrakapott az agiotage és a csempészet* Ezek már megszokott kísérői a pénzügyi zavaroknak: *a pénzjegyeket ércre váltják, s az ércpénzt aztán oda továbbítják, ahol magasabb árt kapnak érte.* Most is így történt s ez még márciusban arra

indította a cs. kir. pénzügyminisztert, hogy Ausztria határán feltartóztassa a kifelé guruló tallérokat. Eltiltotta a nemesércnek a külföldre való kivitelét. Kossuth hivatalba lépése utáni intézkedéseinek egyik legelseje az volt, hogy magáévá tette osztrák kollégájának rendeletét, s egy *április 19-én* kelt rendeletével (egyelőre június 30-áig terjedő hatálylyal) megtiltotta 100 pftrnál több ércpénzt átvinni a magyar határon. Rendelete, mely az idevonatkozó — részben 300 esztendő törvények határozatain alapszik, — „*a harmincad és kikötői hivatalokhoz*“ van intézve, s így hangzik:

25. Pénzügy Minisztertől

„Tekintve, hogy az arany és ezüst pénz legközelebbi időkben a kereskedés forgalmi viszonyainak arányán túl a külföldre kivitetik s ez által a honi forgalomban az arany és ezüst pénz a kereskedelmi viszonyok megzavarásával mindinkább kevesítettik az 1555 : 8. 1625 : 39. és 41 nem különben az 1635 : 69. törvény cikkek értelmében ideiglenesen rendeltetik:

1-ör. *Minden arany és ezüst pénznek magyar ország s a kapcsolt részekből ki vétele a külföldre* — az alább elsorolt esetek kivételével — az idézett törvényekben megszabott elkobzási büntetés terhe alatt, folyó évi *Június végeig rögtön megszüntetik*; — ezen pénznek az *Ausztriai örökös tartományokba leendő korlátlan ki vétele azonban*, a kereskedésnek szabad mozgása tekintetéből *annyival inkább továbbá is megengedettik, minthogy az Ausztriai kormány az ezüst pénznek Magyarországba történendő bevitelét szintén nem gátolja*, külföldre való kivitelét pedig már is megtiltá.

2-or. Utazónknak azonban szabadságában marad, hogy arany és ezüst pénzben körülményeikhez mérve 100 forintot meg nem haladó összeget, magukkal a külföldre kivi-hessenek.

3-or. A határlakók a határbeli kereskedési üzlet további háborítatlan folytathatása tekintetéből feljogosítvák arra, hogy arany és ezüst pénzt magukkal a külföldre 100 frtig ki vihessenek, de ha a kiviendő összeg 50 frtra rug,

vagy ezt túlhaladja, e felől az illető harmincad hivatalnak jelentést tenni tartoznak.

4-er. Arany vagy ezüst kész pénzbeli nagyobb küldemények eszközöltetésére a magyar pénzügyi minisztertől esetről esetre külön kiviteli utlevél kívántatik meg, valamint a kormány által netán Status szükségek fedezése végett a külföldre ki küldendő arany és ezüst pénzbeli küldemények is kiviteli utlevéllel fognak el-láttatni.

5-ör. Az arany és ezüst pénznek a flumei, buccari, zenggi, carlopagi, portorei és buccariczai szabad kikötők területeibe szándékolt kivitele, az azt környező harmincad vonalon nem gátoltatik, de onnan a külföldre vezető irányzatban hasonlóan felfüggesztetik.

Eme felfüggesztés nem terjesztetik ki az ausztriai tartományokkal rendes pénzforgalomra, mindazáltal minden olyatén pénzkivitel, melynek összege 300 frtot meghalad, az illető szabad kikötő fő harmincadhivatalánál bejelentendő s vámhivatali szabad jegyzékkel igazolandó, s a netán még e felől esetről esetre szükségesnek vélt ellenörködési feltételeknek szoros megtartása mellett eszközlendő.

Az illető harmincadi és kikötői hivatalok ezen szabálynak pontos kezelése és végrehajtása eránt kellőleg utasítvák, — ezen rendelet megszegői pedig az igazság ügyi miniszterium alá tartozó, s a csempészkedések felett ítélő bíróságok eleibe fognak állíttatni.

Kelt Pesten April 19-én 1848.

Kossuth Lajos
pénzügyminiszter.

A váltási szolgálat hiányain segíteni, valamint a bizalmatlanságot megszüntetni (vagy legalább lecsillapítani) a kormány — mint már az eddig közöltekből is megállapítható, — minden lehetőt elkövetett. A debreceni levéltár jegyzőkönyveinek tanúsága szerint már április 4-én folyamatban volt a kincstár azon akciója, melylyel a közpénztárakat igyekezett kiszabadítani szorult anyagi helyzetükből. A magyar kormány ezeken kívül még lépéseket tett az osztrák miniszteriumnál és a nemzeti banknál is,

felhíván őket, hogy a magyar beváltó pénztárakat megfelelő mennyiségű ércpénzzel lásák el. Az osztrák nemzeti bank működésének törvényesége, valamint az általa Magyarországon is forgalomba hozott bankjegyek érvényessége minden országgyűlésen és minden egyes alkalommal megtagadtatott ugyan, de most a baj oly nagyra nőtt, hogy a magyar kormány kénytelen volt figyelmen kívül hagyni a bankjegyek érvényességének kérdését, s csupán azt venni figyelembe, hogy Magyarország minden tiltakozás dacára elárasztatott az osztrák bankjegyekkel, s hogy e bankjegyek beváltásának nehézségei, vagy éppen lehetetlensége miatt a közbiztonság veszélyben forog. A mint az első felelős miniszterium az április 11-i szentesítés után Budára visszatért, kötelességének ismerte a pénzügyminiszter az ércpénz ügyében intézkedni. *Április 12-én* teszi meg Kossuth ez ügyben az első lépéseket: pénzügyminiszteri minőségben átír *herceg Eszterházy Pál* külügyminiszterhez, járna közbe, hogy a váltási nehézségek csillapitassanak. „ . . . A bécsi bankjegyek beváltása az ország minden pénztárainál annyira szorgalmaztatik, hogy . . . ha a bécsi bank elegendő ezüstpénzről rögtön nem intézkedik, valóságos rémülés fog országszerte rögtön elterjedni s a rend fentartásáról jót állani nem lehet” Kéri a külügyminisztert, hasson oda, hogy a nemzeti bank küldene Budára a bankpénztár szükségleteinek fedezésére azonnal 1 millió forintot, aztán három héten át hetenként ismét egy-egy millió frtot, és a pozsonykerületi kincstári felügyelőséghez pedig rögtön legalább 50 ezer frtot. Egyben intézkedik Kossuth, hogy a veendő ezüstpénz ellenértéke a banknak osztrák bankjegyekben azonnal átutaltassék. Azonban a kérés nagybárra eredménytelen maradt, bár a külügyminiszter nem mulasztotta el kötelességét teljesíteni, és csupán az történt, hogy a bank 750 ezer forintot küldött ápr. 15., 16. és 17-én budai pénztárához ami természetesen kevésnek bizonyult. Sőt éppen ez időben a bankfiók a lehető legnehézkesebben felelt meg kötelezettségének. Kossuth tehát *április 18-án* közvetlenül a bank igazgatóságához fordult a vizsgált állapotok megszüntetéséért.¹

„Az osztrák nemzeti bank jegyei irányában való bizalmatlanság — írja — mely a *politikai viszonyok folytán tá-*

¹ 11 P. M. 1848 április 18.

madt, s az ezüst pénz hiánya folytán megnehezített felváltás csak tápot nyer — egész Magyarországon oly mély gyökereket vert, hogy az ország legtávolabb vidékeiről törvényhatósági és községi küldöttek jönnek Budára oly célból, hogy a bankjegyeket itt ezüstre beváltásuk. Ha időnként oly pénzkészletek álltak volna rendelkezésre, hogy a közönség kívánatának teljes mérvben és elég gyorsan meg lehetett volna felelni: akkor a bankjegyek irányábani bizalmatlanság lecsillapult volna, s a normális állapot épen úgy helyreállíthatott volna itt, mint Bécsben“ Kossuth azon reményének ad kifejezést, hogy a nyugalom helyreállításával még mindig nem késtek el egészen s hogy ez 4—5 millió pfttal még ezidő szerint elérhető. Mindenek előtt azonban 800 ezer pft volna a kincstári pénztáraknak küldendő, amely összegre halaszthatatlanul szükség van; küldjék tehát azonnal, mert „ . . . ha ez nem történik meg, akkor nem felelhetek — írja Kossuth — azon káros következményekről, melyeket a bankjegyek irányábani bizalmatlanság úgy a közrend megzavarása, mint az o. n. bank hitele tekintetében eredményeznek, s igen sajnálnám, ha kívánságom nem teljesítettén, a magyar felelős miniszteriumra azon kötelesség rovatnék, hogy a közrend fenntartása érdekében oly eszközkhöz nyuljon, melyek talán az o. n. bank érdekeivel nem lennének összeegyeztethetők.“

Abból, hogy ezen „eszközök“ alatt mi értendő, Kossuth egyáltalában nem csinált titkot. Sugalmazott hirlapi cikkei világosan elárulják, hogy már ekkor elkerülhetetlen szükség gyanánt lebegett szemei előtt a **magyar bankjegyek kibocsátása**. *Taktikának elég helytelen volt, hogy terveit már ekkor kinyilvánította, sőt el-
túrta, hogy neve oly eszme szolgálatában használtassék fel, melyet megvalósítani lehetett, sőt kellett is, de közhírré tenni — legalább is — nem volt célszerű.* Pénzügyi terveiről a Március Tizenötödike ad legelőször hírt:

„Halljuk, hogy Kossuth Lajos, pénzügyminiszter a bécsi bankjegyek beváltása tárgyában egy igen népszerű eszméhez folyamodott. Meg van ízenve Bécsbe, hogy a bank

Pestre rögtön egymillió, később egy pár hét múlva még három milliónyi ezüst pénzt küldjön, különben *a magyar pénzügyminiszter a köztünk forgásban lévő jegyeket más magyar jegyekkel fogja beváltatni, a német jegyeket pedig időközönként ezüst pénzre beváltás végett Bécsbe küldendi.* Lenne könnyű módon magyar bankjegy, melynek megfelelő értéke készpénzben lesz letéve. E tervről már régebben volt szó, de az a censura miatt, nyomtatásban meg nem jelenhetett, de másként is, külön kormányunk sem lévén, azt kivívni sem lehetett volna.¹

A „Március Tizenötödike“ ezen hírével teljesen azonos közlemény jelent meg 2 nappal később — április 21-én — a „Der Ungar“ 95-ik számában. E közleményekben feltűnő módon nyilvánul az az irányzat mely dobszóval fogja a madarat. *Annak a beharangozásnak, hogy a magyar kormány az összegyűjtött osztrák bankókat ércpénzre való beváltás céljából beakarja mutatni a banknál, kellemetlen következményei nem maradnak el, mint azt mindjárt látni fogjuk.*

A magyar kormány, illetve Kossuth Lajos intézkedéseinek megítélésénél szoros figyelembe kell vennünk azon nehézségeket, melyek az új magyar kormány működése elé tornyosultak. Nehézségekkel kellett megküzdeni az egész vonalon, s nem elég, hogy a szabadság hajnalának feltűnésével minden elégedetlen egyszerre rohanta meg a kormányt bajainak orvoslásáért, nem elég, hogy ezernyi ellentétes kívánság teljesítését azonnal követelték a még tapasztalatlan kormánytól, ennek lépésről-lépésre haladva folytonos csatározásban kellett az osztrák kormányval állania, hogy ősi jogaiba ismét beülhessen, s hogy megszüntethesse azon égbekiáltó igazságtalanságot, melylyel az osztrák kormányzat Magyarországot évszázadokon át igazgatta. A bécsi kormány nem akart lemondani a magyarországi igazgatásból reá háramló anyagi haszonról, s megállapodás a két kormány közt létre nem jövéen az ügyek átadása és átvételére vonatkozólag, a bécsi kormány figyelembe nem vette az április 11-i fordulatot, s tovább is úgy rendelkezett a magyar ügyekben, mint azelőtt. Így például elrendelte a

¹ 1848 április 19-én.

magyar bányatermékeknek Bécsbe való felszállítását. Tehát figyelembe sem vette, hogy Magyarországnak már saját felelős pénzügyminisztere van, kinek a bányaiügy kizárólagos hatáskörébe tartozik, s ki meg nem engedheti, hogy az ország javai elszámolás nélkül kivitessenek az országból. Mikor a magyar pénzügyminiszter erről értesült, már utban voltak a társzekerek Bécs felé. Rendeltetési helyüket azonban mégsem érhették el, amennyiben Kossuth azonnal intézkedett, hogy a bányatermékek visszakerüljenek a verdékbe. A sajtóban számos panasz intéztetvén a kormány ellen, hogy tétlenül szemléli a tornyosuló veszedelmek pusztítását, Kossuth felhasználja az alkalmat, hogy e vádakát visszatartsa: Tudatja Géczy Péternek kiküldetését a bányatermékek visszahozatalára, s közhírré teszi, hogy intézkedett *magyar* veretű pénzek kibocsátása iránt. E tudósítás így hangzik:

„Selmece, Körmöcre s Besztercebányára *Géczy Péter* *ur országos biztosul küldetett ki* avégett, hogy az országos kincstárnak arany és ezüstkészleteit rögtön számba vegye s felelős biztosíték alá helyezze, s azoknak Körmöcön azonnal pénzzé verettetése iránt erőlyesen intézkedjék. Rendelkezés történt az iránt is, hogy a nagybányai, oravicai és szomolnoki kerületekből, minden arany és ezüstkészlet a körmöci pénzverőházba haladéktalanul beszállíttassék. A késedelem eltávoztatása végett e percben még a latin köriratu mintával fognak a magyar pénzek veretni, de egyszersmind intézkedés történt, hogy rögtön magyar köriratu pénzverő minták metszessenek, s mihelyt készen lesznek, a magyar pénz azokkal veressék. A miniszterium időnként értesitendi a közönséget, mennyi ércpénz kerül ki a magyar pénzverőházból, melynek tágitása s ha a szükség ugy hozná magával, többnek is felállítása el nem fog mulasztatni.“

Budapest, 1848 ápr. 20.

A pénzügyminiszter.

A bányatermékek visszarendelését az osztrák kormány végtelenül zokon vette, s azonnal tiltakozott ellene. Higgadtan bírálatot mondani ez ügy felett még ma is nagyon nehéz. Kétségtelen ugyanis, hogy az országnak *a függetlenség elvénél fogva* minden-

kor joga volt saját javaival rendelkezni, de viszont azt is megállapíthatjuk, hogy a bányák jövedelmei a márciusi törvények előtt a királyt illették, aki számadást adni nem tartozott arról, hogy e jövedelmet hová fordítja. A cs. kir. minisztérium tehát nem épen minden alap nélkül intézkedett, a mikor az április 11-e előttről származó ércállomány kivitelét elrendelte, mert hiszen ezen napig tényleg az ő hatáskörébe tartozott a felett rendelkezni. A hibának ott van a magva, hogy az ércállomány felett minden értesítés megelőzésével rendelkezett. Nem valószínű, hogy előzetes megbeszélés esetén Kossuth ragaszkodott volna annak visszatartásához.

Az április 11-i pénztári állományra, mely 511 ezer forintot tett ki, az osztrák kormány szintén számot tartott; erre nézve sem állapíthatunk meg mást, mint amit a bányatermékekre vonatkozólag már elmondottunk, s csak ismételhjük, hogy ugy ezen, valamint a dohány monopólium ügye, az osztrák államadósságok egy része áthárításának kérdése, különösen azért képezték összeütközés tárgyát, mert *megállapodás a két kormány közt nem jött létre az átadás és az átvételre vonatkozólag*. Pedig ennek annyival inkább meg kellett volna történnie, mert Kossuth jól tudhatta, hogy a pénzügyi kormányzáshoz szükséges törvények — a melyek védelmet nyújtottak volna a magyar minisztériumnak — a magyar törvénytárból jóformán teljesen hiányoztak. Nem alapíthatta tehát másra elhatározását, mint az ország függetlenségének *elvére*. Ezzel szemben a másik államfél több évszázados *gyakorlatra* hivatkozott, melyek ugyszólván törvényes erőre emelkedtek.

A magyar kormány súlyos helyzetét véve szemügyre, azt mondhatjuk, hogy az összeütközés kikerülése lehetetlen volt.

Térjünk azonban vissza a váltási nehézségek ügyére, melyben mint láttuk Kossuth április 18-án ismét a bankhoz fordult. Az osztrák nemzeti bank, ez átirat vétele után nyomban utnak indított a budai felváltópénztárhoz 500 ezer forintot (a kért 800 ezer helyett) s ez összeg két részletben — április 22-én és 23-án — meg is érkezett. A pénzküldeményeket *április 25-én* nyomon követte a bank igazgatóságának egy levele is, melyben Kossuth átiratára felelve azon reményének ad a bankvezetőség kifejezést, hogy a magyar miniszter, ha jól megvizsgálja, befogja látni, hogy a bank eljárása korrekt és méltányos.

„ A bank igazgatósága legkevésbé sem akarja kétségbevonni — írja a bank e levélben — azon tapasztalás által is bizonyított igazságot, hogy ha nem jönnek közbe rendkívüli, következményeikben beláthatatlan események, a bizalmatlanság, mely valamely hitelintézet pénzereje irányában nyilvánul, leggyorsabban s aránylag legcsekélyebb áldozatokkal is úgy küzdhető le, ha pillanatnyi minden erejét megfeszíti. A bank igazgatóság azelőtti időkben néha igénybe is vette ezen módot és pedig sikerrel, de az akkori rövid ideig tartó zavarok a mostaniakkal össze nem hasonlíthatók; a politikai események, melyek ezeket előidézték, oly neműek, hogy rázkódtató hatásuk a pénzügyekre, sem terjedelmére, **sem tartamára** nézve teljességgel ki nem számítható. Ezen politikai események általános aggodalmak kiapadhatatlan forrását képezik, elijesztenek mindenkit pénztőkéjének hasznosításától, s okozzák azt, hogy a bankjegyek folytonosan mértéken túl özönlenek beváltás végett. Ily körülmények közt bizonyosan *csalódna a bank, ha azt hinné*, — hogy bár a dolgok rendes folyamában igen tekintélyes — *ércértékével elháríthatná a veszélyt. Csak érekészletének megfelelő erősbbítése által érheti el ezen célt*, s a bank ezen irányában egy jelzálogkölesön alapján már meg is tette a szükséges intézkedéseket. *De ezeknek keresztülvitele tartamára nézve meg nem határozható időt követel*, s e közben a bank a lehető legtöbbet hiszi teljesíthetőnek, ha a napi forgalom beváltási szükségleteiről gondoskodik, s a nélkül, hogy a pusztán kételyekből támadó nagyobb követeléseket figyelmen kívül hagyná. *még sem merheti azt, hogy ezen követeléseknek mindig feltétlenül eleget tegyen*. Ez okból a bank igazgatóság már 1818-ban, a fiókok felállítása alkalmával, s nevezetesen a budait illetőleg 1818 aug. 19-én kelt nyilatkozatában határozottan kijelentette, hogy a *beváltó pénztár ugyan igyekezni fog a forgalom szükségleteit lehetőleg kielégíteni, hogy azonban a bank feltétlen kötelezettséget nem vállal aziránt, hogy minden kívánatnak eleget fog tenni, hanem csak azt ígérheti, hogy mindenkor a pénztár erejéhez képest a kívánt összegek a bankfiókoknál bankjegyekben vagy pengő pénzben fognak kiszolgáltatni*“

Reméli, — írja tovább — hogy a magyar pénzügyminiszter a banknak a többi fiókokkal szemben fennálló kötelezettségeiket is figyelembe fogja venni, s belátva, hogy a bank megtett mindent, mi tőle telett, támogatni fogja a bankot törekvéseiben.

A nemzeti bank e levélben csaknem nyíltan kimondja, hogy a bajon segíteni nem tud, de még átlátszóbb módon elárulja, hogy *raggyonát e részes napokban nincs szándékában kockára tenni* csak azért, mert szabadalma oly módon **is** értelmezhető, hogy minden igényt köteles kielégíteni. Szabadalma, melyre hivatkozik e pontnál valóban nagyon kétértelmű s nem foglal magában oly határozatot, mely minden ellenkező magyarázatot kizárna. Ugyanis az érvényben lévő 1841-i bankszabadalom 15. §-a, — mely a jegyfedezet iránt intézkedik — úgy szól, hogy: „*a bankigazgatóság köteles időről időre — a kiadatott bankjegyek és az ércfedezett között oly arányt megállapítani, mely ezen kötelezettség tökéletes (vollständige) teljesítését biztosítani alkalmas.*“ E „kötelezettség tökéletes teljesítése“ alatt természetesen a bankjegyek ércpénzre való mindenkori beváltása értetik, ami azonban nincs e szakaszban világosan kimondva, s ha nyilvánvaló is az értelme, imé itt van rá a bizonyosság, hogy nem zár ki egy sokkal enyhébb magyarázatot sem. S a bank felhasználta e rést a szorult helyzetből való kibúvás céljaira, azon megokolással, hogy már 30 évvel ezelőtt kijelentette, hogy csak „*a pénztár erejéhez képest*“ állhat a beváltani szándékozók rendelkezésére. Szépséghibáinak takarására tehát a bank egy a szabadalomlevél szellemébe ütköző több évtizedes nyilatkozatát használta fel, s figyelembe sem vette, hogy a szabadalom, s annak paragrafusain kívül *minden egyes bankjegyen is kötelezte magát arra, hogy a bankjegy áladójának törvényes ércpénzben kiadja levonás és haladék nélkül azt az összeget, mely a papiroson áll.*¹

Legyünk azonban igazságosak, s valljuk meg, hogy *a bank ez időben ha akart volna sem tudott volna fizetési kötelezettségeinek eleget tenni.* Harminc éven át sikerült ugyan a készfizetéseket fenntartani, de ezt sem azért, mert ércállománya megfelelő nagy volt, hanem azért, mert békés időben nem igen zaklatták felváltással. Mihelyt azonban a bizalom megrendült, s a közönség

¹ Ez a kritika Lukács Béla tanulmányából vétetett át.

sürgősen követelte a pénzét, ki kellett tűnni, hogy a bankjegyre irt kötelezettség csak üres ígéret, s hogy maga a bank nem egyéb az osztrák kormány tőkebeszerzési forrásánál. Ezt Kossuth is jól tudhatta, s csak a végsőkig menő előzékenység és talán az attól való irtózás, hogy a kormány elé tornyosuló akadályokat egygyel szaporítsa, készítheték őt arra, hogy egyrészt az összeköttetést a bankkal meg ne szakítsa, másrészt, hogy megkísértse újból azt, aminek sikerében már maga sem hitt. A bank iránti jóindulata nyilvánvalóvá lesz előttünk, ha elolvassuk megnyugtató szavait, melyeket a közönséghez intézett minden egyes esetben, ha alkalom kínálkozott a nyilatkozásra. Most is, midőn megkapta a bank értesítését, hogy 500 ezer frt (a kért 800 ezer helyett) utban van, hivatalosan közzé tette a következő megnyugtató kimutatást:¹

Pénzügyminiszteri értesítés.

„A pénzügyminiszterium folytonosan intézkedik, hogy az ausztriai nemzeti bank az országban fiók intézeteket bankjegyváltás végett, kötelessége szerint ezüst pénzzel ellátása. *F. hó 15-e óta a budai fiók pénztárba 1.250.000 pftnak e végetti beszállítása eszközöltetett.* A magyar országos kincstár minden vidéki pénztárai utasítottak, hogy a közönség nyugtatása végett a kezelésök alatt levő ezüstpénzzel, mennyiben az ország közszükségei, nevezetesen: a sóakna és bányász munkák szakadatlan folytatása engedi, a bankjegy váltásnál segedelemmel legyenek, s ennek sikerebb eszközlése végett f. hó 15-e óta az országos kincstár útján a vidéki kincstári só és harmincadi hivatalokhoz a következő küldeményezések történtek:

Bécsből *érkezett* a bankjegy váltóhivatalához

ápr. 15-én . . .	250.000 ft.	
16-án . . .	250.000	
17-én . . .	250.000	750.000 ft.
ma pedig váratik		500.000 ft.

¹ Pestí Hirlap 1848 április 21. No. 36.

a váltóhivatal által *felvállaltott*

ápr. 15-én . . .	42.260 ft.
17-én . . .	61.115 ft.
18-án . . .	153.345 ft.
19-én . . .	76.375 ft.
20-án . . .	293.520 ft. . . 626.615 ft.

az országos főfizető hivatal küldött a komáromi, kassai, zombori, veszprémi, körmendi, és kani- zsai só és 30-ad hivatalhoz	88.500 ft.
elküldésre készen áll 15 különféle városba	197.000 ft.

Kelt Pesten 1848. ápril hó 20.

Kossuth Lajos m. k.

Természetes dolog, hogy midőn a közönség viselkedése mind veszedelmesebbé vált, Kossuth nem nyugodhatott meg a nemzeti bank *április 25-i* válaszában, hanem miheztartás, és a jövőben követendő eljárás céljából tudni akarta, hogy a bank levelében foglalt *általános jellegű*, s inkább értekezés keretébe illő fejtegetések milyen célzattal, s mily értelemben irattak. Mert tény az, hogy a levélben csak körülírások vannak. Megbizta tehát Duschek államtitkárt, hogy a pénzügyminiszterium nevében a külügyminiszter útján kérje meg a bankot a levél pontos értelmezésére. Duschek átirata, mely a külügyminiszterhez május 2-án küldetett el, a magyar pénzügyminiszternek a bank iránt való elidegenedésnek első jele. Csupa kérdés. Csupa feleletrevonás. Megkérdezi, hogy hány millió az, mit a magyarországi fiókok részére szándékozik küldeni, s különösen felhívja az igazgatóságot, nyilatkozzék határozottan a felől, hogy hogyan s miként értelmezi levelének azon szavait, hogy: „beváltópénztára azon lesz ugyan, hogy a forgalom szükségai *lehetőleg* kielégíttessenek, *hogy azonban a bank semmi kötelezettséget sem vállal minden váltási kérelemnek eleget tenni*, hanem csak azt ígérheti, hogy *pénztárainak állapotához képest a kívánt összegeket papíros vagy ezüst pénzben a bank fióklároknál fogja kiadni* . . .” Kérdi továbbá a miniszter, hogy:

¹ 1848 május 2. 304. P. M.

„. . . . vajjon azon kijelentését, mely a jegyein ígért általános kötelezettséggel egyenes ellentétben áll, csak a bank fiókjaira szorítja, vagy pedig az egész intézetre terjeszti-e ki? továbbá *ennyit tesz számban kifejezve a bank azon határozatlan ígérete: „a forgalom kellékeit lehetőleg kielégíteni?* „A magyar pénzügyminiszter — írja Duschek — érezvén azon nehézségeket, melyek a forgalomra megakasztólag hatnak, mióta a papirospénz hitelét veszteni kezdi, mindent megtett, hogy ezen bizalmatlanság szűnjön meg, minden kincstári pénztárt oda utasított, hogy a papirospénzt ezüstre felváltsák, ami különben nem köteleességük. Hírlapokban hivatalos és félhivatalos közléseivel nyugtatólag hatott, csakhogy azon bizadalom, mely a papirospénz forgalom egyik főalapja, visszakerüljön, ha azonban a bank kötelelességeinek vagy hanyagul vagy épen nem felelne meg, s a magyarországi forgalom felélesztésére, mely jelenleg tökéletesen megakadott, a szükséges pénzüsszegeket 4—5 millióig megküldeni vonakodnék, akkor *kénytelen lesz a pénzügyminiszter oly lépéseket tenni, minőket a naponta növekvő szükség, s a kereskedés és a forgalom pangása az ország érdekében követelnek.* A bankigazgatóságnak *Magyarország iránti lojalitásától függ jelenleg azon viszony, melybe a magyar pénzügyminiszter a bécsi nemzeti bank irányában lépend, s a magyar pénzügyminiszter reméli, hogy a bankigazgatóság érezve a magyar viszonyok fontosságát, törvényes kötelelességének meg fog felelni.*“

A magyar pénzügyminiszterium levelezéséből látható, hogy Kossuth, és vele az egész kormány, kerülte azon álláspontnak kifejezésre juttatását, hogy az osztrák bankot Magyarországon törvénytelennek s érvénytelennek tekinti, s mindvégig csak arra törekedett, hogy a nagyszámban közkézen forgó bankjegyek fedezésére, illetve akadálytalan felváltására szorítsa az Osztrák-nemzeti bankot. A május 2-i átiratra a bank nem felelt, mit Kossuth arra magyarázott, hogy nemcsak nem tud a helyzeten javítani, de nem is akar. Pedig a magyar kormány a bankkal való érintkezésben egész a végsőig ment előzékenységével, s csupán annak betartását sürgette, mire az osztrák nemzeti bank saját szabadalmában

kötelezte magát. Az osztrák nemzeti bank azonban nem volt képes eleget tenni fizetési kötelezettségének. Egész anyagi erejét lekötötte az osztrák kormány s a zavaros belpolitikai helyzet, mely a bank pénztáránál mutatta első hatását. Előbb 25, később 5 frtban volt kénytelen megállapítani azon legmagasabb összegeket, melynek erejéig *egy személy* igényeit kielégíti, de nemsokára erre is képtelenné vált, s a bankjegyek ércre való beváltását egészen beszüntették. *A készfizetések beszüntetése egy május 22-én kiadott kormányrendelet alapján történt, melyet június 2-án egy császári rendelet is jóváhagyott.* Április végén azonban még eleget tett — bár hiányosan — kötelezettségének, de amikor a magyar kormány azon szilárd elhatározásáról meggyőződött, hogy ez saját hatáskörében is kész a sükségen segíteni, feltételezhető, hogy *anyagi erejének, vagyonának még erősebb megcsappanásától félván, nem is igyekezett tovább a pénzszállítványokkal.* Erre vall legalább az, hogy a magyar kormány legutóbbi jegyzékét már egészen válasznélkül hagyta a bank.

Ime itt jelentkezik már a hatása a „Március Tizenötödike“¹ ama híradásának, hogy Kossuth az osztrák bankókat felcseréli magyar bankókkal s az osztrák jegyeket *tömegesen beváltatja ezüstre az osztrák banknál.* Hogy is képzelhette valaki, hogy ehhez az osztrák bank hozzájáruljon!?. Hiszen ez egyértelmű lett volna egyrészt azzal, hogy a magyar bankjegyek alapját az osztrák bank szolgáltassa, másrészt, hogy a bank érckészlete esetleg teljesen elfogyjon. Bizony erre remény sem azelőtt, sem ekkor nem lehetett. Ismételjük tehát, hogy az *előrevaló beharangozás taktikai hiba volt,* a melyhez hasonlókat később is elkövetett a magyar miniszterium, de különösen annak lelke: Kossuth Lajos.

Kossuth egyébként elejétől fogva sem bízott abban, hogy az osztrák nemzeti bankot előzékenyebbé teheti. Ő mindig és mindenben az erély és gyors cselekvés embere volt. Május 2-án — amint láttuk — még figyelmezteti a bankot az esetleges következményekre, de maga sem bizván fellépésének sikerében azt megelőzőleg már április 29-én felszólítja (P. M. 250/1848) a magyar kereskedelmi bankot „... közölne vele részletes tervet az iránt,

¹ 1848 április 19-én.

hogy minő viszonyokba lépni, s minő pénzügyi munkálatot létesíteni tartana a bank úgy a statusra, mint az ország kereskedelmi érdekeire nézve hasznosnak és czélszerűnek.“ Havas a kereskedelmi bank igazgatója csakhamar megadta a választ, s a terv melynek keresztülvitelét ajánlotta, s melynek minden részletét is kidolgozták, a *Pesti Hirlap* május 2-i számában közzétetett. Az első tervezet, mely később némi változáson ment át, egész terjedelmében így hangzik:

„(*Pest, május 1-én*). Értésünkre esett, hogy a pénzügyminiszter a napokban a pesti keresk. bk. igazgatóival és a pesti keresk. tesztület néhány jelentékenyebb egyénével értekezést tartott az iránt, minő pénzügyi munkálattal lehetne legczélszerűbben úgy az ország jelenlegi rendkívüli szükségleteit fedezni, mint egyszersmind a kereskedés nyomasztó állapotán segíteni, s a középponti vasut mihamarábbi kiegészítését előmozdítani.

Igen valószínű, hogy kamatos kincstár utalványok fognak kibocsátatni 4, 4½, 5 s 5½ kamattal, 3, 6, 9 és 12 hónapra szőlő, melyeknek segítségével a több hónapok alatt befolyandó közjövdelemmel előre nagyobb összeletekben lehetővé rendelkezni, a pénzügyminiszter nem csak azt reméli, hogy az ország rendkívüli közszükségeit minők p. o. a nemzetőrség fölfegyverzése, s talán egy nobilis őrseregnek önkéntesekből felállítás, gyorsabban elláthatandja, mint, ha csak havonkénti részletekben fordíttatnék e célra a közjövdelemnek azon része, mely a rendes költségek fődőzésén felül marad; — hanem egyszersmind *olly tartalék tőkét is vél előteremthetőnek, mellynek alapján tőkéletesen fedezett s a pénztárnál akár mikor ezüstre beváltható s különben is minden közpénztárakban teljes névszerinti értékben ezüstpénz gyanánt elfogadandó kisebb kamatlan kincstári jegyeket lehessen kellő óvatossággal kibocsátani.*

Mint halljuk, a pesti kereskedelmi bank fel van szólítva, nyilatkozni a kibocsátás módjára, s azon viszonyra nézve, melybe a bank a status irányában ezen kibocsátást illetőleg lépne.

A pénzügyminiszter, ha jól vagyunk értesülve, ezen kisebb kincstári jegyek kibocsátását csak két uton szándékozik eszközölni u. m. a banknak és a központi vasutársaságnak tőkéletes fedezet mellett adandó kölcsön útján, s ezt is mindég csak olly mértékben, hogy két és félszernél több jegy ne tétessék forgásba, mint amennyi ezüstpénz a beváltás szakadatlan eszközzésére a pénztárban készen leend.

E szerint 4—5 millió pengő pénz alapján, tőkéletes hypothekális fedezet mellett 10—12½ millió frnyi pénztári jegy bocsátatnék ki, és ez volna a maximum, min tul a kibocsátás nem terjeszkednék, a bank és a központi vasut-társaság a nekik adandó kölcsöntől csak

annyi kamatot fizetnének, mennyi kell, hogy az alapszerzés végett kibocsátandó kincstári utalványok kamata fedeztessék, a visszafizetést pedig oly részletekben tartoznának teljesíteni, hogy a kibocsátandó jegyek 10 év alatt egészen letörlesztessenek.

Tagadhatatlan, hogy a forgópénz szűke naponként mindinkább érezhető; *a közönség már hosszabb idő óta bizalmatlansággal viseltetik a bécsi bankjegyek iránt. Ezen bizalmatlanság ugyan nem alapos, de létezik tagadhatatlanul, minél fogva nálunk is az történik, ami mindég -s mindenütt történt, midőn a forgásban lévő papírpénz hiteletét kezdette veszteni, t. i. az ezüstpénz mindinkább eltűnik a forgalomból, miáltal a pénz kétszeresen kevesbedik, a bankjegyet beváltják az emberek ezüstre, s az ezüstpénzt elzárják, a beváltott bankjegy pedig megsemmisítetik. Ezen állapoton, melly a kereskedésre s közvetve az iparra és földművelésre igen nyomasztólag hat, egy és két forintos pénztári jegyek kibocsátásával lehetne alkalmasint legcélszerűbben segíteni. Ha ezt a pénzügyminiszter azon óvatossággal s azon határok között eszközölné, melyeket főbb vonásaiban fennebb érintünk: ez leszen alkalmasint a legszilárdabb pénzügyi munkálat, melly valaha papírospénz kibocsátásában történt“.*

E közlemény volt a kereskedelmi bankkal folytatott tárgyalás első hírnöke, s ebből mindenek előtt az világlik ki, hogy *a kormány úgy vélte előteremthetni a bankjegyfedezethez szükséges ezüstalapot, hogy előbb kamatozó kincstári utalványokat bocsát ki, s az ebből befolyó összeg egy részét fogja a bankjegyfedezet céljaira felhasználni.* A közönség hangulata az osztrák bankó iránt a magyar kormány terveinek nyilvánosságra jutása óta egyáltalában nem javult. Sőt miután a felváltás napról-napra nehézkesebbé vált, s a magyar közpénztárak saját szükségleteik fedezésére és a bankóalapra való gyűjtés céljaiból visszatartották egész érczésletüket, — melynek részét eddig a felváltás céljaira fordították — a forgalom még jobban fennakadt, s a bizalmatlanság csak még jobban növekedett. E bizalmatlanság a magyar kormánynak is nem csekély nehézséget okozott. Eltekintve attól, hogy a fellázadt kedélyek fékentartására csaknem mindenütt szükségessé vált a nemzetőrség alkalmazása a pénztárak mellett, még azon kellemetlenség is támadt, hogy az adó és közszolgáltatás ügyében egész értékben elfogadott osztrák bankókkal csak leszállított értékben tudott a kormány fizetni. Ez pedig jelentékeny összeggel emelte a kormány kiadásait épen akkor, midőn a pénznek legnagyobb szükében volt. Mikor tehát a bécsi forradalmi moz-

galmiak nyomán az a hír kelt szárnyra, hogy az osztrák bank megbukott, s e kósza hír hatása alatt a közönség ujult erővel tódult a bank pénztáraihoz, a magyar kormány nevében Kossuth, a *Pesti Hirlap* június 25-i számában a következő megnyugtató sorokat tette közzé:

Pesti Hirlap 25/5. 1848

65

Hivatalos értesítés a pénzügyi minisztertől.

Tapasztaltatván, miként a bécsi nyugtalanságok hírére, a bécsi bankjegyek felváltása végetti torlódás ismét megújulni kezd:

Miután a bécsi bank állásáról magamnak hiteles tudomást szereztem, ezennel a közönség megnyugtatóására közhirre teszem, miként — *hacsak a közönség a bankjegyek iránti bizodalmatlanság által a bank ügyét zavarba nem hozza — még teljességgel nincs ok, a bankjegyek értéke iránt kétségeskedni.* A minek tetteles bizonyosságául ezennel közhirre teszem, hogy a bécsi bankjegyek — valamint eddig is, ugy ezen tul is — minden pénztárakban teljes névszerinti értékökben ezüst pénz gyanánt még folyvást elfogadtatnak.

Óhajtom, hogy ezen nyilatkozat a közönségnek megnyugtatóására szolgáljon, s *minden jóakaratu hazafiak közredolgozzanak a közönség felvilágosítására,* mert, ha van valami — ami a forgásban lévő bankjegyek értékét veszélyeztetheti, bizonyosan a tulzott bizalmatlanság fogná leginkább veszélyeztetni, mert miután a bank — rendszer természetében fekszik, hogy a bank pénztáraiban nem lehet annyi ezüst pénz készen, amennyi bankjegy forgásban van, minthogy ezek értékének fedezésére nemcsak a bankban heverő ezüst, hanem másnemű javak is szolgálnak, melyek azonban a mellett, hogy tökéletes fedezetet nyújtanak, mától holnapra ezüstpénzzé nem változtathatók, igen természetes, hogy *a bankjegyek ezüstpénzreiv bevéltásának mértéktelenül sürgetése magát a bevéltást tehetné lehetetlenné,* s így a közönség önmaga volna legfőképpen oka, ha a bevéltás oly gyorsan — mint kívántatik, a bank hivatalai által nem eszközöl-

tethetvén, ezáltal a bécsi bankjegyek, melyek a multak viszonyainál fogva a pénzforgalomnak hazánkban is legnevezetesebb eszközét képezik, hitelökben megcsökkennének, s ezáltal a bizalmatlankodók úgy önmagoknak, mint mindenkinek a kinek zsebében csak egyetlen bankjegy van is, kárt okoznának.

Egyszersmind kellő tájékozás végett arra is figyelmeztetik a közönség, hogy a magyar kincstár a bécsi bankkal kötelezettségi szolidaritásban természetesen nem lévén, *az ország kincstárának úgy központi, mint vidéki pénztáraiban befolyó ércpénz a bécsi bankjegyek beváltására annál kevésbé fordíthatatik, minthogy erre saját pénzügyi munkálatunk végett szükségünk van.*

Kelt Budán, május 23-án 1848.

Kossuth Lajos.

Ezen nyilatkozat megjelenését néhány nappal megelőzte egy olyan esemény, mely jelentékenyen hozzájárult a kormány azon tervzetének megvalósításához, hogy a fennakadt pénzforgalom hiányait magyar bankjegyek kibocsátásával pótolja.

MÁSODIK FEJEZET.

I.

„Cseppekből gyűl a tenger, krajcárokból a millió.“¹

A magyar kereskedelmi bank vezetőségével folytatott tárgyalások során immár véglegesen megállapítottak a magyar bankjegyek kibocsátásának részletei. A hivatalos közlemények, melyek a megállapodások részleteit hírül adják azt bizonyítják, hogy a pénzügyminiszter szilárd alapra fektetett bankjegyeket szándékozott kibocsátani, melyeknek fedezetét — tőkeerő hiján — elsősorban egy hitelművelet: *kincstári utalványok kibocsátása útján* szándékozott előteremteni. Az ezt tudató közleményből megállapítható, hogy a kincstári utalványok kibocsátása útján felvenni szándékolts kölcsönnek visszafizetése, az adók és közjövödelmekből tervezetett, s pedig két éven belülre.

Kölcsönt szerezni Magyarország részére! Nagy vállalkozás volt ez még abban az időben, s nehézségeit talán senki sem ismerte jobban, mint Kossuth, a pénzügyminiszter. A magyar nép még nem szokott rá a tőke gyümölcsöztetésére s alig-alig ismerte a tőkebefektetések módozatait. A mi pénze volt valakinek, azt otthon rejtegette. Óvta minden veszély ellen, s legfeljebb a kereskedői osztálynál divott a kamatra való kölcsönadás, kölcsönvevés. Ez képezte a tőkegyümölcsöztetés leggyakoribb módját. Kincstári utalványról azonban a kereskedői osztályból is csak azok tudtak valamit, akik valaha a külföldön jártak, és ott megismerkedtek az államok tőkebeszerzésének ezen módjával. A belföldtől tehát keveset várhatott Kossuth. Maradt volna még a külföld, a tőkegazdag és művelt Nyugat, ahol mindennapi dolog volt már, hogy a nép al-

¹ A „Március tizenötödike“ május 20-i vezércikkének egy mondata.

sóbb rétegei is gyümölcsöző értékekbe fektetik s ezáltal is szaporítják vagyonukat. Igen, a külföld — erre Kossuth is gondolt. De hol van akkor a külföldi tőkés, mikor egy ország azonközben, hogy új alapra fekteti állami létét, minden oldalról ellenségekkel vétetik körül? Hol van akkor a külföldi tőkés, mikor a belföldön még minden átalakulóban van, s mikor még minden bizonytalan? Bizony, külföldi kölcsönre gondolni sem lehetett, s azt tényleg meg se kísérelte Kossuth.

Ily körülmények közt más utakat, más módokat kellett keresni ahhoz, hogy a kibocsátandó bankjegyek fedezete előteremtésék, s Kossuth úgy találta, hogy erre a célra legalkalmasabb lenne a nemzet áldozatkészségéhez folyamodni: felszólítani a polgárságot, hogy áldozza fel vagyonának egy részecskéjét azon célból, hogy a kormánynak módot adjon azon eszközök előteremtésére, melyekkel a forgalom akadályait elháríthatja, s melyekkel a szűkség e napjaiban lehetővé teszi a tornyosuló vész elhárítását. Mert most már nemcsak a váltási nehézségekről volt szó, hanem arról is, hogy az állami berendezéshez szükséges első kiadások valahonnan előkerüljenek, s különösen, hogy a Horvátországban támasztott felkelés elnyomassék. Horvátország ugyanis azonnal Magyarország ellen fordult, mihielyt a márciusi törvényeket a király szentesítette. Napról-napra nyilvánvalóbbá vált, hogy Magyarország önállósága ellen titkos aknamunka folyik és Horvátország ennek eszközéül adta oda magát.

Időzzünk egy kicsinyég e ténynél, melyről legelőször a „Radikál kör“ egy lakomáján értesült a nagyközönség.

Erdélyből a nádornál és a minisztereknél április 13-án egy küldöttség tisztelgett s ezen alkalomból *április 29-én* vendéglátásul a kör nagy lakomát rendezett. Megjelent azon a köztisztelőben álló, ősz Wesselényi, ki felköszöntetvén, pohárral a kezében hívta fel munkára a két testvérnemzet minden fiát, mert: „Veszélyben a hon!“ Nemcsak a szerbek proklamálják az elszakadást, hanem a horvátok is, és „ a leghitelesebb kutfőkből meritve mondhatom, hogy *Jellasic, a horvát bán, ellenforradalom élére álland horvátaival, s 20 ezeren felül álló határőreivel visszaállítani akarja a dolgok régi állását*“¹ Bármennyire voltak is a jelen-

¹ Pesti Hirlap 1848. 46-ik szám.

levők a helyzetről értesülve, mégis a végletekig felbőszített mindenkit, midőn a legszavahihetőbb egyéniségtől értesültek az árulásról. S midőn az annyit szenvedett államférfi ellenállásra hívta fel a nemzetet, s mindenkit, „. ki magyar, ki polgár” akkor a véget érni nem akaró ünneplés bizonyította, hogy a felhívásnak foganata lesz. És lön! — Másnap, *április 30-án* a Radikál kör már gyűlést tartott, s annak határozatából egy emlékirat szerkesztetett.¹ Ez emlékirat legnagyobbrészt a zavar enyhítésére szolgáló eszközök alkalmazásáról szól, de rátér a horvát zavarokra is, és azok elnyomása céljából magyar katonaság, — magyar hadsereg — felállítását sürgeti. A költségek fedezésére, míg az állami igazgatás kerekai nem hozatnak teljesen működésbe ajánlja, hogy a nemzet szólíttassék fel adakozásra. „. *Szükségesnek tartjuk — ugymond — hogy a hon lakosai pénz, élelem s más nembeli adakozásokra felszólíttassanak, hogy ezek iránt az intézkedés minél célszerűbben, minél gyorsabban megtörténhessék*”

Az emlékiratot, mely április 30-án kelt, *május 2-án* adta át a kormánynak a kör megbízásából *Teleki László gróf*.

A társaságokban valamint a Radikál körben, — melynek tagjai sorába tartozott ekkor a politikusok színe-java, — napokon át Wesselényi beszéde állott a társalgás központjában. Általánossá vált a vélemény, hogy tenni kell valamit sürgősen, mert napról-napra véresebb hírek érkeznek a végekről.

A nemzetiséglakta vidékeken teljessé lön a felfordulás és az új kormánynak minden lépése elé ezernyi akadály gördült. Az állampénztár üres, és a kormánygépezet nem tudhat anyagiak nélkül erőt kifejteni.

Kossuth épen megállapodásra jutott volt a magyar kereskedelmi bankkal a bankjegyek kibocsátására, s épen azok alapjának előteremtése módozatain töprengett, midőn egyszerre a Radikál-kör memorandumát magkapta, s benne azon előterjesztést, hogy a nemzet szólíttassék fel adakozásra. Az volt az ő eszméje is, hogy: *fel kell szólítani a nemzetet!*

. . . És Kossuth apostolává lön az eszmének.

¹ Aláírva: „A Radikál-kör határozatából Teleki László s. k. elnök, Reök István s. k. jegyző”.

A közhangulat alakulása rendkívül kedvezett az eszme testté válásának. Alig, hogy értesült ugyanis a közönség Kossuth szándékáról, máris számos ajánlat tétetett a nemes célra. A legelső egy katolikus pap volt — nevét el nem árulta soha — ki 200 pengőforintot küldött a Pesti Hirlap szerkesztőségének azon kéréssel, hogy tegyék ez összeget nyilvánosan a haza oltárára. „... Hosszu életemen át — ugymond levelében — 200 pfrtot takarítottam meg. Csekélység, de mindenem. Én ezt a vakok intézetének szántam... De a haza minden előtt! Midőn a haza segélyért kiállt hozzánk, gyermekeihez, haboznunk nem szabad. S ennél fogva ime a t. szerkesztőség kezébe teszem le 200 pfrtomat azon kéréssel, hogy... adja által ezen kis tőkét a pénzügyminisztériumnak mint kölcsönt, azzal, hogy ha a haza sorsa majdan jobbra fordul, e 200 pfrt. legyen a vakok intézetéé.”

A Pesti Hirlap leközölvén a levelet, felhasználja az alkalmat az országos gyűjtés eszméjének propagálására.

Ekkor azonban már javában folyt a gyűjtés, melynek élén a Radikál-kör állt. A kör helyiségében *május 18-án este* egy aláírási felhívást köröztek, melyre közéleti jeleseink legtöbbje azonnal feljegyzé adományait. Vörösmarthy Mihály 40 pfrt ajánlékot adott, Jókai Mór 3 éven át havonként 5 frt. fizetésre kötelezte magát (180 frt.) Petőfi 30 frtot adott. Bajza, Sárossy, Vahott Imre, Vas Gereben... mind-mind siettek áldozataikkal a haza oltárához.

A Pesti Hirlap *május 20-án* vezető helyen foglalkozik a gyűjtési mozgalommal, s dicsérettel emlékezvén meg a névtelen pap ajándékáról és a Radikál-kör gyűjtéséről, ajánlja a pénzügyminiszter figyelmébe, hogy miképen a franciáknak van egy „*grand livre*”-jük, a melybe a legszegényebb francia is igyekszik beírni valami áldozattal a nevét, úgy mi is adjunk alkalmat az áldozni óhajtó és áldozni tudó polgároknak arra, hogy filléreiket a haza rendelkezésére felajánlhassák. Mikor a Pesti Hirlap e közleménye napvilágot látott, akkor a kormány már véglegesen megállapodott az eszme keresztülvitele dolgában, s a minisztérium összes tagjainak aláírásával már május 19-én kibocsátott egy proklamáció, mely áldozatra hívja fel a polgárokat. Pénz és véráldozatra egyaránt. Mert a császár a zavarok következtében elhagyta

Bécsset, Innsbrukba menekült egész udvarával. Nem tudhatni mi fog következni, de a veszély igen nagy, s minden erő összpontosítása szükségeltetik. Felszólítanak azért mindenkit, „**hogy midőn most a hazát vész fenyegeti, tegyék a haza oltárára áldozatul vagyonuknak is valamely részét, s adjanak a hon védelmére — kitől egyébként nem telik kölcsönképen pénzt, vagy egyéb oly vagyont, mit könnyen pénzzé lehet fordítani.**“

Bizunk a nemzet lelkesedésében és azon honszeretben, mely e hazát a legsúlyosabb körülmények között is megmentette; hisszük, hogy e felszólításunk nem fog siker nélkül elhangzani . . .“ És egyben tudtul adja a kiáltvány, hogy az ajánlatok beszédésének módjait a mai napon a belügyminiszter fogja elrendelni.

Szemere Bertalan belügyminiszternek a kiáltványban jelzett irata május 19-i keltezéssel, a Pesti Hírlap május 23-i számában jelent meg, s tulajdonkép egy a törvényhatóságokhoz intézett felhívás a gyűjtés ügyében. Gyönyörű nyelvezetével és költői lendületével csaknem páratlanul áll e felhívás a pénzügyek terén kibocsátott iratok közt, s egész terjedelmében így szól:

Belügyminiszteri értesítés a megyékhez, városokhoz és kerületekhez.

„Ő felsége, királyunk Bécsset elhagyván, Innsbrukba költözött. E szerint rendes székhelyét megváltoztatván, *lelkünkben a jövőndő iránt méltó aggodalom támadhat.* Kivánatos lett volna, hogy jött legyen egyenesen körünkbe, kik hivei lenni nem szüntünk meg. Védelmére, s hazánk védelmére nincs és ne is legyen drága semmi áldozat. *Királyunk s nemzetünk létele válhatlan kapcsolatban van, egyiket megmentvén, mindkettőt megmentettük.*

De hazánkat is körös-körül olly irányu és természetü mozgalmak nyugtalanítják, melyek veszélyesekké válhatnak. Ellenséges törekvésekkel találkozunk még kedves hazánk anyai kebelében is. Ébren kell lennünk, készen kell lennünk; nyujtsunk mindennek békeolaját, de a hadi megtámadás visszaverésére is gyűjtsünk magunknak erőt és hatalmat.

Ugy látszik, a vész és veszély titokban készül. — Talán nagyobb mint hisszük, talán kisebb, de ép azért, ugy a nagyobb, mint a kisebb találja készen hazafiui sziveinket.

A koronából egy drágakőnek sem szabad elvesznie.

Királyunk itt leljen hű sziveket, ha máshol nem találna. *Minden azon népek, melyek századok óta hasonló sorsban osztozánk a magyar szent korona alatt, egyesüljünk most a király fölséges személye körül,*

felhagyva minden visszavonással, és összeolvadva a fejedelem iránti hűségünk bebizonyításában.

Hazánkat egészen meg kell tartanunk, a maga teljes épségében, termékenységében, hogy legyen méltó földje a nemzet diszlő virágának.

A miniszterium által, e mai napon kelt és idezárt hirdetményében, a hazának minden igaz fia felszólíttatik áldozni a haza oltárára. Nem vár a haza nagy áldozatokat, de megvárja, hogy mindenki becsületesen és lelkiismeretesen teljesítse kötelességét. Pillanatai a hazának drágák, azokhoz most élete és halála van kötve.

Ezek folytában Önök hazafiui felszólítást intéznek polgártársaikhoz, hogy a f. évi május 16-án kelt miniszterelnöki rendelet értelmében, a rendes nemzetőrség sorai minél előbb lelkes fiakkal beteljenek.

Felszólítanak egyszersmind mindenkit, hogy hallja meg a haza és nemzet esdeklő hangját, és mi áldásaiban annak részesült, azokból juttasson a hazának is. Önök fogják kitalálni a legcélszerűbb módot, mi a lelkesedést a polgároknak felébresztvén, sikerre vezet. Szóljanak a szívhez, az észhez, s ép úgy zörgessenek a szegény, mint a dus atyjának, mert a hazának egyenlőképen fia mindenik.

Különösebben szükséges leendő:

1. A hatóság terjedelme és népessége szerint több küldöttséget kinevezni, mely amennyire lehet a hely színén, az ajánlatokat átveendi, az ajánló nevét, lakát s ajánlatát pontosan feljegyezvén.

2. Elfogadtatik készpénz, drága érc, fegyver, gabonanemű, posztó, vászon és minden, mi könnyen pénzzé fordítható. Kölcsön is szívesen elfogadtatik, mely esetben a kölcsönvett pénz vagy áru körülírva kiteendő, eladási bece meghatározandó, s róla, mint minden más ajánlatról is, átvételi bizonyítvány kiadandó.

3. Az áru lehető jutalmasan, de tástént adassék el. A begyűlt pénz a törvényhatósági pénztárba teendő, honnan az a pénzügyminiszter rendelete szerint fog elszállíttatni. A begyűlt pénzről mind a pénzügyminisztert, mind engem minden 14 napban értesíteni kell.

4. E rendeletem vétele után két nap alatt az állandó bizottmányi ülés megtartandó, melyből a küldöttségek tüstént kiküldessenek. Mindeniknek legalább 5 tagból kell állania. Rovatos jegyzékeik párját elvárom, másik a törvényhatósági levéltárba teendő.

A részletek meghatározását Önökre bízom.

Hazánk gazdag. Fiai birnak áldozni. Századok óta nem volt szentebb kötelességünk a haza és a király iránt. Ujra tegyük ragyogóvá a magyar koronát, ujra tegyük le alapját a magyar hazának. Ez a cél, ez a feladás, mit nem a nagy, hanem a gyors segedelem által érünk el.

Megvárjuk a haza és nemzet nevében, hogy mindenki szívesen és becsületesen teljesítse hazafiui kötelességét.

Kelt Budapesten, május 19-én 1848.

Szemere Bertalan,
belügyminiszter.

Az összminisztérium s a belügyminiszter felhívásait nyomon követte másnap *május 20-án* István nádor, királyi helytartó szózata is. „Hazánkfiak! A minisztériumnak tegnap kiadott nyilatkozata folytán a hiv magyar nemzethez én is a *bizodalom* néhány szavait intézem . . .” A „bizodalom” e kifejezésével jelezte a nádor, hogy jóváhagyta a gyűjtés megindítását.

Napokkal a hivatalos Pesti Hirlapban való megjelenése előtt elterjedt a lapok útján e felhívás hire a fővárosban. A napilapok ugyanis, a hivatalos lapot megelőzve, dicséretre méltó buzgalommal siettek az eszme szolgálatába állani. A Március Tizenötödike már *május 20-án*, lapja élén buzdítja adakozásra a lakosságot:

„Hazánknek áldozatokra van szüksége, hogy temérdek szükségait fedezni képes legyen . . . felszólítunk azért mindenkit, ki honát szereti, s érette tettel is áldozni kész, adakozzék; legyen bár az adomány bármily csekély is. Cseppekből gyűl a tenger, krajcárokból a millió . . .”

Petőfi és Jókai lapja, az „Életképek” *május 21-én* közöl egy felhívást, mely valószínűleg Jókai tollából származik:

„ . . . A minisztérium megtette, mivel a nemzetnek tartozott. Most rajtatok a sor, hogy megtegyétek, mivel a honnak és magatoknak tartoztok.

A népek istene ébren van és megfogja áldani fegyvereiteket.

Kit családi vagy hivatali kötelesség a csatamezőre nem bocsát, szívére tett kézzel becsülje meg, hogy mennyit ér rá nézve a haza, s tegye le annak árát a hon oltárára.

Legyen bár az áldozat kicsiny, megáldja az isten, ha mindene az áldozónak.

Még most csak fiaitól koldul a haza. Jaj nekünk, ha őt idegen ház ajtaján hagyjuk zörgetni.

Boldogabb napjaiban mindenét megosztá velünk. Egy század részét fizessük vissza ez ajándékoknak és ő mentve lesz.

Ki most áldozik, életet vesz a honnak és magának.

Magyarhon örökké!”

A „*Budapesti Híradó*”, mely Pozsonyban nyomtatott, *május 24-én* közli első felhívását az adakozásra, s dicsérőleg említi meg néhány nagyobb adományozó nevét. Majd így folytatja:

„*Hazaifak!* a hon áldozatokat kíván. Értse meg minden fia

a fenebbi szép példa szerint intését és tegye vagyonának bármely csekély részét, s ha azzal nem rendelkezhetik, vérét annak oltárára. *A hon! még egyszer magunkévá kell tennünk.* Még egyszer be kell bizonyítanunk, hogy: **ez a mi ősiségünk!**“

Figyelemreméltó a „Der Ungar“ németnyelvű napilapnak május 26-i felhívása is, mely lelkes és emelkedett hangjával nem kis szolgálatára volt az ügynek azon számosak körében, kik a magyar nyelvet nem bírták.

Igen szép azon cikk, melyet a gyűjtés megindulásának első hatása alatt irt Csernátony, május 26-án a Március Tizenötödikébe:

„ . . . E hon nem koldul. E honnak alamizsnára szüksége nincsen. Az anya — ha megszorul — méltó joggal kívánhatja fiaitól, hogy ők, kik emlőin nevelkedtek, kiket szorongás és ezer gondok közt ápolt és táplált, kiknek nemcsak életet, de aránylagos vagyont is adott, gyámolítsák és támogassák erkölcsileg és phisikailag, védői és őrei legyenek fenyegetett napjainak . . .”

De e lelkes, és a magasztos üggyhöz méltó hangon irt buzdítások mellett, melyekhez ihletet a legszentebb érzés, a hazafiui lelkesedés adott, nemcsak egy olyan eszmének hirdetése is megtörtént, mely alkalmas volt ugyan a szenvedélyek élesztésére, de semmiesetre sem volt megfelelő a gyűjtés szempontjából. E közlemények terjesztésében a Március Tizenötödike járt elől, mely a kormány felhívásának első megjelenésével egyidejűleg. *Május 23-án* irta többek között a következőket:

„A hazának áldozatra van szüksége! Figyelmeztetjük a minisztériumot, azon 4 ezer drb aranyra, mely a lóversenyre szekrényestül Dániel polgártársnál letéve van. A lófuttatást majd a horvátok felé kell megtartani, hol a jutalom a hon iránti kötelesség teljesítésének önérzete leend.

Figyelmeztetjük továbbá a minisztériumot a tudós társasági rendes tagok fizetéseire, kik hallgatások és henylésökért kevesebbel is beérhetik.

Hát azok a templomi arany és ezüst edények mit vétettek, hogy szüntelen bezáratva tartatnak? Az eucharistia azért mit sem vesztené méltóságából, ha faedényekben tartatnék is, nem is említve, hogy a keresztényi alázatosság és egyszerűség sokkal inkább példásítva volna.“

A „Nép Elem Radical Lap“ néhány közleménye szintén e csoportba osztható. *Augusztus 4-én* pl. így ír többek közt („Nézetek állapotunkról“):

„Adassék ki magyar papírpénz, annak lesz kelete, kivált ha a bank eléggé lesz biztosítva, mi végre az álladalmi javakon kívül ajánlanám, hogy:

a papok jószágai elszedessenek, melyek de jure amugy is a nemzetéi;

az ugynevezett „fundus“ is kijeleltessék biztosítéknak;

az alapítványok gazdaságai e rendkívüli időre kölcsön, a templomokéi végkép szedessenek be, mert elmúlt azon idő, melyben az ember inkább éhen meghalt, mintsem abból, mit a pap „*pro sahile et ostobaság sempiterna*“ kívánt, valamit elvont volna.

Készíttessék a bányatermékekből és a hon segedelmére ajánlott fémekből azon magyar pénz, melynek értéke nevének megfelelő legyen és melyből még eddig egy garast sem volt szerencsénk látni.“

. . . Ilyen irányzatu közlemények nemcsak a véres száju, de egyébként kitűnően szerkesztett boulevard-lapokban jelentek meg, hanem találunk belőlük a legkomolyabb szemlékben is. Így pl. *május 28-án* az „Életképek“ ezt írja:

(Charinvári) „A hazának ily perceiben, midőn lenni, vagy nem lenni körül forog a kérdés, minden közintézet heverő tőkéit is igénybe kellene venni. Ezek közé sorolnánk:

1) *a museum arany és ezüst kincseit*. Ezek csak hypothekául maradnának azon állapotban, melyben vannak a kibocsátandó kincstári utalványokra.

2) A magyar akadémia tőkéjének kamatjait, ugy sincs semmi láttatja mozdulásának.

3) A lóversenyek aranyait. Az idei pályatér legyen Horvátország.

4) A József szobor öszletét.

5) *A templomokban heverő aranyat, ezüslőt*.¹ *Mindezeket a*

¹ Az egyházi vagyon elkobzásáról irt véleményem természetesen csak 1848-ra vonatkozik, és e helyütt csak azért ítélem el, mert olyan időben propagálták a mikor nem lett volna szabad a klerust elidegeníteni a nemzet mozgalomtól.

hon ismét visszaadhatná egy pár év múlva, mikor bányái ismét gazdaggá tévék.

*Mindenesetre jobb, ha e kincseket a haza veszi el, mintsem ellenségeink vegyék el.*¹

Amint láttuk, az adakozás megindulása megelőzte a kormány, illetve a belügyminiszter felhívásának a hivatalos lapban való megjelenését, s a mikor *május 23-án a felhívás közzététetett*, akkor a fővárosban már serényen folyt a gyűjtés. Pest városa *május 20-án* foglalkozott először a gyűjtés tervével. E napon ugyanis a rendre ügyelő bizottmány tartott ülést, a melyen felolvastatott a belügyminiszter felhívása. „A felolvasott felszólítást a tömött terem egyhangu áldozatkészségi nyilatkozatai fogadták . . .” — írja erről a Budapesti Hiradó május 26-án — s az öt kerületben öt bizottmány azonnal megválasztatott, s mindenik mellé egy aranymives becslőnek rendeltetett. *Május 21-én* délután öt órára népgyűlés hivatott egybe a muzeum lépcsőháza elé, de a gyűlés a beállott nagy esőzés miatt, nem volt e napon megtartható, s 26-ára halasztatott. *22-én Pest városa* a megyeháza nagy termében tartott ülésén *200 ezer pengőforint adományozását határozta el*, ami nyilvánosságra jutván, mindenütt örömmel tárgyaltatott. Ugyancsak örömet keltett egy 100 pftos küldemény megérkezése is, melyet *25-én* küldött Bécsből a Pázmáneum papnövelde 22 tagja, egy lelkes szózat kíséretében, melyet Petőfi szavaival fejeztek be: „Itt az idő, most vagy soha!”

Május 26-án, — amikorra a 21-éről elmaradt népgyűlés halasztatott, — már a kora délutáni órákban sok ezernyi tömeg hullámozott a muzeum kert tájékán.¹ Az a tömeg, mely a márciusi napokban életét és vérét áldozni ajánlkozott, most diszesen, ékszerrel megrakodva jött el, hogy azt letegye a haza oltárára. Az óriási tömeg hullámozása a nagy téren impozáns látványt nyújtott. A nemzetőrség diszben vonult ki. A még néhány nap előtt felcsapott önkéntesek zeneszó mellett vonultak csapatonként és sorfalat ál-

¹ A gyűlekezést és a népgyűlés lefolyását rendkívül hézagosan ismertették az akkori hírlapok. A fentieket csak nehézkesen, 5—6 közlemény mozaikszerű összeállítása útján sikerült megállapítani.

lottak a lépcsőzet körül. Az egyesületek testületileg zászlóik alatt jelentek meg. Hatalmas két nemzeti lobogó lengett a muzeum lépcső két szárny oszlopszatán, melyen a népgyűlés vezetői és előkelő hölgyek állottak. Egyébként az egész lépcsőzetet is ellepte a sokaság.

A gyűlést *Vasváry Pál* nyitotta meg, kinek vidám ötletekkel fűszerezett beszédét zajos tetszés követte. Utánna *Rottenbiller* beszélt s pedig német nyelven, hogy buzdítsa azokat is, kik a magyar nyelvet még nem értik. Lelket, szívet megkapó módon festette le a haza vészes állapotát, s hívta segítségül a polgárságot. „Legdrágább kincs a haza, — ugymond — érte mindenünket fel kell áldoznunk . . .“ és *lelkeseledésében letépte nyakáról arany láncát, óráját, ujjairól leszedte a gyűrűket*. „Midőn a haza szegénységben van, fiainak nem szabad ékszerektől csillogni. Gyűrűm, óráim legyen a hazáé. Polgártársak kövessétek példámat!“ S az ékszereket tényleg bedobta azokba a ládába, melyeket a népgyűlés vezetősége a lépcsőzeten felállított. „A lelkesedés, mely *Rottenbiller* szavait követte, leirhatatlan, mondja róla a Budapesti Hiradó. Amint a nyugalom helyreállott, *Hajnik Pál* kezdett beszélni „ . . . Egyleteknek — mondá — első kötelességök áldozni a haza oltárán. A *Nemzeti Casinó* megérté e kötelességét és *huszezer pengőftől, s minden ezüstjét ajánlá a honnak*.“ Az ezüstnemű kirakva hevert a lépcsőzeten, s mellette volt *Széchenyi István grófnak egy mázsát kilevő ezüstkészlete is*, melyet a gróf megbízásából *Hajnik* szintén bemutatott; az oszlopszat alatt volt felállítva a *Wodiáner által adományozott két láda arany és ezüst is*. *Hajnik* után még *Tóth Gáspár* beszélt; egy egyszerű szahómester, de kitűnő szónok és lánglelkű hazafi. Szavait szintén általános örömjaj fogadta.

A bemutatott kincs láttára, s a tüzes szónoklatok hatása alatt tolongva indult a tömeg a ládák felé, hogy áldozatul hozzák kincseiket a haza oltárára. *Kacs Kovics* leoldotta türkizekkel disztett arany övét, melyen kardja függött, s oda adta, mondván: a haza oltárára teszem. Hasonlókép cselekedtek számosan. Nők függőiket, gyűrűiket, s a férfiakkal vetekedve egyéb ékszereiket szedték le magukról; *levagdosták ruháikról az ezüst gombokat, s bedobták a ládába . . .*

A haza pénztára e napon sok ezer forinttal gazdagodott. Egyszerre kétségtelenné vált, hogy a gyűjtés eredménynyel fog

végződni, s hogy „*Magyarország arra, hogy magát védelmezze, elég lelkes, erős és gazdag.*“¹

A fővárosi népgyűlést csakhamar nyomon követték az ország számos városainak népgyűlései, s a felhívás mindenütt élénk visszhangra talált. A belügyminiszter által elrendelt választmányok megalakítása csakhamar megtörtént, s ezek azonnal megkezdték működésüket. „A haza közös szeretete — így szól egy *zempléni* hír e napokból — mely vész és viharok közt erősödik leginkább, visszhangot támasztott a nagyszámu közönségnél . . . Nem enyészhetik el a nemzet, melyet több millió honfi vagyonával, életével védelmez.“² *Kassán* „a veszélyben lévő szeretett haza oltárára ajánlatokkal, . . . készséggel és lelkesedéssel járulnak a kassai lakosok . . .“³

Szegeden a május 25-én tartott városi közgyűlésen olvasták fel először a miniszterium felszólítását, mely ekkor még nem kellett valami nagy lelkesedést a tanács tagjai között. Midőn azonban hírül vették a pesti népgyűlés és az azon történt adakozások hírét, nyomban megváltozott a hangulat s a *junius 1-ére* újból összehívott *közgyűlés 100 ezer frt kölcsönt és 50 ezer forint ajánlédót szavazott meg.* Ez összegekre nyomban megindították a gyűjtést, mely célból a következő felhívást intézték a polgársághoz.⁴

„Dicső magyar hazával egykoru szabad királyi Szeged város közönsége is a nemzeti felelős kormány által a haza oltárára leendő pénzáldozatra felszólíttatván, miután hazánk jelen veszélykétes percei a segedelemnyújtás, rögtön, hirtelen s egyszerre megtétetni igénylik, minden igaz honfinak ezennel tudtul adatik: hogy 185.222 11/1200 holdnyi kiterjedésű városi határban 83319 995/1200 holdakat tevő közlegelővel bíró, és a hitelezésre felesleges biztosítékot nyújtó *Szegedváros közönsége 150.000 pengő forintot,*⁵ *fillérenként száztul 6 kamatnak pontos fizetése mellett köl-*

¹ Március tizenötödike 1848 május 25.

² Közlöny 5. szám 1848.

³ Közlöny 7. szám 1848.

⁴ Közlöny 1848 junius 8.

⁵ A gyűjtés egészen december végéig tartott. Ekkor a felajánlott összeg valami kicsivel meghaladta a kívánt kölcsönt,

csön felvenni szándékozván, a hazának eme szent ügyében Szegedváros közönségének segédkezet nyújtani óhajtó hitelezők a kölcsönzésre felhivatnak, és e tekintetből városi elnök Vadász Emánuel polgármesterhez utasíttatnak.

Kelt Szegeden, 1848-ik évi június 1-sőjén.

Szabad kir. Szegedváros közönsége.

Érdekes *Szabó István* közalapítványi ellenőr felhívása: „*Hazaíui szó a közalapítványi gazdatisztekhez.*“ Visszaadni kívánja „a hazának a tőle nyert javaknak egy részecskéjét.“ Indítványa így szól: *1-szor.* Tisztibiztosítékul befizetett és a zálogháznál levő 6 percentes tőkepénzünket ajánljuk fel kölcsön a pénzügyminiszter kezelése alá, s őt kérjük meg, hogy a zálogháznál oly intézkedést méltóztassék tenni, miszerint ezen összeg folyó évi 1-ső novemberre a haza pénztárába tétessék; és minden egyén nyilvánítsa írásban a kerületi főtiszt urnál, ha kívánja-e a kamatot, vagy ezt ajándéku adja a hazának, míg a veszély el nem mulik?

2-szor. Azok, kik kamatukat évenként huzni akarják, gazdás és erdőtiszt urak, névszerint adják be ajánlataikat a kerületi főtiszt urnak ki azt együtt, egyszerre az illető helyre beküldeni, minélfogva megfogjuk mutatni a hazának, hogy méltó fia vagyunk . . . „Hiszi, hogy egy sem fog közülük visszamaradni, s jó például akarván előljárni, tiszti biztosítékát, 400 vfrtokat és annak évenkénti kamatját, míg a veszély tart, leteszi a haza oltárára, és még minden évnegyed végével „gabonafizetésemből két pozsonyi mérő rozsot kiadni magamat kötelezem. Ez ugyan szíven sugallatához képest felette csekély, de csekély volt az evangéliumi özvegy fillére is, mégis kedvesen fogadtatott istentől, mert tiszta szív adománya volt. Ilyen az én kedvesem is . . .“¹

Tóth E. Mariska Debrecenben (május 24-én) a jegygyűrűjét adta áldozatul. „. . . Völegényem honvédnek állt be s mielőtt távozott, megfogadtuk egymásnak, hogy majd csak akkor lakodalmazunk, ha édes hazánk túl lesz a veszélyen, s hogy ez mentől hamarabb megtörténjen én is hozzájárulok e csekély adománnyal . . .“

¹ Kelt Taksonyban 1848 június 12-én, s megjelent a Közlöny június 17-iki számában.

A szabadalmazott pesti nagykereskedők társulata május 28-án tartott közgyűlésén — melynek egyedüli tárgyát a nemzeti adakozás képezte — foglalkozott a miniszterium felhívásával. A gyűlésen a választmány teljes számmal megjelent, s Valeró előnök előadása és indítványa alapján azon határozatot hozta, hogy: „a testületnek, mint olyannak nincsen e célra alapja; azonban az adakozásban az egyes testületi tagok részt vesznek, minek következtében egy aláírási ívet fognak a testület tagjai közt köröztetni és ajánlataikat ezen uton fogják megtenni és összegyűjteni.”¹

A mint e szemelvényekből kitetszik, a magánszemélyek mellett akadnak az adakozók soraiban községek, városok, megyék is, melyek a rájuk kirótt adón felül kölesönnel és adománnyal segítik a kormányt. Néhány egyház és hitközség szintén kötelességének ismerte az áldozathozatalt. Ha azonban végigtekintjük az adakozók és kölesönzők névsorát, szembetűnik azonnal, hogy *legerősebb a legszegényebb, a legelnyomottabb elem részvétele. A föld népének, annak a nagy tömegnek a részvétele, mely viselte az ország minden terhét akkor is, mikor még legelemibb emberi jogait sem gyakorolhatta. S akik eddig önkényes törvények nyomása alatt kényszerből adóztak, most önként siettek filléreiket letenni a szorongalott haza ollárára.*² Volt olyan, ki egyetlen tenenét adta el, hogy az árát beszolgáltassa, s akadtak tömegestül parasztok, kik igavonó állataikat, vagy egyetlen lovukat is odaadták a hazának, s aztán . . . beállottak honvédek.

. . . Az áldozathozatalnak magasztosnál — magasztosabb példáival találkozunk; végeredményként azonban mégis — kevés pénz gyülemlett össze. Hogy Kossuth mennyit remélt ezuton összehozni, azt nem tudhatjuk. Kétségtelen, hogy vérmes reményeket nem igen táplált, mert ismerte a helyzetet, s tudta, hogy áldozni csak a föld népe, a kizsákmányolt, a tönkrejuttatott nép fog. Tudta, hogy a főnemességnek — melynek előjogait a nemzeti ügy diadala megnyirbálta — nem számíthat a segedelmére. Tudta, hogy az új irányzatért lelkesedni, áldozatot hozni csak a legalább — a felszabadított osztály fog, vagyis az a tömeg, melynek

¹ A nagykereskedők testületének jegyzőkönyvéből 1848 május 28. Eredetiben németül.

² Horváth Mihály megállapítása.

nines, (vagy igen kevés a) pénze. Sokat tehát nem remélt a gyűjtéstől, s ezért más forrásokat is igyekezett megnyitni, hogy a szükséges tőkét, — 5 millió forintot, — előteremthesse. Intézkedéseiből arra lehet következtetni, hogy a kincstári utalványok kibocsátása útján (ez volt most a legelső transzactiója) 2 millió, a hazai bányászati termékek felhasználásából 1 millió, az adózás és egyéb állami bevételekből, valamint a gyűjtésből 2 millió pforint bevételre számított.

Midőn az eljárás részletei megállapítottak, május 22-én Kossuth közzétette a magyar bankjegyek kiadására vonatkozó első hivatalos értesítést, mely a Magyar kereskedelmi bankkal történt megállapodásnak főbb részleteit is magában foglalja. Értesítését a *Pesti Hírlap* május 25-i 65-ik száma hozta és így szólt:

„Miután a forgalomban ezüst pénz elégtelensége mellett biztos fedezetű kisebb pénzjegyek szüksége mindinkább érezhető, főherceg István nádor királyi helytartó kegyes helybenhagyásával s az összes miniszteri tanács megegyezésével, ezennel közhírré tételik, hogy tizenkét és fél millió pengő forint egyes és kettős magyar pénzjegyek kibocsátása immár munkába vétetett, s mintegy hat hét alatt azoknak forgalombatétele megfog indíttatni.

Ezen pénzjegyek kibocsátására szükséges — arany és ezüst pénzalap a kamatos kincstár — utalványokért *bejövendő bécsi bankjegyek ezüstrei beváltásából* — az ezüst és arany készlet ajánlatok pénzzéveretéséből, nem különben a bányászati termelésből s a kincstárba egyéb jövedelmek útján befolyó ércpénzből állíttatik ki.

A pénzjegyek kibocsátása az ország kincstárának jóállása mellett a közállomány által, a pesti kereskedelmi bank útján történik, mely a szoros számadás s felelősség mellett átadandó pénzjegyeket a status részéről ellenőrség s felügyelés alatt kezeli.

A kibocsátásra nézve azon arányt lőn megállapítva, hogy a kibocsátandó pénzjegy az alapul letett arany- és ezüstpénzhez soha nagyobb arányban ne legyen, mint $2\frac{1}{2}$: 1-hez.

E szerint a bankban leteendő öt millió ezüst pénz alapján $12\frac{1}{2}$ millió, egyes és kettős jegyek fogván kibocsáttatni; ezekből az ország kincstára saját szükségleteire csak annyi pénzjegyet veszen át, amennyi arany- és ezüstpénzt alapul átadott. 4 millió ft. köl-

csönképeni hovafordításának céljait hasonlókép a pénzügyminiszter jelölendő ki; ezen céloknak azonban olyanoknak kell lenni, hogy közhasznuságuk, s országos érdekük mellett egyszersmind a kölcsönért tökéletes fedezetet nyújtsanak, s úgy a kamatnak, mint a törlesztési részleteknek rendes fizetését is teljesen biztosítsák. (Illyen például a középponti magyar vasút-társaságnak a vasut tökéletes kiépítése végett adandó kölcsön, mely vagy a társaság összes vagyonára s jövedelmeire leendő hypothékálva, vagy pedig a pest—szolnoki vonalnak az ország saját tulajdonául átvételével fedezve.) Az utolsó $3\frac{1}{2}$ millió pedig a banknak kereskedelmi forgalom előmozdítására kölcsön adatik, és pedig egy millió a kezelési költségek kármentesítése tekintetében, kamatlanul, $2\frac{1}{2}$ millió pedig 3% kamatra, s mindkettő törlesztés mellett. Mi, hogy az e végre célszerűen módosítandó szabályok értelmében kellő biztossággal s óvatossággal a kitűzött célra fordíttassék, a miniszterium ellenőrzőleg felfog ügyelni.

Ezen felügyelet egyszersmind azt is biztosítandja, hogy az alapul leteendő arany-ezüst pénz nem másra, mint a kibocsátandó pénzjegyeknek ezüst pénzrei felváltására használtassék. A pesti magyar kereskedelmi bank ellenben az együtt felelősség s egész vagyonávali jótállás kötelezettsége és a bankkormányzónak személyes felelőssége alatt tartozik, beleegyezésének megtagadásával akadályozni, hogy a kitett maximum, a kibocsátásban túl ne haladtassék, s annak körében is a megállapított arány szorosan megtartassék.

Az ekként kibocsátandó magyar pénzjegyek, minden közpénztárakban ezüst pénz gyanánt elfogadtatnak; s a pesti kereskedelmi banknál akármikor ezüst pénzre is felváltatnak. Az egész pénzügyminikálát, valamint a pénzügyi miniszterium s a pesti magyar kereskedelmi bank kölcsönös ellenjegyzése által biztosittatik; úgy a kellő hitel fenntartása végett, a nyilvánosság éber felügyelete s ellenőrzése alá fog helyezettetni.

A pénzjegyek készítése e végre különösen felszerelt közállodalmi mőhelyben minden kitelhető óvadék mellett eszközöltetik. A munkálatok már elkezdettek. A kibocsátás ideje s a jegyek alakja annak idejében közhírré fog tétetni.“

Kelt Budán, május 22-én 1848.¹

Kossuth Lajos.

¹ A hivatalos lapban tévedésből 24-éről van keltezve.

Kossuth a jegykibocsátásra vonatkozó ezen értesítéssel egyidejűleg rendeleti uton felhívást intézett az ország népéhez, az ércalap előteremtése céljából kibocsátott kincstári utalványok jegyzésére. A terjedelmes iratot maga Kossuth fogalmazta.¹ 9 pontból áll, s így hangzik:

Pénzügyminiszteri rendelet kamatos kincstár-utalványok kibocsátása ügyében.

A belügyminiszternek május 19-én kelt s a „Pesti Hirlap“ május 23-án 63. számában közrebocsátott értesítése folytán; melyben hazánk épségének, szabadságának s becsületének megmentése végett a haza polgárai ajánlatokra szólíttatnak fel, azokra nézve, kik a tegnapi napon kelt s a hirlapokkal mellékletben közrebocsátott felszólításomban foglalt okoknál fogva a közállodalmat jelen rendkívüli szükségéi között kölcsönzésekkel hajlandók segíteni, *főherceg István nádor királyi helytartó kegyelmes helybenhagyásával*, s az összes miniszteri tanács megkegyezésével, rendelem amint következik:

1.ször. Két millió pengő forint értékig 5% kamatos kincstár utalványok bocsáttatnak ki.

2-szor. Ezen kincstár-utalványok három, hat és tizenkét hónapra szólanak. A vevőket, kik ezen utalványokat készpénzzel vásárolják meg, tetszésükre bizatik, akár három, akár hat, akár tizenkét hónapos kincstár-utalványokat kívánni, kik azonban nem kész pénzzel, hanem arany- és ezüstszereknek az általam mellékletben hivatalosan közrebocsátott beváltási árjegyzék szerint átengedésével kívánnák megvásárolni csak tizenkét hónapos lejáratu kincstár-utalványokat kaphatnak.

3-szor. A kiadandó kincstár-utalványoktól kiadásuk napjától számított 5% évi kamat jár, mely kamatjárulék a készpénzen vásárlandó három és hat hónapos utalványokra a kiadás alkalmával azonnal levonatik, s az egy egész éves lejáratu kincstár-utalványoknál pedig a kiadás alkalmával fél évi kamat fizettetik ki, a második fél évi kamatra nézve az utalványok szelvénynyel látatnak el, melyeknek előmutatói az illető kamatot az utalvány kiadása után hat hónappal akár az országos kincstár főfizető hivatalánál Budán, akár pedig az illető vidéki sóhivataloknál bármikor felvehetik.

4-szer. Az utalványok tőkeértéke a lejárat után szintugy akár a kincstári főpénztárnál Budán, akár pedig az illető vidéki sóhivataloknál az eredeti utalvány visszaadása mellett készpénzben felvehető.

5-ször. A kiadandó kincstári utalványok 50 és 100 pengő forint. ról szólanak, s nagyobb összegű ajánlatokért tetszés szerint akár ötvenes, akár százas utalványok kiszolgáltatása kívántathatik. Az illető

¹ A Március Tizenötödike 1848 május 24-iki 60. számának megjegyzése.

kamat a forgalombani tájékozás végett napról-napra kiszámítva, az utalvány hátlapján olvasható.

6-szor. Miszerint pedig a hon megmentésébeni részvételben a kisebb tehetségtű, de valamint jogban, ugy a honszeretet érzelmében egyenlő polgárok is osztozhassanak, bármí csekély összegbeni ajánlat is elfogadtatik, s az 50 frton aluli ajánlatokról ideiglenesen nyugtatványok adtnak, melyek kiadásuk napjától számított hat hónap mulva bármikor készpénzzel beváltatnak vagy pedig az 50 és 100 forintos utalványokat venni akarók által előmutatva az utalvány árába készpénz helyett elfogadtatnak, s kamatos utalvánnyal kicseréltetnek; ily esetben azonban, minthogy a kisebb ajánlatok kamatjának napról-napra kiszámítása valósíthatatlan apró töredékekre oszlik a kamat csak az utalvány kiadása napjától számíttatik.

7-szer. Ezen kinestári utalványokra fizetésül akár ezüst- és arany-pénz, akár bécsi bankjegy, akár arany- és ezüstszerék, akár töredék s ócska ezüst és arany elfogadtatik.

8-szor. Az ajánlatok beszedésére nézve pedig az idézett belügy-miniszeri rendelet folytán következők határozatnak:

a) Minden törvényhatóságban az ajánlatok átvételére annyi helyen állíttatnak fel küldöttségek, miként ezt a vidéki körülmények javasolndják.

b) Ezen küldöttségek a honpolgárait a haza megmentésének dicsőségébeni részvételre alkalmas módokon felszólítván, ajánlatokat tegyenek azok készpénzben, bankjegyekben avagy arany- és ezüstszerékben nyugtatvány mellett átveendőők, s az ajánlatot az átadó bizonyítványával ellennyugtatványoztatják.

c) E végett két párban az ajánlatokról rovatos jegyzéket viendnek, mellynek rovatjaiba az ajánló neve s lakása, ajánlatának minősége és mennyisége, az ajánlónak ellennyugtató elismerése, nemkülönben az is bejegyzendő három, hat vagy tizenkét hónapos kinestárutalványt kíván-e magának kiszolgáltatni; mire nézve figyelembe tartandó, hogy a nem készpénzbeni ajánlatokért csupán egy éves utalványok adatnak.

d) A küldöttségeknél begyűlemlő ajánlatoknak átvételére most egyelőre a következő magyar kinestári hivatalok jelöltetnek ki.

A készpénz és bankjegyek átvételére a budai főpénztár és a pesti, pozsonyi, sopronyi, győri, komáromi, veszprémi, körmendi, kani-zsai, dunaföldvári, pécsi, bajai, ipolysági, selmeczi, gácsi, szeredi, rózsahegy, késmárki, iglói, egri, kassai, miskolci, sóvári, tokai, ungvári, szatmári, nagyváradi, szegedi, aradi, temesvári, nagybecskerek.

Az arany- és ezüstszerék átvételére a pesti ezüst beváltóhivatal, a selmeczi főkamaragrófi hivatal, s a pozsonyi, győri, komáromi, földvári, pécsi, egri, kassai, miskolci, szegedi s temesvári sóhivatalok vannak értesítve.

Az ajánlatokat beszédő küldöttségek, ha helyben van valamelyik a kijelölt kincstári hivatalok közül, annak az összegyűlt ajánlatokat legfőlegb harmadnaponként, ha pedig helyben nem volna, mihelyt a beszoigáltatási költségeket megérdemlő összeg gyűl egybe, minden esetre pedig 14 napról 14 napra a legközelebb eső kincstári hivatalnak, a rovatos jegyzék azon példányának a küldöttség aláírása mellett átadásával, melyben az ajánlók ellennyugtatónyozó elismerése foglaltatik, beszoigáltatandják, s magokat a beszoigáltatásról nyugtatónyoztatják, a kincstári említett hivatalok pedig a készpénzbeni kisebb ajánlati összegekről a fentebbi 5-ik pont értelmében ideiglenes nyugtatónyozokat, a nagyobbakról az ajánlók kívánsága szerint 50 vagy 100 frt s három, hat, vagy tizenkettő hónapos kincstári utalványokat adandnak, melyeket az ajánlók az illető küldöttségeknél átveendek, s az átvételi rovatjegyzékbe beirandják.

Ami pedig a nem készpénzben, hanem arany- és ezüstszerékben történendő ajánlatokat illeti, ezeknek valóságos belérteke csak műszeri olvasztás vagy pontos érezkémet utján lévő határozható, A küldöttségek minden ilyen egyes ajánlat darabját, minőségét, mennyiségét és súlyát a rovatos jegyzékbe fel fogják jegyezni, mindenkinek ajánlatát külön pamutba kötendik, lepecsételendik s kívül az ajánló nevének s az ajánlat fentebbi részleteinek feljegyzésével jelölendik s ekként a fent kijelölt kincstári hivatalokba átszoigáltatják, melyek azokat viszont a pesti kincstári arany és ezüst váltó-hivatalokhoz átküldik, hol az ajánlatok értéke árjegyzék szerint meghatározatván, kisebb összegekről az ideiglenes nyugtatónyozok, nagyobbakról pedig az ajánlók kívánata szerinti kincstárutalványok felkészittetnek s a beküldő kincstári hivatalok utján az illető törvényhatóságai küldöttségekhez kézhez soigáltatás végett elküldetnek.

Ezek végett az illető kincstári hivatalok nyugtatónyozokkal, utalványokkal s rovatos jegyzékekkel, valamint szintugy utasításokkal is elláttatnak; a törvényhatóságokhoz pedig a rovatos jegyzékek szintugy számosabb példányban megküldetnek.

Ha fent kijelölt kincstári hivatalok valamely vidékre nézve távolságuk miatt alkalmatlanul feküdnének, az átadás bármely más sóhivatalnál is megtörténhetik, erről azonban a pénzügyi miniszterium előre hivatalosan értesitendő, valamint szinte az ajánlatgyűjtés sikeréről két hetenként ugy nekem, mint a belügyminiszternek minden küldöttség részéről hivatalos tudósítás teendő.

Buda pesten a kincstár-utalványok készpénzbeni megvétele egyenesen a főpénztárban, az arany és ezüst átadás pedig a pesti arany- és ezüst-hivatalban történhetik, mindkét helyütt kisebb összegeknek ideiglenes nyugtatónyozok mellett átvétele is eszközöltetvén.

9-ik. A pénzügyi miniszteriumnál ezen ajánlatok számára külön országos hitel-könyv nyittatik, melybe a hitelezések maradandó emlé.

kül, valamint annak bizonyítványául is, hogy a status ezen hazafiui kölcsönöket a kötelezett időben miként fizette ki, név és nevezet szerint bejegyeztetnek, s az egész munkálat folyama ezen hitel-könyvből időnként a közönség köztudomására hozatik.

A törvényhatóságok ezen rendelet buzgó teljesítésére utasítanak, a haza minden egyes polgára pedig segítségnyújtására felhívatik. Kelt Budán május 23-án 1848.¹

A pénzügyminiszter
Kossuth Lajos, s. k.

A pénzügyminiszternek ezen rendelete, amint látjuk, nem csak a kincstári utalványok jegyzésére vonatkozó felhívást tartalmazza, hanem azon utasításokat és felvilágosításokat is, melyekre az utalványok jegyzésénél a kölcsönadóknak és a hatóságoknak szüksége lehet.

E rendelettel egyidejűleg egy külön felszólítást is intézett Kossuth a nemzethez a kincstárutalványok kibocsátása ügyében, s ebben megkapó módon írja le az ország siralmas állapotát. Figyelembe veszi, hogy gazdaságilag képzetlen elemekhez szól, s ezért népszerű módon ismerteti a kincstári utalványok lényegét, amely úgy arany-, mint ezüstnemüekért és osztrák bankóért is vehető. Az ércpénz eldugásáról is szól, s megjegyzi, hogy mily árthatmas és veszélyes dolog ez, különösen bizonytalan időben. „*Ez a legrosszabb szolgálat, melyet a közállománynak tehetnek . . . Minden eldugott forint egy csepp vér, melly a nemzet ereiből haszontalanul elvonatik . . .*“ Felszólítja tehát a polgárokat, hogy adják vissza a forgalomnak az ércpénzt, mit eldugva tartanak, vegyenek érte magyar kincstárutalványt, mely gyümölcsözni fog, s a haza baján is segít. „*A haza megvárja, — ugymond — hogy minden honpolgár kötelességét teljesítse.*“ A felszólítás teljes egészében így hangzik:

F E L S Z Ó L Í T Á S

a nemzethez kamatos kincstárutalványok kibocsátása ügyében.

Olly időket élünk, midőn az események hováfejlődése kiszámíthatatlan. A nemzetnek készen kell lenni, hogy a jövőndő által készületlenül meg ne lepessék. A magyar senkit

¹ A hivatalos lapban tévedésből május 24-éről van keltezve.

meg nem támad, senkit nem bánt: de ha megtámadtatik, a támadás előtt gyáván meghajolni nem fog, meghajolnia nem szabad. De hogy ne is törtéjék, ha meg nem hajol, a nemzetnek készen kell lennie minden esetre; készen kell lennie a béke olaj ágát nyujtania, ha becsülettel teheti, s a viharoknak is férfiasan szemébe nézni, ha Isten úgy akarja, hogy a hazára vihar háruljon.

Illy körülmények között a hazafiui gondosság által parancsolt rendkívüli készülétek, rendkívüli eszközöket kívánnak. A mult országgyűlés illy rendkívüli szükségek fedezéséről nem gondoskodott: s a fennforgott körülmények közt nem is gondoskodhatott. A kincstárt csaknem üresen vettük át, a közadóból illy zavaros viszonyok között, két inséges év után — aratás előtt alig folyik be valami; a kereskede-
 általános európai pangása a közjöveldelmekben érezhető csorbát okoz — a ministeriumnak pedig a közigazgatási rendes költségek fedezésén kívül a hadsereget el kell látni, s ujat kell teremteni, a nemzetőrséget fegyverbe állítani, a hitelt s szorgalmat gyámolítani, a munka s kereset fenakadását eltávolítani; s ami a legfőbb, ami mindent magába foglal, az ország épségét, a nemzet szabadságát és becsületét meg kell védeni. *A rendkívüli költségeket az ország rendes jövedelmei ez idő szerint nem fedezhetik.*

Mind e mellett is, én az ország pénzügyeinek felelős ministere, nem arra szólitom fel a nemzetet, hogy ajándékok áldozatával gyámolitsa a hazát. Istennek hála, ez ország nem olly koldus szegény még, hogy polgáraitól alamizsnát kelljen kérnie; — sőt erősen meg vagyok győződve — s ter-
 vemet erre hivatalos kötelességem szerint be is nyujtandom, hogy a közelgő országgyűlés olly adórendszer végrehajtásával fogja a kormányt megbizni, miszerint hazánk polgárai aránylag kevésbé lesznek adóval terhelve, mint Europa bár melly országa; s ezen adó is sem az első szükségleti cikkeket nyomasztólag nem fogja drágítani, sem az ipart nyomni, sem a nemzet lelkületével boszantólag ellenkező kutatásokkal nem lesz összekötve, s mégis nem csak hazánk közszükségletit biztosan fedezhetjük, hanem egyszersmind a

szellemi fejlődésnek, s anyagi jólétnek közálladalmi eszközeiről is sikeresen gondoskodhatunk.

Igy látom én hazánk jövődjét, ha nemzetünk, most a veszély kétes perceiben ön magához hű léssen s apró hazsártjainak egymásközi eligazítását csendesebb időkre halasztva, most édes hazánk megteremtésének férfiasan eltökéllett akaratában testvérileg egybe for.¹

És ezért én, mint mondám, nem ajándokra szólitom fel a nemzetet, hanem csak arra szólitom fel, adjon kölcsönt az országnak, tehát önmagának rövid időre kamat mellett, csak annyi kölcsönt, mennyit az ország egy év alatt biztosan visszafizethet.

Az ország pénzügyi ministeriuma a ministeri tanács megegyezésével s ő Fensége a Nádor k. Helytartó helybenhagyásával, a rendkívüli közszükségek miatt elkerülhetetlen pénzügyi munkálatot következő alapra kívánja fektetni.

Az országbani rendes katonaság ellátásának, s a közigazgatásnak költségein felül országvédelmi rendkívüli költségekre a mostani közjövelmekből havonkint mintegy 200,000 pengő forintot, tehát egy éven át mintegy harmadfél milliót lehetne fordítani. De a sors, mellynek férfiasan szemébe kell néznünk, nem várakozik, hogy a honvédsereg kiállítását, felfegyverzését. táborba vitelét, havonkinti részletekben aluszékonyan gombolitgassuk, — ennek rögtön, hirtelen, egyszerre kell megtörténnie, mint a teremtés munkájának. — E végett szükség, hogy azon egész összeggel egyszerre rendelkezhezzünk, melly e célra egy éven át, havonkinti részletekben volna fordítható. — Ez csak előlegezés által eszközölhető. Előlegezés pedig kincstári kamatos utalványok eladása által valósíttatik; mellyek havonkinti részletekben befolyandó, s e végett félre teendő közjövelmekből, készpénzzel be fognak váltatni.

És mivel a kincstár állapotja, e célra kétszáz ezer ft kiadást megbir, annál fogva egy előre mig az országgyűlés a fedezetre bővebb kutforrásokat nyitand, csak annyi, s olly

¹ „Forr“ akar lenni; az eredeti felhívásban egy r-rel van írva.

lejáratu kincstárutalványok adatnak ki, a mennyi ezen alapon a kötelezett idő alatt visszaváltható.

Ezen kincstár utalványok ollybá tekinthetők, mint egy váltó levél, melyet az Ország magáról kiád, s melytől még 5% kamatot is fizet. Ezen kincstár utalványok megvételére szólítom fel a nemzetet: kölcsön az, melyet az országnak adnak, s nem ajándok; kölcsön, melynek kamatja a vétel alkalmával előre kiadatik; a tőke pedig 3—6—12 hónap alatt vissza fizettetik. Kölcsön az, de jobb az ajándékoknál; mert ha elfogadásra talál, a honpolgárai azt mutatták meg vele, hogy biznak ön-magokban s ön magok által a nemzet jövődjében — megmutatták, hogy az országnak hitele van — az ország pedig nem csorbitotta meg polgárai vagyonát, mint az ajándok megcsorbitaná; sőt inkább kamatozóvá tette azt, ami különben tán gyümölcstelenül hevert volna.

Nyugtalan időkben az emberek az érczpénzt el szokják zárni Ez a legrosszabb, melyet a közállománynak tehetnek. *A forgó pénz megszűkülván, a forgalom pang, a kereskedés megakad, s ha ez megakad, szenved a földműves, szenved az iparműves, s mert ezek szenvednek, megakad a kereset, és szenved a munkás napszámos is.* Azon kellene lenni, hogy az ingatlan vagyon is élénken legyen a forgalomban képviselve, nem-hogy még az ingót is megkössük. Minden eldugott forint egy csep vér, mely a nemzet ereiből haszontalanul elvonatik. Az országban ez idén, mintegy 8 millió frt bécsi bankjegy váltatott fel ezüst pénzre; — s a beváltott bankjegy eltűnt a forgalomból; s többnyire eltűnt az érte kapott ezüst is — és az élet, a forgalom, ennyivel szegényebb lett. Így bünteti maga magát a rosszul számított bizalmatlanság. *Adják vissza a forgalomnak, akik az ezüstöt abból elvonták. A közállomány kincstárutalványt ad érte,* melyet a kitett időre kész pénzzel bevált; s mely azonfelül még 5% kamatot is hoz, míg a szekrényekben heverő pénz gyümölcstelenül hever.

*Bécsi bankjegyek teljes értékben hasonlóképp ezüst pénz gyanánt elfogadlatnak.*¹

¹ Ez különösen Batthyány Lajos gróf közbelépése folytán vétetett be a felhívásba.

De elfogadtatnak még a Hirlapok mellett azonnal köz-
hírré teendő, s minden törvényhatósághoz külön is elkül-
dendő beváltási árjegyzék szerint, teljes belső értékek szerint
(csupán a pénzverési költség levonásával) mindennemű
arany és ezüst szerek is — kész pénz gyanánt. — Az or-
szágban sok illy ezüst van. Tegyük azt gyümölcsözővé. *Hadd
nyugodjék egy kissé a gyümölcstelen fényüzés. Az ezüst pol-
czoknak szebb díszök leend a heverő ezüstre váltott gyü-
mölcöző kincstárutalvány, mellynek megvásárlásával a ha-
zát megmentettük. Az egyszerűség, a mellyet a tevékeny hon-
szeretet fénye vesz körül, díszesebb, mint a henye fényüzés.*

A pénzügy Ministerium az ekkint begyülemelő arany és
ezüst készletek pénzzé veretéséről, rögtön gondoskodandik.

*A pénzügyi munkálatok másik ága: biztosan fedezett
egy és két forintos magyar pénzjegyek kibocsátásából áll;*
mellyek minden közpénztárban teljes értékben ezüst pénz
helyett elfogadtatnak; s a Pesti Kereskedelmi Banknál, min-
denkinek, aki kívánandja, akármikor ezüst pénzre felvál-
tatnak.

A pénzügy minister ezen kibocsátásra nézve, a Pesti
Kereskedelmi Bankkal olly kölcsönös ellenőrködési viszony-
ba lép, miszerint a kibocsátás határát, s arányát a Status
teljességgel át ne hághassa. Minden egy millió pft ezüst pénz
alapján, biztos fedezet mellett nem több, mint $2\frac{1}{2}$ p. frt. jegy
bocsátatik ki. A maximum $12\frac{1}{2}$ millió frtra van határozva,
mi végett 5 millió p. frt ezüst pénz alap kívántatik, s *a Bank
köteles leend összes vagyonávali jótállás terhe alatt meg
nem egyezni: hogy akár ezen maximum, akár ezen arány a
Status által áthágassék.* Az egész világ pénzügyi históriája
ennél szilárdabb fináncz munkálatot fel nem mutathat.

Ezen fináncz munkálathoz szükséges ezüstpénzalapot,
egy részben a kamatos kincstár utalványok eladásával szán-
dekozom kiteremteni, s ezért bizodalommal szólitok fel min-
den jóakaratu hazafit, hogy a mai napon e tárgyban kibo-
csátott rendeletem alapján, a kamatos magyar kincstári
utalványok mihamarébbi megvételéhez járulni sziveskedjék.

A kincstári utalványok nyomtatás alatt vannak. Az

egyes és két forintos pénzjegyek kibocsátása szintugy munkába vétetett. A technikai kiállítás, sok és bonyolult munkát, s biztosítási rendezést kíván. Az utalványokat 10—12 nap alatt, a pénzjegyeket hat hét alatt kiállithatni reménylem. A hazafiak e célzai ajánlatai azonban, felhívott rendeletem szerint, ugy a fővárosban — hol már a hatóság erélyes közremunkálásával az ajánlatok elfogadására kellő intézkedés történt, — mint a vidéken is, azonnal ideiglenes nyugtatványok mellett átvétetnek.

A haza megvárja, hogy minden honpolgár kötelességét teljesítse.

Kelt Budán, május 23-kán 1848.

KOSSUTH LAJOS s. k.
pénzügy minister.

Kossuth rendeletéhez és felszólításához csatolva mindenüvé elküldetett azon árjegyzék is, mely a kincstári utalványok jegyzése alkalmával átadott nemes érczek beváltási feltételeit írja elő.

A kincstári utalványok jegyzését szabályozó május 23-i rendelet. nagy terjedelme dacára is itt-ott félreértésre adott alkalmat. Néhány hiányosságra nyomban a kibocsátás útján rájött a miniszterium, s ezekre vonatkozólag pótrendeletet bocsátott ki. Az első ilyen pótrendelet mindjárt egy nappal később, mint az első felhívás közzététetett, megjelent a hivatalos lapban:

„A kamatos kincstár-utalványok kibocsátása iránt tegnap kiadott rendeletem folytán, ezennel közhirrre tétetik, hogy a meny nyiben az országnak kölcsönbeli felsegállítására nemes készséggel siető hazafiak ajánlatai közt *oly arany és ezüst-szerek* is lehetnek, *mellyeket csinosabb alakjuk tekintetéből arany és ezüst szerekkel kereskedők belső értéküknél drágábban kívánnának megvenni*: ezen megvétel ugyan meg fog engedtetni, de a megveendő szerek ára csak kész ezüstpénzben fogadtatik el; s az árkülönbség a kincstár utaványok kiadásakor azoknak javára egészen be fog számittatni, kik azon szereket az országnak kölcsönül felajánlották. Ismételve kijelentetik, hogy *pénz — s drága ékszerek ajánlatánál a kölcsön kedvesebben fogadtatik, mint az ajándék*. Más nemü ajánlatok azonban — például *termények* — *kölcsönül csak ugy fognak fogadtathatni, ha eladatván, készpénzzé fordíttattak*.

Kelt Budapesten, május 24. 1848.

Kossuth Lajos.

Az előbbi rendelet 8. szakasza d) pontjának kiegészítése céljából május 30-án közzététetett a következő

Hirdetmény.

Hivatkozva a Pesti Hírlap f. év május 25-i számában a kamatos kincstár utalványok kibocsátása ügyében közzétett pénzügymin. rendeletre, ezennel hírül adatik: hogy az ország közszükségeire felajánlandó ezüst és aranynek elfogadására a körmöczi, besztercebányai és nagybányai bányászati hivatalok; a készpénz elfogadására pedig a nagybányai sóhivatal is utólagosan felhatalmaztatnak ugy szintén a *debreceni* só és 30-ad hivatal, mely az első hirdetésből tévesen kimaradt.

Budán, 1848 május 30.

Közvetlen a pénzügyminiszter 23-i rendeletének vétele után Pest városa több kérdéssel fordult felvilágosításért a minisztériumhoz a gyűjtés ügyében. Egyébként is több helyről kéretvén felvilágosítás az első rendelet néhány határozatlan pontjának értelmezését illetőleg, Kossuth *juniús 3-án* a hivatalos lapban közreadta a Pest városának e tárgyban adott következő válaszát:

Pénzügyministeri hirdetmény a haza oltárára szánt ajánlatok tárgyában.

Pestvárosa hatósága három kérdést terjesztett fel a pénzügyminisztériumhoz:

- 1) Valljon ajándékok elfogadtassanak-e?
- 2) Mi történjék oly arany- és ezüstnemű kölcsönajánlatokkal, melyek nem pénzzé veretés végett, hanem csupán biztosítékul ajánltatnak?
- 3) Valljon nem ércnemű ajándékok, minők például gabona, vászon, fehérnemű, lovak, kocsik, fegyverek s több effélék, általában elfogadhatók-e s ha igen, árverés útján pénzzé kell-e fordíttatniok, vagy természetben, s különösen hová s kinek lesznek átadandók.

Melly kérdésekre a pénzügyminisztérium részéről tegnapi napon következő válasz adatott.

- 1) A mi az ajándékokat illeti, e tárgyra vonatkozó 2 rendbeli intézkednyemben ismételve kijelentettem, — miként

a közállomány hitelének szempontjából, *a kölcsön kedvesebben fogadlatik, mint az ajándék*. Ez okért a megküldött sorjegyzékbe ajándéki rovat nem iktattatik. Azonban a kölcsönnek kedvesebben fogadtatása természetesen ki nem zárja azt, hogy ha valaki magát hazafiui lelkesedésből csakugyan ajándékra határozza el, az is köszönettel elfogadtassék. Tessék tehát az ajándékokat szintugy két példánybani külön sorjegyzék vezetése mellett elfogadni, s a kölcsönökre meghatározott módon beszolgáltatni.

Megemlítem itt, miként oly ajánlatoknak előfordulása is tapasztaltatott, hol a hazafias lelkületű ajánlók *a tőkét kölcsön adják ugyan, hanem a kamatokról lemondanak*. Illy ajánlatok a kölcsönök sorjegyzékébe bevezetendők; — de a kamatokról lemondás észrevételbe teendő. Ezen ajánlatokért külön szerkezetű utalványok fognak a pénzügyi ministerium által kiszolgáltatni.

2) Azon kérdésre nézve, mi történjék oly arany- és ezüstnemű ajánlatokkal, mellyek nem pénzzé veretés, hanem csupán biztosítás végett ajánltatnak? Válaszom az, hogy ha az illy ajánlatok olly feltétben adatnak, miszerint azoknak pénzzé veretése iránt rendelkezni, egy bizonyos idő lefolyta mulva is, teljességgel ne lehessen, ugy azokat elfogadni nem lehet, — mert pénzzé nem tétethetvén, sem a köz-szükségek fedezésére módot nem nyújtanak, sem papiros — pénzkibocsátás alapjául nem szolgálhatnak, s a velőki szabad rendelkezésre jogot nem adván, inkább teherül, mint jótéteményül tekintendők.

Mivel azonban lehetnek esetek, hogy egynémellyek arany és ezüst szereiket azért kívánnák csak biztosíték gyanánt felajánlani, mivel azoknak vagy csinosabb alakjuk, vagy a hozzájuk kötött emlék miatt különösebb hecset tulajdonítanak, s azért azoknak becsértékük készpénzbeni letételével, egy bizonyos idő alatt visszaváltani óhajtanák, — annálfogva kinyilatkoztatom, hogy mihelyt az ország kincstára az ajánlók által arról biztosittatik, hogy egy bizonyos idő alatt, — melly azonban 6 hónapnál hosszabb nem lehet — az illy arany- és ezüstszerék értékéről akképen rendelke-

hetendik, hogy ha az ajánlók belső becsértéköknek a kikötött idő alatt ezüst pénzbeni letételével az ekkép biztosítékul letározott arany- és ezüstszereteket vissza nem váltanák, azokkal a közállomány szabadon rendelkezessék; illy feltét alatt a biztosítéki letétemények is akár kölcsönül, akár ajándékul elfogadtatnak, s a kikötendő időig természeti minőségekben meg fognak őriztetni, magában értetvén, hogy illy letéteményi kölcsönök esetében, a kamat, ha kívántatnék is, csak azon naptól számíttathatik, mellyen azoknak értéke, vagy készpénzbeni kiváltás, vagy a velöki rendelkezhetés szabadsága által, a közállomány számára gyümölcsözővé tétethetik; és így ezekért az átvételkor csak ideiglenes nyugtatvány fog kiszolgáltatni, s ez kamatos kincstár-utalvánnyal a visszaváltási határnap lejáratával kicseréltetni. Az illy letételi ajánlatok tehát külön sorjegyzék mellett elfogadhatók, — mellyben azonban határozottan kiteendő, mennyi időt kíván magának az ajánló a visszaváltásra fenntartani? Ezen idő, miként már fentebb is megjegyeztetett, 6 hónapnál hosszabb nem lehetvén.

3) Végre ami azon kérdést illeti, valljon nem ércnemű ajánlatok mint például: szövetek, gabona, vászon, posztó, fehérnemű, lovak, fegyverek stb. elfogadhatók-e? május 24-én kelt s a „Pesti Hirlap“ május 25-dikei számában IV.-dik szám alatt közrebocsátott azon hirdetményemre is hivatkozva, „hogy másnemű ajánlatok például: termények kölcsönül csak úgy fognak elfogadtathatni, ha eladatván, készpénzzé fordítottak“ — azt válaszolom: hogy készpénzérti eladás esetét kivéve az érték meghatározásának nehézsége miatt illy ajánlatok természetesen csak ajándék gyanánt fogadtathatván, s a tárgyak megválasztása minden egyes tárgynemekre kiterjedő utasítással előre nem lévén kimerítőleg szabályozható, az eljáró választmányok azt tartásuk szem előtt, hogy amely tárgy a hadseregnek akár felfegyverzésére, akár ruházatára, akár élelmi, avagy betegápolási ellátására természetben szolgálhat, amellet könnyen letározható, s rendkívüli költség, vagy elromlás veszélye nélkül gondviselhető, azokat fogadja el, letározásukról azonban

ideiglenesen a hatóság gondoskodjék, nehogy mennyiségöknél, minőségöknél, mely vidékeni használhatóságuknak ismerete nélküli elszállításuk nevezetes, tán magát a javadalmat is túlhaladó költséget okozzon; természetben honvédelmi célra nem használható, vagy nehezen s költségesen gondviselhető tárgyakat azonban csak úgy fogadjanak el, ha könnyen pénzzé tehetőknek látják, mely esetben az eladás, a belügyminister rendelete szerint azonnal eszközlésbe is vétessék; az elsőbrendűek pedig, letározva leltár mellett addig gondviseltessenek, míg a hatóság jelentései nyomán elszállításuk vagy hová-fordításuk iránt a hadügyminister nem rendelkezik.

Példa gyanánt ide jegyzem, hogy természetben határozható tárgyaknak tekintethetnek: gabonaneműek, bor, pálinka, posztó, vászon, hadi használatra alkalmas fegyverek, ón, kaszák, patkók, szablyák, főző vasedények s más hasonló.

Melly hivatalos rendelet, valamint az eljárásbani összehangzás tekintetéből, mai napon minden törvényhatósághoz megküldetett, s alkalmazás végett iránta az illető kincstári hivatalok is utasítottak, úgy az a haza oltárára áldozni kész hazafiak tájékoztatásul ezennel közbírré is tétetik.

Budapesten, június hó 1-én, 1848.

Kossuth Lajos s. k.
pénzügyi minister.

Egy *június 16-án* kibocsátott értesítés szemünk elé tárja, hogy mily bizonytalanság uralkodott az ország javainak kezelésében. A gyűjtött összegek közt ugyanis sok oly tétel szerepelt, mit *kincstári hivatalok adtak a hivatalos pénzből*. Ez ügyben adta ki Kossuth következő, az akkori idöket igen jellemző értesítést:

Pénzügyministeri értesítés.

Az ország jelen körülményei miatt a hon polgárai hazafiúi áldozatokra lévén felszólítva, tapasztaltatott: miként némelly megyékben az álladalmi fekvő javak igazgatói szint-ugy felhivatnak, hogy a kezelésök alatt levő kincstári javak részéről ajánlatokat tegyenek,

Mig a királyi kincstár nem az ország értékének tekintetelt; mig minden egyes közcélra különös rendeltetésű különös kivetés, vagy ajánlat által kellett gondoskodni, helyesen történt, hogy a kincstár, bármely más magánbirtokossal egyenlő vonalra állítatott, s a közterhek viselésében aránylag részesített. Most azonban a kincstár az országé; mellyben a nemzetnek adandó számadás és felelősség mellett minden országos közjövedelem egyesül, hogy belőle minden országos közköltség fedeztessék; — s midőn a nemzet a kincstárba adózik, vagy adakozik, nem másnak, mint önmagának adakozik.

Önként következik tehát, hogy midőn az ország rendkívüli szükségeit a kormány mostani jövedemei nem fedezhetik, s e miatt a honpolgárai ajánlatokra szólíttatnak fel, a kincstári javak kezelőit arra venni igénybe, hogy azoknak jövedelmeiből a kincstárnak ajánlatokat tegyenek, egészen haszontalan; mert azon javaknak minden jövedelmei, szintazon pénztárba folynak, mellybe az ajánlatok folynak, s mindazon költségek fedezésére szolgálnak, mellyekre amaz ajánlatok is fordíttatnak. És így, ha valami a kincstár bármely pénztárában már benn van, nemcsak haszontalan, de sőt a kincstár országos tulajdoni eszméjét céltalanul zavaró eljárás volna azt onnan kiadni, a végett, hogy törvényhatósági körutat téve, oda ismét visszatétessék.

Midőn erre a törvényhatóságok ezennel figyelmeztetnek, egyszersmind arra is emlékeztetnek, hogy a közigazgatásban sok bajnak és zavarnak eleje vétetik, ha a kincstárróli fogalmak megváltoznak, a kincstár elkülönzött személyesítéséről leszokik a közvélemény, s azon alkotmányos fogalommal barátkozik meg; hogy a pénzügyi ministerium kormányzása alatt levő mindennemű kincstári kezelés nem egyéb, mint a közigazgatás egyik ága; melly úgy országos állása, mint felelőssége s függetlensége tekintetében, a közigazgatás bármely más ágától semmiben sem különbözik.

Melly észrevételeknek kellő szemügyben tartására a törvényhatóságok annál inkább figyelmeztetnek, mivel ez által azon hajdani surlódások folytatásának legnagyobb

részben eleje vétetik, mellyek a hajdani kormányrendszer alatt csak azért voltak napirenden, mert a nemzetnek nem számoló kincstár eszméje, az ország eszméjével ellentétbe helyeztetett, a kincstár hatósága, az ország hatósága csorbitásának tekintetett, s a kincstárt valamelly teherben részesíteni annyit tett, mint az ország polgárainak terheltségén könnyíteni.

Most a dolog megfordítva áll. A kincstár bármilly ágazatának jövedelmét szaporítani, annyit tesz, mint az ország polgárainak közterhét enyhíteni; — ha a kincstár rendes jövedelmei szaporodnak, kevesebb adónak kivetésére léssen szükség, ha pedig amazok fogynak, több adónak kell kivettetni, mert az ország közszükségei fedezetlenül nem maradhatnak.

Ezen felvilágosítás utasításul szolgálанд arra nézve, hogy a kincstári javak a most gyűjtögetett ajánlatoknál igénybe ne vétessenek.

Kelt Budapesten, juni 16-án, 1848.

A pénzügyministerium által.

2.

A Magyar Kereskedelmi Bankkal a bankjegyek kibocsátása iránt kötött szerződés

és az azt megelőző események.

Magyarország rendes körülmények között június havában a legcsendesebb. A nyári forróság elől, — ki csak teheti — hűvös helyre menekül. A gazdát a mezei munkák kötik le, s ilyenkor a városok csendesek, kihaltak. A kereskedelmi élet is szunyadoz. A nagy munkát, az aratást megelőző pihenés mély-séges nyugalma ül a nemzeten! — Máskor! Most városok és köz-ségek csak úgy nyüzögnek a forgalomtól. Életre éledt a magyar: megkezdődött a *restauráció*. A megyei és országos követek választása.

Nagy dolog volt ezekből mindenha egy is. Most egymást követi a kettő.

Kortestáborra alakult az ország . . .

Erre az időre esik az éreclapra való gyűjtés megindulása a vidéken. A bizottságok kiszálltak, s a jelöltek is vetekedve serkentették a népet adakozásra. A gyűjtés országszerte tényleg meg is indult. Persze sok szóval, sok lelkesedéssel . . . de azért *közepesen gyenge eredménnyel*.

A begyűlt összegeket a pénzügyminiszterium előbb a Pesti Hirlapban, majd *junius 8-ától* kezdve a „*Közlöny hivatalos lap*”-ban nyugtázta. Az első nyugtázás a Pesti Hirlap május 31-i számában a május 30-ig begyűlt összegeket ismerteti, s e szerint e napig begyűlt ajándék fejében 21.146 ft. 08 kr.
 kölcsön „ 15.052 ft. 08 kr.

Ezen kimutatást még aláírta Kossuth, a többi azonban már aláírás nélkül jelent meg és pedig a következő szöveg alatt:

„Folytatólagos jegyzéke azon ajándékoknak s kölcsönöknek, melyek a hazai kincstár fölsegéllésére a budai pénztárnál, s a pesti beváltópénztárnál készpénzben és ércnemüekben f. hó . . . ig tétettek. (Ezután következnek az adakozók nevei s a felajánlott összeg, majd:)

1. Budán a) ajándokul adtak ezüst pénzben

b) kölcsönképen adtak

2. Pesten a) ajándokul ezüst pénzben

b) kölcsönképen adtak

Összesen adatott ajándokul , kölcsönképen

Kelt Budapesten 1848.“

A *Közlöny hivatalos lap*, melynek első száma *junius 8-án* jelent meg, csakhamar elterjedt mindenfelé, s belőle napról-napra országszerte értesült a lakosság a gyűjtés előrehaladásáról. E kimutatások, illetve nyugtázások csakhamar világosan mutatták, hogy ámbár akad néhány lelkes főúr, ki részt vesz az adakozásban, általánosságban azonban már is észlelhető volt, hogy az országnak legtöbb kiváltságot élvező és egyedüli vagyonos osztálya tartózkodik a mozgalomban és áldozathozatalban való részesedéstől. *Semsey Béla*, az ujonnan kinevezett abauji főispán, a be-

iktatását követő megyei ülésen (Junius 20.) súlyos szavakkal ítéli el a főnemesi rend rideg magatartását.¹

„Fájdalom és bosszu váltva forralja az ember véré, — ugymond — midőn tapasztalni kénytelen, hogy mikor kisebb birtokokos vetélkedve hordják össze szükségleteiktől önmegtagadásal elvont áldozataikat; mikor találkozik fél telkes szegény polgár, ki 10 p. forintot örömkönnyek közt tesz le a haza oltárára; akkor nagyobb birtokokos némely része a hazának mint koldusnak dob oda, inkább szemszurásból, mint becsületes hazafiságból egy pár nyomorult forintot. — Mi hisszük, reméljük, hogy némely vagyonos urainkat talán szerénység tartóztat adományuk nyilvánításától; mert tudunk sokakat, kik egyenesen a főharmincadhivatalba vitték áldozataikat: de urak! *a népnek példára, buzdításra van szüksége; kell annak mindenben vezér, kinek nyomait a tisztelet és méltánylat érzetével lelkesülve követhesse.* Még a közsegélyszerzésre határozatilag lett megbízatásukról is lemondának. Ha mindnyájan olly egykedvűen járnánk el a hon ügye körül, mint bizonyos urak *a megbántott önérzet bosszuvágya miatt*, úgy nem utódink, de magunk mondhatnók ki fejünkre az ítéletet, hogy undokul megbecstelenítettük őseink dicső erényeit.“

Több helyütt előfordult, hogy a begyült összegeket, az utasítások helytelen magyarázata miatt, vagy kényszerítő szükség következtében más célra fordították, mint a mi rendeltetésük volt, Szegeden például megtörtént, hogy a hadfogadó tisztek nem tudták az ujoncok ellátási díját kifizetni, mert a kormánytól nem kaptak elegendő pénzt. *Korda János* ezredes tehát a begyült összszegből nyugta ellenében a bizottságtól átvett 534 frt. 29 krt, s ez összeget a legénység ellátásának céljaira fordította.²

Ehhez hasonló eset történt Debrecenben is, hol a város jegyzőkönyvében junius 28-áról (151. szám alatt) a következő feljegyzést találjuk:

„A haza segedelmére tett adakozások beszédésére kiküldött választmány elnöke *Csáthy Károly* tanácsnok a honvédek 10-ik zászlóalja parancsnokának, *Szemere Pál őrnagynak*, nyugtatóvány mellett 1000 pfítot fizessen ki.“

¹ Közlöny 20. szám, 1848 június 29.

² Közlöny 8. szám, 1848 június 16.

A kifizetés tényleg megtörtént, de az 1000 pforint visszafizettetett, mint az a későbbi jegyzőkönyvekből kiolvasható. Szemere Pál őrnagy ugyanis hirtelen elhunyt s meglehetősen rendetlen állapotban hagyta a zászlóalj számadásait. A zászlóalj parancsnokságnak tudomása lévén arról, hogy Szemere a várostól is kapott kölcsönt, felszólította a tanácsot, hogy adnának felvilágosítást a kölcsön állásáról. *November 26-án* a tanácsülés azt határozza, hogy: „Számvevő szakosztályi Elnök Tanácsnok Csáthy Károly adjon mielőbb véleményes tudósítást.“ Csáthy Károly a *december 16-i* ülésen¹ terjeszti jelentését a tanács elé, s kimutatja, hogy Szemere a kikölcsönzött összeget már július 20-án visszafizette.

Számtalan hasonló esettől eltekintve, itt-ott hűtelen sáfárkodás nyomaira is akadunk. Ilyen esetre mutat pl. a Közlöny december 17-i számában megjelent egyik:

F E L H I V Á S.

Midőn folyó évi május *19-én* kelt miniszteri felszólítás következtében Pozsonyban is a városi hatóság hazánk szükségéi fedezésére pénzt gyűjtögetett, én is csekély tehetségemhez képest kilenc darab körmötzi arannyal, és egy darab husz frankos Napoleon arannyal ajándékképen járultam; mégis ezen tíz darab arany pénzben nyújtott adományom, mely összegről az önkintes adakozások beszédésével megbízott pozsonyvárosi küldöttségtől nyugtatvánnyal is bírok, a Közlöny hivatalos lap 85. számában, melyet az adakozók ellenőrképen tekintenek, csekély hét forint 30 kr. pengő, olvastatott. E hibának, mert az adomány sok kezeken fordult meg, nyomába nem juthatván, kénytelen vagyok az illetőket arról megnyugtatom végett felszólítani, hogy ezen adakozásom a maga valóságos minőségében és mennyiségében rendeltetési helyére eljutott; mert a hibás eljárás, a nyilvánosság nélküli kezelés elfojtja a jó akaratot. Kelt Pozsonyban, *nov. 28-án* 1848. *Hury Ferencz.*

A Közlönynek a gyűjtésről szóló kimutatásait esetről-esetre átvették a többi lapok, és néha elismerő szavak kíséretében kiemelték egyes adakozók neveit is. Gyakorta jelentek meg terje-

¹ Debrecen város jegyzőkönyvéből.

delmes fejtegetések a gyűjtés ügyével kapcsolatban, melyek nagyobbára a magyar bankjegyek kibocsátásának kérdéseivel, illetve a magyar pénzügyekkel foglalkoztak. És e pontnál ismételten ki kell emelnünk, hogy lapjaink mily *tapintatlanul* támadták minden ilyen alkalommal az Osztrák-nemzeti bankot, s annak pénzjegyeit. Támadták azt az intézetet, mely fölött az európai mozgalmak által támasztott áramlatok összezsapni látszanak, s mely ha elmerül, a nagy hullámsirba legelőször is Magyarország financiait rántja magával, kétségtelen lévén, hogy a sok millió értékben közkézen forgó osztrák bankjegynek, egy az 1811-éhez hasonló devalvációja Magyarországot csak úgy megrendíti, mint az örökös tartományokat. *Közvellen és elsőrendű érdeke volt tehát Magyarországnak, hogy ne növekedjék a bank elleni elégedetlenség, és hogy az osztrák bankjegyek hitele biztosíttassék. S ha a viszonyok épen úgy alakultak is, hogy a magyar bankjegyek kibocsátása immár elkerülhetetlenné vált, nagyon meggondolandó lett volna, hogy tanácsos dolog-e a közönséget oly hírlapi közleményekkel izgatni, melyek az Osztrák-nemzeti bank biztonságát, vagy a bankjegyeibe helyezett bizalmat veszélyeztetik.* Ezzel azonban senki sem törődött, hanem egymásután kerültek ki sajtó alól az epésnél epésebb förmedvények. Hazafias célból, s jóakarattal ugyan, de végtére . . . a pokolnak küszöbe is csupa jóakarattal van kikövezve! — Az ország vezetése azonban nemcsak hazafiság és jóakarattal történik, hanem ahhoz politika is szükséges, mi alatt ez esetben józan ítélőképességet és higgadtságot érthetünk. Hol keressük azonban e tulajdonságokat az ilyen közleményekben?:

I.¹ „ . . . Ezen operációkkal nem kevesebb tervezte-tik, mint a mi szép hazánkból az idegen papirokat szépen kipusztítani“ . . . Mondják ki tehát a lapok nyíltan, hogy: . . . *a rendelet először is a pesti kereskedelmi bankot előkészíti, hogy belőle minél előbb nemzeti jegyet kibocsátó banc legyen,* hanem azért legalább addig minden működéseit folytatni fogja.

Másodszor látjuk a rendeletből, hogy hat hét mulva magyar bankjegyeink lesznek.“

¹ „Március Tizenötödike“ 1848 május 25-én.

„Mi lesz az alapja? . . . (és itt elmondja a Kossuth rendeletében felsoroltakat, majd így szól:) bátran ki lehet mondani, hogy a **magyar bank pénzalapjában a fő s csak nem egyedüli tényező lesz az mi az értesítésben csak úgy sutttyomban van megemlítve: tudni illik a bécsi bankjegyek ezüstrei beváltásából. Ez a fő dolog!** . . . A magyar kormány a keresk. bank útján kibocsáttatja a jegyeket, s az alatt *pénzeit, melyek bécsi bankjegyekben jönnek be beváltás végett Bécsbe küldi.*

Kormányunknak, mint jegytulajdonosnak ezt tenni joga van. A bécsi banknak a beváltást teljesíteni kötelessége.

E szerint, ha jól fogtuk fel a tárgyat, itt tulajdonképen új pénzalapok teremtéséről szó nincsen; *itt cél és szándék nem más, mint a bécsi bankalap egy részének országunkba leendő áthozatala.* Azon résznek t. i., melyhez a köztünk forgó jegyek erejéig úgy is teljes jogunk van.“

II.¹ . . . Ne késedelmezzék a pénzügyminister a nemzet közvárákozását kielégíteni, s ne engedje azt, hogy hazánk pénzügyénél fogva a provinciális állapotra visszajusson.

. . . *minél hamarabb tul kell adnunk a bécsi papírpénzen, mi a magyar utalványok halaszthatatlan kibocsátásával könnyen elérhető.*

. . . *El minél előbb a bécsi bank papírpénzével és magyar pénzt a magyarnak!*“ (aláírva Ábrányi Alajos.)

III.² „ . . . külről többé semmiféle bankjegyet el ne fogadjunk s azokat, melyek nálunk megvannak, havonként egymásután váltogassuk be a bécsi banknál! . . . “

Különösen sértőkké és támadó modoruakká váltak lapközleményeink, midőn az Osztrák-nemzeti bank egy ellenactiójának hire nyilvánosságra került. Ugyanis a kormány május 19-i felhívásából meggyőződván a bank arról, hogy többé nem fogja tudni megakadályozni a magyar bankjegyek kibocsátását, arra törekedett, hogy saját bankjegyeinek névértékét lehetőleg biztosítsa,

¹ „Március Tizenötödike“ 1848 június 2-án.

² „Nép Elem Radical Lap“ 1848 augusztus 4-én.

mert hiszen nem épen alap nélkül hihette, hogy a magyar bankjegyek versenye még jobban nyomni fogja az osztrák bankók árfolyamát, s ezáltal még súlyosabbá teszi a bank — anélkül is válságos — helyzetét. Ezért a bank a „*Wiener Zeitung*“ május 21-i számában közhirre tette, hogy *1 és 2 frtos bankjegyeket is fog forgalomba hozni*. És valóban, néhány nap alatt a budai bankfiók útján megjelentek az első ilyfajta pénzjegyek, melyeket a nagy sietségben oly hiányosan állítottak ki, hogy megjelenésük általános megbotránkozást keltett. „A múlt télen — írja a Március Tizenötödike¹ — a táncvigalmi meghívók s ehhez hasonló nyomtatványok szebben és nehezebben utánozhatólag voltak elkészítve. Ezen új jegyeket bármelyik, csak közepszerűen ügyes rézmetsző hiven és tökéletesen utánozhatja . . . Az 1841-ben kibocsátott és művészi tekintetben igen jeles bancnótákat is mennyien utánozhatták, *mi lesz következése ezen fidibusnak való metszvényeknek?* . . . Szegény népünk mennyi csalásnak lesz kitéve! . . .“

A közönség illetén izgatása mellett azonban a kormányt is nem egyszer érte szemrehányás, hogy „ . . . elebb kapható a bécsi papírpénz, mint csak próbapéldányát láthatnók a magyar papírpénznek!“ S elkeseredetten kérdik, hogy: „ . . . mi hát a magyar függetlenség, ha a bécsi bank új papiros pénzével eláraszthatja hazánkat?! . . .“² Szemrehányásokban tehát nem volt hiány — bár ezt Kossuth nem érdemelte meg. Ő mindent elkövetett, hogy az ország szükségletei kielégítenek, s ha rajta mulik, valószínűleg nem előzhette volna őt meg a bank.

Az aprópénz hiányán — mi különösen a piaci és kereskedelmi forgalomban volt érezhető, — nyomban a kormány átvétele után igyekezett Kossuth segíteni, a mennyiben a bányatermékek számbavétele céljából kiküldött miniszteri biztosnak (Géczi Péternek) meghagyta, hogy a bányákban található rézkészletet veresse át krajcárosokra. Géczi Péter Körmöczbányára való megérkezése után azonnal hozzáfogott a munkához, s a sürgősségre való tekintetből előbb a régi minták felhasználásával német, majd később az új minták elkészülése után magyar köriratu egy, két és három krajcáros rézpénzt veretett. Az új váltópénz már május

¹ 1848 május 31-én.

² „Március Tizenötödike“ 1848 június 2-án.

végén forgalomba került. A hirdetés, mely ezt tudatta a „Pesti Hírlap“ 66-ik számában jelent meg, s így szól:

„Minthogy az apró váltópénz utáni kérdezősködések igen gyakoriak — ezennel közhírré adatik, hogy a pesti harmincad hivatalnál conventios réz krajeárok beváltás után megszerezhetők. Budán, 1848-ki *május 27-én*. A pénzügyminiszter megbízásából *Rákóczy János* p. ü. m. titoknak.“

Az új pénz csakhamar rendkívül keresetté vált.

Mig itthon az országban a miatt akadtak elégedetlenek, mert a kormány látszólag nem fejtett ki elég erélyt, addig Ausztriában nagy visszatetszést keltett a magyar kormány határozott fellépése, és azon szándéka, hogy pénzügyeit önállóan, az osztrák kormánytól teljesen függetlenül igyekszik intézni. Ugy a bank, mint az osztrák kormány elhatározták, hogy a legerélyesebben tiltakozni fognak a magyar bankjegyek kibocsátása ellen, melyhez szerintük a magyar kormánynak nem volt joga. Öt hét mult el, mióta a magyar pénzügyminiszter (a külügyminiszter után) átírt a banknak, a váltási ügyekben, s megfenyegette, hogy amennyiben nem segítenek, önállóan lesz kénytelen intézkedni. Erre az átiratra sokáig késett a felelet; mindaddig, míg meg nem győződött a bank és az osztrák kormány arról, hogy a magyar pénzügyminiszter komoly lépéseket tesz a válság egyoldalú elintézésére. Most, mikor a magyar pénzügyminiszter rendeletileg kihirdette a magyar bankjegyek kibocsátását és még az osztrák kormányt és a bankot is hivatalosan értesítette erről, nyomban megadták az eddig hiába várt feleletet. A nemzeti bank igazgatósága sürgősen összehívattatott, s kétszeri tanácskozmányuk eredménye egy emlékirat lön, mely továbbítás céljából az osztrák pénzügyminiszternek adatott át. *A bank emlékirata junius 8-án kelt,*¹⁾ s feleletül a magyar pénzügyminiszter május 2-i átiratára, szabadalmára való hivatkozással tiltakozik a magyar bankjegyek kibocsátása ellen.²⁾

¹⁾ Horváth Mihály és azok, kik az ő könyve nyomán irtak a bankók ügyéről, valamennyien *junius 14-ére* teszik e jegyzék keltét. Ez azonban tévedés, mert a bank emlékirata *junius 8-án kelt* és csak az osztrák pénzügyminiszterium átirata van *junius 14-éről* keltezve.

²⁾ 1848 *junius 8-án* 2274/4—17.

„A bank egész igazgatósága — ugymond — azon véleményben van, hogy a magyar pénzjegyeknek oly módon való kibocsátása, amint az a magyar pénzügyminiszter által céloztatik — ép oly káros következményeket vonand maga után Magyarországon, mint a Monarchia többi országaira és tartományaira nézve; *a kereskedésben kétféle jegyek forgalma csak zavarólag hatna, s a bizalmat az egymással versenyző fizetési jegyek iránt különösen megingatná.* Hogy egy ily fontos ügyben, mely az egész ausztriai birodalom s így Magyarország és Erdély hitelét is oly mélyen érinti, a magyar miniszterium részéről *nem folyt semmi előleges értekezés az osztrák pénzügyminisztériummal, vagy a nemzeti bankkal* s meg nem beszéltek azon módok és eszközök, melyek által Magyarországon a forgalom pillanatnyi felakadásán a már régóta fennálló és alapjaiban megszilárdult bankintézet segítsen (!) egy eléggé nem fájlalható szomorú jelenség. Mert míg az o. n. bank egy és két frtos bankjegyek készítésével foglalkozott, a magyar pénzügyminiszter nem tudván semmit a bank ezen szándékáról, maga részéről hasonló magyar jegyek kibocsátását határozta el; pedig előleges értekezés az osztrák pénzügyminiszterrel, vagy az o. n. bankkal talán soha sem érlelte volna meg annyira a magyar pénzügyminiszter mondott szándékát, hanem valószínűleg sikerült volna mindkét részre nézve megnyugtató rendszabályokat találni. Ezen feltevésnek biztos alapja az, hogy ő Cs. K. felsége *nem csak mint ausztriai császár, hanem mint magyar király is 1841 június 1-én az osztrák nemzeti bank 1816 július 15-én kelt szabadalmait megújította, s az egyidőben kibocsátott legmagasabb bankalapszabályzatok 14. §-ában határozottan kimondá:*

„*A nemzeti banknak, szabadalmának tartama alatt az osztrák monarchia egész területén kizárólagos joga van bankjegyeket készíteni és kibocsátani.*“

A bank igazgatósága annál kevésbbé teheti fel, hogy a magyar miniszterium a bank ezen privilégiumával szembeállani kívánna, miután azon átiratban, melyet e tárgyban

a külügyminiszteri államtitkár (Pulszky Ferencz) a bankhoz küldött, határozottan említették, hogy a magyar kamat nélküli jegyek jelzett kibocsátása nem akar az o. n. bank irányában alkalmazott ellenséges rendszabály lenni, s azért a magyar pénzügyminiszter ily jegyeket nagymértékben nem fog kibocsátani, sem az osztrák nemzeti bank jegyeivel versenyezni nem akar és egész nyomatékkal igyekszik az osztrák bank jegyeinek hitelét fenntartani. Azon hirdetményből, mellyel a magyar pénzjegyek forgalomba bocsátása közhirrre tétetett, világosan kitűnik, hogy csak a forgalmi eszköz oly helyettesítéséről van szó, mely a forgalomban a kiegyenlítés könnyítése végett helyettesíti az ezüst pénzt, mely a jelenlegi rejtekekből — a bizalom visszatértevel — ismét előkerülend, hogy ennél fogva ezen helyettesítő forgalmi eszköznek (t. i. magyar pénzjegyeknek) ez utóbbi esetben a forgalomból való visszavonása céloztatik. Azonban az o. n. bank ily 1 és 2 frtos jegyek elkészítését már fogamatba is vette akkor, midőn a magyar pénzügyminiszter terve napvilágot látott, azóta ezen jegyek már forgalomba is hozattak, és alig lehet csak részben eleget tenni azon igényeknek, melyek e tekintetben ily kis értékű jegyek iránt úgy Bécsben, mint a provinciákban felmerülnek; oly jelen-ség, mely a jelenlegi körülmények közt ezen intézkedés célszerűségét bizonyítja, és bizonyítja a bizalmat is, mellyel a közönség ily viszonyok közt is, ezen jegyek iránt viseltetik. Valamint a bank eddig is, és ismételten bizonyítékait adta önérdeknélküli készségének Magyarország kívánatainak és szükségleteinek lehetőleg eleget tenni, úgy örömmel lenne hajlandó a forgalomnak ily könnyítését az 1 és 2 frtos jegyek által Magyarországra nézve is eszközölni.“

Kéri tehát a bankigazgatóság, „*hasson az osztrák pénzügyminiszter erélyesen oda a magyar pénzügyminiszternél, hogy a 12 és fél milliónyi magyar jegyek kibocsátásától végleg elálljon*, s hogy a bankszabadalom idézett 14. §-a értelmében a bank jogai egész terjedelmükben megóvassanak és tiszteltessenek, hogy ennél fogva bármi néven nevezendő kamat nélküli papir — mint nemes pénzt képviselő ér-

ték — ki ne bocsátassék, hanem hogy a bankjegyek készítése és kibocsátásának joga, valamint eddig, úgy ezentul is, Magyarországon ép úgy, mint a monarchia többi részeiben, kizárólag az osztrák nemzeti bank részére tartassék fenn. Mintán a bank érdekei a biradalom érdekeitől elválaszthatatlanok: a bank az osztrák pénzügyminiszterre bizza a magyar pénzügyminiszterrel, mindkét ország közös érdekeinek, s az egy fejedelem által összekapcsolt felelős miniszterek közti barátságos viszony szempontjából, megértetni, hogy a legkisebb kathegóriájú bankjegyek is csak az osztrák nemzeti bank által bocsáthatók ki. Egyébiránt a bank az osztrák pénzügyminiszter intentionak vél megfelelni, midőn kijelenti, hogy hajlandó 1 és 2 frtos jegyekben Magyarországnak a szükséglet mértéke szerint egy 12 és fél milliónyi kamatnélküli előleget adni, ha a kormány s a törvényhozási tényezők által biztosittatik, hogy szabadalmi tiszteltben fognak tartatni, és Magyarországbán meg Erdélyben a bank jegyei mellett más papirospénz forgalomba bocsátatni nem fog, és ha ily előlegnek megfelelő biztosítékok nyujtatnak. . . .“

A nemzeti bank ezen emlékiratát az osztrák pénzügyminiszter *junius 14-én* egy átirat kíséretében küldte meg a külügyminiszter utján a magyar pénzügyminiszternek,¹⁾ s csaknem ugyanazon érvekkel lép sorompóba a magyar bankjegyek kibocsátása ellen, mint az osztrák nemzeti bank. Azzal az egy különbséggel talán, hogy a szabadalomnak a *király* által történt szentesítését nyomatékkal kiemeli.

Sajnálja, — írja többek közt — hogy a *bjegykibocsátás ügyében nem folytak előleges tárgyalások*. A bankjegyek bekövetkezendő versenye következtében a bank helyzete még jobban megnehezedik; jegyei vissza fognak küldetni.

„Ismeretes — folytatja tovább — mily nagy erőfeszítéssel igyekezett az osztrák kormány a pénzforgalmat a nagy (francia) háboruk bevégzése után visszavezetni az ezüstlábba. E cél elérésének egyik legfontosabb eszköze az

¹ 1848 junius 14. F. M. 1257.

osztrák nemzeti bank fenntartása és az, hogy ezen intézet a számára biztosított jogokat zavartalanul élvezhesse. Magyarországnak e tekintetben különválása ő felsége többi országitól a jelen körülmények közt ki nem vihető a nélkül, hogy káros következményeket ne vonjon maga után a monarchia minden részére. A jelzett fontos cél által involvált feltevéleknek megfelelőleg, szabadalommal ruházta fel a fejedelem a bankot és pedig nemcsak mint osztrák császár, hanem mint magyar király is. A legujabb politikai események s a magyarországi kormányrendszernek ebből folyt megváltozása e szabadalmakat azonnal nem érvényteleníthették, még kevésbbé semmisítették meg azon indokokat, melyeken azok alapulnak. A nemzeti bankra nézve lehetetlenség lenne jegyeinek hitelét és ez által a monarchia lakói vagyonának nagyobb részét, mely ezen jegyekből áll, vagy hitelüktől függ, teljes mértékben fenntartani, ha Magyarország pillanatnyi szükségletei szerint mindenkor, egy a bankprivilegiummal ellentétben álló papírpénz bocsátható ki.“

„Nem szükséges fejtegetni, mily zavarok, rázkódások állnának be, ha a bankjegyek forgalmi értéke névértéküktől elválna s e tekintetben ép úgy szenvedne Magyarország, mint a többi tartományok. A magyar pénzügyekre nézve sem járna valami nagy előnnyel a szándékolt kibocsátás, mert több milliónyi ezüst beszerzéséről kell gondoskodni, s ha a létező forgalmi eszköz értékében változás áll be, ezt ép úgy megfogja sinyleni; de a kibocsátandó jegyek hátrányban lesznek a nemzeti bank jegyeivel szemben azért is, mert forgalmuk csak Magyarországra lesz szorítva, míg a nemzeti bank jegyei fizetési eszköz gyanánt nemcsak ott, hanem a többi tartományokban is elfogadtatnak. Mindebből foly, hogy *a rendes pénzviszonyok fenntartása, mely alapja a nyilvános hitelnek, biztosítéka a kereskedelemnek és megélhetési módoknak, épen az követeli, hogy Magyarországon is minden elkerültsésk mi az e célra fennálló intézmények megrázkódtatását vonhatná maga után.*“

„Ily körülmények közt rendkívüli pénzsegély elnyerésére a magyar kormányra nézve a legegyszerűbb mód az

lenne, ha az osztrák nemzeti bankkal hasonló viszonyba lépne, mint a milly viszonyban ezen intézethez az osztrák pénzügyi kormány áll.“ Az osztrák nemzeti bank ajánlatát ismételten elfogadásra ajánlja, s inti a magyar kormányt, hogy a mennyiben a kereskedemi bankkal nem tudná felbontani szerződését, ne bocsásson ki semmi esetre se több jegyet, mint tervbe vétetett, mielőtt vele eziránt tárgyalna. A banknak egyébként fennmarad minden joga, hogy a magyar jegykibocsátás ellenében érdekeit megfelelően megvédelmezze.¹⁾

Kossuth sem a nemzeti bank emlékiratára, sem az osztrák pénzügyminiszter átiratára nem válaszolt. Ezt később sokan szemére vetették. Hibáztatható tényleg, hogy nem ragadta meg az alkalmat a téves értelmezések visszautasítására és a kétes állami jogi kérdések tisztábahozására. Sajnálhatjuk azt is, hogy nem szerzett előleges meggyőződést osztrák kartársának a magyar bankjegyek ellen szándékolt eljárását illetőleg. De megállapíthatjuk, hogy oly sértő volt a jegyzékek tartalma a nemzetre nézve, hogy a mennyiben eddig nem tett volna még meg mindent, most csakugyan teljes erélylyel föl kellett lépnie, s minden tudását latba kellett vetnie a támadás visszaverésére. Mert nem csekélység az, mit ez iratok tartalmaztak. „ . . . *Az osztrák pénzügyminiszterium június 14-én kelt nyilatkozata nem kevesebb volt, mint a magyar alkotmánynak, s az ország legujabban is biztosított kormányzati függetlenségének megtámadása . . .*“ Így nyilatkozik róla Horváth Mihály a negyvennyolcadiki kormány kultuszminisztere.² És joggal! — Ugy ír az osztrák kormány, mintha a nemzeti bank jegyeinek *Magyarországon való érvényessége* minden vitát kizárna, s szemet huny minden előtt, mi azok érvényessége vagy az ő érdeke ellen szól. Mikor a váltási nehézségek (és nem kis mértékben anyagi zavarok is) a magyar kormányt bankje-

¹ Lukács Béla fontosnak találja kiemelni azon körülményt, hogy az osztrák kormány tiltakozása a jegykibocsátás ellen erélyesség tekintetében mögötte marad a nemzeti bank tiltakozásainak, s inkább figyelmeztetés számba ment. Egyébként azonban azt állítja, hogy „*az osztrák pénzügyminiszter eljárása teljesen nélkülözte az őszinteséget, amint ez későbbi intézkedéseiből világosan kitűnik*“.

² Magyarország függetlenségi harcának története. (Első kötet 169. lap.)

gyek kibocsátására *rákényszerítették*, akkor az osztrák kormány egyoldalulag, törvényességi szempontból vizsgálja a kérdést, megelégedve, vagy szemet hunyva azon tény előtt, hogy *az elengedhetetlen szükségletek kielégítése iránti érzék mindig erősebb, mint a formák betartására való hajlam*. Volt-e törvényes alapja az osztrák kormány fellépésének? — ez vitatható. A mikor a bank és az osztrák miniszter a magyar pénzjegyek kibocsátását *a szükség-szerűség teréről a törvényesség terére igyekeztek terelni*, — írja Lukács Béla — akkor egy oly kényes térre szorították a vitát, „*hol az igazság, a törvény és a jog megint nem állhatott az ő részükön*.” Figyelmen kívül hagyta ugyanis az osztrák miniszter, hogy az udvari pártnak minden arra irányzott törekvése, hogy az osztrák nemzeti bank pénzjegyei törvényesíttessenek, hajótörést szenvedett a magyar törvényhozás ellenállásán, sőt 1802. óta nem egy ízben tiltakozását is fejezte ki a nemzet képviselte az ellen, hogy az ország idegen fizetési eszközökkel elárasztassék. A bankjegy kibocsátási jog olyatén magyarázata tehát, a mint az az osztrák pénzügyminiszter átiratában foglaltatik, egyáltalában nem állhat meg, s ha e mellett még azt hangoztatja a minister, hogy a bank szabadalmát a fejedelem „nem csak mint osztrák császár, hanem mint magyar király is” jóváhagyta, akkor megtámadja, az április 11-én szentesített törvények legértékesebbikét. Azt, a mely szerint törvényesnek csak a független és felelős magyar miniszter ellenjegyzésével ellátott királyi aláírás tekintetik . . . És hol van az 1841-ik évi bankszabadalom szentesítése alatt a magyar miniszter ellenjegyzése? Ha azonban az ellenjegyzésre vonatkozó törvényt úgy tekintjük, hogy az csak az ezután hozandó törvényekre vonatkozik, visszamenőleg pedig az ezen idő előtti törvények az irányadók, úgy akkor lapozzunk kissé jobban visszafelé, s rátalálunk az 1811-i országgyűlés határozatára, mely szerint a nemzet aranyon és ezüstön kívül más pénzt nem ismer el, s a forgalomban lévő osztrák pénzjegyekre nézve kimondatik, hogy annak elfogadása senkire sem kötelező. „*Chartaceae pecuniae acceptatio imperari non potest!*” . . . A mi pedig azt a kérdést illeti, volt-e egyáltalában joga a királynak a bankszabadalom engedélyezési jogát a saját részére fenntartani, ezeket írja Lukács Béla: „. . . Valamint a papírpénz kibocsátása nem tartozott a

királyi regalék közé, úgy kétséget nem szenved, hogy a bankszabadalmak oly mérvbeni adományozása, mint az az Osztrák-nemzeti banknál történt, sem tartozhatik oda, mert ez esetben az összes magánhitelre felvetett közvetítés a felségi jog köréhez tartoznék. De továbbá *Magyarország alkotmányos állam lévén: csak törvényei által és azok szellemében volt kormányozható*; a bank szabadalmi pedig Magyarországon törvény által nem biztosítottak és sohasem ismertettek el; Magyarországon *az Osztrák-nemzeti bank jegyei egy magán intézet jegyeinek jellegével bírtak* s a forgalomban elfogadtattak oly mérvben, a minő hitellel a bank mint magánintézet a közvélemény előtt bírt . . .“

Az osztrák és magyar kormány között az ellentétek mind nagyobbá és elkeseredettebbé váltak s Kossuth, az osztrák pénzügyminiszter nem egy cselekedetében a csak most függetlenített magyar pénzügyminiszterium hatáskörét megtámadva látván, s a mellett május 2-i átiratára feleletet vagy intézkedést hiába várván, végül is arra a meggyőződésre jutott, hogy a bajokon egyoldalulag, önállóan kell segíteni. És pedig gyorsan, mert a forgalomban mindinkább érezhetővé váló apró- és ércpénzhiány mind nagyobb zavart okozott, mit megszüntetni a biztonság, nyugalom és közrend érdekében is — sürgős szükségletté vált. — Midőn tehát a nyugtalanság és rendzavarás elfojtására vezető eszközökből kifogyott, s a mellett hiába keresett pénzforrást, mely a tornyosuló politikai veszedelmek közepette anyagi zavarából kiségitette volna, s a mellett a május 2-i közbelépésére hiába várta az osztrák nemzeti bank válaszát, vonakodva bár, de igénybe vette a nemzet vitatott jegykibocsátási jogát. E célból mindenek előtt felszólította a polgárságot egy nemzeti alap önkéntes adakozás útján való előteremtésére, majd midőn annak megindulása kielégítő, vagy legalább biztató eredménnyel kecsegtette, sietett a kereskedelmi bankkal április óta folyó tárgyalást befejezni, s szerződést kötni magyar bankjegyek kibocsátására. E célból a kidolgozott és többször megvitatott szerződés tárgyában minisztertanács tartatott. A miniszterium a pontozatokat elfogadhatóknak találta.

A kereskedelmi bank *május 15-én* foglalkozott először hivatalosan a kérdéssel, a mikor is az igazgatóság ülésén *Havas Jó-*

zsef, a bank alelnöke, bemutatta a szerződés mintáját. A pontozatokat egyhangulag jóváhagyta a bank igazgatósága, mit az alelnök Kossuthnak jelentvén, tőle azon értesítést nyerte, hogy a szerződés megkötésének a miniszterium részéről sem lesz semmi akadálya.

Ezen ezözmények után május 22-én ujból összeült a bankigazgatóság s ekkor Havas referálása alapján tudomásul vették, hogy *Kossuth a szerződést szóbelileg jóváhagyta*. Végleg azonban még mindég nem intéztetett el az ügy. Kossuth választ várt a bankhoz intézett május 2-i átiratára. Talán hitte még, hogy sikerülni fog a nemzeti bankot a helyzet tarthatatlanságáról meggyőzni, s rábirni a felváltási szolgálat intenzivebb ellátására. Várt. Várta, hogy talán elmulik a közönségnek a bank iránt táplált bizalmatlansága s ez esetben, vagy pedig ha a banktól kielégítő választ kap, mégis elkerülhető az osztrák kormány nyal való végleges szakítást. Válaszra várt és várakozása nem is volt alap nélküli.

Az osztrák kormány nem nézhette tétlenül, hogy a magyar kormány függetleníti magát, a nemzeti bankot pedig nyugtalanították azok a hírek, melyek a jegykibocsátással kapcsolatban napvilágot láttak, s melyek nem kevesebbet árultak el, mint hogy *a magyar bankjegy alapjának egy részét, az osztrák banktól felváltás ulján elvonandó ezüst fogja képezni*. Az osztrák kormány félteni kezdte a magyar ügyekben eddig gyakorolt hatáskörét, a nemzeti bank pedig az ércalapját. Ez szülte a bank június 8-i memorandumát, és az osztrák kormány június 14-i átiratát, melyeket a magyar pénzügyminiszter június 16-án már meg is kapott.

Kossuth ez iratok tartalmában és a nemzeti bank azon elhatározásában, hogy az ő általa tervbe vett 1 és 2 frtos bankjegyek kibocsátásában őt megelőzte, nemkevesebbé azonban a politikai helyzet elmérgesedésében is annak jelét látván, hogy a bankkal való további tárgyalások, s az osztrák kormány nyal való békés együttműködés kilátástalanokká váltak, *nyomban az osztrák pénzügyminiszter átiratának kézhezvétele után, június 17-én*, a magyar kormány és a nádor, királyi helytartó jóváhagyása alapján *aláírta a kereskedelmi bankkal, a magyar bankjegyek kibocsátása iránt kötött következő történelmi nevezetességű szerződést*,

S Z E R Z Ő D É S,

mely egyrészről a magyar álladalom nevében a pénzügyi miniszter, más részről a pesti magyar kereskedelmi részvénytyes bank társulat megbízásából annak igazgatósága közt kölcsönösen eszközöndő *bankjegyek kibocsátása végett kötöttetett*.

Először. A magyar status nevében a pénzügyi minister a pesti kereskedelmi banknál *valóságos aranyban és ezüstben öt milliom forintot teszen le, ezen alapon tizenkét és fél milliom forint fog bankjegyekben* mind statusnak, mind a banknak alább körülirt biztosítása mellett *kibocsáttatni*.

Másodszor. Ezen arány az érczalap és bankjegyek közt oly változatlanul állapittatik meg, hogy a mennyiben az öt milliom csak részenként tétetik le, a bankjegyek kibocsátása is a mondott arányban szinte csak részenként történik, s a pénzügyi minister kötelezi magát, hogy oly kibocsátást, mely az érintett arányt meghaladná, sem maga nem eszközöl, sem illyenre megegyezését nem adja, úgy hogy netalán ezen arány áthágása esetére akár a bankigazgatóságnak ahhoz járult tagjai, akár más személyek egyenkint s egymásért minden vagyonukkal felelősekké tétetnek.

Harmadszor. A letett arany és ezüsből a banknak akár kikölcsönöznie, akár más módon saját vagy a státus részére kiadnia seinmi szin alatt nem szabad, hanem ahhoz csak azon esetben s azon mennyiségig engedtetik nyulnia, a midőn s mely mennyiségben az azok alapján kibocsátott jegyekből némelyek beváltás végett mutattatnak elő.

Negyedszer. Az arany vagy ezüstért beváltott jegyeket vagy ezek helyett másokat a bank ujólag teljességgel ki nem adhat mindaddig, mig az azokért kifizetett arany vagy ezüst ismét be nem foly, vagy a státus által be nem tétetik.

Ötödször. A bankjegyek készittetése, az egyes jegyek értékének, hogy t. i. egy, két vagy több forintot képviseljenek-e, megállapítása a pénzügyi minister rendelkezése alá tartozik, továbbá a készítés költségei úgy szinte egyrészt netalán a hamisítás és utánzásból eredő baj és kár, más részt

a bankjegyeknek a forgásban elveszte vagy megsemmisülte után származó haszon is a statust illeti.

Hatodszor. Noha a bankjegyek készítésére szükséges minden műszer és készüllet a status költségén szereztetik, s tulajdona marad, mind a mellett míg a jelen szerződésből eredett viszony tart, azon készüllet a status és banknak külön és saját zárjaik alatt s kellő őrizettel ellátott helyen fog felállíttatni és csak mind a két fél által külön megbízott felügyelők jelenlétében használtathatni oly módon, hogy a bankjegyeknek kellő mennyiségbeni elkészítése után mind két részről oly intézkedések tétessenek, hogy úgy az egyik, mint másik félnek valóságos és tetteges hozzájárulása nélkül további jegykészítés semmikép ne eszközöltessék, sőt lehetetlenné tétessék.

Hetedszer. Mihelyst a bankjegyeknek közös akarattal meghatározott mennyisége elkészítettett, azon összeget, mely a letett aranyat és ezüstöt képviseli, vagyis az egész öt milliomnyi alapon készített 12 és fél milliom forintból az öt milliom jegyet a status a maga szükségei fedezésére fordíttatja, vagy átvéteti, négy milliom pedig a statusnak alább a kilencedik pontban körülírt további rendelkezése végett fentartatik.

Nyolczadszor. Egy milliom forint jegyekben a kereskedelmi banknak kamatnélküli kölcsön fejében adatik saját javára, hogy annak jövedelme ötöt, mivel a status részéről a bankra bizandó működések ennek mind hivatalnokai számát s fizetéseit tetemesen szaporítandják, mind pedig újabb s terjedelmesebb szállást igénylendenek, e mellett ujonnan elvállalt munkálatait s kiterjesztett üzleteit némi károsodások is követhetik, — a szaporodott kezelési költségek s nagyobbodott felelősség és biztosítási teher tekintetéből fedezze, illetőleg kártalanítsa; két és fél milliom forint pedig szinte jegyekben ugyan a banknak kamatos kölcsön fejében száztól hármast kamat fizetésének kötelezettsége mellett oly végből adatik, hogy mind ezen összeg mind a fentebbi egy milliom segítségével a kereskedést, ipart és kereset egyéb ágait szabályszerűleg, elegendő biztosítékok alapján

gyámolitsa s élénkitse azonban *csak oly rövid időre adandó ki kölcsönzések által, hogy a szükség esetében a bankjegyek beváltása akadályt ne szenvedjen*. Ezen 3 és $\frac{1}{2}$ milliomnyi kölcsön biztosítására a bank társulat minden vagyonát a status irányában ezennel leköti.

Kilenczedszer. Az öt milliomon felül még a status részére fentartott négy milliomról a status úgy a bank, mint a közönség irányában részint ezen egész pénzügyi munkálatért magára vállalt azon kötelezettségével kezeskedik, hogy azokat minden közpénztáraiba fizeteskint elfogadja, részint azon négy milliom akár egészben akár részben csak oly biztosíték szerzése mellett adathatik ki, mely a beváltási kötelezőséggel járó bankjegyeket fedezni képes leend, s ily biztosítás nélkül a nevezett öszvegnek kiadására a bank megegyezését nem adhatja s ellenkezőre őt kötelezni vagy kényszeríteni nem lehet.

Tizedszer. Ezen négy millióra nézve a status elvállalja a szavatosságot a bank irányában mind azon esetekben, melyekben a bank jöllehet az álladalom által reáruházott dolgokban szabály és szerződés szerint jár el, azonban saját vétke s hibája nélkül vagy hatalmát felülmuló események miatt netalán veszélybe bonyolódott, s kárt vallott.

Tizenegyedszer. Köteles még a bank nem csak e szerződésből folyó viszonyaira nézve a statussal, külön könyveket és pénztárt tartani és kezelni, és így külön számviteleket vezetvén, azokból időnkint, — sőt a pénzügyi minister minden kíváratára bár mikor — kimutatásokat terjeszteni elő, hanem a statusnak minden ezen kibocsátáson, s jelen szerződésen alapuló pénzbeli dolgait is akár egyes személyekkel, akár testületekkel, a mennyire a pénzügyi minister rendelendi, teljesíteni, kamatokat és visszafizetéseket elfogadni és mindezekről számolnia; végtére ha kívántatnék a teljes beváltást vagy törlesztési eljárást is elvállalni a nélkül, hogy azért valamely újabb kedvezményt vagy ellátást követelhetne.

Tizenkettedszer. Mivel pedig a föntebbiek szerint a status közvetőleg a bankot mint részvény társulatot, közvetlen pedig a bankigazgatóságot nagy fontosságú pénzügyi

teendőkkal bizza meg, miknek kellő végrehajtása és kezelése iránt teljes belátást és biztosítást kívánni a status tökéletesen jogosítva van, ehhez képest a status nevében a pénzügyi miniszternek joga lesz, míg ezen szerződési kölcsönös viszony tart, a részvényes társulat által tovább is választandó 12 igazgatóhoz még külön 4 igazgatót saját választása szerint nevezni, kik a bank szabályszerű vezetésében és üzletei kezelésében a többi igazgatókkal egyenlő jogot és befolyást gyakorlandanak. Ezen kívül noha a kormányzó megválasztása, valamint díjazása is a bank társulat jogaihoz tartozandik, azonban a megválasztott kormányzó hivatalába csak úgy léphet s működését érvényesen csak akkor kezdheti el, s folytathatja, ha választása az álladalom részéről a pénzügyi miniszter által is megerősítettik.

Tizenharmadszor. Egyébiránt a kereskedelmi bank azon alapalakját, miszerint ő részvényes társulat kifolyása, tovább is megtartván, és az eddigi csak törvény és saját szabályai által korlátolt függetlenségét megőrizvén, üzletét mennyire az a statussal kötött viszonyban nem alapszik, vagy arra nem vonatkozik, szabadon folytatandja, mihez képest tizenkét tagból álló igazgatóságát ezután is választja: a vizsgálók kinevezésébe befolyand; neki fog az igazgatóság akár köz- akár választmányi gyűlésekben az üzlet és kezelésről számolni, s a nyereség hováfordítása és miképeni felosztása iránt ő határozand.

Tizennegyedszer. Ha a 12 és fél milliom egészen kibocsátva s a banknak a fent kitett 3 és $\frac{1}{2}$ milliom, használatára kölcsön kiadva leszen, miután ezen összeg a banknak a végett is adatik, hogy annak segítségével a kereskedést és ipart ápolja, éleszsze s általában a forgalmat élénkítse, köteles lesz a bank külföldi pénzügyviszonyoknak s kamallábnak is tekintetbe vétele mellett a mostani kamallábat leebszállítani.

Tizenötödször. Ha a magyar álladalom az ezen szerződésbeli öt milliomnyi alapon tul újabb alapon is kívánna banjegyeket kibocsátani, a kereskedelmi bank az 1-ső és 2-ik pontban megállapított vagy azt megközelítő arány szerint

a status kívánságát teljesíteni ígérkezik; az avval járandó részletes kötelességei és terhei, valamint az ezek irányában neki adandó kedvezések is külön szerződés tárgyául szolgálndván.

Tizenhatodszor. Ha a pénzügyi minister időjártával más alapon az e szerződés folytán készitendő bankjegyektől különböző bankjegyeket bocsátana ki, s amazokat ezekkel átcsereelni s beváltani rendelné, ezen esetben a kereskedelmi bank az ily módoni beváltást maga részéről is elősegíteni és az új — neki átadandó bankjegyekért a régiebb bankjegyeket, azon összevgre nézve is, mely neki kölcsön adatott, becserelni fogja.

Tizenheledszer. Ha a status a kereskedelmi banknak kölcsön adott $3\frac{1}{2}$ millió frtot visszavonni kénytelenítették, annak visszafizetésére a banknak öt évre terjedő határidőt fog adni oly módon, hogy minden fél év lefolytával az egésznek egy tizede törlesztessék, a kamat nélküli egy milliónak visszafizetése utoljára hagyatván.

Tizennyolczadszor. Ezen szerződés minden benne foglalt viszonyos kötelességekkel és kedvezményekkel megszűnik akkor, midőn az annak alapján kibocsátott jegyek egész mennyisége beváltva és megsemmisítve leszen, következőleg a szóban levő jegyekre nézve a bank által elvállalt kezességnek minden szüksége és tárgya elenyészett.

Jelen szerződés két egyenlő példányban van aláírva, s mindenik félnek egy-egy példány kiadva.

Kelt Budapesten, Junius 17-én, 1848.

A pénzügyminister Kossuth Lajos mp.

Magyar kereskedelmi Bank nevében

Havas József Bank alelnöke mp. *Valero A.* Bank igazgató mp. *Liedemann Frigyes* Bank igazgató mp.

A magyar bankjegy kibocsátás ezen alapvető szerződése következtében a kereskedelmi bank igazgatóságát ujonnan kellett szervezni, s ennek előkészítésére a bank *junius 29-én* tartott rendkívüli közgyűlése, — mely a kormánnyal kötött szerződést vál-

tozatlanul elfogadta — egy bizottságot küldött ki. A bizottság nyomban elvégezte a reá bízott feladatot, s munkálatait az igazgatóságnak beterjesztvén, *julius 2-ára* ismét egybehivatott a közgyűlés, mely a javaslatot elfogadta. Így azok jogerőre emelkedtek. A bizottsági javaslat alapján a közgyűlés *bankkormányzóvá Valero Antalt, helyettesévé pedig Fröhlich Fdigyest* választotta, kiket Kossuth — mint pénzügyminiszter — *julius 18-án* megerősített állásukban, s melléjük rendelte bankigazgatói minőségben a miniszterium részéről *Manó István és Malvieux J. C.* bankárokat. *Valero Antal később lemondván, helyébe bankkormányzóul Fogarassy János* miniszteri tanácsos választatott. Ugyanekkor a még üresedésben volt két igazgatósági állásba *Wodianer Sámuel* miniszteri bankár és *Weinzierl Vincze*, a magyar kereskedelmi társaság igazgatója hivattak meg, kiket Kossuth részletesen körülírt, széleskörű felhatalmazással látott el. Kötelességükké tette az állam érdekeit a banknál képviselni és ellenőrizni. *A 3½ millió forint* kihelyezésénél kötelesek voltak az igazgatók szigoruan öröködni arra, hogy ez összeg *kizárólag mobil, kereskedelmi váltókba helyeztessék ki.* Betáblázás e tételeknél kizáratott *s a váltók leg-hosszabb lejáratá 105 napban állapittatott meg.* Emellett felhatalmazta az igazgatókat arra, hogy vétőjoguknál fogva felfüggeszsek mindazon kölcsönök folyósítását, mely ellen bárminemű kifogásuk van, meghagyván, hogy az ily esetekről a pénzügyminiszternek 24 órán belül jelentés teendő.

Ezek a dolgok, s a szerződés pontjai bizonytságot tesznek arról, hogy a magyar bankjegyek kibocsátása a legszigorubb körültekintéssel intéztetett. Sehol semmi nyoma az elhamarkodottségnek, vagy felületességnek, ellenben a kereskedelem és forgalom javára tett kikötések látható bizonyítékai annak, hogy Kossuth szíven viselte az ország közgazdasági érdekeit, s hogy azoknak ápolására még az átalakulás válságos napjaiban is gondja volt. Nem kevésbé bizonyítja azonban e dolgok azt is, hogy Kossuth az osztrák közigazgatásból átvett idegen hivatalnokokban hozzáértő, különö szakképzettségű munkaerőkre tett szert. Ezek az elemek juttatták később is számos sikeréhez.

A jegynyomda felállítására s általában a bankjegyek előállítására úgy a kormány, mint a kereskedelmi bank, még a szer-

zödési tárgyalások folyamán megtett minden intézkedést, s a legnagyobb ügyszeretettel és buzgalommal látunk mindenkit a lép-ten-nyomon fel-fel bukkanó akadályok elhárítása körül fáradozni. A technikai munkálatok szervezése közben az anyagi erők gyarapítását célzó mozgalmak is változatlan élénkséggel tovább folytak, úgy hogy a május 19-i felhívásra, *julius elejéig már egy fél millió forint gyűlt össze*. A kincstári utalványokra, melyek a kölcsönök fejében kiadattak a fél millióból (kerek szám) 200 ezer forint jut. Ezen utalványok, de különösen azon apróbb összegekről szóló ideiglenes elismervények — melyek Kossuth május 23-i rendeletének 6-ik pontja értelmében adattak ki — csakhamar köz-kezen forogtak. A közönség, s a kereskedők is — épen az apró-pénz hiány miatt — szívesen fogadták azokat, s csakhamar való-ságos forgalomképes pénzjegy lett belőlük. Hogy mennyire be-fészkelődtek a kincstári utalványok a forgalomba, azt a követ-kező hirdetés is igazolja, mely még arról is tanuságot tesz, hogy az ország legbizalmasabb osztálya, a kereskedők is bizalommal viseltettek ez idő tájt Kossuth pénzügyi tervei iránt. A hirdetés a „*Kossuth Hirlapja*“ *julius 22-i* számában jelent meg, s így szól:

„Alólírt kereskedőház ezennel nyilvánítja, hogy va-lamint a tőle megveendő természetnényekért, úgy a természet-
tők által is legközelebbi pesti vásárra nekie teendő *fizetése-
ket, 5% kamattal járó magyar kincstári utalványokban, és
pedig egész értékükben készpénz gyanánt elfogadand*. Pes-
ten, 1848-iki julius 16-án. **Wodianer és Fiai.**“

A magyar kincstári utalványokkal csaknem egyidejűleg ke-rültek forgalomba az Osztrák-nemzeti banknak ujonnan kibocsá-tott 1 és 2 frtos bankjegyei is, melyekről a banknak s a két kor-mánynak júniusi irataiban is említés tétetik. Ezeket részint a for-galom könnyítése céljából, részint pedig azért hozta forgásba a bank, hogy a felváltás esetén érc helyett ezekkel fizethessen. A művelet sikerét — legalább Magyarországon — erősen leszálli-totta az, hogy a kibocsátás nagyor. magán viselte a magyar kor-mány ellen való tüntetés jellegét, mindenki előtt tudvalevő dolog lévén ugyanis a hirdetések nyomán, hogy a magyar kormány épen 1 és 2 frtosokat szándékozik kibocsátani, vagyis olyanokat, a

melyekkel — úgy vélte — nem fog versenyt támasztani az osztrák bank jegyeinek (miután a banknak 5 frtról szólott a legkisebb bankjegye). E körülményt kihasználták lapjaink s a kormányt csakugy, mint a közönséget erősen, — és hatással — izgatni kezdték az osztrák bankók ellen. „. . . . A bécsi bank ismét kezünkbe bocsájtotta azt sem tudni kinek engedelmeivel új papírpénzét, és a miniszterium ezt türi. Nem lehetne jogosan kérdeni, mi hát a magyar függetlenség? ha a bécsi bank új papírpénzével eláraszthatja hazánkat!

Előbb kapható a bécsi papírpénz, mint csak próbapéldányát láthatnók a magyar papírpénznek, pedig mi sok hazafiak sietnek annak biztos alapot nyújtani.“¹

A magyar lapoknak ilyen és ehhez hasonló izgatásai mellett azonban maga az Osztrák-nemzeti bank járult legtöbbel ahhoz, hogy új kibocsátású jegyei ne legyenek valami népszerűek hazánkban. Kihirdette ugyanis az új fajta jegyek kiadásának közhirrétételével *egyidejűleg*, hogy a pénzváltást egy-egy személy részére csupán 25 frtig engedélyezi pénztárainál. Ennél súlyosabb taktikai hibát igazán keveset követett el a bank. Hónapok óta alig-alig váltottak, a közönség tehát el lehetett volna még egy kis ideig azon *hivatalos* megerősítés nélkül, hogy a bank csakugyan megszorította a felváltás lehetőségét. A hirdetés nem volt más, mint hivatalos megerősítése a közönség azon gyanújának, hogy a banknál bajok vannak. Ily körülmények közt érthető, hogy a nagyhangu boulevard lapok izgatása hatással járt s a silány nyomású bankók itt is, ott is visszautasításra találtak. E körülmény kereskedőinknek, kik legelőbb jutottak azok birtokába, nem kis gondot okozott, s nyomban azok első megjelenése és kedvezőtlen fogadtatása után együttes ülésen egy „Figyelmeztetés“ közhirrétételét határozták el, melyben tudtul adják a közönségnek, hogy az ő bizalmuk az osztrák bankjegyek iránt „csonkultatlan“, s tovább is teljes értékben elfogadják azokat. Hirdetésük a „Pesti Hírlap“ május 28-i számában jelent meg, így:

„A bécsi nemzeti bank az ausztriai miniszterium jóváhagyása mellett „Bécsi ujság“ 142. sz. május 21-ről kö-

¹ „Március Tizenötödike“ 1848 június 2-án.

vetkező intézkedéseket nyilvánított: 1. Hogy a bank pénztárainál a *pénzváltás* a kisebb közlekedésre s egyesek számára ideiglenesen *25 pfrra szoríttassék*. 2. Hogy a kiegyenlítések könnyítésére 1 és 2 pftos bankjegyeket adand ki. Ezekre nézve alólírt kereskedői testületek azon meggyőződésüket nyilvánítják: hogy a banknak azon intézkedését, csak oly óvakodásnak tartják, melly a bankjegyek értékét nem csonkítván, a közlekedési kiegyenlítéseket könnyíti. Ezen nézetek nyomán 1848 ápril 26-án közhirré tétetett figyelmeztetésünkre is hivatkozva, s ismételve nyilvánítjuk, hogy *azon ausztriai bankjegyek iránti bizalmunk csonkulatlan, s e szerint megbízóinkat értesítjük*.

1. Hogy lejárt tartozásaik fizetésére, még akkor is, ha a váltókban egyenesen ezüst pénz — 3 huszas egy frtra — van kikötve. kényelmök szerint vagy ezüst pénzt, vagy ausztriai bankjegyeket küldhetnek, minthogy ezen utóbbiakat egész értékükben elfogadjuk.

2. Hasonlóan elfogadjuk az ausztriai bankjegyeket teljes értékükben s minden vonakodás nélkül mindazon árukért, mellyek nálunk megrendeltettek vagy megvétettek.

Reméljük, hogy honunk további kereskedő testületei e példánkat követendik. A kereskedés s ipar teljes pangása csak így lévén elhárítható. A pesti kereskedői testületnek vegyes üléséből. Pesten május 25-én 1848. *A kir. szab. nagykereskedői testület nevében*: Valeró J. A., Kunewalder Ján. Józs., Burgmann Károly kiküldöttek. Malvieux C. J., Liedemann Frigyes J. J. biztosok; Wodianer és fia, Kanitz M. L. s fia, Halbauer János György, Lackenbacher testvérek, Boscovitz Manó s fia. *A polgári szab. kereskedői testület nevében*: Aigner Fer. elnök, Barabás Ant. P. alelnök; Glatz József, Heinrich A. s fiai, Mannó István, Schopper I. G., Fröhlich Frigyes, Vogel Lajos, Schön s Pscherer K. — *Az izraelita kereskedői testület nevében*: Spitzer Gerson, Kern Jakab, Fleischl Dániel, Goldberger Sámuel s fiai, Hirschler Leon, Engländer H. s társa,“

A hirdetés egyáltalában nem hozta meg a remélt hatást, minek oka — mint említettük — főleg a felváltás nehézségeiben talál magyarázatra. Az új kibocsátású osztrák bankjegyek osztoztak a régiek sorában, s aki kényszerűségből elfogadta, sietett valami módon hamarosan tuladni rajtuk.¹⁾ A bank helyzete pedig napról-napra rosszabbodott, s nemsokára még szűkebb határok közé volt kénytelen a felváltást szorítani, minek hatása a bankjegyek árának ingadozásában — a disagióban — mind jobban mutatkozott.

Mind ezeket figyelembe véve junius közepén a helyzet képét a következőkben rajzolhatjuk meg: A magyar pénzügyminiszter azon fáradozása, hogy a váltási nehézségeket megszüntesse, a lakosságnak szünni nem akaró bizalmatlansága s az osztrák nemzeti bank szűkös viszonyai miatt, nem kevésbé azonban azért is, mert a bank — különösen a heves magyar agitáció következtében — vonakodott kockára tenni érckészletét, meghiusult. A bankjegyek felváltása napról-napra hiányosabban eszközöltetett minek következménye a bankjegyek iránt táplált bizalmatlanság fokozódása és a váltópénztárak mind gyakoribb megostromlása lett. Gazdasági téren teljes fennakadás, politikai téren pedig a legnagyobb zűrzavar. — A magyar állampénztár teljesen kiürült! Az osztrák és a magyar kormány teljesen ellentétes álláspontra helyezkednek, minek következtében felhomlik közöttük az a jó viszony, mely a békés együttműködésnek első alapfeltétele, s az ellentétek végre is úgy kiélesednek, hogy a magyar kormány rákényszerül az ellenállás szervezésére. *Junius közepére* — a fentiek igazolják — jobban, mint bármikor, *előtérbe lépett a pénzkérdés*. Segíteni kellett a váltási nehézségeken s tőkét kellett szerezni az állami kiadások fedezésére, különösen a nemzetőrség felfegyverzésére. Gyors cselekvén vált szükségessé, nehogy az államgépezet az önállósítás legelső heteiben megakadjon, s a kivitt függetlenség veszélybe kerüljön. Az Osztrák-nemzeti bank tehetetlensége s a vészterhes politikai helyzet következtében elodázhatatlan szükséggé vált az ellenállás szervezése. Az állampénztár teljesen ki lévén merülve, s a szervezéssel járó kiadások fedezésére — de még a váltási ne-

¹ „Szemünk láttára 2—3 huszas veszteséggel akarta egy zsidó jegyét beváltani egy mészárostól, s célt még sem ért . . .“ Közlöny 21. szám junius.

hézségek enyhítésére is — sehonnan sem kerülván alap, a pénzügyminiszternek végül is nem maradt a tőke beszerzésére más mód hátra, mint kamatlan pénzjegyek kibocsátása útján megnyitni a nemzeti erő egyik forrását.

A kereskedelmi bankkal június 17-én kötött szerződést, a magyar állam ujonnan való berendezkedése közben támadt politikai és pénzügyi zavarok hozták létre.

HARMADIK FEJEZET.

1.

„Megadjuk!“

A magyar kormány helyzete mindjárt azon első nap óta, hogy az ország igazgatását átvette, rendkívül súlyos volt. Minden vágy, mely évtizedek óta teljesítetlenül maradt, most felszabadulván az idegen uralom nyomása alól, egy azon időben rohanta meg a miniszteriumot s kielégítést követelt. Ezernyi ellentétes érdek állta minden lépésnek útját, s a járatlanság és tapasztalatlanság, mellyel a még szervezetlen miniszterium az ügyeket intézte, nemcsak a szomszéd államban, de a belföldön is csakhamar számos ellenséget szerzett az új irányzatnak. A követválasztások is nagy mozgalmat idéztek elő az országban, s megállapíthatjuk, hogy *junius végére a megújulás és újjáalakulás minden válsága és zavara rászállt a nemzetre.*

. . . Lázás érdeklődéssel várta mindenki az országgyűlés kezdetét, melynek ünnepélyes megnyitását a Felség *István főhercegre* bízta, kit egy *junius 26-án* kelt rendeletében *az ország nádorává nevezett ki*, felruházván őt a királyi hatalom minden jogainak kipviselésével.

Július 5-ével elérkezett a várva várt nap: *az országgyűlés megnyitása*, mely országos ünnepségek keretében, lélekemelő pompában folyt le . . . A pártok, melyek szemben fognak egymással állni, úgy nagyjában már kialakultak s a vezetők is ismeretesek valának. Az a népszerűség, mely Kossuth személyét körülvette, eleve őt állította előtérbe. Ellene vajmi keveset, nélküle semmit sem lehetett végezni. Kossuth tudatában volt hatalmának s a képviselőház irányítását mindjárt az első napon magához ra-

gadta. „Kossuth Hirlapja“ címen július 1-én lapot indított, s a megalakulás napján e lapjában körülvonalazza azon elveket, melyek őt nyilvános pályáján vezérlik és vezérelni fogják“ . . . Én becsületes békét akrok — írja — s mivel ezt akarom, *okvellenül szükségesnek tartom, hogy nagyszerű harcra készüljünk* mindeknek előtt. Ha készülünk, nem fogunk megtámadtatni, ha nem készülünk megtámadtatunk. A gyöngének békéje kegyelemtől függ. Az erős, békéje biztosítékát önmagában hordja. Alvótól, habár óriás is, senki sem fél. *Az erőssel alkudoznak; a gyöngének parancsolnak.* Készületlenség több mint gyengeség. Készületlenség bizonyos halál! . . .“ Élethalál harcra való felkészülésre bátorítja a nemzetet. Bámulatos, eddig soha sem látott fényben állítja a nemzet elé a jövődő képét, s a nemzeti erő nagyságát, hatalmát. És szavaiban is, írásaiban legragyogóbbak mindenha azon részek, melyekben a nemzethez, a nemzet erejéről beszél. Bizott ebben az erőben, s hitte, hogy csodát művelhet: hogy újjá teremtheti a századok óta elmaradt Magyarországot. Bizott a lelkesedésben, mely szavai nyomán a lelkekre ült, s hitte, hogy e lelkesedés felhasználásával az anyagit ép úgy, mint a fegyveres erőt is kiteremtheti. „Ha kérdeztek, birom-é fedezni a kiadást? csak azt fontoltam meg, melyik ut-mód jobb, melyik célszerűbb, de feleletem mindég az vala: „csak rajta! rajta!! *A haza védelmére van pénz, lesz pénz.* Nem hagy el a nemzet, s ha elhagyna teremtünk az egekből, s ha az ég elhagy, a pokolból is!“¹

A lelkesedés mely Kossuthot elfogta, ráragadt a lelkekre és az áldozatkészségnek nem lön határa. Sem a nép közt, sem a parlamentben, melynek a megalakulása első napjától tényleges vezérévé vált.

A képviselőház első napjai az alakulás formaságai közt tel-

¹ Szösz szerint a Kossuth Hirlapja július 1-i legelső számának vezércikéből. Ezt az idézetet többféleképen variálva tényleg több alkalommal használta a pozsonyi diétán, s egyik ilyen felszólalását így adja vissza Chownitz (történetének I. kötet 190. lapján) „... unser ganzes Kriegsvolk ist ein Volk ohne Hände und Füße, so lange wir kein Geld haben. Unsere Sensen, Musketen und Kanonen werden uns nicht befreien, wenn wir keine Pulver kaufen und die Soldaten nicht bezahlen können; übrigens bin ich nicht der Mann, di Rolle eines papenen Hanswurstes zu spielen — *ich bin Ungarns Finanzminister und werde das Geld nötigenfalls beim Teufel holen*“.

tek el, mi július 10-én az elnök és alelnök megválasztásával végződött. Az első tárgy a királyi megnyitóbeszédre adandó válaszfelirat vitája lett volna, de heves harc után Kossuthnak július 10-én sikerült keresztülvinni, hogy a válaszfeliratot megelőzőleg ő a haza védelme iránt terjeszthessen elő javaslatot.

Július 11-én, midőn halványan, betegen, két barátjának támogatása mellett Kossuth a Házba érkezett, általános érdeklődés és hosszas éljenzés fogadta. A szószéken alig birt állani, s látható volt rajta, amint palástolni igyekszik testi fájdalmaival. „... Ugy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, — ugymond, — mely felkiáltja a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyengék örök halálba viasszüyedjenek; ha pedig van bennük életerő, örökre ébredjenek. Önöknek Uraim! Isten kezükbe adta a mai határozattal, melyet indítványomra hozandnak határozni e nemzet élete, e nemzet halála felett. . .“

Ezután általános és mindjobban fokozódó érdeklődés mellett egymásután ismerteti a felföldi helyzetet, a horvát pártütést, a szerb lázadást, valamint az aldunai tartományok állapotát. Majd rátér Ausztriához viszonyunk ismertetésére és röviden a francia- és a németbirodalomhoz való viszonyunkat ecseteli. Mind, mind ez csak arról győzi meg őt, hogy „... *naggyá nőhető veszély vonul össze hazánk láthatárán, s annak elhárítására önmagunkban kell az erőt keresnünk mindenekfelett. . .*“ Ezért egy nagy-szerű határozat kimondására hívja fel a képviselőket:

„Mondják ki Önök azt, hogy azon rendkívüli körülményeket, melyeknél fogva a hongyülés rendkívülig is egybehivatott, méltó tekintetbe vevén a nemzet, el van határozva koronájának, szabadságának, önállóságának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni és hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállását, szabadságát legkevésbé is sérthetné, senkitől, semmi áron el nem fogad, hanem minden méltányos kívánatokat akárki irányában is örökké teljesíteni kész. *Hogy pedig ezen komoly határozatát valósítsa, miszerint becsületes békét eszközölhessen ha lehet, vagy győzelmes harcot vívhasson, ha kell, felhatalmazza a kormányt arra, hogy az ország disponibilis haderejét 200.000 főre emelhesse. s e végett első percben 40.000 embert mindjárt kiállithasson, a többit pedig úgy és a szerint, amint a nemzet ortal-*

mára, a nemzet becsületének szüksége kívánni fogja. 200.000 embernek kiállítása, fegyverrel ellátása, s évi tartása 42 millió forintba, 40 ezer emberé pedig 8—10 millió forintba kerül. Én Uraim! elő fogom e háznak majd a következő napokban terjesztetni, midőn ez indítványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, financiaiális tervemet, most előre kijelentvén: miként eszem ágában sincs a nemzettől kívánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen, hanem úgy gondolom, hogy *annyi adót viseljen, amennyit elbir, s ha ez a szükségelt költségeket nem fedezhetné: hitellel kell a hiányt pótolnunk . . .*

Amennyiben a hadi erőnek kiállítására, mely a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők nem lennének: *felhatalmazást kérek arra, hogy hitel nyitassék a kormány számára azon határig, melyet a képviselők kiszabandanak; s azon határig vagy kölcsön, vagy papirospénz kibocsátása, vagy más financiaiális munkálat által segítsen az ország szükségin.* — Ezek indítványaim.

Uraim! én azon véleményben vagyok, hogy a határozattól, melyet a ház indítványomra hozand, a nemzetnek jövődjé függ, nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, miszerint a ház e határozatot hozandja. És ez az egyik ok, uraim, miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba meríteni. *Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de magában minden fenyegetés visszaverésére akaratot s erőt is érez, akkor a haza megmentésének kérdését semmi kérdéstől nem szabad felfüggeszteni.* Ma mi vagyunk a nemzet miniszterei, holnap mások lehetnek — ez mindegy — A miniszterium változhatik, de neked maradnod kell, óh hazám! S a nemzetnek ezen miniszteriummal, vagy másikkal meg kell a hazát mentenie; de hogy akár ez a miniszterium, akár másik megmenthesse: a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért, minden balmagyarázatok kikerülése végett egyenesen, ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy midőn azt kérem, adja meg a képviselőház a 200 ezer főnyi katonát, s az erre szükséges pénzerőt . . .

Kossuth nem folytathatta tovább beszédét. Nyári felkelt s az ünnepélyes csendben jobbját esküre emelve mondá: „megadjuk!” és a képviselők határtalan lelkesedéssel keltek fel mindnyájan he-

lyeikről, s a lelkesedés legzajosabb kitörése közt kiálták: *megadjuk!* S felemelevén kezüket, esküdni látszának, hogy a hazát meg fogják menteni. A lelkesedés kitörése után nagyszerű csend állott be, a lélegzet is megszűntnek lenni látszott, ekkor a szónok, kinek roncsolt testi erejét a lélek mindeddig fenntartotta, keresztbe vonta mellén karjait s könnyes szemekkel mélyen hajlott meg a ház előtt, imigy folytatván beszédét:¹

„Uraim! mondani akartam még, ne vegyék e kérdést a miniszterium részéről olyannak, mintha maga iránt bizalmat kívánna szavaztatni. — Nem! A hazának megmentését akarta megszavaztatni; — kérni akartam még önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajgó kebel, mely orvoslásra, ha van egy kívánság, mely kielégítésre vár: — szenvedjen még egy kissé e sajgó kebel, s várjon még egy kissé e kívánság. Ne függesszük fel ezektől azt, hogy a hazát megmentjük . . . Ezt akartam még kérni uraim; de önök felállottak mint *egy* férfiú, s én leborulok a nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiuságot tapasztaltam a megajánlásban: — s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg.“ (Óriási lelkesedés s hosszú éljenzés.)

Kossuth diadala tökéletes volt. Egy hang sem emelkedett indítványa ellen, hanem a hon védelmére szükséges 200 ezer katonára és az annak kiállítására szükséges 42 millió forintnyi hitel a kormánynak rendelkezésére bocsáttatott. Igaz, hogy sok kétkedő akadt, kit a kérdés nagyon is foglalkoztatott, hogy honnét fog az a 42 millió frt előkerülni, de a Kossuth energiájába vetett bizalom oly általánossá lőn, hogy a kétkedők alig-alig mertek nyíltan felszólalni.

Az első felelős miniszterium pénzügyi javaslata *általánoságban* elfogadtatott, s az elfogadás módja Kossuth legnagyobb parlamenti sikerét képezi. Ezután a ház a válaszfelirat szövegének vitatására tért át, mely 10 napig tartott. Közben a *költségvetés részletes megvitatásának módzatai is megállapítottak*. A képviselőház *julius 19-i* ülésén ugyanis Kossuth jelenti, hogy a válaszfelirat tárgyalása után a jövedelem kimutatását és a költségvetés

¹ Ez a közbeszurt ismertetés a „Kossuth Hirlapja“ 1848 július 13-i számából iratott ki szósz szerint.

tervét terjeszti elő, melyre vonatkozólag kéri a ház határozatát, hogy vajjon a tervet maga a ház vizsgálja-e meg, vagy pedig egy bizottságra bizza. A többség a költségvetést osztályonként kívánta tárgyalni, s annak előterjesztését egy kilenc tagu választmányra bízta. A bizottmány azonnal megkezdte működését, de a képviselők rengeteg munkával lévén elhalmazva, *Kubinyi Ferencznek*, a bizottmány előadójának indítványára a Ház augusztus 7-én négy napra felfüggesztette tárgyalásait, hogy ez alatt az osztályok feldolgozhassák az anyagot. Az újból összeült Ház előbb a hadszervezési és ujoncjavaslatokat tárgyalta le, s azután áttért a budget és adótörvény vitájára.

Mig a Ház a legsürgősebb törvények megalkotásával volt elfoglalva, az alatt a kibocsátandó bankjegyek alapjára ország-szerte folyt az adakozás, mely julius közepére kb. 600 ezer frttal gyarapította a hazai pénztárt. A gyűjtés, a mint említettük, részben ajándék, részben kölcsön útján történt. A kölcsön fejében 5%-os kincstári utalványok adattak ki, melyeknek elhelyezhetésére Kossuth minden eszközt felhasznált. A sajtót csak úgy, mint a személyes rábeszélést. Julius végén arra gondolt, hogy egy 25—30 millió frtos sorsjegy kölcsön útján fogja fedezni a kiadásokat, s s célból megbízta Duschek államtitkárt, hogy a tervezet elkészítésére szólítsa fel Wodianer miniszteri bankárt. Duschek a megbízatásnak eleget tett, miről a következő irat tanuskodik:

1848 júli 28. P. M. 1426. „*A magyar álladalmi kormányának szándéka egy 25—30 millió pengő forintnyi kölcsönt felvenni.* Én ezt kamatozó álladalmi lotteria által oly módon szándékozom létrehozni, hogy a 250 frtról kibocsátandó sorsjegyek 50 frtra osztható 5 részkötelezvényekben állittassanak ki, évenkénti 4 százalékkal kamatoztassanak és 2 százalékos törlesztési alappal a nyeremények évenkénti sorshuzás által törlesztessenek, felszólítom Önt, hogy ezen alapon részletes tervezetet dolgozzon ki, s terjesszen előmbe. Az ausztriai pénzügyminiszterium útján kilátás nyitott nekem az ausztriai nemzeti bank igazgatóságának azon hajlandóságaira, miszerint a magyar pénzügyek részére 12—15 milliónyi kölcsönnek oly feltétel alatti megadására készkednék, ha Magyarország arra kötelezendí magát,

hogy a jelenlegi bankválság tartamára bankjegyeket kibocsátani nem fog. Én az 1 és 2 frtos bjegyek kibocsátását az ezüstpénz alapján 1:2½-hozí arányban már elhatároztam, és ezen határozatomtól egyáltalán el nem állhatok, *a körülmények sürgetősége kénytelenít arra is, hogy nagyobb értékű bankjegyeket is más alapon bocsássak ki, és az előmunkálatok e végre már folyamatban is vannak.* Hajlandó vagyok mindazonáltal ezen utóbbi szabálylyal az *ausztriai bank iránti tekintetből* azon esetre felhagyni, ha részéről nékem a szükséges pénzbeli segedelem megadatik, és arra kötelezni magamat, hogy mindaddig nagyobb értékű bankjegyeket ki ne bocsáthassak, míg az ausztriai nemzeti banktól nyerendő kölcsönt le nem törlesztjük. Felhatalmazom Önt, hogy ezen alapzaton az ausztriai bankigazgatósággal alkudozásokra léphessen.“

Ez a felhatalmazás azonban Wodianernak egyáltalában át nem adatott, s csupán mint fogalmazvány maradt fenn a pénzügyminiszterium iratai közt. A fogalmazványt Kossuth teljesen átformálta, s oda módosította, hogy Wodianer felhatalmaztatik a nemzeti bankkal való tárgyalásra, a június 8-i levélben felajánlott kölcsön ügyében, melyet, ha a bank kedvező feltételek mellett engedélyezne, a pénzügyminiszter hajlandó volna elfogadni. Wodianer a megbízatásnak eleget tett, de a nemzeti bankkal való tárgyalása eredménytelenül végződött.

A Wodianernek adott megbízatással egyidejűleg felhívást intézett Kossuth az ország 4 leggazdagabb földbirtokosához is, felkérvén őket, hogy az 5%-os kincstári utalványból vegyenek át személyenként 500—500 ezer frtot. A felszólított mágánások: *Ferdinand* szász koburg gothai herceg, *Pallavicini* Alfonz örgróf, *Sina György* és *Diettrich József* bárók voltak, s a hozzájuk intézett felhívás így szólt:

„A fennforgó körülmények rendkívüli költségeket igényelnek, melyeket a magyar álladalmi kincstár eddigi rendes jövedelmei nem fedezhetnek. Az épen most együtt lévő országgyűlés nagylelkűleg megszavazta ugyan a megkívántató pénzmennyiséget, de az erre megnyitandó jövedelmi források hasznosítása időt kíván, ennél fogva kötelességemben

áll időközben is az álladalom szükségleteiről gondoskodni. E végre *a kincstári utalványok kibocsátását ínléztam el*, melyek ötös száztólival félévenként előzőleg kamatoznak. Jól-lehet Magyarország honpolgárai a legdicsőbb buzgalommal serénykednek a hazának ez uton tehetségek szerint segedel-met nyújtani, de állásom kötelessége hozza magával, hogy ezen lassanként szaporodó gyűjtelék bizonytalanságának a közállomány szükségének fedezését ki ne tegyem, s azért el-határoztam magamat némi nagyobb összeg kamatos magyar kincstári utalványok eladását vagy leszámítolását (escomte) eszközölni, mit annál bizonyosabban tehetek, minthogy ezen kincstári utalványoknak már csak 6 hónap alatt is, annál inkább egy év alatt beváltására a magyar álladalmi kincs-tárt tökéletes biztossággal kötelezhetem. Magyarország örömmel veszi, hogy (cim) nagybirtokosai sorá-ban számlálhatja, s bizton számít tapasztalt hazaszeretetére is: bátor vagyok annak okáért ezen indulatára hivatkozni, midőn *szerencsém van a haza nevében felkérni, hogy az or-szágot körülbelül egy fél millió kölcsönnel, fél vagy egész évre, félévenként előre számítandó 5% kamatra, akár ka-matos kincstár utalványok, akár különös álladalmi kötelez-vények átvétele mellett segíteni sziveskedjék.*“

Kossuth azonban csalódott; hiába számított „bizton“ a „ta-pasztalt honszeretetre.“ Mind a négy felszólítás eredménytelen maradt, s az adakozók és kölcsönzők ezután is, csak úgy mint ed-dig, legnagyobb részt a nép fiai közül kerültek ki.

A napi sajtó mind gyakrabban foglalkozott a bankjegy-kibocsátás, és ezzel kapcsolatban a kincstári utalványok ügyével, s ez utóbbinak terjesztése érdekében nem egyszer oly érvekkel lép-tek elő — nagyrészt Kossuth sugalmazása nyomán, melyek min-denre inkább alkalmasak lehettek, mint a már nyomás alatt álló magyar bankjegyek hitelének emelésére. *A kormányzásban való tapasztalatlanság kirívó módon nyilvánkozik Kossuth több felszó-lalásában és írásában, midőn a kincstári utalványoknak propa-gandát igyekszik csinálni.* „A bankjegyekre rá van írva, mi sze-rint pénzre bármikor beváltatnak — szóval; — de azért be nem váltathatik — írja két lapban is egyszerre — mert a bankban

soha sincs, s nem is lehet annyi ezüstpénz, mint a mennyi bankjegy van forgásban . . . A kincstár-utalványra ellenben nem az van írva, hogy akármikor pénzül beváltatik, hanem ki van tűzve a határidő (3—6—9—12 hónap) midőn *bizonyosan* beváltatik. . . . Valóságos kábaság volna az 50 vagy 100 frtos kamatos kincstári utalványt többre nem becsülni, mint az 50 vagy 100 frtos kamatlan bankjegyet . . .¹

Valljuk meg, hogy lehetett volna a kincstári utalványok népszerűsítése érdekében ügyesebben is érvelni. Szerencsétlen gondolat volt közvetlen a magyar bankjegyek forgalomba bocsátása küszöbén arra példálództatni, hogy a kétfajta hitelpapiros közül a bankjegy a rosszabb. Kossuthot azonban a pillanatnyi anyagi zavar hajtotta legjobban, s megragadott minden eszközt és módot a költségek előteremtésére. Mint a hogy megmondta: még a pokolt is segítségül hívja! A bankjegyek alatt egyébként itt az osztrák bank jegyei értettek, a melyre még néhány éles megjegyzés is foglaltatik a jelzett közleményekben. Kossuth e kirohanásokat az osztrák bankjegyek ellen különösen a feletti elkeseredésében intézte, hogy osztrák kollegája egy *julius 7-én 2593. F. M. számú rendeletével az osztrák álladalmi pénztárakat eltiltotta a kibocsátandó magyar pénzjegyek elfogadásától*, s pedig a nélkül, hogy e tényről a magyar pénzügyminisztert akár csak értesítette volna is. Kossuth csakhamar értesült a dolgokról s érthető, ha nem valami nagy megnyugvással fogadta annak hírét. Ez a rendelet ugyanis eleve kizárta a lehetőségét annak, hogy a magyar pénzjegyek akár Ausztriában, akár a külföldön forgalmi kiegyenlítő eszközül használtassanak, vagy jogosaknak elismertessenek. A magyar kormányt akkor, mikor ugy Ausztriában, mint a külföldön rengeteg katonai s egyéb felszerelést rendelt s ezekért rövid lejáratu fizetési kötelezettséget vállalt magára, valóban alig érhetette ennél kellemetlenebb gáncsvetés. Az osztrák pénzügyminiszter azonban nem találta elégnek — ugy látszik — csupán az örökös tartományokat elzárni a magyar pénzjegyek elől, hanem igyekezett Horvátországot is hasonló eljárásra bírni. Erre irányuló törekvése nem is maradt sikertelen, és Lentulaj Imre báni helytartó aláírásával csakhamar megjelent egy *Zágrábban julius*

¹ Pesti Hirlap és Kossuth Hirlapja julius 20-án.

29-éről *keltezett* rendelet, mely a mellett, hogy kitiltja Horvátországból a még forgalomba sem hozott magyar bankjegyeket, nyíltan proklamálja a pártütést is, a mennyiben a magyar kormánnyal szemben „a mi magas kormányunk“, — a cs. kir. kormány fenhatósága alá tartozónak vallja magát.⁽¹⁾ . . . Köztudomásra hozatik — ugymond — hogy egy darab idő óta uj, ugy nevezett magyar bankcédulák is jöttek napfényre, s hogy vannak egyes emberek, kik merészkednek ezen bankcédulákat a nép között terjeszteni. Miután Horvát- és Tótországokban csak a bécsi bankcédulák s egyéb bécsi hitel- s cs. kir. status papírok birnak teljes érvénnyel, az *ugynevezett magyar bankcédulák pedig a mi tartományunkban valami becsre semmi igényt nem tarthatnak; figyelmeztetik ennél fogva mindenki, hogy illetén magyar bankcédulák és más, a magyar ministerium által kibocsátandó papírok vételétől óvadokjék, és általán fogva minden oly papírokat, melyeknek a mi magas kormányunk semmi becsét nem tulajdonít, magától ellávolítson.*“

Azon körülmény, hogy e hirdetés egy héttel előbb publikáltatott semmint a magyar bankjegyek forgalomba bocsátattak volna, világos bizonyítéka annak, hogy megrendelésre bocsátattott ki. Az a lojalitás pedig, melylyel „a mi magas kormányunk“-ról, a cs. kir. kormányról beszél a rendelet, elárulja azt is, hogy kinek közbelépésére történt annak kibocsátása.

Kossuth határtalanul sértőnek találta azt az eljárást, melylyel az osztrák pénzügyminiszter az ő pénzügyi terveinek megvalósítását lehetetlenné igyekezett tenni, és elhárítani nem tudván a támadást, sem pedig meggátolni annak érvényre emelkedését, elhatározta, hogy visszaszorlással fog élni.

Elhatározása nemsokára tetté változott, s ezzel a békés érintkezés utolsó fonalát is elszakította. Mielőtt azonban vissza-

¹ A rendelet eleje az ércxivitel meggátolására vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. Ezüst huszasokat és tallérokat csak 100 frtig szabad a határon kivinni. Azon utasnál kinél több ezüst van, a többlet bankjegyre beváltandó s „az utas egész illedelemmel utra bocsátandó“. Akik falvakon s városokban az ércpénzt összevásárolják üzérkedési célból, azok „uzsorásokul tekintendők és törvényszék elé állítandók . . .“ Ezután következik a fenti rész.

torló intézkedéseit ismertetőnk, vessünk egy pillantást visszafelé, s lássuk mit tett Kossuth arra, hogy a május 23-i felhívásában jelzett hat héten belül az új magyar pénzjegyek forgalomba jöhessenek.

2.

A bankjegy-nyomda.

Midőn Kossuth úgy az osztrák kormány, mint a Nemzeti bank állásfoglalásából meggyőződött, hogy a katasztrófával fenyegető váltási nehézségeken és állami pénztárakban mutatkozó hiányokon máskép, mint magyar pénzjegyek kibocsátásával segíteni lehetetlen, sürgősen megtett minden intézkedést egy állami, illetve bankjegynyomda felállítására és szervezésére.

A bankjegyek előállításának ügye nem épen kis gondot okozott Kossuthnak. Nyomdaiparunk a cenzura évszázados béklyóinak nyomása alatt alig-alig fejlődhetett, s oly visszamaradt állapotban volt, hogy a meglévő nyomdák közül egyik sem lett volna képes azon követelményeknek, melyeket a pénzjegyek előállítása egy nyomdára ró, megfelelni. Legkiválóbb hazai nyomdánk ez időben a Landerer és Heckenast cég nyomdája volt. Szellemi vezetője: *Landerer Lajos*; — elsőrangú szakember és nyomdász-dinastia leszármazottja. Több külföldi utat tett szakmája fejlődésének megismerésére s tapasztalatait itthon mindég nyomban érvényesítette. Ő hozta hazánkba az első ólommetező gépet, valamint az első Columbián sajtót, s már 1833 óta alkalmazta az akkori időkben divatos congréve és guilloche színes nyomtatást. Stereotípiát is szerelt fel, melyhez nagyobb részt a külföldről behozott elsőrangú munkásokat alkalmazott. A Landerer-nyomda csinos termékei nagyobbára kielégítették a hazai igényeket, azonban még sem volt annyira kifejlesztett vállalat, hogy a bankjegyek előállítását reá lehetett volna bízni; minden egyébtől eltekintve, már csak azért sem, mert egy bankjegynyomdának szigorú ellenőrzés alatt kell állania, s épen ezért abban csak szigorúan megválogatott munkásokat szabad alkalmazni.

Elkerülhetetlenné vált egy állami nyomda felállítása, mely a bankjegyek előállításán felül a kormány részére szükséges tömördek nyomtatvány és hirlap-szükséglet fedezésére is alkalmas. És ha a Landerer-féle nyomda nem is volt ezen célra igénybe vehető, viszont a fellálitandó bankjegy- illetve államnyomda szervezése és vezetésére Landerer Lajosnál kiválóbb és alkalmasabb egyént alig lehetett volna találni. Kossuth már május közepe táján tárgyalásokat folytatott vele ez ügyben, s megállapodás jövéen közöttük létre, csakhamar kinevezte Landerert a szervezés alatt álló nyomda vezetőjévé.

Landerer Lajos nyomban hozzálátott feladatának megoldásához. Kinevezette ügyvezető igazgatóvá *Conlegner Károly* reáliskolai tanárt, kivel ezután együtt vezette a szervezés munkáját. Vésnöknek alkalmazta *Wachtler Fülöp* és *Classohn A.* jóhirű fővárosi mestereket; a litografiai osztály vezetője lett *Grimm Vince*, főszerkesztő *Malatini Antal*. A nyomó osztályban főintéző és gépmester lett *Urschitz Jakab*, gépmester pedig *Máyer Lipót*. Az öntő és stereotypáló osztály *Ockenfusz Oszkár* vezető személyében elsőrangú szakértőt nyert. A rajzok és minták készítése egy európai hírességű magyar művészre: *Tyroler Józsefre* bízott. Landerer minden osztályhoz megfelelő számú munkást is alkalmazott, kiket nagyobbára a külföldről kellett behozatni, miután ilyenmű munkák végzésére eddig alkalom nem kínálkozván hazánkban, munkás is alig akadt a belföldiek közt, kik egyébként is némethoni illetőségűek voltak nagyrésztben.

Március 15-én a cenzura megszűnván, egyik magyar lap a másik után keletkezett. A hirlapok számának ilyen hirtelen emelkedése a nyomdaiparnak is jelentékeny lendületet adott, minek következtében nyomdászsegédekben állandóan jelentékeny hiány volt. Nem kicsik voltak tehát azon akadályok, melyeket Landerernek a nyomda üzembehelyezése előtt el kellett hárítania, és azok a nehézségek, melyekkel meg kellett küzdenie. Az adott viszonyok között valóban tán csak Landerer — kinek igen nagy volt a nyomdászsegédek között az ismeretsége s a tekintélye — volt képes a feladatot sikeresen megoldani.

A személyzeti ügyek elintézésén felül még egy igen nehéz dolgot kellett Landerernek elvégeznie: a nyomdai gépeket és fel-

szereléseket, valamint a papírost beszerezni. A belföldön nem volt egyetlen gyár sem, melynél csak egyetlen gépet is rendelhetett volna, s csupán *Vankó Dánieltől*, a hengermalom gépésztől volt képes néhány, Vankó által szerkesztett és előállított vassajtót beszerezni. Egyébként mindent a külföldről kellett beszerezni, ami a legnagyobb sietséggel meg is történt.

A bankjegynyomdában Landerer *három gyorssajtót* állíttatott fel, melyek egyikét Londonból hozatta, a másik kettőt pedig Bécsből. Felállíttatott továbbá *20 könyvnyomdai és 15 könyomdai vassajtót, valamint több segédgépet*, melyek a betüöntéshez, stereotypáláshoz, galvanizáláshoz és guillochirozáshoz voltak szükségesek. Mindezek nagyrészt Angliából rendeltettek s valamenynyök a legfinomabb anyagból s a legujabb modell alapján készült. Általában megállapítható, hogy a jegynyomda felszerelése — mint az a későbbi viszontagságos időkben fényesen beigazolódt — minden követelménynek teljes mértékben megfelelt.

A bankjegynyomda műhelyei és műtermei részére a Károly-kaszárnya gránátos-utcai komloképületének egy része jelöltetett ki, mely nagy sietséggel nyomban átalakíttatott. Május végére már néhány gép is megérkezett s a többiek szállítása és felállítása is oly gyorsan megtörtént, hogy *junius végén a nyomda csaknem összes gépeivel szolgáltatásképes helyzetben volt*. Ekkorra már a személyzet is megérkezett, s a nyomda ügyrendje is megállapíttatott. Az ügyvezetés, miután csaknem az egész személyzet németországi volt, német nyelven történt, s a munkarendi szabályzat is német nyelven adatott ki. Érdekes dolog, s érdemes e helyen megrögzíteni, hogy *a szabadságharc ezen egyik legfőbb segédeszköze* (mely arról is nevezetes, hogy az utolsó percig pompásan működött) *német nyelven, s németek által igazgattatott*.

Az ügyrend,¹ melyet alkalmaztatása előtt minden munkásnak alá kellett írni, 14 szakaszból áll, s fordításban így szól:

1. §. A munkások az intézetbe történő felvételük előtt az előírt esküt letenni tartoznak.

¹ Az ügyrendből egyetlen példány ismeretes, s az a debreceni muzeum tulajdonában van. Eredetileg *Fritsch József* a bankjegynyomda egykori munkásának tulajdonát képezte, ki később, midőn a Debreceni városi nyomda vezetőjévé lett, a városi muzeumnak ajándékozta a szabadságharc ezen érdekes dokumentumát.

2. §. A munkaidő reggeli 7 órától déli 12 óráig, délután 2 órától esti 7 óráig tart.

3. §. Minden munkás, vásár- és ünnepnapok kivételével $\frac{1}{2}$ 7 órakor reggel és $\frac{1}{2}$ 2 órakor délután tartozik a munkahelyiség előcsarnokában megjelenni. Szükség esetén vásár- és ünnepnapokon is kötelesek a munkások dolgozni, mely rendkívüli munkáért kettős napi keresetben részesülnek.

4. §. Egy fél óra későbbjövés esetén az illető bebocsátást nyer ugyan a munkatermekbe, de félnapi keresetének levonásával büntetetik; még később érkezők arra a napra egyáltalában kirekesztetnek a munkából és napi keresetük elvesztésén kívül még két napi keresetnek levonásával bírságoltatnak.

5. §. A munka megkezdése előtt a munkások a ruhatárban tartoznak az e célra kirendelt hivatalnokok előtt felső ruháikat levetni és az előirt dolgozóruhában a munkába állani.

6. §. A munkahelyiségekben csendesen kell viselkedniök a munkásoknak és kiutalt helyeiket el nem hagyni, különösen nem szabad más munkaosztályokba ellátogatni és más osztályok munkásaival társalogni.

7. §. Minden munkás tartozik a legnagyobb tisztaságra ügyelni és úgy a rá bízott gépeket és munkaeszközöket, mint dolgozóhelyét tisztán és rendben tartani.

8. §. A munkaidő lejáratá előtt nem szabad senkinek az intézetet elhagyni. A munka bevégezése déli 12 órakor és esti 7 órakor házi csengetyűvel jeleztetik, a mikor is a munkások a hivatalnokok felügyelete mellett a ruhatárban átöltözködnek.

9. §. A munkások kötelesek magukat nemcsak a jövő és menésnél, hanem az intézeti főbiztos vagy technikai igazgató rendeletére akármikor átmotoztatni engedni.

10. §. Az az egyén, kinél megmotozaskor üres fehér papiros találtatik, elveszti alkalmazását és gyanus volta miatt átadatik a további büntető eljárásnak.

11. §. Ha valamely, a bankjegyek előállításánál foglalkoztatott egyénre rábizonyul, hogy akár kész, akár félig kész bankjegyeket, értékpapirokat, vagy a bankjegyek előállításához szükségeltető anyagot vagy munkaeszközt elidegenített, úgy az illető azzal a büntetéssel sújtatik, mely a bankjegyek hamisítására van előírva.

12. §. Az a munkás, ki más valakinél kötelességellenes eljárást vagy gyanus magaviseletet vesz észre, köteles erről azonnal jelentést tenni, ellenkező esetben az illető mint bünt részes, szintén büntető eljárás alá esik.

13. §. Az intézetben végleges minőségben felfogadott munkások három havi felmondási idő mellett bocsáttathatnak el. Abban az esetben azonban, ha valamely munkás illető szakmájában hasznavehetetlennek bizonyul, az intézetből 14 napi felmondással is elbocsáttathatják. Ha pedig valamely alkalmazott a jelen szabályrendelet ellen vét, vagy más rendtelenséget követ el, úgy az illető rögtön is elbocsátható.

14. §. A befolyt birságpénzek jótékony célokra fognak fordíttatni.

Ez volt az ügyrend.

Munkaközben az előírás értelmében kék zubbonyt és kék nadrágot viseltek a munkások, de az utcára menve kardot öltöttek, mert erre engedélyök volt. Karddal járni a márciusi napok óta egyáltalában divatban volt; akadtak azonban a nyomdászok között olyanok is, kik ezt nemcsak parádéra akarták használni, hanem a nyomdászat mellett lelkesedésükben nemzetőri szolgálatot is vállaltak. Volt olyan is, ki a táborba is szállt, otthagyván foglalkozását. A nyomdászlegényekben mutatkozó jelentékeny hiány miatt azonban eltiltották őket a táborba szállástól és midőn a tilalom dacára is akadtak, akik *megszöktek, hogy csak harcolhasanak a magyarság ügyéért*, nyílt rendeletben mentették fel őket „minden bármiféle szolgálattételtől“, miután a bankjegyek előállításánál egy-egy ember fontosabb szolgálatot tehetett, mint a harctéren. A rendelet, melynek eredete örök időkön át dicséretére fog válni a nyomdászoknak a *Közlöny október 2-iki számában* jelent meg s így szól:

R E N D E L E T.

Meghagyatik minden illető polgári és katonai hatóságnak, hogy *a papírpénz készítésében* és az országos főfizető hivatalban *működő egyének*, minden bármiféle szolgáltatástól ezennel és egyáltalán felszabadítottaknak ismeretesenek és menten hagyassanak és a *táborba se mehessenek*.

Miniszterelnök ur jelen nem létében a honvédelmi bizottság üléséből

Budapest, október 1-én 1848.

Pálffy János vál. tag.

Sembery Imre bizottmányi tag.

„A munkások rendes heti fizetése — írja Firtinger¹ — husz magyar forintból állott mely kereset a sűrűn előfordult különórás-zás következtében jelentékenyen megbővült“.

A bankjegy készítéséhez alkalmas papir Landerer ajánlára a Neusiedeli papirgyárból rendeltetett rizsmánként 20 frtért. A „*Reform*“ erősen támadja Kossuthot (junius 18-án) a miatt, hogy külföldi papírt rendelt a magyar bankókhoz, holott a hermaneci papirgyár is képes lett volna megfelelőt szállítani, s ajánlott is olyant 5 frtért rizsmánként. Kossuth ez irányban védelemrenem szorul; a nagy árkülönbség is mutatja, hogy egészen más fajta papirosról volt szó, mint a milyent a hermaneci ajánlhatott. E papir külön e célra készült, s mint az 5 frtosok hivatalos leírásában áll (Közlöny 1848. szeptember 7.) „ha feleresztett salétromsavval megnedvesítettik, azonnal megfeketeszik. E feketeség idővel elmulik ugyan, de a papir megtartja eredeti tulajdonságát annyira, hogy ha ugyanazon hely utóbb ismét salétromsavval megnedvesítettik, ujólag fekete leend.“

A bankjegynyomda felállításának költségeiről az 1848 ápril. 11-től junius 30-ig terjedő időszakra vonatkozó számadások közt találjuk az első feljegyzést. „*Előlegezések*“ között áll ugyanis „*Magyar bankjegyek készítése*“ címén elszámolva 4415.— frt. kiadás.

A nemzeti kormány első budgetjét Kossuth Lajos a képviselő-

¹ „50 esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából“ Irta: Firtinger Károly. Budapest 1900. A bankjegynyomda szervezéséről szóló fenti ismertetés nagyrészt ezen munka alapján történt.

ház *augusztus 24-iki* ülésén mutatta be. A bankjegynyomda felállításának költségei, az eredeti javaslatban az 1849-ik év első felét terhelik, s ezen célra *300 ezer forint irányoztatott elő*. Ezen összeg azonban nem használtatott fel egészen. Az 1849. január 5-től augusztus közepéig terjedő pénztári számadásokban a „*Rendkívüli és hadi kiadások*“ rovata alatt találjuk az elszámozást. E szerint: „*Pénzjegyek készítési költsége*“ 188.858.20 forint. Adjuk ezen összeghez az 1848 április-juniusi

számadásokban kimutatott tételt: . . . 4.415.— „

Az így előálló 193.273.20 forintnyi összeg az, mely az 1848/49-iki bankjegynyomda kiadásainak költségeit feltünteti. Tehát kevesebb mint 200 ezer forintjába került Magyarországnak azon műhely berendezése és egy éven át való üzemben tartása, melyről az általános — és talán nem is túlzó — vélemény az volt, hogy „a forradalom oly óriási kifejlődése mindek felett . . .“¹ csak, e bankógyár segítségével volt lehetséges. És ha ezen véleményt teljes egészében nem is fogadhatjuk el, tényként megállapíthatjuk, hogy a bankónyomda az üzembehelyezés első napjától kezdve rendkívül fontos szerepet játszott a magyar kormány kezében, az 1849-ik évben pedig csaknem kizárólagos forrása lőn a tőkeszerzésnek, s így közvetve a harc folytatásának. Kossuth, ki a háboru éltető lelke volt, mindenkor a legnagyobb gondot fordította a nyomdára, mert tudta, hogy a míg az háborítatlanul működik, addig anyagi gondoktól a kormánynak nincs mit tartania. „ . . . Addig míg a pénzben nem volt hiány, nem volt hiány semmiben sem; azért Kossuth legfőbb figyelmének tárgya mindig a bankjegy-nyomda volt és az is maradt . . .“²

3.

A „vöröshasu bankó“ megjelenése.

A bankjegynyomda július eleje óta minden gépével teljes üzemben volt, s a munka oly gyorsan haladt előre, hogy a pénz-

¹ „Presse“ Wien, 1849 november 18-án.

Chauwnitz, II. kötet 182-ik lap.

ügyminiszter már *augusztus 5-én elegendő készlet felett rendelkezett ahhoz, hogy elrendelhesse a 2 forintos bankjegyek forgalomba hozatalát.* E nevezetes lépést a *Közlöny augusztus 6-i számában* közzétett következő rendelet vezette be:

A pénzügyi minisztertől.

Ő cs. kir. fensége főherceg *István* nádor kir. helytartó kegyes jóváhagyásával az ország pénzügyminisztere 5 millió ezüstpénz alapján tökéletesen biztos fedezet mellett 12 és fél millió pengő forint erejéig, egy és két forintos magyar pénzjegyek kibocsátását vevén munkába, *miszerint a közforgalomban tapasztalt ezüstpénz hiány ezen jegyek által is pótollassék:* — az ország közönsége ezennel következőkről értesítettik:

1. A két forintos magyar pénzjegyek ezennel forgalomba tételnek.

2. Ezen két forintos pénzjegyek ismertető leírása alább olvasható.

3. Ezennel rendeltetik: hogy ezen jegyek minden közpénztárakban, akár adó, akár más bármely fizetéseknel, névszerinti teljes értékükben, két ezüst forint gyanánt (egy forintba három huszast számlálva) elfogadtassanak.

4. Ezen jegyeknek ezüstpénzrei beváltására a magyar kereskedelmi bank, a vele kötött szerződés nyomán a közárlomány által elegendő ezüstpénzzel ellátott ugyan, mivel azonban az ausztriai nemzeti bank hazánkban is nagy mennyiségben forgásban lévő bankjegyeinek ezüstpénzrei beváltását ez idő szerint akként szorította meg, hogy egy személynek egyszerre csak 5 frtos bankjegy beváltását engedné meg: mivel továbbá ennek következtében a pénzügyminiszter némellyeknek azon szándékáról értesült, hogy az ausztriai bankjegyekért magyar bankjegyeket cserélni s ezeket nagyobb mennyiségre ezüstrei beváltás végett mindjárt kezdetben bemutatni és így az ausztriai bankjegyeknek ezüstpénzrei felváltását a magyar pénzjegyek fedezésére rendelt ezüstpénzzel eszközölni szándékoznak.

Nehogy tehát némi kísérletek által saját pénzjegyeink ezüst alapja rosszakaratulag csökkentessék: közhirré tetetik, hogy az ezennel forgalomba tett két forintos magyar pénzjegyek a pesti magyar kereskedelmi banknál ezüstpénzre akármikor felváltatnak ugyan; *ameddig azonban a bécsi bankjegyek beváltása iránti megszorítás tart; a beváltás itt is egy-egy személynél egyszerre csak egy két forintos pénzjegyre szoríttatik.*

Kelt Budapesten, augusztus 5-én 1848.

(Ezután következik a 2 ftos magyar bankjegy részletes ismertetése.)

A rendelet szerint a közpénztárakra kiterjesztetik a kényszerfolyam, míg a magánforgalomban senki sem köteles az új pénzt elfogadni. A váltásra vonatkozó azon megszorítás, hogy személyenként csak egy drb 2 frtos erejéig történik a beváltás, részint visszatorlás, részint óvatosság céljából történt. Az osztrák nemzeti bank ugyanis, pénztárainak tulerős megrohanása és az osztrák kormány által történt igénybevétele miatt kimerülván, előbb 25, később 5 frtra szállította le az egy személynek kiszolgáltatandó ezüstöt. Erre vonatkozik a rendelet visszatorló része. Az azonban, hogy egyesek olyatén szándékáról értesült a miniszter. miszerint az osztrák bankjegyeket magyar bankjegyekkel szándékoznak kicserélni, s azt ezüstre felváltani, egyáltalában nem vonatkozhatik az Osztrák-nemzeti bankra. Ez a törekvés egy egészen természetes folyamat következménye, és előidézője nem más, mint az ezüstnek magas árfolyama. Bécsben az ezüst ágioja 10%-ot is meghaladott. *Természetes folyamat, hogy a pénz oda vándorol, a hol magasabb a keletje, s így mi sem természetesebb, minthogy a magyar ezüst is, ha a beváltás megszorítás nélkül történt volna, rövid időn belül eltűnt volna a kereskedelmi bank pénztáraiból.* Nem cselvetés és nem csalás következtében, hanem egészen természetes uton és módon. Ebből azonban az következik, hogy a magyar pénzügyminiszter joggal félthette az ezüstkineset, s a megszorítás, mit a felváltásra vonatkozólag tett, indokolt volt.

Az augusztus 5-i rendelet alapján megállapíthatjuk, hogy az első magyar bankjegy nem a készfizetések elméletének jegyében jelent meg. A kibocsátás oka és a felváltás és beváltásnak a

forgalomba hozatala napján való megszorítása szerves összefüggésben állanak egymással.

A bankjegyek felváltását korlátozó rendelkezést csakhamar másik két tiltó rendelet is követte. Ugyanis az osztrák pénzügyminiszter július 7-én kelt 2593. F. M. számú azon rendeletére, mellyel a magyar pénzjegyek elfogadásától eltiltotta az osztrák álladalmi pénztárakat a nélkül, hogy a magyar miniszteriumot csak értesítette volna, Kossuth *augusztus 10-én* visszatorlással élt. A Közlönyben megjelent rendeletében mondja¹ „... kénytelenítve látom magamat az ausztriai nemzeti bank által legközelebb kibocsátott 1 és 2 frtos bankjegyek elfogadásától a magyar közpénztárakat szinte eltiltani.“

Ugyanezen napon „*Az ezüstpénz kivitele ügyében*“ a következő rendeletet hocsátotta ki:

„Tapasztaltatván, hogy mióta a bécsi piacon az ezüstpénz bécsi bankjegyekért — több százalék veszteséggel — nagyban összevásároltatik; hazánkban is akadnak nyerészkedők, kik — nem tekintve — az országban pénzsűkét, a bécsi bankjegyek felváltásának nehézségeit, a forgalomnak ebből eredő felakadását, s a néphben innen származható nyugtalanságot, az ezüstpénzt nagyban összevásárolják s az ausztriai tartományokba, különösen Bécsbe kiküldöztetik: holott ha Bécsben fizetések vannak. azokat bécsi bankjegyekkel teljesíthetik.

Ámbár ugyan a fenforgó viszonyoknál, különösen azon tekinteténél fogva, hogy hazánkban a bécsi bankjegyek nagy mennyiségben vannak forgalomban, az ezüstpénznek ausztriai kivitele egészen el nem tiltathatik:

Mindazonáltal, az ezen körülménynyeli visszaélést elűrti annál kevésbbé lehetne, minthogy az ezüsthben szükségét szenvedő pénzforgalomnak nyerészkedés vágyából — ily módon történő csökkenése, az ország több vidékein már is nyugtalanságra s a közcsend és béke megzavarására vezetett.

Annálfogva rendelem, amint következik:

¹ 64. szám 1848 augusztus 12-én, 1640. P. M.

1. Az ezüst és arany kivitele — azon tartományokba, melyek nem az ausztriai birodalomhoz tartoznak, valamint eddig, úgy jövődre is, ezen rendelet visszahívásáig — tilalmaztatik.

2. Az ausztriai birodalomra nézve a rendes forgalom ugyan nem gátoltatik, de ha valaki magával az ausztriai határvámvonalon át 500 pftnál nagyobb mennyiségű ezüstpénzt akarna kivinni, vagy pedig hordókban s göngyölökben (miként ez a gőzhajókon s gyorskocsiknál gyakran tapasztaltatik) nagyobb mennyiségű ezüstpénzt akarna kiszállítani, *ez csak azon esetben engedtetik meg, ha bebizonyítja, hogy az ezüstpénzt nem árueladási nyereszkesedésből akarja kiszállítani.* Mit, ha világosan be nem bizonyítana, az ezüstpénz le fog tartóztatni, s helyette a tulajdonos — névszerinti értékben — ugyanannyi bécsi bankjegyekkel fog elláttatni, s ekként tökéletesen kármentesítvén, a lefoglalt ezüstpénz az ország kincstárába fog beszolgáltatni.

Ezen rendelet a szokott kereskedelmi forgalomra akadályozólag már csak azért sem hatván, mivel az ausztriai birodalomban s különösen Bécsben, minden fizetési kötelezettségek, valamint eddig bécsi bankjegyekben teljesítettek, úgy jövődben is teljesíthetnek. Az ország 30-adi. posta- és szállítóhivatalai, ezen rendeletnek — mely egyes előfordult esetekben már ekként foganatha is vétetett — szoros végrehajtására, személyes felelősség terhe alatt köteleztetnek.“

Kelt Pesten. augusztus 10-én, 1848.

Kossuth Lajos
pénzügyminister.

A lapok általában helyeslőleg vették tudomásul a pénzügyminister rendeleteit. Az 1 és 2 frtos osztrák bankjegyek kitiltásáról pl. azt írja a Kossuth Hírlapja¹ „ . . . Az egész dolog a körül forog, hogy a bécsi urak ellenséges szemmel néznek minden lépést, mely pénzviszonyainknak s kereskedésünknek függetlenítésére van irányozva . . . A magyar pénzügyminister tehát a köz-

¹ 37. szám augusztus 12.

kivánattal találkozott, midőn a mai Közlönyben hivatalosan közrebocsátott rendeleténél fogva az újdön kibocsátott egy és két frtos német bankjegyeknek közpénztárainkbani elfogadását eltiltotta . . .“

Hosszasabban s az elkeseredés hangján foglalkozik azután a lap a másik rendelet szülőokaival, s erről „*az ezüst- és aranykereskedők*“ címen többek közt így ír:

„Furesa időket élünk. Az ausztriai bank, mely bankjegyei kibocsátását ezüstpénz alapon, s akármikori felváltás feltételeire fektette, e percben tizszer annyi bankjegyet tart forgásban, mint mennyi ezüstpénz alap van. Mit csinál tehát? Ön maga depreciálja saját bankjegyeit, s *kéz alatt összevásároltatja az ezüstöt, adván 106, sőt 108 frt bankjegyeit is száz forint ezüstért.* — És mi lett ennek következése? az, hogy nálunk is akadnak olly minden hazafiasságból kivetkőzött emberek, kik ezen nyomorult 6—8 *papiros* nyereségért: mely maholnap zsebökben el fog olvadni mint buborék, *összevásárolják az ezüstöt, aranyat s hordószámra küldik Bécsbe áru gyanánt;* míg nálunk, *akinek 5 frtos bankjegye van, alig képes egy font húst venni, mert nem tudja felváltani . . .* Mi tehát hivatkozunk a közerkölcsiség érzetére, felhivunk mindenkit, ne hagyja magát a nyomoru haszonlesés indulatától olly tettekre ragadtatni, melyek ha meg nem szűnnek, rázkódtatást idézendnek elé, melly rázkódtatásnak ők, a haszonlesők, kiknek e szó „közbéke s nyugalom“ üres szó, kik a zavarosban szeretnek halászni, fognának lenni kétségtelenül legelső áldozatai.“

E közleményben foglaltakra vonatkozólag csupán a már fentebb elmondottakat ismételhetjük: a nemes érc csakugy, mint minden más *áru*, oda vándorol, ahol jobban megfizetik. Ez 1848-ban is igazság volt! A közlemény azonban agitatorikus célból iratott, s ezért is, meg az adott viszonyok következtében is, egészen más nézőpontból vizsgálandó.

Kossuth visszatorló rendeleteivel egyidejűleg a Magyar kereskedelmi bankot is utasítja (1769. P. M.), hogy a pénztáraihoz kerülő osztrák 1 és 2 frtosokat kisebb (5 és 10 frtos) osztrák, vagy 2 frtos magyar bankjegyekkel cserélje ki, nehogy torlódás álljon

elő a forgalomban. A bank ezt falragaszok útján hozta a közönség tudomására. Hasonló módon való beváltásra és eljárásra kapott utasítást a budai harmincadhivatal is. A fővárosi hatóság részére úgy rendeltetett, hogy a nála bemutatott osztrák apró bankjegyek magyar 2 frtos bankjegyekre cseréltesse ki.

Nehogy ezen intézkedésekkel a bankjegyek iránti bizalmatlanság fokoztassék, s a közrend megzavartassék, *szüükségesnek látta Kossuth a hírlapok útján tudatni, miszerint a 10-i rendeletek által az osztrák bankó korántsem válik értéktelenné.* „ . . . ezennel minden hatóságok felszólíttatnak, ismerjék kötelességüknek a népet felvilágosítani, *hogy ezen tilalom a magánforgalomra ki nem terjed, s hogy a kereskedővilágban az folyvást teljes értékben elfogadjatik* . . .¹ A népszenvedély mérséklésére és a hangulat megnyugtatóására annyival is inkább szükség volt, mert a magyar kormánynak is elsőrangú érdeke volt az osztrák bankjegyek értékét lehetőleg teljes egészében fenntartani. A közrend érdeke is azt követelte, de meg a külföldi szállítókat a fegyverekért, gépekért stb.-ért csak osztrák bankóval lehetett kifizetni. A kormány ellenségei részéről számtalanszor hangoztatott e miatt azon vád, hogy a magyar kormány csupán azért indított harcot az osztrák bankó ellen, hogy annak értékét a belföldön kisebbitvén, olcsó áron szerezhesse meg. Mondanunk sem kell, hogy e kétélű fegyver használata távol állott a kormánytól.

Az augusztus 10-i rendeletek csupán visszatörő jellegűek voltak.

Kossuth augusztus 10-i rendeletei után a jóviszony végleg felbomlott a két pénzügyminiszter között, s ha érintkeztek is még egymással, átirataik hangja nagyon hideg és kimért. Kossuthban volt annyi előzékenység, hogy eljárásáról értesítette az osztrák pénzügyminisztert. Átírt a külügyminiszterhez, (P. M. 1437. 1848 augusztus 15.) s kéri őt, hogy augusztus 10-i rendeletének okait magyarázza meg osztrák kollégájának. Kéri, hogy jelentse ki nevében, miszerint nagyon fog örülni, ha az osztrák pénzügyminiszter visszavonja a magyar bankjegyek kizárására vonatkozó rendeletét, s ez esetben ő is nyomban megszünteti visszatörő intézkedéseit.

¹ Pesti Hírlap 137. 1848 augusztus 18.

„Tessék egyszersmind sajnálatomat kijelenteni az-
 iránt, — írja a külügyminiszterhez — hogy az ezüstpénzek
 Ausztriábani eladás végett nagy mennyiségbeni kivitelét
 korlátozni kénytelen valék. Senki sem örvendene jobban,
 mint én, ha Bécsben oly intézkedések nem történnének, me-
 lyek miatt a csend és nyugalom fenntartásának kötelessége
 ily lépésekre kényszerít. De miután a bécsi bank jegyeinek
 ezüstrei beváltását 5 ftra szorította, s nálunk még csak ezt
 sem teljesítette, másrésről ellenben *az ezüstöt tetemes agio-
 val összevásárolhatta, s így saját bankjegyeinek értékét de-
 valváltta*, mig mi azokat teljes értékükben folyvást elfogad-
 tuk, ezen aggasztó operációk következtében az ezüstpénz ha-
 zánkban annyira eltűnt a forgalomból, hogy az ország több
 vidékein már nyugtalanságok is támadának a miatt, mert
 sem a katonák bankjegyekben kiadott zsoldjaikat apróbb
 kiadásoknál nem használhatják, sem a nép élelmi vásárlá-
 sokat kicsinyben nem tehet, bár bankjegye legyen, sem ke-
 nyeret, sem sót, sem hust nem vehet. Jól tudom, hogy a bé-
 csi bank ezen intézkedéseit az elkerülhetetlen szükséggel mo-
 tiválja, de épen ezért *méltányosnak kell az ausztriai minisz-
 teriumnak azon kénytelenségét is elismernie, melyre a bécsi
 bank intézkedései minket kényszerítettek*. Méltóztassék her-
 cegségednek e tekintetben is oda nyilatkozni, hogy mihelyt
 a bécsi bank, jegyeinek felváltását legalább 50 frtra eme-
 lendi, s ezáltal az ezüstpénznek hazánkból Bécsbe folytonos
 kiszivárgását elhárítandja, én is azonnal sietni fogok az
 ezüstpénz kiviteli szabadságának korlátozását megszüntetni,
 s az egy fejedelmet uraló, de törvényes önállású orszá-
 gok közti kereskedelmi forgalom akadéktalan meneté-
 ben fenntartására örömet nyújtandok segédkezet.“

Kossuth ezen átiratára az osztrák pénzügyminiszter feltűnő
 sietséggel válaszolt¹ s mindenek előtt ama vád alól igyekezett tisz-
 tázni magát, hogy nem értesítette volna Kossuthot az 1 és 2 frto-
 sok kibocsátásáról. Azt feleli erre, hogy az értesítés benne volt
 már azon átiratban, melyben tiltakozott a magyar bankjegyek ki-

¹ F. M. 4118. augusztus 28-án, 1848.

bocsátása ellen. „ . . . Ezen jegyzékemre azonban válasz nem jött, s a magyar pénzügyminiszter a nélkül, hogy arra tekintettel lett volna, jegyeinek kibocsátását foganatba vette. Az kétségtelen tény, hogy általam a magyar pénzügyminiszter már előre értesítve volt, hogy *nem tekinthetem magam feljogosítottnak arra, hogy az Ő Felsége által adományozott bankprivilegiummal ellenkezőleg cselekedjem*, érvényben hagyván pénzforgalmi eszköz gyanánt a magyar jegyeket. Midőn tehát két alárendelt hivatalos közeg kérdéseire azt válaszoltam, hogy *a magyar jegyek elfogadása a bankszabadalommal nem egyeztethető össze*: teljesen feleslegesnek tekintettem erről a magyar pénzügyminisztert értesíteni. Tilalomra egyébiránt nem volt szükség, *ily általános tiltó rendelet nem is ment ki, miután ellenkezőleg, arra, hogy ezen papírpénznek forgalmi érték tulajdoníthatassék, külön engedély lett volna szükséges*, egy ily engedély pedig — még akkor is, ha a bankszabadalom nem léteznék, a magyar hatóság által kérelmezendő lett volna. De a magyar pénzügyminiszter szükségtelennek tartá ily kívánsággal járulni hozzám, *nem lephette meg az, hogy a mit maga nem kért, nem is történt meg.*“

Azt írja továbbá az osztrák pénzügyminiszter, hogy az eltiltás nem lehet ellenséges irányzatú, mert hiszen olyan papírról van szó mely a bank szabadalma értelmében Magyarországon sem érvényes. Szintugy e statutum értelmében érvénytelen a magyar pénzügyminiszternek az ezüstkiviteli tilalomra vonatkozó rendelete is. Ő tehát fenntartja tilalmát továbbra is. Az ezüst összevásárlásra vonatkozólag megjegyzi, hogy azt nem folytatja tilos határok közt. A külföldön nagy áldozatok árán vásárol, de Magyarországon csak *„a körülmények által parancsolt határok közt.*“ Miután tehát már kezdetben is helytelen felfogásból indult ki a magyar miniszter, kéri az érczkiviteli tilalom beszüntetését.

Erre az átiratra Kossuth egyáltalában nem válaszolt, az események már előbb is oly fordulatot vettek, hogy időpazarló elméleti fejtegetésekre nem maradt idő.

Fegyverkezés és pénzszerzés! E két dolog foglalta most le Kossuthot teljesen, s amint mindjárt látni fogjuk, az elsőt rövid uton el is intézte papírpénz kibocsátás után.

Azok a hírlapi közlemények, melyek a kibocsátott és kibo-

csátandó papírpénzek érdekében irattak nagyrészt az eldugott ezüstpénz ismét való forgalomba bocsátása érdekében is agítálnak. „... A bank (osztrák bank) többé ezüstpénzt veszteséggel nem vásárol, mert immár ezüstpénznek szükében nincs, sőt remélni lehet, hogy néhány nap alatt bankjegyeinek ezüstrei felváltását 5 frtról 50—100 frtra emelendi . . . *nincs tehát semmi ok többé a bankjegyek értékét félteni*, vagy az ezüstpénzt gyümölcstelenül a forgalomból visszatartani . . .”¹ írja Kossuth, s e közleményéből világosan kiemelkedik a tény, hogy míg az osztrák pénzügyminiszter vissza nem utasította az augusztus 15-i átiratában foglalt kéréseit, addig *meg volt győződve arról, hogy az ezüstkivitelt és a bankjegyek forgalmát tiltó rendeletek csakhamar kölcsönösen vissza fognak vonatni*. Arra azonban egy pillanatig sem gondolt, hogy a bankjegyek kiadását felfüggeszti csak azért, mert az osztrák pénzügyminiszter és a bank tiltakoztak ez ellen. Sőt, most, midőn az érciskizivárgás megakadályozásáról kellőképen gondoskodott, nyomban hozzálátott az augusztus 5-i rendeletében leirt 2 frtos bankjegyeknek forgalomba hozatalához. E célból *augusztus 13-án* átadatott a Magyar kereskedelmi banknak, jegyfedezet céljaira.

60 ezer drb aranyat á 4 ft 30 kr. . . . 270.000 pft.

ezüst huszasokban 230.000 „

Összesen 500.000 pft.

és ugyanezen napon átvett a kormány a banktól: *60 ezer drb 2 frtos magyar bankjegyben 120.000 forintot*.

Ezen össszeggel kezdte meg a kormány másnap, *augusztus 14-én* a magyar bankjegyek forgalomba hozatalát.

¹ Kossuth Hírlapja augusztus 18.

NEGYEDIK FEJEZET.

A pénzjegykibocsátási törvények parlamenti tárgyalása.

Azon nap — *augusztus 14-ike*, — melyen az első magyar bankjegy megjelent a forgalomban, örökké nevezetes marad az 1848-iki szabadságharc történetében. Először történt e napon, hogy az udvari párt *nyíltan* fellépett, s gáncsot próbált vetni a magyar kormányra. Az udvar ugyanis, melyet készületlenül értek a szabadságmozgalmak, április 11-én — a körülmények kényszerítő hatása alatt — szentesítette ugyan a márciusi törvényeket, de azok komoly végrehajtására egy pillanatig sem gonodolt. A szentesítés nem volt egyébre való, mint hogy Bécsben és Pesten biztosítsák a nyugalmat annyira, hogy e helyeken nélkülözhetővé váljék a katonaság, és így teljes erővel lehessen az olasz mozgalmakat elnyomni s a németországi békét helyreállítani. A szentesítés nem volt őszinte, s az udvari párt csak a szétforgácsolt és lekötött erők felszabadulását várta, s minden jel arra mutatott, hogy mihelyt ez megtörténik, összes erejével megfogja kísérleni a régi állapotok visszaállítását. A nemzetiségeknek egy központból intézett fellázítása nyilvánvalóvá tette, hogy mi készül az ország ellen.

A helyzetnek ilyenén felismerése fegyverkezésre és (a fegyverkezés céljából) anyagi erők gyűjtésére és előteremtésére készítették a magyar kormányt. Most tehát úgy állt a helyzet, hogy míg részünkről minden eszköz felhasználtatott az ország olyan helyzetbe hozatalára, hogy egy esetleges támadás ne találjon készületlenül bennünket, addig az udvari párt minden erőfeszítéssel azon volt, hogy egyrészt a nemzet belbékéjét feldulja, másrészt, hogy teljes hadi erejére támaszkodva léphessen fel ellenünk követelése-

nek érvényesítéseire. Csakhamar elérkezett az idő, midőn ezt nyíltan tehette: Radeckzy győzelmei folytán Olaszországgal biztosított a béke, a frankfurti gyűlésen teljesen kielégítően alakultak a viszonyok, s Bécsben is teljesen helyreállt a nyugalom. A reakció fellelegzett és — viribus unitis — Magyarországra vetette magát. Törekvéseik céljaira Jellassichban hűséges eszközre találtak, ki felsőbb támogatástól biztatva, fegyvercsörtetve és immár minden álarcot elvetve, kezdte követelni a március előtti állapotok visszaállítását: *a magyar pénzügy, hadügy és külügynek az osztrák miniszteriumokba való visszacsatolását . . .*

Augusztus elejére ott állottunk, hogy nemcsak a horvátok, hanem az összes nemzetiségek is fellázadtak és harcot indítottak a magyar kormány ellen. A pártütés romboló tüze lobogott az egész hazán, s lekötötte a kormány egész erejét. Az üdvös és nélkülözhetetlen reformok előkészítéséről, illetve megvalósításáról szó sem lehetett; a tornyosuló vészszel szemben az állami létet kellett mindenek előtt biztosítani. Ezen célból sürgette volt Kossuth mindjárt a Ház megalakulása után, hogy a hon védelmére 200 ezer katonára kiállítására és azok felszerelésére és a legnélkülözhetetlenebb kiadások fedezésére 42 milliónyi hitel szavaztassék meg. A mint mindez megtörtént, nyomban megkezdte a határozatok végrehajtását: *fegyvereket rendelt és — pénzt nyomatott!*

Az udvari párt, mely most már teljes erejében érezte magát, nem nézhette tovább nyugodtan az ellene folyó készülődést. Meggátolandó tehát a július 11-iki határozat törvényerőre emelkedését, eltökélte a beteg és gyenge uralkodót rávenni arra, hogy magának tartsa fenn minden magyar törvény szentesítését. Jól tudták, hogy ha az uralkodót hatalmukban tartják, akkor csupán az fog törvényerőre emelkedni, mihez ők is beleegyezésüket adják. Ravasz fondorlatokkal az uralkodó szíve már előbb is elhidegítettett a nemzettől, most pedig, midőn a hon védelmére hozott törvények szentesítésére került a sor, azon *a napon, melyen az első magyar 2 forintos bankjegy megjelent a forgalomban*, — augusztus 14-én — egy felsőbb királyi kézirattal elvétellett István főhercegtől a nádori méltóság, s az ezzel egyidejűleg (1848 június 26-án) nyert azon felhatalmazás, hogy a törvényeket a király nevében szentesitheti. E naptól kezdve tehát Bécsbe, illetve az uralkodó elé kellett vinni

minden törvényt szentesítés végett, s végrehajthatóvá — úgy, hogy a törvényesség minden kellékének megfeleljen, — csak akkor vált, ha az uralkodó környezete — az udvari párt — megadta hozzá beleegyezését. Mert a királyi szentesítés V. Ferdinand alatt nem jelentett egyebet, mint az — udvari pártnak (melynek kezében az uralkodó csak éppen eszköz volt) beleegyezését az előterjesztett javaslatához.

A nádori méltóságnak a magyar érzelmű István főhercegtől való elvétele rendkívül leverőleg hatott a kedélyekre. Nagyban fokozta még a közvélemény elkeseredését, hogy a nádori méltóság megszüntetésével egyidejűleg, *szeptember 17-ére elrendeltetett az országgyűlés ülőszakának berekesztése is*, a mivel nem más szándékoltatott elérteni, mint az, hogy a képviselőháznak e rövid idő alatt még csak alkalmá se lehessen a honvédelmi és pénzügyi javaslatokat letárgyalni, s törvényt alkotni: *magyar hadseregről és — magyar papírpénzről.*

A nemzetiségi vidékeken lezajló események, valamint azon bánatot és elkeseredést hozó királyi kéziratok, melyek a magyar bankjegy forgalomba hozatalának első napján intéztettek a nemzethez, szomorú helyzetének teljes megismerésére vezették a magyar kormányt. Ha eddig halaszthatónak tünt fel valaki előtt, most elkerülhetetlen és sürgős szükségnek ismerte mindenki: *hadsereget és pénzt teremteni!* . . . Akár a pokolból is, honnét végső szükség esetére Kossuth megígérte, hogy előteremti. Hadsereget, hogy a fegyveres lázadásra (s egy esetleges fegyveres támadásra) fegyverrel felelhessen a nemzet, s pénzt, hogy a hadsereg felszerelésének és fenntartásának költségei fedezhetők legyenek . . . *Azon a napon tehát* (augusztus 14-én) *midőn a magyar bankjegy forgalomba hozatott, elkerülhetetlen szükséggé vált a bankjegykibocsátást — államjegyek kibocsátásával folytatni* . . . Ehhez természetesen törvényes felhatalmazásra volt a pénzügyminiszternek szüksége, s szüksége volt a budget zavartalan és (a körülmények miatt) mielőbbi letárgyalására és elfogadására. A fegyveres erő megajánlását augusztus 16—23-ig tárgyalta és intézte el a Ház, s aztán nyomban hozzálátott Kossuth pénzügyi javaslatának elintézéséhez, mi rövidesen meg is történt.

Az udvari párt tehát, mely időt sem akart engedni a tár-

gyalásra, ez egyben rosszul számított. Az *államjegyekről* mégis törvényt hozott a Ház!

A költségvetési javaslat részletes vitája augusztus 24-én kezdődött. 23-án Kossuth bejelentette, hogy másnap benyújtja pénzügyi javaslatát, s indítványt tett annak mikénti tárgyalására. Az ország költségei — ugymond — kimondhatatlanul megszorodtak, s a szükséges költség fedezése végett rendkívüli eszközökhöz kénytelen nyulni. Kéri, hogy „ . . . a pénzügyminiszternek hitel nyitassék és felhatalmaztassék, hogy vagy kölcsön útján vagy kamatlan papírok kibocsátásával vagy mind a kettőt használva a szükségek fedezéséről gondoskodjék . . . Megvallom, hogy a világ Európában nem úgy áll, hogy nagy áldozat nélkül kölcsönökhöz folyamodnunk lehetne, hanem *biztos alapokra fektetett és az ország becsületszava által garantírozott kamatlan papírosok inkább segíthetnek a bajon.*“ Az így kibocsátandó pénzek azonban más természetűek, mint az 1 és 2 frtosok, melyek bizonytalan ideig maradnak forgalomban. A javaslatba hozott pénzjegyek „ . . . a törlesztés bázisára vannak alapítva, s ez évenként történik meg; tehát dátumnak kell lenni azokon, hogy az ember tudja, micsoda időtől számíttatik a törlesztés. Azonban magam a dátumot meg nem határozhatom . . .“ Kéri tehát a Házat, hogy az osztályokat utasítsa, hogy még ma este vegyék bírálat alá a javaslatot, a központi bizottmány pedig tárgyalja le holnap az ülés előtt; a Házat pedig kéri, hogy a törlesztés elvére vonatkozó pontot a többi szakaszok előtt vegye tárgyalás alá, hogy ily módon 1 vagy legkésőbb 2 nap alatt kezében legyen a felhatalmazás.

A Ház Kossuth javaslata értelmében határozott.

Ez nap este — augusztus 23-án — az osztályok tényleg összeültek, s Kossuth itt beterjesztette javaslatát, melynek részleteiről eddig sekinék sem szólt. „Senki valami csattanósat nem várt“ — írja a Március Tizenötödike (aug. 24-én). Annál nagyobb volt a meglepetés a javaslat részleteinek hallatára, s alkalmat szolgáltatott a legelkeseredettebb kifakadásokra. A jobb oldal — élén Kovács Lajossal — hevesen tiltakozott a javaslat ellen s meggátolni igyekezett annak tárgyalását, vagy legalább azt, hogy a javaslat felől azonnal határozat hozassék. Kossuth pártja

azonban tulsúlyban volt, s bár a jelenlevő miniszterek Kossuthot magára hagyták javaslatával, ez mégis elfogadtatott a tárgyalás alapjául. Szavazás előtt a jobboldaliak zajos tüntetés közt elhagyták a termet.¹

Viharos előzmények után került tehát a fontos javaslat másnap a Ház asztalára, és annak dacára, hogy a képviselők érdeklődését a délvidékről érkező vészes hírek teljes mértékben lekötötték,² hosszas és helyenként elkeseredett vita fejlődött ki a tárgyalás során. Kossuth több ízben felszólalt, s beszédeiben a pénzügyi helyzetnek hü tükrét tárta a Ház elé, mely azzal honorálta népszerű miniszterének fáradozását, hogy javaslatának szakaszonkénti tárgyalását még ez napon befejezte, felhatalmazván őt a bankjegyek kibocsátására. Ezen eredmény már-már kétséges volt, s Kossuth is belenyugodni látszék, hogy javaslata részletes és beható birálat alá vétessék, midőn egy váratlan körülmény javára billenté a Háznak már-már megállapodott véleményét. *Pap János* követ ugyanis a papirpénz kibocsátása ellen emelt szót s azt állította, hogy az csak az eladósodott arisztokrátiának fog használni; *Pap János* az adó emelését indítványozza inkább.

Pap rendkívül érdekes — és valóban jóslatszerű — beszédjére Kossuth azonnal válaszolt, s maró gunynyal semmisítette meg érveit, azzal fejezvé be beszédjét, hogy: „ha nagy adó kivételével megtudja menteni a hazát, s ez jobb a papirosnál, tessék az adót be is szedni! . . . S ha képviselő ur erre képesnek érzi magát, *holnap szolgálhatok a pénzügyminiszteri tárcával!*” — A Ház tapsolt e kijelentésre . . . s Kossuthnak nyert ügye volt.

E mindenkép nevezetes — augusztus 24-i — ülés *Román Ferenc* beregi követ felszólalásával kezdődött: „. . . miután az ércpénznek a forgalombóli kiesése mindenkire, de leginkább az aprópénzt nem nélkülöző szegény néposztályra igen terhelőleg hatna, — ugymond — *az ércpénznek a hazából való kivitele és egyeseknél összehalmozása ellen törvény útján történjék intézkedés.*” Azután a bankjegykibocsátás ügyére tért át a szónok és kéri, „ha az országnak jelen kincsforrásai a hazai hitel megszi-

¹ A „Március Tizenötödike“ augusztus 24-i vezércikke nyomán.

² „Március Tizenötödike“ megjegyzése augusztus 26-án.

lárditására elegendőknek nem találtnak, *a könnyen nélkülözhető arany és ezüst fényüzési cikkeknek, vagy azok egy részének a háza részére leendő áladására törvényhozás útján tétessék intézkedés.*“

Ezen, Beregmegye nevében benyújtott petitióra azonnal válaszolt

Kossuth: „Amennyire felfoghattam egyszeri hallásra a követ ur előterjesztett kérelmét, — ugymond — az arany- és ezüstpénznek az országbóli kivitele tárgyában, arra nézve kötelelességemnek érzem az alkalmat arra használni, hogy a háznak számot adjak arról, mit tettem eddig e tekintetben. Mindenekelőtt kénytelen vagyok kijelenteni azon meggyőződésemet, miképen én általában véve az ezüstpénz kivitelének tilalmát, célszerű statusgazdászati intézkedésnek nem tartom. *Minden olly intézkedés, melly a kereskedésnek szabad forgalmát rendkívül gátolja, csak jutalmat nyújt a csempészetnek,* mellynek ezer meg ezer utjai vannak, s ha legényt legény mellé állitunk is a határszélekre, azt megakadályozni lehetetlen. Mindamellett nem tagadom, vannak s lehetnek egyes körülmények, midőn bármit javasoljon is a tudomány, a perenek kénytelensége praktikus lépéseket igényel. Mielőtt a magyar miniszterium megalakittatott volna, a még akkori bécsi udvari kamara elhatározta az ezüst- és aranypénz kivitelének tilalmát a birodalom mindazon tartományaiból, mellyek a közös vámvonalba vannak foglalva, és amint törvény által Magyarországnak önálló kormánya megalakult, megkeresést intézett hozzám avégett, hogy Magyarországra nézve hasonlót cselekedném, és ez a bécsi kamara által akkor csak egy hónapra levén téve, ez után ismételten hosszabb időre kiterjesztetett. Kezdetben mindjárt ki nyilatkoztattam azon meggyőződésemet, hogy én ezt célszerű intézkedésnek nem tartom, de miután Ausztriára nézve be van hozva, elkerülhetetlen kénytelenségnek látom részünkről is megtenni a tilalmat a külföldre nézve; és pedig azért, mert ha ez nem történik, az ausztriai birodalomból pedig meg van tiltva a kivitel, meg fog történni, hogy a magyarországi kereskedés külföldi adóságait ezüsttel fogja fizetni, mivel az ilyen tilalom a forgásban levő papirospénz értékére nézve kedvetlenül s elnyomólag hat s azon következtetést vonja maga után, hogy amely ország megtiltja

az ércpénznek kivitelét, annak pénzjegyeit csak veszteséggel fogadják el külföldön. Tehát Magyarországból minden adósság külföldre ezüstpénzben lett volna fizetendő. De még az a következtetés is lett volna annak, hogy mivel a pesti kereskedelem eddig sokkal nagyobb függésben állott a bécsi kereskedő-piactól — mert alig volt egyéb, mint tőzsére a bécsi kereskedésnek — mondom, nagyobb függésben állott, mint óhajtom, hogy jövőre álljon, mert *óhajtom, hogy önálló lábon álljon ezután, s erre céloztam, mikor keltős és egyes jegyek kibocsátásával a pesti kereskedelmi banknak alkalmat kívántam nyújtani arra, hogy önálló lábon álljon, s itthon az országban nyerhesse meg azon segítséget, mely neki szükséges*; — mondom, a tilalom meg nem vételének az is lett volna következtetése, hogy mivel sok pesti kereskedő adós a bécsi kereskedőnek, a bécsi kereskedő azon fizetést, melylyel külföldre tartozik, a pesti kereskedőnél rendelte volna meg a külföldre és így a bécsiek ebbeli adósságai Magyarország által, magyar ezüstpénzzel fizettettek volna. Azonban valamint Ausztria az ezüstpénznek Ausztriából Magyarországra behozatalát el nem tiltotta, úgy nem éreztem magamat hivatva azon szempontból sem, mert *három hónapon által alig vesződtem egy dologgal többet, mint azzal, hogy a bécsi miniszteriumot és a bécsi bankot sürgessem és arra bírjam, hogy minél több ezüstöt küldjön az országba a bankjegyek beváltására*, melyre nagy szüksége volt a népnek, mert csökkenni kezdett volna a papírosok kelete, ha azokat beváltani nem lehet. Meg kell vallanom, hogy *körülbelül 8 millió forint értéket küldött a bécsi bank a pénzjegyek beváltására*. Ha tehát megtiltottam volna Ausztriába az ezüstpénz kivitelét, ők is megtartották volna, és ennek káros következményei lehettek volna mindnyájunkra nézve, mert a bécsi bankjegyek csaknem egyedüli eszközét képezik Magyarországon a forgalomnak, és ami azoknak hitelét csökkenti, a saját — zsebünkben levő pénz — repraesentansnak értékét csökkenti. Így mentek a dolgok hónapokon által, annyira megfogyott már a bécsi bank alapját tevő ezüstpénz, hogy a kibocsátott bankjegyek oly arányban állottak a raktárakban levő ezüsthöz, mint 10: 1-hez. Ennek következtetése lett, hogy a bécsi bank mindent elkövetett ezüstöt szerezni magának, hogy emelhesse bankjegyeinek hitelét. Megkísértette az ezüstpénzszerzést először Angliában, hol

a kamatláb alacsonyan áll, s ezüstpénz nagymértékben van, de mivel a bécsi bankjegyek csökkentek, a pénzfolyam ára annyira felrugott Londonban, hogy 100 forint ezüstpénzért 125 frtot kellett bankjegyekben adni, vagyis *25 %-kal drágábban voltunk kénytelenek fizetni azt, amit vettünk. Nem azért, mert a megvásárlott szerek drágábbak voltak, hanem azért, mert a pénzfolyam drága Londonban.* Ezt drágának tapasztalván a bécsi bank, — nem finciális hitelességgel mondom ezt, hanem mint olyan dolgot, melyet a kereskedői piac általában tud, — úgy gondolta a bécsi bank, hogy az országban saját jegyeinek depreziációjával venné is meg az ezüstöt, mégis olcsóbban kapná itten, mint ha Angliában 25 %-et ad érte. Ennek következtében a bécsi bankjegyek Ausztriában cursust kaptak, 100 forint ezüstért eleinte 101 frtot adtak bankóban s ez felment 108 frtig. Ennek következése volt, hogy a banknak ezen viszonyai sok ember által Magyarországon visszaélésre használtattak fel, t. i. a *nyerészkedési vágytól vezéreltetve Magyarországból sürűen küldötték Bécsbe az ezüstpénzt.* Én a pénz kivitele tilalmának nehézségeit s bonyolult viszonyait érezvén, iparkodtam egyes speciális intézkedésekkel segíteni a bajon. A pénzváltó házakat figyelmeztettem, sőt akadtak kereskedő házak is, melyek a bajnak enyhítésére azon áldozatot hozták, hogy maguk vettek néhány % veszteséggel ezüstöt és azt alpari értékben a kormánynak átadták. De mindez nem használt. *Erdélyből, Brassó és Szeben vidékéről hordókban kezdték küldeni az ezüstöt Ausztriába s annyira kezdte a nép érezni az ezüstpénz hiányát s annak a forgalomra visszahatását, hogy ha egypár huszast látott az utcán számíttatni az emberek között, már csoportozni kezdett, s azt kérdezte, mit csinálnak vele.* Én tehát kénytelennek éreztem magamat, a tilalmat Ausztriára nézve ideiglenesen behozni, mindazonáltal olyan megszorításokkal, melyek a kereskedelem rendes forgalmát véleményem szerint minden megháborítástól megóvják, annál inkább, mert ha valakinek Bécsben fizetni valója van, azt bankjegyekben szintugy megteheti, mint ezüstpénzben, s a bécsi miniszterium törvény erejével bíró kormányrendeletet bocsátott ki még annak idejében, mely által meg van parancsolva, hogy a váltóbeli adósságok fizetésénél, habár azok ezüstben volnának is kötelezve, a bankjegyeket ki-ki elfogadni tartozzék,

Illy óvatosság mellett tehát oda szorintottam a tilalmat, hogy ha valaki hordókban, vagy nagyobb göngyölökben vinne ki ezüstpénzt Ausztriába, tartozzék kibizonyítani, „hogy a kereskedési rendes üzlet végett küldetik ki Ausztriába, s ha valaki ezt kibizonyítani nem tudná, arra nézve nem a pénznek elfogását rendeltem, hanem kinyilatkoztattam, hogy a statuskincstárba az ezüst letétessék és helyette bankjegyek adassanak. Így áll ma is az intézkedés s megvallom, hogy a sajtószabadság jótékonyosságát és áldását az emberi nemre nézve nagyobb kincsnek tartom, mintsem hogy e mellett fennakadnék a sajtószabadságali visszaéléseken, mert minden emberi institutióknak megvannak fény- és gyarló oldalai, s nekünk arra kell tekinteni, hogy ha több a fény-, mint az árnyékoldala valamely institutióknak, akkor azon institutiót tartjuk meg. De megbotránkoztam azon, hogy azon körülmény, melyre az ausztriai kormánynak és banknak tette kényszerített, a bécsi sajtó által Ausztria érdekében a Magyarország és ausztriai közti gyűlölet terjesztésére felhasználtatik, hogy különösen engemet utonállónak, rablónak neveznek, anélkül, hogy az ausztriai miniszterium, mely a fejedelem egységénél fogva a köztünk lévő kapcsolatot fenntartani köteles, hivatva érezné magát e tekintetben lépést tenni, s minden további rágalmozásokat megszüntetni. De kétségtelenül engem meggyőződésemben semmi ilyen megszólások háborítani nem fognak. Hanem kötelességem előterjeszteni, hogy a dolog így áll, azt tevéen még hozzá, hogy azon alkalommal, midőn a tilalmat Ausztriára nézve is kiterjesztettem azon arany és **ezüstre** nézve, amely speculatio végett vitetik ki, *az ausztriai miniszteriumnak tudtul adtam, hogy igen örülni fogok, ha nekem alkalom adatik a tilalmat megszüntetni; fogom pedig alkalmul venni azon pillanatot, melyben a bank részéről meg leszünk nyugtatva, hogy a bécsi bank elegendő ezüstrrel van ellátva, miszerint ne lehessen tartani attól, hogy maga ad impulsust az ezüstpénznek összevásárlására. Amely percben látni fogom, hogy nincsen mesterkéltséggel kiszivároztatása az ezüstpénznek Magyarországból, azonnal meg fogom a tilalmat szüntetni.* Ezt kijelentettem, de ők minden körülményeket kizsákmányolnak: nincsen hazudság, nincsen rágalom, mit fel ne használnának, hogy az egyetértés Magyarország és Ausztria között megzavartassék, s hogy azon gyűlölet, melylyel

a reactió viseltetik magyar dolgaink iránt, átvihesse magát a nép érzelmeibe, amitől hiszem, hogy az igazság s az ausztriai népnek józan értelme megőriz minket. Így pl. a Brassóból érkezett pénzre nézve kihirdették, micsoda szörnyűség az, hogy azon ezüstpénzt, amely transitó küldetik Magyarországon által, a pénzügyminiszter lefoglaltatja és haszontalan magyar bankjegyeket ad helyette. Először reményilem, hogy a magyar bankjegyek nem oly haszontalanok, mint az ausztriaiak, mert szilárdabb alapon állanak. De az sem áll, hogy a Brassóból érkezett pénz transitó-pénz volt, mert kijelentem, hogy fonák és hibás lépésnek tartanám, ha valamely transitót megakadályoztatnánk, pl. ha Oláhországból Lipcsébe küldetik valamely szállitmány. De a kérdéses esetben egyenesen Széchenyből és Brassóból szólott a küldemény Bécsre, s a transitót nem tudták bebizonyítani. Szeretik hirtetni, hogy Magyarországnak nem lesz kereskedése, ha a transitóval is így bánunk, de amint mondom, a biléták egyenesen Bécsre szólottak. Az ezüstpénz kivételének tilalmára nézve, ha a Ház bővebb intézkedést lát szükségesnek, ahhoz fogom magamat tartani."

Román Ferenc második javaslata Kossuth indítványára a miniszterium elé utaltatott megfontolás végett.

Közvetlen ezután beterjesztette Kossuth az 1848-ik év második és az 1849-ik év első felére szóló költségvetését és javaslatát, s ezekben 61 milliónyi papírpénz kibocsátására kéri a pénzügyminisztert utasítani. Miután „az annak rendje szerint alkotott törvény nyújtja a legbiztosabb bazist, adja a legnagyobb hitelt, s az által az operációnak is a legnagyobb biztosítékot“, s miután úgy véli, hogy a rendes tárgyalás két hétig is eltarthat, kéri, hogy miután ez idő alatt fedezni kell a kiadásokat, határozattal hatalmaztassék fel előleg is 6, esetleg 10 milliónyi papírpénz kibocsátására. Jobban szeretné azonban ennél, ha a költségvetésnek ideiglenes félretételével a pénzjegyek kibocsátására vonatkozó törvény azonnal megalkottanék, mert a határozatnál nagyobb értéke van a törvénynek.

Kossuth beszéde után a *központi választmány* véleménye olvastatott fel, melyben az foglaltatik, hogy a bizottmány jobbnak látná — Kossuthtal ellentétben — ha a hitelnyuítási törvényjavaslat a budgettől nem különválasztva tárgyalatnék, s indítvá-

nyozzák, hogy azon rövid időre, míg a javaslat letárgyalatik, 3 millió forintnyi bankjegy kibocsátására adjon a Ház a pénzügy-miniszternek felhatalmazást.

Kossuthot a középponti bizottmány véleménye nem elégitette ki „ . . . Nem tudván — ugymond — meddig fog tartani az 1848-diki és az 1849-i budgetnek, valamint a hozzá mellékelt sok törvényjavaslatnak tárgyalása, hogy ha nem leszek oly szerencsés a tisztelt háznak e részbeni megegyezését kinyerhetni, hogy t. j. ezen tárgyalásoknál nem hagyjuk magunkat annyira lefoglaltatni valamely legtokéletesebb rendszer részleteinek mindjárt mostani megállapításával, mire alkalmasint sem elég adatunk, sem jelen körülmények közt elég időnk nem lesz, — ha általában a fő elvek helyeseltetnének, vagy másokat állít fel a törvényhozás: *akkor várjunk az időtől és tapasztalástól, de minden aprólékos részletekkel ne hagyjuk magunkat igen lefoglaltatni.* Ha ezen nézetem nem talál helyeslésre, akkor nem tudom, meddig fog tartani ezen ügynek tárgyalása; azért kérem a 'tisztelt Házat, hogy a 3 milliót, — mert nem tudja az ember, minő körülmények jönnek közbe, — *valamivel fellebb emelni méltóztassék.* Ez volna első kérésem, mihez még azt teszem hozzá, miként ezt nem értem a már kibocsátott 2 és kibocsátás alatt lévő 1 forintos bankjegyekre, melyek ezüstpénzre vannak alapítva, hanem értem azon kamatlan papirospénzre, melynek kibocsátása végett a törvényhozás intézkedésére van szükségem, s *mely pénzjegyek 5-ös, 10-es, 50-es, 100-as és 1000-esekből fognak állani.*

Második alázatos kérésem az, hogy ezen felhatalmazásnál valamivel többet méltóztassanak ¹ kijelenteni a határozatban, mert a papirospénznek értéke, vagyis inkább forgalmi elfogadása függ azon hiteltől, mellyel a közvéleményben találkozik, ezen hitel pedig függ azon garantiától, amellyel annak értéke a törvényhozás által biztosittatik. Következőleg kérném alázatosan, méltóztatnának annyit kimondani, hogy ezen kamatlan pénzjegyeknek teljes névszerinti értékét a közállomány minden mostani és jövőendő közjöveldelmeivel biztosítja, hogy ezek minden országos és közpénztárakban teljes névszerinti értékű ezüstpénz helyett elfogadtassanak. (Közhelyeslés.)

Harmadszor az 1 és 2 frtos jegyek kibocsátásánál minden

esetre szükségesnek tartottam a hamisítás és utánzás büntetését a bankjegyre kitenni. A büntetés iránt értekeztem igazságügy-miniszter urral, s véleménye szerint a törvényhozás különös intézkedése nélkül nem lehet a pénzjegy hamisításra nagyobb büntetést szabni, mint a váltóhamisítási büntetés maximumát, mi 8 év; kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy ezen büntetést a mostan kibocsátandó bankjegyekre kevésnek tartom, minek káros következményei lehetnek, mert az illy dolgokra nézve, minő a váltó és pénzek hamisítása, olly bizonyos solidaritás van az európai törvényhozásokba, melyre ha valaki nem ügyel, annak teszi ki magát, hogy minden bankjegy hamisító ide csődül az országba. Poroszországban és Ausztriában nem csinálnak annyi hamis bankjegyet, mint Magyarországon; épen e napokban is volt szerencsém egy egész ilyen műhelyt felkaparítani, mely nagy mennyiségben készített 5-ös jegyeket, mert a törvény eziránt positive nem rendelkezvén, az ilyen vétkesek ellen mindég notae pert kezdtünk, de mivel nem volt pénz, nem lehetett őket ráhuzni, következöleg a büntetés mindég kevesebbre esett ki, mint Poroszországban és Ausztriában és eddigi törvényeinkkel a bankjegy hamisítókat inkább alliciáltuk Magyarországba, azért kérem a tisztelt Házat, hogy addig is, míg a törvényhozás e részben intézkedik, hatalmazzon fel arra, hogy a kibocsátandó bankjegyek hamisítóira és után-csinálóira 15 évi kemény büntetést tehessen ki. (Közhelyeslés.)

Kossuth után *Bezerédj László* szólalt fel. A határozat csak a Házat kötelezi, a törvény pedig az egész országot; azért *ha a bankjegyeket szilárd alapra akarjuk fektetni, nem határozat, hanem törvény által kell behozni*. Gyökeresen, alaposan kell megvitatni ezen dolgot, s ezen vitatás által megszerezni a szükséges hitelt.

Pap János egy értelemben van *Bezerédj*-vel.

Ágoston e törvényjavaslatot rögtön kívánja tárgyaltatni, mivel nem akarja, hogy a hitel csak egy pillanatig is veszélyezve legyen. Magunkhoz legtöbb bizodalmunk lehet, azért bankjegy, nem pedig a kölcsön mellett nyilatkozik.

Sebestyén Ignác. Az ilyen papirospénz, tudjuk mily kényes tárgy és mily veszedelmes; tudjuk mily csiklandós financiális operáció ez; tudjuk a történetből, de vannak sok élők, kik erre

tanuságot adhatnának. Nem akarom azon szerencsétlenségeket lerajzolni, melyek ebből támadtak, mert tudom, hogy Önök azokat úgy kárhozzatják, mint megérdemlik. Azonban, ha a finanszter ezt elkerülhetetlenül szükségesnek tartja, nem bánom, határozzanak, s hozzanak törvényt, de kívánom, kellő óvatossággal az egész nemzet erejére alapítva. Különben a következés az lesz, hogy azoknak hitele azonnal csökken, s a legnagyobb uzsoráknak tárt kaput nyitunk; ezek pedig annyival veszedelmesebbek, mennyivel bizonyosabb, hogy az innen eredő következtések nem az egész polgárságot, hanem egyeseket tesznek tönkre és szerencsétlenné. Nem bánom, ha szükséges, vétessék ezen törvény azonnal tárgyalás alá mindazon biztosítékokkal, melyek előadatnak, t. i., hogy a kibocsátandó bankjegyek minden fizetéseknel készpénz gyanánt elfogadtatnak. Kívánom, hogy elhatározottassék annak módja is, mikép fognak ezen pénzek amortizáltatni. Ez komoly tárgy, s megfontolást igényel. Emlékezzenek Voltaire szavaira: „Az ember szíve megakad, s keze reszket, ha meggondolja azon szerencsétlenségeket, melyek a törvény méhéből eredtek.“

Kossuth Lajos: Én, mint kijelentettem, igen nagy köszönettel fogadom, ha tárgyalni méltóztatnak (felkiáltások: *tárgyaljunk!*) Mi az óvatosságot illeti, azt gondolom, talán senki sincs köztünk, ki e részben intést várjon, mert az óvatosság szükségét mindnyájan érezzük. S épen, mert mindnyájan érezzük, talán nem a legjobb modor mindjárt az első pertractatio alkalmával az ellenkezőt feltenni. ***Én azt gondolom, hogy el kell az időnek következni, mikor a csere eszköz nem nehéz forgásu és nehéz vitelü érepénzben, hanem oly biztosítékokban fog állani, melyek szinte annyit, vagy többet nyomjanak.***¹ S ha e részben a visszaélés, mint mindennemű visszaélések bajt okoz, egyáltalában nem lehet belőle következtetni azt, hogy ne éljünk vele úgy, mint az okosság a közjólétre nézve kívánja s magával hozza. És miért voltak azon szerencsétlenségek? Azért, mert *Vallisnak, Zichynek és Stadionnak, kik 1790 óta manipulálták ezen dolgokat, kezeik soha sem voltak megkötve*; kiadtak egy programmot, hogy 30 mil-

¹ Kossuth Lajos bölcs előrelátását a valuta-politikában semmisem jellemezheti jobban, mint ez a néhány felületesen odavetett szó. E néhány szóban ugyanis bennfoglaltatik a legmodernebb bankjegyfedezeti módszer.

liónál többet nem fognak kibocsátani, s kibocsátottak 1200 milliót. Itt a ház megszabja: eddig szabad, s ezentul nem! S ha a pénzügyminiszter azontul bocsátna ki, fejét kellene venni, mert megérdemelné. S ha egy része pénzalapra, másrésze pedig a nemzet minden javadalmaivali biztosításra fektettetik, azt gondolom, ez olyan alap, hol visszaéléseket emlegetni nem is lehet, de nem is tanácsos. — Én tehát nagy köszönettel veszem, ha a ház ezen törvényjavaslatot tárgyalni méltóztatik, s azt gondolom, lehet a budget nélkül is tárgyalni. Fölveszik pl. a C $\frac{1}{2}$ alatti törvényjavaslat¹ bevezető szakaszát, s mennyiben ott az mondatik: „amennyiben a jelen törvényhozás által 1849-re megállapított költségvetést a kijelölt közjövödelmek nem fedeznék“, azt tegyük helyébe: „amennyiben a jelen törvényhozás által 1849-re *megállapítandó* költségvetést . . . stb.“ így lehetne rajta segíteni, s akkor magam is kérem, 30—40 millió körül méltóztassék határozni. (Felkiáltások: Jól van! Tárgyaljunk!)

Lónyai Gábor. A papirospénznek csak akkor lesz hitele, ha kellő óvatossággal kezeltetik; azért nem kiszakasztva a többi közül, hanem azzal együtt kívánja tárgyaltatni. Ha elég nem lesz, ismét kérhet a jövő hónapra 3 millióra felhatalmazást.

Raisz Szilárd. A pénzügyminisztert vagy törvényt, vagy határozatot által felhatalmazni kívánja a kibocsátásra. A kibocsátandó bankjegyek alapjául nem akarja a kincstári javak jövedelmét érteni.

Kossuth Lajos. Csak azon egy szót mondom ki, hogy ha az elveszett urbériségekért adandó kárpótlásnak a nemzet becsületében nagyobb alapja nem volna, mint pusztán a kincstári javak jövedelmeiben, akkor nagyon vékony lábon állana.

Lónyai Menyhért. Az ily pénzügyi munkálatra törvényes felhatalmazás szükséges. A szabályok értelmében elsőbbség osztályokban, aztán bizottmányban kell tárgyalni. A többség elhatározó, hogy ezen törvénycikk mindjárt tárgyalás alá vétessék.

Perczel Móric. Kívánja, hogy ezen tárgy már a kormány szorgalmazása következtében is azonnal felvétessék s §-onként tárgyalassék. (Zaj és püsszegés, mire a szónok megjegyzé, hogy:

¹ „Jövedelmi s költségvetés 1849-re és adóterv“.

„holmi haszontalan gyermeki pisszegésekre“ semmit sem ad. E nyilatkozat után csak akkor csendesedett le az ingerült zaj, amikor az elnök, méltósága fenntartására figyelmezteté a Házat.)

Szalpek. Mondja ki a Ház, hogy az ilyeneket tűrni nem lehet, vagy mondja ki, hogy Perczelnek mindent szabad, másnak pedig semmit.

Bónis nyugodtabb tanácskozást ajánl.

Zeyk szerint törvényjavaslatot nem lehet tárgyalás alá venni, míg az az osztályokon s középponti bizottmányon keresztül nem ment.

Teleki László legkisebb időt sem akarván vesztegetni; a rögtöni tárgyalást kívánja.

Kossuth Lajos: *A hitelnyitásra és a kamattalan pénzjegyek kibocsátására vonatkozó törvényjavaslatot két szakaszban terjesztém elő. Egyik fele vonatkozván az 1848. évi budgetre, a másik az 1849-dikire.* Azon véleményben voltam, hogy az osztályok tárgyalván a dolgot, összefogják egyeztetni ezen törvényjavaslatokat azon körülménnyel, miszerint rendkívülieg esedeztem a háznak ezen törvényjavaslat felvétele iránt; azonban minthogy a középponti bizottmány határozatot kíván alkotni, az nem történt meg s most ez idő alatt is megkísértettem — módosítását ezen törvényjavaslatnak szerkesztteni, miszerint már most azt gondolnám, hogy a dolgot legkönnyebben elvégezni lehetne s ez ily formán állana: „*törvényjavaslat az ország közszükségeinek fedezése végetti hitelnyújtásra.* (Felolvassa a törvényjavaslatot.)

Pap János „ . . . Papirospénz kibocsátása minden finaciális operatiók közt a legkönnyebb mechanice véve, mert a papiros engedelmes s mindenféle számokat elfogad; de minél könnyebb mechanice, annál veszedelmesebb a következményekben, mert a *statust végnélküli bonyodalmakban sodorja s elnyeli sok ezer családok szerencsáját.* A kamat nélkül forgásba tett papirospénz hitelének egyetlen egy kulcsa van csak, t. i. az aránylag elégséges arany- és ezüstalap. Az assignáták is kevés idő alatt minden értéküket elvesztették, s miért? Csak azért, mivel az ércalap hiányzott, s mivel a forgásba tett assignáták mennyisége nem volt arányban a megcsökkent kereskedés mellett megkevesedett közforgalmi tárgyakkal mennyiségével . . . Mi, uraim! a terv szerint kibocsá-

tandó papirospénznek koránt sem vagyunk képesek annyi biztosítékot nyújtani, mint volt a francia assignátáknak.¹ Nekünk álladalmi javaink nincsenek, mert ami kevés van, az már más célokra le van kötve; . . . ha mégis a francia nagyszerű drámát akarnók utánozni, alkalmasint annak csak paródiáját játszanók el. Továbbá előttünk áll friss emlékezetben az ausztriai monarchia által a múlt század végén s e század elején kibocsátott ó-bankóknak, — anticipációs és beváltó céduláknak — szomorú példája . . .

Mi sors várakozik az általunk forgásba teendő papirospénzre? Minden jóstehetség nélkül könnyű megjövendelni. *Ennek egyedüli alapja lesz a nemzeti becsület, mely nagy dolog ugyan, de mivel kézzel megfogni nem lehet, maga a nemzet pedig egy láthatatlan egész s annak egyes tagjai könnyen kibeszélhetik magukat, a mindennapi forgalomban hitelt biztosítani nem képes a kibocsátandó papirospénzünknek. Előre látható tehát, hogyha mindjárt eleinte lesz is kevés hitele annyira amennyire, a közadó kifizethető leszen, de alig kerül bele fél év s e hitel tetemesen csökkenni fog, egy év múlva pedig minden becsét el fogja veszíteni.* Így tehát a tervezett finaciális operatio a statuson nem segít, ellenben azt, a legnagyobb zavarokba bonyolítja; egyesek szerencséjét pedig egy tátongó örvény szélére állítja.“

Első következése lesz „a tőkepénzes osztálynak tönkrejutása“, „*. . . az eladósodott arisztokrátiának legnagyobb szolgálatot fogunk tenni, a tervezett papirospénz kibocsátásával, mert könnyű móddal fog menekülni roppant adósságaitól, amint e század első negyedében már egyszer menekült és gyarapodott a tőkepénzes osztály romlásával.*“

„Alig félszázad alatt másodszor fogják tehát e tőkepénzesek, a középosztálynak e szorgalmas és takarékos része, azon szomorú nótát járni, mely őket koldusbotra juttatja; *elsepertetnek az árváknak és özvegyeknek vagyonaik. Semmivé lesznek minden alapítványok, tönkre jutnak a takarékpénztárak, melyekbe a nép ezrei arcok verejtékével fillérenként gyűjtögetett forintjaikat gyümölcsözés végett teljes bizalommal betették. Meg-*

¹ Ezeknek alapját az állami ingatlanok, a papság vagyona, továbbá az emigránsok elkobzott ingatlan javai képezték, mely utóbbiak Franciaország területének csaknem egyharmad részét alkották.

rendül a köz- és magánhitel, melyet évek hosszú sora alig lesz képes helyreállítani.¹ *Ily operatio, melyet sok ezrek könnyhulatlásai kísérendnek, üdvöt és áldást a hazára nem árasztthat: s én azért ellene vagyok, s legfellebb, hogy a jövő hónap szükségén segíthessünk, 3 millió kibocsátásában egyezzek meg.*“

Fedezni azonban kell a kiadásokat, s szónok is érzi a helyzet nehézségét. Kölcsönt a külföldön nem kaphatunk. „Kövessük tehát a takarékos házigazdának példáját, ki nem a kiadásokhoz méri a bevételeket, hanem megfordítva.“

„Igy tegyünk mi is uraim! elsőbben igyekezzünk bevételeinket amennyire csak lehet szaporítani. Ezt véleményem szerint most leginkább, sőt ugyszólván egyedül a direkt adó növelése által vél-ném elérhetőnek . . . *A legsúlyosabb közadó sem oly terhes, mint a tervezett papirospénz kibocsátása*, mert az egyiránt nyom mindenkit tehetsége arányához képest, *ez pedig a nemzetnek egyik osztályát egészen tönkre teszi, midőn a másik osztály nemcsak nem érzi súlyát, de mellette szemlátomást gyarapodik*. Másodszor: kiadásunkba hozzuk be a lehető legnagyobb gazdálkodást; harmadszor: sorozzuk szükségünket. Első szükség a hazát megmen-teni, hogy azon földet, mellyen állunk, magunkénak nevezhessük. Legelső szükség tehát a katonaság ellátása. Ezután jönnek a köz-igazgatás nélkülözhetetlen költségei, többi mind maradhat boldo-gabb időre, mert **előbb kell e hazát megmenteni, azután tenni széppé és virágzóvá. Hogy pedig e hazát rövid idő alatt széppé és virágzóvá is tehessük s e végre nagyobb direct és indirect adókat megbirhassuk, egy nagyszerű nemzeti bankról volna több mondanivalóm**, de sem türelem, sem figyelem a házban, azért többet nem szólok s máskorra halasztom eziránti észrevételeimet.“

Kossuth Lajos. Keveset akarok szólni, és csak azért, mert a sajtó türelmesebb, mint a hallgató. Az előttem szóltott követ urtól mindazok után, miket elbeszélt az assignáták borzasztó korából, az özvegye és árvák megrontásáról, a katonai requisitióról és a többi, azt vártam, hogy beszédét ezzel fogja bevégezni: „Kossuth nem tud hozzá, majd átveszem én a finánc tárcát! Majd megmen-tem én a hazát papirospénz kibocsátása nélkül!“ De ő nem ezzel

¹ Betűszerint bekövetkeztek, bár nem azon okból, mire Pap János gondolt.

végzi beszédét, s nem mondá, mit kelljen csinálni. Nehogy erős legyek, miután azok felemlítése után a direct adót hozta fel, nem mondom meg, hogy a követ ur beszédére mit érdemelne . . . (Zajos tetszés.) hanem csak azt mondom, mikép nem csodálkoznám: hogyha Magyarország ezen vészes perceiben, midőn más választás nincsen, mint vagy rendkívüli erőfeszítéssel megtartani a hazát, megmenteni annak visszaszerzett szabadságát és önállóságát, vagy pedig a bécsi miniszterium előtt meghajolva feladni a nemzet önálló létét azon percben. Ha a bécsi sajtó egy bizonyos színezetű organumában olvastam volna ehhez hasonlót, nem csodálkoznám, de itt és pedig egy feltétel alatt, az alatt t. i., hogy a követ ur nem fejezte be azzal beszédét, hogy mikép kell megmenteni a hazát papirospénz kibocsátása nélkül, mellynél *ha valaki tud jobb módot, azt két kézzel fogom megragadni, s ha képesnek érzi magát s nehéz percekben a pénzügyi tárcát más alapra fektetett operationál kezelni, leborulva fogom üdvözölni, s örömet átadom kezébe tárcámat.* Hareem aki azt mondja, vessünk ki direct adót, ki felemlíti, hogy az arisztokrácia vagyonának egy századrészét már felajánlotta, — tehát tudja a követ ur, ki az assignáták históriáját tanulta, s még sem említette, *hogy az assignáták azért váltak veszélyesekké, mert kibocsátásukban nem tartatott meg a határ, hanem kibocsáttattak in infinitum. S mindamellett mégis sikerük volt, mert csakugyan meg lőn mentve a haza!* A követ ur mindezeket mellőzve, direct adóra utal azon példánál fogva, hogy az arisztokratia minő áldozatot hozott, hogy vagyonának egyszázadrészét felajánlotta s jövedelmeinek 16 percentjét. Tudja-e követ ur, hogy mennyi volt ezen áldozat? Én tudom! Az körülbelül a mostani pénzérték szerint 4 millió 800 ezer forint. Nekünk pedig 42 millióra van szükségünk.

Méltóztassék finansminiszter lenni, és *ha nagy adó kivételével meg tudja menteni a hazát, s ez jobb a papirosnál, tessék az adót be is szedni, s a katonát fizetni requisitio nélkül. S ha a követ ur istenével és lelkiismeretével számot vetve, erre képesnek érzi magát, holnap szolgálhatok a pénzügyminiszteri tárcával!* (Helyeslés.)

Elnök. A törvényjavaslat általános tárgyalása befejeztetvén, átmehetünk a §§-onkénti tárgyalásra, s szavazás által fogjuk eldönteni az egyes pontokat.

Kossuth Lajos. Nehogy az mondassék, hogy ily nehéz kérdésben, mert talán holnapig a követ urnak, ki azon kifejezéseket tette, talán sikerül más új terveket felfedezni a költségek kiállítására nézve, s akkor örömet fogok előtte meghajolni — ne mondják, hogy a ház meglepetik, csak azt kérem, mindja ki a ház, vajjon az általam benyújtott törvényjavaslatot elfogadja-e tanácskozás alapjául? Ha igen, úgy azt holnap is, vagy a legközelebbi ülésben tárgyalhatja. (Felkiáltások: *még ma elfogadjuk az egészet!*)

Elnök: Kivánja-e miniszter ur, hogy holnapra halasztassék a tárgyalás?

Kossuth: Én nem kívánom. (Felkiáltások: *mindjárt vegyük fel!*)

A törvényjavaslat szakaszonként tárgyalása aztán egész simán folyt és közhelyesléssel az egész elfogadlatott. A szakaszonkénti tárgyalás folyamán Kossuth ismételten felszólalt s többek közt így nyilatkozott:

„A Ház megnyugtatóására azon észrevételt teszem, hogy ezen összegtől megijedni ne méltóztassanak, mert abban semmi jövedelem felvéve nincs, különösen semmi direct adó nincs 1849-re felvéve. Méltóztassanak meggyőződve lenni, a Ház bizonyosan nem fog nagyobb költségeket megszavazni, mint amennyit — ki az országnak pénzügyeit kezelem — legszükségesebbnek látok. *Ha 1849-ben háború nem lesz, jóval kevesebbre lesz szükségünk; ha 100 millió lenne is megajánlva, a legnagyobb garancia abban van, hogy abból csak annyit szabad felhasználni, amennyire a közszükségleteket a megállapított jövedelmek fedezni képesek nem lennének. Ezen összeg kétségkívül le fog szálíthatni 30 millióig is.* (Helyeslés.)

Ezzel az ülésnek vége volt.¹

Kossuthnak tehát sikerült az államjegy kibocsátási törvényt azonnali elfogadását keresztülvinni.

A képviselőház, a rendkívüli időre való tekintettel rendkívüli módon hozta meg törvényeit is.²

A magyar államjegyek kibocsátására vonatkozó törvény megalkotása a nemzetiségek lázadásának és az udvari párt nyílt

¹ A Kossuth Hirlapja nyomán.

² Lukács Béla megállapítása.

támadásának hatása alatt történt. Keletkezésüket e szerint (ellentétben az 1 és 2 forintosok kibocsátásával) nem a forgalom szükségé, hanem a nemzet élelőszőne szülte.

A magyar államjegyek kibocsátása a nemzeti önvédelem egyik eszköze volt.

Csak az államjegyek kibocsátására vonatkozó törvény elintézése után került sorra — 28-án — a budget vitája, mely a képviselőknél ugyan e napon be is fejeztetett.

Kossuth a budget általános vitája során több ízben felszólalt. Csaknem minden szónok megjegyzésére azonnal válaszolt. A központi választmány az 1 és 2 forintosoknak nagyobb névértékű bankjegyekkel való kicserélését indítványozza.

Kossuth Lajos erre válaszolva, megjegyzi, hogy a választmány maga is óvatosan közbeszurta azt, hogy: *mihelyt a körülmények okszerűen megengedik.* Ez nagy latitude, de kijelentem, mikép értem én ezen javaslatot. Jelenleg, mint minden zavaros időben, olyan országba, hol papirospénz van, megszűkült az ezüstpénz; szükséges volt tehát numerariust adni, s olyan eszközről gondoskodni, mely pótolja az ezüstpénz hiányát. Én tehát megfeszítettem minden erőt, hogy minél több rézpénzt is készíttessenek. A huszasokkal bajos most a dolog, de majd azok is előkerülnek. *Mihelyt az ezüstpénz megjelenik a forgalomban, tanácsosnak vélem, hogy az 1 és 2 forintos jegyek kivonassanak a forgalomból.* A kamatos kincstári utalványokra azon megjegyzésem van, miszerint tökéletesen igaz, hogy minden financmunkálat iránt a törvényhozó testnek kell határozni. Csak e parancsoló kénytelenség vihetett arra, s a körülmények is igazolták, hogy *ha egyrészről nem nyultam volna a kincstári utalványokhoz, másrészről pedig a kisebb bankjegyek készítéséhez, két hónap óta nem tudom mit csinálna a status.* Így legalább fel nem akadtunk. Tehát az elvben, — ami itt kimondatik — egyetértve, óhajtanám ha *méltóztatnék a Ház a kincstári utalványokra nézve az elvet is elfogadni, hogy a közpénztárak, nevezetesen az adófizetésénél azokat készpénz gyanánt elfogadni tartozzanak.* Természetesen az utalványok hátán kiszámított kamatok leszámítása mellett; p. o. ha valaki felvette az utalványt s az öt percentes kamatot is fél évre, s egy hónap múlva fizet vele, öt hónapi kamatot nem tarthat meg, s az neki leszámíttatik.

Irinyi József a kormánynak a kereskedelmi bankkal való viszonya iránt intéz kérdést, melyre válaszolva *Kossuth* kifejti, hogy miért tartotta szükségesnek a kibocsátott 12 és fél millió ft. bankjegy egy részét a kereskedelmi banknak, egy másik részét pedig vállalatoknak kikölcsönözni. *Az ipar felvirágoztatása és a kereskedelem élénkítése lebegett szeme előtt.* Érdekes volt különben, hogy miként nyilatkozott ez alkalommal a bank és az állam közti viszonyról: „. . . Azon nézetben vagyok, hogy — ameddig befolyásom lesz Magyarország ügyeibe — **a banknak nem akarom azon hatalmat adni kezébe, hogy ő szabályozza Magyarország pénzügyeit; őt csak eszközül, s mintegy tisztviselőül akarom használni bizonyos határok között. Ez okból nem ő bocsátja ki a pénzt, hanem csak kezeli bizonyos jutalomért . . .**“ E kijelentésével tanuságot szolgáltatott Kossuth arról, hogy mily mélyen behatolt a jegybankok szervezetének tanulmányozásába.

A képviselőház határozatai után a költségvetés a *főrendiház elé került*, mely azt mindjárt másnap, *augusztus 29-én* szakaszonként tárgyalás alá vette. A törvényjavaslatot maga *Kossuth Lajos* okolta meg. Választa a helyzetet, s az adózás módzatait, s kimutatta a várható bevételeket. A kibocsátandó magyar bankjegyeket feltétlenül bizonyos pénznek hiszi, mert a nemzet kezeskedik értök: „Ha papirospénzről beszélünk — ugymond — bizonyos elfogultságot érzünk a multaknak emlékénel fogva. Eszünkbe jutnak a francia assignáták s az ausztriai fekete bankók. De miért vesztették ezek hitelöket? Miért bonyolitották a magánviszonyokat annyi keserves állapotokba? Mert nem ismertek határt, hanem szaporították in infinitum, a szükséghez képest. Nekünk, — istennek hála — annyira legalább alkotmányos kormányunk van, hogy ilyesmi ellen az ország biztosítva van. Mert szeretném azon finansministert látni, ki az ország által neki megadott hatalmon túl egy hajszálnyira menni merészelne. S ha magam is volnék az, saját fejemet legördülve szeretném látni onnan, hol áll, és akárki legyen a finansminister, ki az elébe szabott határozaton túl menni merészelne. Mihelyt megtartatik az arány, nincs veszély, mert nem lesz depretiatio. Most az országban 40—50 millió bécsi bankjegy circulál és 10 millió frt ezüstpénz. Tegyük hozzá 90 millió¹

¹ 61 millió a szükségek fedezésére, 15 millió az alapítandó hitelintézet részére, 15 millió az ur-bér veszteségek fedezésére, összesen 91 millió frt.

kibocsátandó bankjegyeket, az mindösze csak 150 milliót tesz. És így minden fejre $9\frac{1}{2}$ forint esik. Nincs Európában ország, hol csak ennyi esnék minden fejre. Angliában 40 frt és még Svájcban és Portugáliában is, melyek kis országok, minden fejre egy pár forinttal több esik. És aztán miért van nálunk uzsora? miért nyög a birtokos osztály? miért nem emelkedik a földmivelés és ipar? miért van függőben a kereskedelem annyira, hogy *ha Bécs megvonja a pesti piactól creditjét, itt rakásra hullanak a kereskedők, mint őszkor a legyek?* Ezen segítve van, mert ha a forgó pénz kevés, adjon a törvényhozás több forgó pénzt; ha nem ezüstöt is, de olyan értéknek legyen képviselője, melynek repräsentációját forgó pénzzé tenni a status-oekonomia kifejelettebb fokához tartozik. Azt hiszem, úgy fogja magát e nemzet, ha a vesélyeken túl lesz, érezni, mintha leszállana valamely nehéz súly melléről, és szabadabban fog lélekezni. Ezek az indokok.

Megvallom, érzem, hogy ritka tünemény a budget tárgyalása alatt, sőt a nélkül, hogy az tárgyalatnék, pénzügyministernek 61 millió hitelt szavazni. Nem is kívánom, hogy ez rendszabályul szolgáljon jövőre. De azon percben vagyunk, hogy *2 és 1 frtos jegyekkel nem segíthetünk a szükségben, kölcsönt pedig nem eszközölhetünk. Kell tehát más bankjegyeket kibocsátani.* De ezt nem lehet tenni a törvényhozás felhatalmazása nélkül. Az 1 és 2 frtosokra nézve el merhettem vállalni a felelősséget, mert ezen jegyeknek alapjuk van, t. i. az ezüstpénz. De a 61 millióra nézve azt nem tehettem. mert itten az alap a törvény s azon szó, hogy érettek kezekszik a nemzet minden közjövödelmeivel, s megparancsolja, hogy azok minden közpénztáraknál elfogadtassanak. Ezt pedig tenni kell, mert különben nem tudom fedezni a közszükségeket. Ezen okból nem személyem iránti rendkívüli bizalom kívánatából terjeszttem elő ezen törvényt, s annak kérem tulajdonítani az előterjesztést a tisztelt felsőháznál, mert *nem tudok másképen segíteni, ha csak nem ajánl valaki néhány millió kölcsönt.* Azért kérem a tisztelt Házát, méltóztassék ezen intézkedéshez hozzájárulni, hozzátevéen azt, hogy megelégedtem volna azzal is, hogy ne legyen a hitel azon számra kiterjesztve, mely az 1848- és 1849-diki budgetnek resultátuma, hanem csak annyira, a mennyire egy pár hónapra lesz szükség. De a képviselőház úgy gondolkodott, hogy jobb

lesz egyszeri bajjal keresztülesni, mint majd később kétszeres fárdsággal talán. Ezen ok vezérelte a képviselőházat, hogy mikor egy pár havi ellátást kértem, 61 milliót szavazott meg, de úgy, hogy csak annyit legyen szabad használni, mennyiben az ország megállapítandó közszükségeire a megállapítandó közjövedelmek elégségesek nem volnának. Ebben van a garancia minden visszaélés ellen, és azért kérem a tisztelt Házat, méltóztassék a kormányzás nehéz gondjait kegyes hozzájárulásával támogatni.“

Kossuth beszédét élénk helyesléssel fogadta a felsőház, s a javaslatához egyetlen szónok sem kívánt szólni. Így az elnök jelentette, hogy *a törvényjavaslat egyhangulag elfogadtatott.*

A felsőház határozata révén a 61 millió frtnyi államjegy kibocsátására a törvényhozás felhatalmazása megadatott, s a törvény szentesítés végett nemsokára Bécsbe vitetett a király elé. Mielőtt a küldöttség eljárásának eredményéről és a közben lefolyt politikai eseményekről beszámolnánk, lássuk legfőbb vonásaiban az 1848/49-i költségvetést, melynek eredményeként jelentkezett a 61 millió forintnyi bankjegy kibocsátásának szüksége.

ÖTÖDIK FEJEZET.

1.

Költségvetés és jövedelmi kimutatás az 1848. év második és az 1849. év első felére és a hiteltörvények.

Az aug. 24-én előterjesztett budgetjavaslatból három irányban nyerünk felvilágosítást.

1. Kimutatja a pénzügykezelést a mult országgyűléstől augusztus közepéig;

2. kimutatja az 1848-ik évi jövedelmeket és a fedezendő költségeket s a mennyiben ezek nem fedeztetnének, a rendkívüli költségek fedezésére javaslatot tesz;

3. pénzügyvetést (budgetet) állít fel az 1849-ik évre, s azzal egybekötve, a közös teherviselés alapjára fektetett adórendszertervet, terjeszt elő.

Ezek szerint az előterjesztés is 3 részre oszlik:

a) Országos pénzügykezelési kimutatás 1848 ápril 11. — június 30-ig.

b) Jövedelmi kimutatás és költségvetés 1848. július 1. — december 31-ig.

c) Jövedelmi kimutatás és költségvetés 1849-re és adóterv.

A) országos pénzügykezelési kimutatás 1848. ápril 11. — június 30-ig.

Ápril 11-én találtatott az összes hazai pénztárakban *506.015 frt. 24²/₄ kr.* Ez összegből kezdte meg az első felelős magyar kormány a tornyosuló kiadások fedezését. Ez összeghez később egy kevés adó is járult, de kiadásainak nagyobb részét a hitelműveletekből nyert összegből fedezte.

Junius végi készpénzállomány *frt.* 519.670.40¾.

A kimutatások után az előterjesztés bejelenti és megokolja a kamatos kincstári utalványok és a bankjegyek kibocsátásának okait és körülményeit, valamint ismerteti a Magyar kereskedelemi bankkal kötött szerződést is. Beszámol továbbá az osztrák kormány tiltakozásáról és eljárásáról a magyar bankjegyek kibocsátását illetően és részletesen megokolja a magyar kormány állásfoglalását az Osztrák-nemzeti bankkal és az osztrák kormánnyal szemben.

B) Jövedelmi kimutatás és költségvetés 1848. július 1. — december 31-ig.

Az 1848. második felére a hiány 16 millióban állapítottat meg. A pénzügyminiszter kéri a törvényhozást, hogy ez összeg határáig hitelt nyisson *olyformán, hogy a mennyiben a jövedelmek a költséget nem fedezik*, a hiányt vagy kölcsön, vagy papirospénz által fedezhesse. „ . . . *A kölcsön — bár kamattal jár — a papirospénznél célszerűbb*, mert nem okoz a pénzforgalomban oly fluctuatiót, minőnek a papirospénz kitéve lehet“ — ugymond, s egy esetleges kölcsön alapjául a sőjövedelem lekötését ajánlja. Előre kijelenti azonban, hogy kölcsönt most nem remél szerezhetni, s legfellebb azt hiszi, hogy az Osztrák-nemzeti bank fog erre nézve valami ajánlattal fellépni. Kérdi a Házat, hogy az Osztrák-nemzeti banktól elfogadhat-e kölcsönt oly feltétel alatt, hogy a magyar kormány a kölcsön visszafizetéséig kötelezi magát 5-ös és nagyobb bankókat ki nem bocsátani?“ . . . Ha ezt a képviselők nem látnák tanácsosnak, vagy más kölcsön eszközölhető nem volna, nincs más mód, mint előlegezési pénzjegyek (Antizipations-Scheine) kibocsátása, melyeknek biztosítására kettőt szükséges kijelenteni:

1. hogy minden közpénztárakban ezüst gyanánt elfogadtatnak;

2. hogy teljes névszerinti értékükben beváltásukért az álladalom minden jövedelmeivel kezeskedik és hogy azokat évenkénti részletekben el fogja törleszteni. Törlesztésére a pénzügyminiszter *évenként 2 millió frtot* vél előterjeszthetőnek.“

E terv javaslatba tételére leginkább az indítja, mivel *minden kölcsön vagy fináncmunkálat, melynek célja készpénzt sze-*

rezni, a jelen körülmények közt bizonytalan és több időbe kerül, mint a mennyit a veszélybe forgó haza várni enged. Mert szeptember vége előtt sem tetemes adót behajtani, sem új kutfőből meríteni nem lehet, holott éppen a *legközelebbi 2 hónap alatt van rendkívüli erő kifejtésre szükségünk.* Ez erőfejtés hazánk épségének, nemzetünk önállásának és szabadságának kérdése lévén, a *pénzügyminiszter előlegezési pénzjegyek kibocsátására* kér föltalmozást.

Az adózást tárgyzó több törvényjavaslat után következik a:

TÖRVÉNYJAVASLAT

az ország folyó félvi közszükségeinek fedezése végetti hitel nyitásáraól.

„A mennyiben a jelen törvényhozás által megállapított költségvetést, a kijelölt közjövödelmek valóságos behajtása nem fedezné, az ország folyó félvi közszükségeinek fedezésére, az ország kincstára számára *16,000.000 pft.* erejéig hitel nyitattik. Ennek következtében:

1. §. Az ország pénzügyministere felhatalmaztatik a hiányt a kijelölt határig, a szükséghez képest, vagy kölcsön útján, vagy kamatlan pénzjegyek kibocsátásával, vagy pedig a két módot egyesítve fedezni.

2. §. Kölcsön esetében a pénzügyminister a törvényes kamatlábat tekintetbe venni, egyszersmind arra is ügyelni köteleztetik, hogy a kölcsön ne örökös kamatfizetés, hanem törlesztés alapján köttessék.

3. §. Pénzjegyek kibocsátása esetére pedig rendeltetik, hogy azok minden országos és más közpénztárakban, teljes névszerinti értékökben ezüstpénz helyett elfogadtassanak; s az ország azoknak teljes névszerinti értéköket a közállomány minden mostani s jövőbeli közjövödelmeivel biztosítja.

4. §. Az ország, a pénzügyminister által ezen törvény értelmében elvállalendő kötelezettséget az ország kötelezettségének ismeri és nyilatkoztatja, s annak teljesítéseért minden közjövödelmeivel általában és szükség esetére egyes, különösen kijelölendő közjövödelmi ágakkal is kezeskedik.

5. §. A mennyiben az országnak kül és bel ellenség elleni megóvása azon 40 ezer gyalog- és 10 ezer lovas-katona-

ságnak kiállításán kívül, mely már a költségvetésben ben-
foglaltatik, már a folyó félévben még bővebb fegyveres ka-
tonai erőnek kiállítását parancsolná, — az erre megkíván-
tatott költségeknek azon aránybani fedezése végett, mint ez
az első 40 ezer gyalog és 10 ezer lovas kiállítására a had-
ügyminiszteri költségvetésben megállapítva van, a pénzügy-
minister a fentebbi hitelnek hasonló aránybani növelésére is
felhatalmaztatik.

6. §. Ha tehát akár ezen körülménynél fogva, akár
különben is a kölcsönkötés viszonyai következtében a pénzügy-
minister 16 millió pftnál nagyobb, de 30 millió pftot
semmi esetben nem haladható pénzügyi munkálatba bocsát-
koznék, arra ugyan felhatalmaztatik, azon kikötéssel mind-
azonáltal, hogy ezen hitelből többet valóssággal ne használ-
hasson, mint a mennyi a megállapított költségvetésnek köz-
jővedelme általi nem fedezhetése miatt elkerülhetetlenül
szükség leend.

7. §. Ezen törvény végrehajtásával a pénzügyminister
bizatik meg, ki arról a törvényhozás legközelebbi ülésének
számot adni köteleztetik.

*C) Jövedelmi kimutatás és költségvetés 1849. első fe-
lére.*

Ezen harmadik részben benn vannak az 1848-ból szár-
mazó átmeneti tételek s az egész költségvetésnek összefog-
lalása. E szerint a fedezendő hiány:

1848-ban	16 millió frt.
1849-ben	<u>45 millió frt.</u>
Összesen:	61 millió frt.

Ez azonban azon legrosszabb esetre való számítás, ha oly
háborunk lesz, mely az 1849-ben is végig tartana. Mennyit fog-
nak ebből a javasolt adónemek fedezni, az még bizonytalan; Kos-
suth szerint 21 millióra lehet számítani, és ezen esetben a hiány
40 millióra rugna. Mivel azonban bizonyosan nem tudhatni, hogy
mennyi lesz a bevétel, kénytelen a pénzügyminister az egész
hiány fedezésére hitelt kérni, s e célból a következő törvényjavas-
latot terjeszti elő:

TÖRVÉNYJAVASLAT

az ország 1849-dik évi közszükségeinek fedezése végetti hitelnyújtásról.

A mennyiben a jelen törvényhozás által 1849-re megállapított költségvetést a kijelölt közjövödelmek nem fedezendrék; az ország 1849-dik évi közszükségeinek fedezése végett az ország kincstára számára 45 millió pft. erejéig hitel nyittatik.

Ennek következtében:

1. §. Az ország pénzügyministere felhatalmaztatik azon 16 millió pfton felül, melynek az 1848-diki második félévi szükséglet tekintetéből kölcsön útján vagy kamatlan pénzjegyek kibocsátásával fedezésével a T. t.-cz. által már felhatalmaztatott, még 45 millió pft. erejéig kölcsönt venni vagy kamatlan papirospénzt kibocsátani.

2. §. Ezen felhatalmazást azonban a kijelölt határig csak azon mértékben leszen szabad használnia, amennyiben a közjövödelmek a megállapított költségvetést nem fedezendék.

3. §. Mindazon feltételek és biztosítékok, melyek az 1848-ra szánt 16 millió pftnyi hitelre nézve a T. t.-czikkben ugy a kölcsön, mint pénzjegykibocsátás iránt megállapittattak, ezen 45 millióra is világosan kiterjesztetnek.

4. §. Különösen a kibocsátandó kamatlan pénzjegyekre nézve rendeltetik, hogy azoknak teljes névszerinti értéküket a közállomány minden mostani s jövődöbéli közjövödelmeivel ezennel biztosítván, azok minden országos és közpénztárakban teljes névszerinti értékben, ezüstpénz helyett elfogadtassanak. Ezenkívül:

5. §. A közállomány ezennel azt is biztosítja, hogy a jelen és a T. t. cz. alapján kibocsátandó magyar kamatlan pénzjegyek *1852-dik esztendőltől kezdve minden évben legalább 3 millió pft erejéig elfognak törlesztetni*; kivevén mindazonáltal azon esetet, hogy ha a kibocsátandó pénzjegyek egész összegének forgalomba hagyása a közjólétre nézve jótekonynak és kívánatosnak mutatkoznék; miről a törvényhozás fog annak idején határozni.

6. §. Annyi azonban ezen esetre is már most eleve meghatározatik: hogy törlesztésnek csak azon esetben leend szabad vagy meg nem kezdetnie, vagy évenkénti rendes folytatásának felfüggesztetnie, ha időközben az ország kincstára elegendő ezüstpénzzel leszen ellátva, miszerint az ország pénzügyministere elrendelhesse, hogy a forgásban marandó pénzjegyek, az előmutató kívánságára az ország pénztárainál akár mikor ezüstpénzre felváltassanak. Mig ez meg nem történhetik, addig az 5. §-ban elrendelt törlesztésnek rendes folytatásáért a közállomány ezennel kezekedik.

7. §. A pénzügyminister ezen törvény végrehajtásával megbizatik, ki ezen pénzügymunkálat állásáról s eredményéről a törvényhozásnak évről-évre nyílt számadást adni köteles leend.

Rövid foglatatban az egész költségvetés a következő képet mutatja:

1848. juli 1. — december 31-ig remélhető	
összes bevétel	10,126.730 frt.
1848. juli 1. — december 31-ig remélhető	
összes kiadás	<u>28,845.507 frt.</u>
hiány az 1848. évre	
	18,718.777 frt.

a 28.8 millió forintnyi kiadásból a

 hadügyre jut . . . 16.5 millió ft.

a közmunkák ellátására 2.7 millió ft.

Ez utóbbi kiadás azonban Kossuth szerint későbbre volna halasztható, s akkor marad fedezendő hiány

1848-ra	16 millió ft.
1849 első felében várható bevétel . . .	16,359.053 ft.
1849 első felében várható kiadás . . .	62,222.363 „ ¹
fedezendő hiány tehát 1849-ben . . .	45,863.310 ft.
fedezendő hiány tehát 1849-ben kerekszám . . .	45 millió ft.
vagyis az összes fedezendő hiány	61 millió ft.

¹ Ebből hadi költségekre: 42,547.757. ft.

Ezen 61 millió ftnyi hitelnek megszavazását a pénzügyminiszter a legrosszabb eshetőségre való előkészülésre kéri, de jelzi egyben, hogy a hitelintézet felállításához még 15 millió ftra s urbériségek kárpótlása céljából szintén 15 millió ftra leend szüksége. Ha ezen kölcsönök szintén államjegyek kibocsátása útján szerezhetnének be, akkor az összes magyar államjegyek forgalma körülbelül 90 millió forintra rugna. Egyelőre azonban csupán a már szükségessé vált 61 millió ft fedezéséről hozatott törvény.

Kossuth nagyterjedelmű javaslatáról, s előterjesztéseiről *Lukács Béla* ezt írja: „... politikai eszméinek diadalát korántsem tette attól függővé, vajjon elbirja-e azt az országos kincstár vagy sem. Ő a körülményeket úgy vette, amint voltak, s miután ezek rendkívüliek voltak, rendkívüliek valának pénzügyi műveletei is”¹

Lukácsnak e bírálata csak részben állhat meg. Tény, hogy a rendkívüli eseményekre való tekintettel rendkívüli eszközöket is alkalmazott, de költség és jövedelmi kimutatásaiban *minduntalan nyomára akadunk azon gondos mérlegelésnek, melynek előirányzata minden egyes tételét alávetette*, s a felsőház augusztus 29-i ülésén mondott beszédjéből világosan kitetszik, hogy Kossuthban felmerült azon kétely is, vajjon nem terheli-e túl a nemzetet az államjegyek kibocsátásával, s megnyugodni csak akkor tudott, midőn pontos számítás útján megállapította, hogy a felhatalmazás teljes igénybevétele esetén is Magyarország még mindig a legkevésbé megterhelt állam marad Európában — a papírpénz forgalmat illetőleg. A bank- és államjegyek kibocsátása ügyében tartott számos beszédjéből azt is megállapíthatjuk, hogy a jegykibocsátást illetőleg mélyreható tanulmányokat végzett s eszméi jelentékenyen közelebb állanak a mai modern bankrendszerhez, mint a korabeli felfogáshoz.

A pénzügyi javaslat elfogadásából, valamint a 61 millió ftos hitel megszavazása, és az államjegyek kibocsátására való képviselőházi felhatalmazásból az udvari párt meggyőződhetett, hogy a nemzet el van határozva alkotmányának, s szabadságának védelméért fegyverhez nyulni. Benne volt-e ez az ő számításaikban vagy kívül esett-e azon?! . . . Meddő kérdés, amelyre ezidő szerint, nincs felelet. Tény azonban, hogy a párt minden lehetőit elkövetett

¹ Az 1848/49-i Pénzügy. Irta Lukács Béla. Pest, Athenaeum 1871.

arra nézve, hogy sem az államjegyek kibocsátására vonatkozó, sem az ujoncok megajánlásáról szóló törvény királyi szentesítést ne nyerhessenek. Ily módon vélték meggátolni a nemzet szervezkedését. E célból történt a nádori méltóság megvonása István főhercegtől augusztus 14-én, és e célból történt az ülésszak berekesztésének szeptember 17-ére való elrendelése. Különösen ez utóbbinak az is volt a célja, hogy *idő se legyen a budgetjavaslat letárgyalására*. Ezen tervük azonban Kossuth működésén hajótörést szenvedett, amennyiben *augusztus 26-án megadatott a felhatalmazás* — külön törvény formájában — *az államjegyek kibocsátására*.

2.

Actió és reactió.

A magyar kormány első nagyfontosságú törvényével szemben az ellenállás terére lépett az udvari párt. Mig ugyanis a küldöttség, mely a törvényeket szentesítés végett Bécsbe vitte, küldetésében eljárta volna, a király, egy István főherceghez intézett leiratához csatolva, augusztus 31-én az osztrák miniszterium egy emlékiratát juttatta a magyar kormány kezeihez, mely a *pragmatica sanctiora* támaszkodva elvitatja a magyar kormánynak a had-, a kül- és a pénzügyek önálló intézéséhez való jogát.

Az emlékirat különösen az önálló pénzügyi igazgatás jogosságát vitatja, s azt mondja, hogy a magyar kormánynak minden más intézkedései közt legaggasztóbbak azon intézkedései valának, „*melyek a közhitelt, s a monarchiának pénz- és bankügyét érintik*”. A magyar finansminiszter, az osztrák nemzeti bank szabadalmi ellenére, 12 és fél millió tulajdon papírpénzt bocsát ki . . . Az osztrák német tartományokba egyszerre 500 forint ezüstpénznél nagyobb összegnek kivitele megtiltatott . . .” Aztán terjedelmes fejtegetések után felteszi azon kérdéseket, vajjon e dolgok összehangzásban állanak-e a *pragmatica sanctió*val, vajjon hasznosak-e ezek az összes birodalomra, s vajjon „*volt-e a fejedelemnek joga ezen engedményeket az összes birodalom egyes részének adni?* . . .”

És végül is arra az eredményre jut, hogy „... a Császárságot, a monarchia egy részének egyoldalú határozata által szétszaggatni vagy elkülönözni nem szabad, ... és ... mindenáron szükség, a magyar kormánynak 1848-iki mártius óta felvett intézkedéseit az összes monarchia szükségai úgy a *pragmatica sanctio* értelme és szavai szerint megváltoztatni ...“¹

Ime nyílt kétségbevonása, hogy léteznék egy önálló magyar pénzügyminiszter! S nyílt tagadása, hogy a magyar nemzetnek joga volna a pénzjegyek kibocsátásához! *Kétségbevonatik a 12 és fél milliónyi bankjegy kibocsátásához való jog!* Remélhető-e hát, hogy a 61 milliónyi államjegy kibocsátását, — ami éppen az udvari párt támadásának visszaverésére való felkészülés céljából határozottatott el, — szentesítésével el fogja látni és jóvá fogja hagyni a király? Vagy remélhető-e ezek után, hogy ebbe belenyugszik az a párt, mely a király háta megett az ügyeket intézte? Az emlékirat vétele után e tekintetben sem Kossuth, sem senki más, kételyt nem táplálhatott.

Az augusztus 31-i emlékirat (minden egyéb mellett) nem más, mint az udvari pártnak a magyar államjegyek kibocsátása ellen való első tiltakozása.

Az emlékirat úgy a miniszterek, mint a képviselők között a legnagyobb visszatetszést szülte. Tagadásba látták venni mindazt az eredményt, mit az április 11-i szentesítés biztosított.

Semmi kétség többé fenn nem maradhatott aziránt, hogy a hiteltörvényeket a király nem fogja szentesíteni.

Az izgatottság, melyet a délvidéki események, s Jellasiéknak 3 hét óta tartó nyílt készülődése és szervezkedése a támadásra egyre növelt, most tetőpontra hágott ...

Szeptember 4-én a képviselőház határozatából egy 100 tagú küldöttség indult Bécsbe, hogy nagyobb súlyt adjon a Deák Ferenc vezetésével utra kelt azon küldöttségnek, mely a király elé volt járulandó, a törvények szentesítésének kieszközléséért.

Nagy viszontagságok és többszöri sikertelen kísérlet után

¹ A „*Legfelsőbb Manifestumok*“ 1849-i hivatalos kiadásának fordítása. Történetiróink a magyar kormány fordítását alkalmazzák, amely azonban itt-ott eltérést mutat. Magam részéről ezt — a hivatalos — szöveget tartom irányadónak már csak azért is, mert ők a legjobban tudják, hogy mit óhajtottak kifejezni egynemely szavaikkal.

végre szeptember 8-án megjelenhetett a küldöttség néhány tagja a király előtt. Az udvari párt által megcenzurázott és megrövidített miniszteri előterjesztésre a király csupán néhány szóval válaszolt: „*A törvényjavaslatokat meg fogom vizsgálni . . .*“

Ennyi volt, s ez volt az egész válasz.

Az államjegyek iránti törvény szentesítésének kérdése e válasszal eldőlt!

Mialatt a küldöttség Bécsben járt, itthon serényen folyt a készülődés *Jellasicsh tervbe vett támadásának visszaverésére*. Kossuth, **hogy a szükséges tőkét előteremtse**, a képviselőház által megalkotott törvényekre támaszkodva, *szeptember 6-án elrendelte az 5 flos államjegyek forgalomba hozatalát*, s e célból a következő rendeletet bocsátotta ki:

A pénzügyi ministertől.

„A törvényhozás határozata következtében az ország közönsége ezennel következőkről értesítettik.

1. Az 5 forintos magyar pénzjegyek ezennel forgalomba tételnek.

2. Ezennel rendeltetik, hogy ezen pénzjegyek minden közpénztárakban, akár adó, akár más bármely fizetéseknél, névszerinti teljes értékükben öt ezüst forint gyanánt (egy forintra 3 huszast számlálva) elfogadtassanak.

3. Ezen pénzjegyeknek értékét a magyar álladalom minden javaival biztosítván, elfogadásukra nézve a magánosoknak semmi aggodalma nem lehet.

4. Ezen 5 forintos pénzjegyeknek ismertetésére szolgál, azoknak alább olvasható leírása.“

Budapest, szeptember 6-án, 1848.

Ez volt első magyar államjegy, s kibocsátásuk oly sürgősen történt, hogy a nyomda nem lévén reá elkészülve, a már kibocsátatni szándékolt 1 forintos bankjegyek clichéi használtattak fel az 5 forintosok nyomása céljaira, míg *az 1 flos bankjegyek kibocsátása ennek következtében későbbre halasztatott*.

Kossuth, amint látjuk, be sem várta a törvény királyi szentesítését, hanem egyoldalulag intézkedett. Később — szeptember 14-én — megokolta a képviselőházban ezen eljárását, s pedig az-

zal, hogy a papírpénzkibocsátás „ . . . nem olyan dolog, amit szentesíteni, hanem olyan dolog, amit a királynak meg kell köszönni, hogy a ház adja; mert a király nevében kormányoz a miniszter és annak nevében kéri a házat, hogy adja meg neki a szükséges eszközöket . . .”¹ Kétségtelen, hogy itt Kossuth tullépte a törvényesség szigoruan vett keretét, de másrészt az is igaz, hogy a halaszthatatlanná vált kiadások fedezésére csak a papírpénz kibocsátása útján vált képessé. Valószínű, hogy a kibocsátással néhány napot várt volna még, ha a törvények szentesítését remélheti vala; azonban az augusztus 31-i emlékirat semmi kétséget sem hagyott fenn azok sorsa iránt. Emellett a szentesítést kérő küldöttségnek a király előtt való megjelenését az udvari párt oly sokáig huzta, halasztotta, mignem a Horvátország felől fenyegető vészszel szemben egyéb nem maradt hátra, mint megkezdeni az államjegyek kibocsátását.

A Deák Ferenc és Batthyány vezetése alatt Bécsben járt küldöttség, az eredménytelen királyi kihallgatás után nyomban visszaindult Budapestre, hová szeptember 10-én megérkezvén, azonnal miniszteri tanácskozásra ültek össze. A tanács határozataként a miniszterium még e napon beadta lemondását, mit a nádor ugyanezen napon tudomásul vett, tudatva, hogy míg az új kormány kinevezetnék, kezébe veszi a kormányhatalmat. Levele, melyben elhatározását tudatja, a Ház szeptember 11-i ülésén olvastatott fel, s általános visszatetszést szült, hogy ellenjegyezve nem volt. Ennek következtében azt a képviselőház, mint alkotmányellenes iratot, tudomásul nem vette, s a főherceget erről tudatni rendelte. Egyben a közigazgatást vezetni azon időn át, míg egy új felelős miniszterium kinevezetnék, egy bizottmány rendeltetett a főherceg mellé.

Míg a küldöttség, mely a Ház ezen határozatait a főherceg tudomására hozni eljár, a képviselőházban tovább folyt a tanácskozás és éppen az államjegyekre vonatkozólag érdekes határozat hozatott. Kossuth ugyanis tudván, hogy a hiteltörvények szentesítésének megtagadása következtében sokan — köztük Batthyány is — azon véleményen vannak, hogy ily körülmények közt nem szabad az államjegyeket kibocsátani, felhasználta

¹ Lásd alantabb, a 14-i ülés ismertetésénél.

Batthyány távollétét, s a Házal kimondatta, miszerint az 5 frtosok kibocsátást a Ház helyesli.

„A törvényhozásnak — mondá nagyszabásu beszéde során — oly eszközökhöz kell nyulni, mely a nemzetnek lelkesülését biztosítsa . . . Hetek előtt kijelentettem, miként tekintetbe vévén azt, hogy az országban még új jövedelmi források nyitva nincsenek, a régiek pedig kiapadtak; adót viszontagság korában csaknem senki sem fizet; a kincstári javak alig jövedelmeznek valamit; a pénztárak egy része a pártütők által elraboltatott; a sófogyasztás fogy; a harmincad Európának izgalmas állapotánál fogva keveset hoz be. Ellenben a költségek új seregeknek állítása és ezer és ezer szükségek által annyira szaporodtak, hogy csak a folyó september hónapban is közel 4 millió forintot tesznek, míg ellenben a kiszámítható rendes jövedelem, ha mind bejönne is, alig tenne többet 200 ezer forintnál; — felszólítottam a képviselőházat, hogy ezen körülmények tekintetbe vételével, nehogy a statusgépezet s az ország védelme megakadjon, intézkedjék arról, hogy hitel legyen nyitva a pénzügyminiszter számára papírpénz kibocsátása végett, mely a törvényhozás határozatánál fogva minden közpénztárnál készpénz gyanánt elfogadtassék és melynek névszerintj értékét a nemzet becsületére mostani és jövőndő minden jövedelmeire garantirozza. És a képviselőház ezen előadást annyira motiválta, és a körülményeket oly szorgosaknak találta, hogy nem is várva a budget tárgyalását, elhatározta a finansminiszter számára 61 millió hitelnek megnyitását; és ezen állapotásban a proponált törvényjavaslat minden cikkében a felsőház is egyértelműleg osztzott. Ő felsége a király július 2-án összehíván az országgyűlést, ezen rendkívüli összehívásnak okául adta, hogy az ország védelme, a lázítás, pártütés — mely pártütést főtámaszképen támogatja azon férfiú, kit ő felsége september 4-én loyális hű alattvalójának mondott — mondom, összehívta az országgyűlést, hogy az ország védelméről, katonaiállításról és pénzügyről gondoskodjék. A törvényhozás gondoskodott, s ő felsége most azt mondja, hogy meg fogja gondolni, hogy ezen törvényeket sanctionálja-e vagy sem. *Az ország gépezele, ha határozat nem jönne közbe, a legközelebbi órákban meg fog akadni, mert jövedelmek nem lévén, a közszükségek nem fedezhetők. Én kérem a Házat, parancsolja meg a pénz-*

ügyminiszternek, hogy a már készítettnek elkezdett ölös bankjegyeket használja a status költségeinek fedezésére."

A beszéd általános helyesléssel találkozván, Kossuth felhasználja a kedvező hangulatot, arra is, hogy az államjegykibocsátást maga a Ház sanctionálja.

„ . . . E napokban — ugymond — a Közlönyben egy rendeletet bocsátottam közre, mely rendelet által tudtul adom, hogy az 5 frtos bankjegyek a törvényhozótest határozata nyomán kibocsátatnak. *Kérem a Házat, hozzon határozatot, mely ezen rendeletemet helyesli, helybenhagyja, s a törvényhozótest részéről is megerősíti.*” (Mindnyájan felállanak: Elfogadjuk! Halljuk a végzést!)

Elnök: *„Az ország jelen körülményeiben az 5 frtos bankjegyeknek kibocsátását rögtön eszközzésbe veheti a pénzügyminister.”*

Kossuth azonban az elnöki végzéssel még be nem érte, hanem erre támaszkodva, másnap — szeptember 12-én — kimondatta a képviselőházzal *„a pénzügyekre nézve”* a következő határozatot:

„Addig is, míg az ország szükségeinek fedezése végetti hitelnyitás iránt alkotott törvényczikk ő felsége által szentesítettnek, a pénzügyministernek, a Közlöny 90-ik számában közrebocsátott azon rendeletet, miszerint az 5 frtos pénzjegyeknek kibocsátását elhatározá, ezennel helyeseltetik; s a törvényjavaslat értelmében az ország minden közjövödelmeivel biztosítván, azoknak minden közpénztárakban ezüst gyanánt való elfogadását elrendeli.”

Szeptember 14-én Madarász Lászlónak egy interpellációjára felelve, rendkívül érdekes nyilatkozatokat tesz Kossuth az államjegyek kibocsátásáról: „ . . . *nincs igazsága annak, ki azt gondolja, hogy ez csak törvényentuli lépés is.* Ez általában egy neme az ugynevezett *subsidiümoknak*, mert ezen név alatt ismeri a parlamentáris élet a hitelnyitást és adófelajánlásokat. Ez nem olyan dolog, amit szentesíteni kell, hanem olyan dolog, mit a királynak meg kell köszönni, hogy a Ház adja, mert a király nevében kormányoz a minister és annak nevében kéri a Házat, hogy adja meg neki a szükséges eszközöket. *Ez nem olyan dolog, melyen a királynak, a helyett, hogy megköszönné, hogy a nemzet kormányzási eszközöket ad, még szentesíteni is kellene.* Mint a kétforintos

bankók kibocsátásában mertem magamra vállalni a felelőséget, mert azoknak hitele a letett ezüstön alapszik, úgy szinte akkor is merhetem azt tenni, midőn a Ház határozata hozzájárul, hogy az ezüstalap helyett az országnak minden közjövödelmeit nyújtja fedezési alapul. *Ennek kibocsátása nem olyan dolog, a melynek törvénytől kellene függeni. Ez hatalmában van a nemzetnek épen úgy, mint a pénzügyministernek, ha nincs pénze, bizonyos kötelezvénynyel anticipálná az 1850-dik évi sójövödelmet. Itt hát törvényentulítás sem forog fenn.*"

Kossuth tévedése az államjegy kibocsátási törvény szentesítését illetőleg nyilvánvaló. Ha a szentesítés nem lett volna szükséges, akkor törvény helyett csak házhatározatot hozatott volna (azt is csak esetleg). Másrészt, *ha a szentesítés szükségét Kossuth maga is nem érezte volna, akkor nem is kerültek volna a hitel-törvények szentesítés céljából a király elé.* Szeptember elején azonban ott állott az ország, hogy csupán államjegykibocsátás volt a tőkeszerzés egyedüli módja. S mikor a nemzet élete és halála felett kellett döntení, nem volt lehetséges többé a törvények minden *be-tűjét* betartani.

A képviselőház azon határozataival, melyek az államjegyek kibocsátását helyeslik, Kossuth egyrészt saját eljárását akarta fedezni, másrészt *a forgalomba kerülő papírpénzek hitelét akarta emelni, illetve biztosítani.* Ez utóbbira annyi is inkább szükséges volt, mert nemcsak az államjegyek, hanem a 2 frtos magyar bankjegyek elfogadása ellen is, széles körben heves agitáció folyt. A bűnös aknamunka továbbterjedésének megakadályozása céljából *szeptember 12-én* a Közlönyben közhirrre tétetett egy belügyminiszteri rendelet, mely *a bankjegyek elfogadása ellen izgatókat rögtönítélő bíróság elé állítani utasítja.*

A rendelet így szól:

„Értésemre esett, hogy némelly bujtoogatók a budapesti lakosságot a kétforintos magyar bankjegyek elfogadásától elrettenteni igyekeznek.

A kormány határozatából kibocsátott magyar bankjegyek értéke letétezett — a kormány és bank őrzése alatt lévő ezüstön, és a nemzet biztosító hitelén alapszik; minden köz-

és magánpénztárnál elfogadtatnak; s a magyar kereskedelmi banknál ezüstre bármikor beválthatók.

A bujtogatás tehát csak a pénzforgalom, a kereset, de főleg a közhitel csökkentésére, és több más merényletek kapcsolatában, Budapest példás közrendének megzavarására intéztetik.

Ennél fogva Budapest lakosainak ezennel tudtára adom: miszerint *azok, kik az említett bankjegyek elfogadása ellen bujtogatnak, mint a közhitelnek és a közrendnek legveszedelmesebb ellenei, a rögtönítélő bíróság elébe állítatni, és annak szabályai szerint megfenyítettetni határozattak.*

Minden polgár egyszersmind tiszte e hazának; midőn ezt szolgálja, önmagát biztosítja; ezért köteles mindenki a bűnöst a hatóságnak bejelenteni, és a törvények teljes szigorban alkalmazását követelni.“

Budapest, sept. 10-én, 1848.

Belügyminister
Szemere Bertalan.

Szeptember 15-étől kezdve a képviselőház az urbéri vesztegsek megváltásáról szóló törvényjavaslatot tárgyalta. Kossuth azon kisebb követeléseket, melyek a kétezer frtot túl nem haladják, készpénzben óhajtja megváltani. *Erre a célra kbélül 15 millió frtra volna szükség, mely összeget államjegyek kibocsátása útján indítványozza beszerezni,* úgy azonban, hogy e 15 millió frt a 61 millióban — a mennyire a hiteltörvény felhatalmazása szól — bennfoglaltassék. „Magyarországnak és Erdélynek jövedelmi adói 20—25 millióra fel fognak menni; következő 61 millióból ennyivel kevesebbet kell kibocsátani . . .“ s az így felszabaduló összegből kitelik majd — a meghatározott kereten belül — a szükségelt 15 millió frt.

Kossuth törvényjavaslata, melyet „*mint egyszerű magánpolgár*“ nyújtott be, szeptember 16-án tárgyalatott általánosságban, s el is fogadtatott. A 19 §-ból álló törvényjavaslatnak 11-ik és 17-ik §-a intézkedik a hitelnyújtásról. E két szakasz így szól:

11. §. „A pénzügyminister (e célra) felhatalmaztatik 15 millió összegig kamatlan állományu kisebb értékjegyeket használni.“

17. §. „Megjegyeztetik mindazonáltal, hogy a kamatlan pénzjegyeknek e végett s a 11. §-ban kijelölt célra használata csak akkint engedtetik meg, hogy a kamatlan pénzjegyek kibocsátásában azon *61 millió frton túl haladni semmi esetben se legyen szabad*, mely összegre a pénzügyministernek a T. t.-czikkben hitel nyitattott, de melynek fedezésére kamatlan pénzjegyek kibocsátása csak annyiban engedtetik, a mennyiben a közjövedelmek a közszükségleteket nem fedeznék.“

Szeptember 18-án e törvényt szakaszonkénti tárgyalás után a képviselőház végleg elfogadta. *Megállapította tehát a törvény, hogy az államjegyek forgalma a 61 millió frtot túl nem haladhatja.*

Kossuthnak eredetileg más volt a szándéka. Ő azt tervezte, — s ezt a felsőház augusztus 29-i ülésén ki is nyilatkoztatta, — hogy a 61 millió frton *felül* 15 milliónyi államjegy az urbéri veszteségek megváltására, és még 15 millió a hitelintézet felállításának céljából bocsáttassék ki; vagyis eredetileg *91 millióra tervezte az államjegyek forgalmát*. Hogy tervén módosított, az valószínűleg a sokak által kifejezett azon aggodalomra vezethető vissza, hogy az államjegyek tulszaporításával pénzügyi zavarokba sodortatik az állam.

Mialatt a képviselőház a hiteltörvényeket és a budgetjavaslatot tárgyalta, a politikai élet terén rendkívül fontos események kötötték le a figyelmet. *Szeptember 13-án híre kelt a fővárosban, hogy Jellasich álléple Horvátország határát, s hadaival utban van Pest felé.*

A hír, mely rendkívül felizgatta a kedélyeket, valónak bizonyult. S igaznak bizonyult az is, hogy megmozdultak a felvidéken Hurbán bandái, valamint délen a szerbek és oláhok is . . . *Mind nyilvánvalóbbá lön, hogy a támadás tervszerűen, s egy központból intéztetik.* A nemzet azonban bámulatos energiát fejtett ki az önvédelem szervezésében, s az *előnyomuló ellenség csakhamar szemben találta magát hadaikkal, melyeket az államjegyek*

kibocsátása következtében még idejekorán sikerült kiállítani és felszerelni. Épen e miatt azonban igen kellemetlenül hatott Bécsben az államjegyek kibocsátásának ügye, s ezt nemsokára tudtul is adták a nemzet képviselőinek.

Szeptember 8-án, — a hiteltörvények szentesítés végett való előterjesztésekor — azt a választ adta a király, hogy meg fogja vizsgálni, vajjon az előterjesztett törvények szentesíthetők-e? Már egy héttel később, — szeptember 15-én — egy István főherceghez a miniszterium kinevezése ügyében küldött leiratában azt is mondja a király, hogy az országgyűlés „oly határozatokat hozott, melyek sem Magyarország érdekeinek, sem pedig a Magyarország és Ausztria közt törvényesen fenálló összeköttetés fentartásának meg nem felelnek. Sőt a képviselőház szeptember 11-én elhagyta a törvényes tért, midőn a ministeriumot az 5 flos bankjegyek kibocsátására, a nélkül, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslat szentesítését bevárta volna, felhatalmazta.“

E legfelsőbb leirat azonban még korántsem jelentette a törvények szentesítésének határozott megtagadását, bár minden kétséget kizárólag meg volt belőle állapítható a visszautasítás ténye.

Jellasics seregének a főváros felé való közeledtével végre elérkezettnek látta az udvari párt az időt a hitel- és egyéb törvények visszautasítására. A „*Wiener Zeitung*“ szeptember 28-i számában egy *Schönbrunnban szeptember 22-én* kelt legfelsőbb manifestum látott napvilágot. „*Magyarországi népeimhez!*“ szól a király, s tiltakozik a magyar kormány eljárása és viselkedése ellen. A hiteltörvényeket pedig nem szentesítheti, mert:

„ . . . kötelességem, melyet hűn követni erősen elhatároztam, egy oly *financmunkálattól helybenhagyásomat megtagadni, mely az országot sok milliónyi alapnélküli papírpénz előzönlésével fenyegeti* és a pénz- és kereskedési forgalmat több évekig megzavarná. Egy ily szabálynak könnyelmű megerősítése, alattvalóimnak romlását idézné elő, és a tapasztalás tanuságának megbocsáthatatlan elnézését bizonyítaná . . . “

A végzet különös kegyéből, a király e bánatot hozó leiratával fegyvereink diadalának híre együtt érkezett: Jellasics serege Su-

korónál szeptember 29-én tönkreveretett s két tábornokával, mintegy 10 ezer katonája is elfogatott. A felvidéken pedig — a lázadás főfészkéi, — Brezova és Miava bevétettek s Hurbán bandája az országból kiűzetett.

Örömmámor fogta el a kebleket.

. . . A „*vörös hasu bankó*“ megtette hatását!

HATODIK FEJEZET.

„Lázadókkal nem tárgyalok! Feltétlen meghódolás!“

A sukorói fegyvertény fontosságát nem méltányolja eléggé a magyar történetírás. Pedig a szabadságharc alatt vívott számtalan ütközet közt nincs egy sem, mely jelentőségben eléje volna állítható a honvédség eme legelső diadalának.

Jellasich Pest ellen vonult, s célja a *főváros* elfoglalása volt. Az udvari párt, melynek Jellasich csupán végrehajtó eszköze volt, úgy gondolkozott, hogy a fővárosnak katonai uralom alá hajtásával csirájában elfojt minden szabadságmozgalmat, s megvalósíthatja régi álmát: a *magyar államiság teljes megszüntetését*, az ország feldarabolását és a részeknek az egységes összbirodalomba való beolvasztását. Jellasich veresége egyenlőre halomra döntötte mindezen számítást. Pedig tervszerűen megtettek e célra minden intézkedést. *Szeptember 25-én* a fenyegető belháboru elnyomása céljából a legszélesebbkörű felhatalmazásokkal ellátva Pestre küldetett *gróf Lamberg* altábornagy. Lamberg — táskájában az iratokkal — türelmetlenül várta Jellasich érkezését, midőn *szeptember 29-én* a feldühödt pestiek a Lánchídfőnél felkoncolták. Zsebében számos fontos irat közt egy, az országgyűlést feloszlató leiratot is találtak, melyben a király az „... országgyűlésnek minden nem szentesített határozatait és rendeleteit törvényteleneknek és erőtleneknek . . .“ nyilvánítja. Vagyis — ami ezzel egyértelmű — eltiltja a hadállításra és az államjegy kibocsátásra vonatkozó törvények végrehajtását. Azonban ez irat csak magánuton került a Ház elé, s amikorról keltezve volt — *október 3-án* — már Jellasich megveretett, s egy „Flankenbewegung“-gal az osztrák szélek felé menekült szétszórt hadseregével, melynek *hátvédjét* — *mintegy*

10 ezer embert — október 6-án Perczel tábornok Ozora mellett elfogta. Jellasich főhadsserege szökés útján kisiklott ugyan a köréje font gyűrüből, viszont azonban a főváros megszabadult egyelőre a fenyegető veszélytől. Három hónap múlva ugyan elérte e szomorú sors, akkor azonban már a nemzeti kormány többé-kevésbé felkészülve, nem éppen jelentéktelen haderőre támaszkodva állott az önkényuralommal szemben. A hadgyűjtés és szervezkedés, valamint a nagyszámu fegyverek megrendelése épen a következő néhány hét alatt folyt legserényebben. A sukrói ütközet szerencsés kimenetele, nemcsak, hogy egyelőre megmentette a fővárost, hanem azon lelkesedés, mely a fegyvertény nyomán támadt, a kormánynak magadta az erőgyűjtés lehetőségét. Kétségtelen, hogy ha Jellasich szeptemberben elfoglalja a fővárost, ezzel egy csapásra hatalmába kerítette csaknem az egész országot. Három hónappal később azonban a főváros elfoglalása korántsem birt többé azzal a jelentőséggel, mint amilyent az osztrák hadvezetőség ettől várt. A sukrói ütközet idővesztést okozott a támadónak, s ez idővesztés egy egészen új helyzet elé állította a császári hadsereget. Hogy ezt az új helyzetet az udvari párt, s annak hadvezérei fel nem ismerték, annak bírálata nem ezen keretbe való, de tényként megállapíthatjuk, hogy a sukrói csata volt az, mely a nemzeti kormányt megmentette a korai megsemmisítéstől. Ha ez megtörténik, csirájában elfojtatott volna minden szabadságmozgalom, mert az ország még teljesen készületlenül állott a nagy harcra. Elfojtott volna a nemzeti mozgalom s rabláncra került volna az ország, Jellasich lábaihoz! Nagyon kétes, hogy maradt volna-e még ezután is elég életerő a nemzetben arra, hogy valamikor még egyszer fegyverre keljen? A sukrói ütközetnek éppen az adja meg a jelentőségét, hogy e válságos időben lehetővé tette a nagy küzdelemre való felkészülést.

Azon a napon, midőn Ozoránál Perczel elfogta a horvát hadak hátvédjét — október 6-án — a bécsi nép is megkísérelte lerázni az önkényuralom rabláncait, s a reakció egyik vezéralakját, Latour minisztert elfogták, agyonverték és egy lámpavasra huzzák.

A pesti események s Jellasich csufos veresége, valamint a császárváros népének forradalma a legnagyobb mértékben meg-

döhbentették az udvari pártot. Latour kivégzése alig 100 lépésnyire történt a császári vár kapujától, s a felfordulás oly általánossá vált, hogy az uralkodó jónak látta hűséges császárvárosát a leggyorsabban, s a legkisebb zajjal elhagyni. Kiséretével Olmützbe vonult, melynek erődítvényei közt biztonságban hitte életét. Ferdinánd innét *október 16-án* egy „Népeimhez“ intézett proklamációban tudtul adja egész birodalma minden lakójának, hogy a forradalom leverésével megbizta kedves rokonát: herceg Windischgrätz Alfrédet, kinek e célra az Olaszországban lekötött és Radetzky tábornok vezérlete alatt álló hadak kivételével a birodalom összes haderejét rendelkezésre bocsátja és annak fővezérévé kinevezi. Néhány nappal később pedig — október 20-án — ugyancsak olmützi táborából, egy ujjalagos proklamációban császári szavával hívja fel a népet, hogy forduljon el attól a „*pártos felekezel*“-től, mely arra tör, hogy „*az ország javára a koronának fenntartott jogokat megrövidítse . . .*“, s mely az országgyűlésen „*a pénzbeli állapotra nézve olyan törvényjavallatot fogadott el, melynek végrehajtása, az általa szándékban vett mértéktelen papirospénz kibocsátása miatt, szükségképen előbbi esztendőök szomorú pénzzavarjait és következéseit maga után huzta volna . . .*“

Windischgrätz néhány nap alatt leverte a bécsi forradalmat és Schwechát mellett a Bécs felszabadítására indult magyar seregeket is visszavonulásra kényszerítette. Midőn a császárváros nyugalmát biztosítva látta, nyomban megkezdte hadműveleteit Magyarország ellen. Ennek bevezetésére *november 6-án* egy legfelsőbb parancs tudtul adja a népnek, hogy „*a magyar pártulás levivására*“ *Windischgrätz utnak indíttatik*. Engedelmességet parancsol a rendelet minden hatóságnak és polgárnak és hivatkozással az *október 3-iki* császári rendeletre (melyet Lamberg zsebében találtak, de amely természetesen nem foganatosított), törvénytelennek minősítetik a magyar papirpénz kibocsátása, s ennélfogva rendeltetik, hogy „*minden további kibocsátása a papirospénznek mindjárt szűnjön meg . . .*“ A legfelsőbb parancs egyben Windischgrätzet is utasítja, hogy e rendeletnek fegyveres erővel szerezzen Magyarországon érvényességet.

A magyar kormány csakhamar értesült azon merényletről, mely ellene készül, s mely a nemzet létalapját volt megsemmisítendő.

Az országgyűlés mindenekelőtt egy „*Magyarország népeihöz*“ intézett szózáttal felelt az olmützi leiratokra, részletesen felsorolván a március óta történeteket, az olmützi iratokat „*mint különben is miniszteri ellenjegyzés nélkül kelteket és általában isten és ember igazságával ellenkezőket törvényteleneknek nyilatkoztatja . . .*“¹ Egyben megtétettek a szükséges harcászati intézkedések is arra, hogy Windischgrätz támadása visszaveressék. Windischgrätz azonban nem indult főhaderejével azonnal a főváros ellen, hanem — igen ügyesen — előbb az ország belsejében és a széleken lévő császári seregekkel országszerte hadműveleteket végeztetett, és igyekezett a maga számára biztosítani a legfontosabb harcászati pontokat. Szervezetlen és hiányos csapatainkkal szemben ez elég gyorsan és elég könnyen is sikerült és november közepére már Simunics tábornok urává vált a Vág egész völgyének, Puchner tábornok pedig a csucsai szoros kivételével Erdély egész területéről kiűzte a magyar seregeket. A délvidéken nemkevésebbé szomoruan állottak ügyeink.

Mig a magyar seregek Windischgrätz hadainak méltó fogadtatására készültek, egy nagyjelentőségű esemény vonta magára az egész közvélemény figyelmét: V. *Ferdinánd december 2-án, Ferencz József főherceg javára leköszönt trónjáról.*

Az új császár mindjárt első proklamációjával megerősítette a november 6-iki császári rendeletet.

A trónváltozást, miután az a nemzet hozzájárulása nélkül történt, alkotmányellenessége miatt nem vette tudomásul a képviselőház, mely a végveszély e napjaiban csaknem teljesen egy párttá alakulva munkálkodott a haza megmentésén. A schwehádi ütközet óta különösen nagy arányokban folyt a seregek szervezése, melynek költségeit csaknem kizárólag a jegynyomda szállitmányai fedezték.

Említettük, hogy a horvát betörés hírének vétele után a hadgyűjtés költségeinek leggyorsabban való előteremtése céljából a pénzügyminiszter előterjesztésére a képviselőház elrendelte, hogy 5 forintos államjegyek hozassanak forgalomba. A bankjegynyomda ekkor hirtelenében az egyforintosoknak már elkészült kliséit használta fel az 5 forintosok nyomásának céljaira. Időközben elké-

¹ Kelt Budapesten, november 29-én, 1848.

szültek az egyforintosok új kliséi is és most már gyorsan forgalomba került ez a szürkés-barna új bankó is, melyre csakugy, mint a 2 forintosokra, rá volt nyomva, hogy: „minden közpénztárnál elfogadtatik és a Magyar Kereskedelmi Bank által akármikor ezüstpénzre felváltatik.“ Kibocsátásuk *október 6-án* kelt következő pénzügyminiszteri rendelet alapján történt: „Hivatkozással a Közlöny f. é. 58-ik lapjában és f. é. augusztus 5-én kelt p. ü. miniszteri rendeletre, melynélfogva az egy- és kétforintos magyar pénzjegyek kibocsátása országszerte kihirdettetett, az ország közönsége ezennel értesítettik:

*miszerint az egyforintos magyar pénzjegyek is ezenel forgalomba vétetnek . . .*¹

A tőkében való ama nagy hiány, mely részint az állami közigazgatás megnövekedett szükségletei révén, részint egy egész hadsereg felszerelésének elodázhatlanul sürgős beszerzése következtében állott elő, de különösen azon körülmény, hogy hirtelenében igen jelentékeny összegek kiutalására volt szükség, s ennek ellenében a bankjegynyomda az apró (1, 2 és 5 frtos) pénzjegyekből — bár nagy mennyiséget, de — csak igen kicsiny összegeket volt képes naponta szállítani, már korábban megérlelték Kossuthban ama gondolatot, hogy amint a kontinens minden más államában forgalomban volt, úgy ő is nyomtat Magyarország részére 100 és 1000 frtos pénzjegyeket.

Ez elhatározásához — mint minden nagyobb pénzügyi műveletéhez — kikérte a Ház jóváhagyását is. Az *október 15-i ülésen* a hadsereg ügyében hozott több rendbeli határozat után *Perényi László* elnök jelenti, hogy „miután a nagyobb pénzjegyek sajtója is elkészült, méltóztassanak határozatot hozni, hogy a nagyobb bankjegyek is forgásba jöjjenek.“ Ezen célból a következő indítványt teszi:

„Az ország közszükségeinek fedezése, valamint a pénzforgalom könnyebbitése végett:

A nemzeti képviselőház a pénzjegyek kibocsátása iránt a felsőház hozzájárultával hozott határozat nyomán az öt forintos bankjegyeken kívül nagyobb összegű pénzjegyek kibocsátását s

¹ Közlöny 120. szám, 1848 október 8-án.

azoknak az ország kötelezettsége mellett minden országos és más közpénztárakban teljes névszerinti értékükben ezüst pénz helyett leendő elfogadását elrendeli, a végrehajtásra a honvédelmi bizottmányt felhatalmazza és e határozatát hozzájárulás végett a felsőházzal közli“ — (elfogadjuk!) Kik elfogadják, méltóztassanak felállni (mindnyájan felállnak) . . .

Ily módon 1848 október 15-én Kossuth a Ház egyhangu elhatározásával felhatalmazást nyert a nagyobb pénzjegyek kibocsátására is. *Az 1000 forintosokból még csak a klisé sem került soha elő*, s így bizonytalan, hogy vajjon készített-e ezekből *Tyroler* — a szabadságharc híres rézmetszője — rajzokat és terveket. Annál hamarabb elkészültek azonban a 100 forintos államjegyek kliséi, melyek azonnal használatba vétettek és október közepétől kezdve egészen a szabadságharc végéig (amikor csak működésben volt a nyomda) állandóan gyártattak. A 100 forintosok külsején lehetetlen azonnal észre nem venni, hogy nagy sietséggel készültek. Az 5 és a 2 frtosok igazán művészi kiállítása mellett határozottan szegényesen néz ki egyszínű (fekete) nyomásával, melynek rajza is több hiányosságot mutat. A keret diszes, de a tér, melyet bezár, a sötét kerethez képest ürességével és világosságával az első pillanatra is felismerni engedi, hogy eredetileg valószínűleg színesre — alighanem piros alapra — terveztetett, s csupán a sürgős szükséglet következtében maradt ily egyszerű.

A 100 forintos államjegyek egy október 22-én¹ kelt, „a pénzügyminiszerségtől“ aláírt rendelet alapján hozattak forgalomba. A rendelet „a törvényhozás határozatá“-ra hivatkozik, tudtván, hogy:

1. a százforintos magyar pénzjegyek legközelebben forgalomba fognak tétetni,

2. ezennel rendeltetik: hogy ezen pénzjegyek minden közpénztárakban, akár adó, akár más bármely fizetéseknel névszerinti teljes értékükben, száz ezüst forint gyanánt (egy forintra három huszast számolva) elfogadtassanak,

3. ezen pénzjegyeknek értékét a magyar álladalom minden javaival biztosítván elfogadásukra nézve a magánosoknak semmi aggódalma sem lehet . . .“

¹ Közlöny 142. szám, 1848 október 30.

Egyben elrendeltetik, hogy „ . . . addig is, míg az országban több váltóhivatalok föllállítva lesznek, a Budán lévő beváltóhivatal, mely jelenleg az ausztriai nemzeti banknak ügyeit is gondviseli, a fennemlített fölváltással bízott meg.“

December közepén, midőn Windischgrätz csapatai átlépték a magyar határt, a magyar bankjegyekből 2 csoport, a magyar államjegyekből pedig 4 csoport volt forgalomban. Bankjegyekből az egy- és kétforintosok, államjegyekből 5 és 100 frtosok, valamint 50 és 100 frtos kamatozó kincstári utalványok. Sőt ez utóbbiból különböző összegekről kiállított részutalványok is kerültek forgalomba.

A jegykibocsátás tényét az udvari párt minden egyes esetben, ha erre alkalom kínálkozott, felvette a nemzeti kormány bünygyékébe. Olybá tüntették fel a dolgot kiáltványaikban és emlékirataikban, (sőt később a vádpontok közt is) mint „egy bűnös párt merényletét“, mely a korona jogait igyekszik csorbitani.

Hogy az udvari párt ellenállás nélkül nem volt hajlandó kiengedni kezéből hatalmának egyetlen feltételét sem, ez könnyen érthető. Utóvégre a világtörténet egyetlen olyan példát sem mutat fel, melyben egy *hatalom*, a számára biztosított előjogokról *önként és ellenérték nélkül* lemondott volna.

Föltehető volt-e ily körülmények közt az udvari pártról, hogy szótlanul és ölbetett kézzel fogják türni azon kötelekek szétszaggatását, melyeknek létezése vagyont, hatalmat, befolyást biztosított részükre?! . . . Semmi esetre sem! Sőt! . . . *A jegykibocsátás ténye kedvező alkalomként kínálkozott annak bizonyítására, hogy a nemzeti kormány az uralkodótól való elszakadásra törekszik, amennyiben önkényesen, egyoldalú és rosszakaratu törvénymagyarázat alapján hatáskörének túllépésével, átvette a felségjogok gyakorlását.*

Az udvari pártnak szüksége volt indokokra, melyekkel a fegyveres beavatkozás elkerülhetetlenségét az egész világ előtt feltárja. E célra legalkalmasabb módnak bizonyult *a nemzeti ellentállást pártütésnek minősíteni*. Széltiben-hosszában elárasztották tehát az országot plakátokkal s „*Magyarország népeihez*“ szólva. felszólítottak mindenkit, hogy forduljon el a felforgatóktól, „*Ős-*

sulh Lajos párttűtő és cinkosai“-tól, kik „*Magyarországot roppant számu papirospénzzel elárasztották*”¹ . . .“

Amikor azonban e kiáltvány kifüggesztetett, már mi sem állott távolabb a nemzeti kormánytól, mint az udvari párt törvény-magyarázatainak figyelembe vétele. Sokkal nagyobb gondja volt már ekkor a nemzeti kormánynak arra, hogy a fenyegető vésszel szemben biztonságba helyezze bankjegynyomdáját, mint arra, hogy vajjon szabad-e azt egyáltalában működésben tartania. Két fegyveres hatalom ellenséggként állt már ekkor szemben, kik egymás kifogásaira többé egyáltalában nem ügyeltek.

A magyar pénzjegyek forgalma azon egyre tartó kibocsátás következtében, mely a nemzeti kormány tökehiánya miatt elkerülhetetlenné vált, napról-napra emelkedett. A közönség elég kedvezően fogadta az új bankókat, melyek (különösen a kétforintosok) a folytonos váltási nehézségek miatt régen érzett hiány pótlói gyanánt jelentkeztek.

Eleinte csupán mint a forgalom nélkülözhetetlen csereeszközeit fogadta mindenki el, Jellasicsh támadásának és a Roth—Filippovich-féle seregek foglyul ejtése után azonban már lelkesedésből is, országszerte teljes értékben elfogadásra találtak. A győzelem napjai megnyitották az utat számukra még a kétkedők erszényeihez is. November óta azonban lehetetlen volt a magyar pénzjegyeiktől való bizonyos tartózkodást észre nem venni. A schwecháti csata s a kedvezőtlen hírek, mik fegyvereinkről azóta szárnyra keltek, továbbá Windischgrätz megbízatása, de nem kevésbé a pénzjegyeknek hirtelen nagy arányokat öltött szaporulata, oly jelenségek, mik egyenként is alkalmasak voltak a magyar ügy diadalába s így közvetve a magyar pénzjegyek értékébe vetett hitet megrendíteni. S nemsokára újból jelentkeztek azon tünetek, melyek az államjogrend vagy az államháztartás egyensúlyának megbomlását eddig mindig nyomon követték: a bank- és államjegyeket nem fogadják el teljes értékben, az ércpénzt pedig kivonják a forgalomból s eldugják, elrejtik. Ezeknek természetes következményeként, mind kisebb és kisebb lesz a forgalomban lévő ércpénz mennyisége, ami nemsokára váltási nehézségekhez, pénzje-

¹ Windischgrätz proklamációja Győrben, 1848 december 29-én.

gyekkel és ércpénzekkel való üzérkedéshez, a kereskedési forgalom fennakadásához és végül — zavargásokhoz vezet.

A vészről és pusztulásról szóló hírek hatása alatt a bizalom megrendült s csakhamar vesztett értékéből a magyar pénzjegy. És ismét jelentkeztek azok a tünetek, melyek sorrendben első előidézői voltak a bankókibocsátásnak: a *váltási nehézségek*.¹ Csakhamar nyomon követte ezt az ércpénzekkel való üzérkedés is, mely a belső zavarok növekedésével lépést tartva, igen nagy arányokat kezdett ölteni. E körülmény arra indította a pénzügyminisztert, hogy az augusztusban kiadott ércpénz kiviteli tilalmának szigorú alkalmazására felhívja az összes határszéli hatóságok figyelmét. E célra a „Közlöny Hivatalos lap“ december 14-iki számában a következő rendelet hirdettetett ki:

„A Közlöny folyó évi augusztus 12-iki 64-ik számában megjelent az arany és ezüstnek kivitelét tiltó s illetőleg korlátozó pénzügyminiszteri rendelet, az országos honvédelmi bizottmány rendeléséből ezennel megújttatik, s annak szigorú foganatba vétele minden posta- és harmincadhivatalnoknak szoros felelet terhe alatt mulaszthatatlan kötelességül tétetik.“

Ezen rendeletet megelőzőleg decemben 11-én még egy rendelet került ki a pénzügyminisztériumból e tárgyban. Élelmes üzerek ugyanis az ércpénzkivittelt tiltó rendeletet megkísérelték kijátszani. Az ezüst s az aranypénzt beolvasztották, s mint hulladék nemes fémet „ipari termék“ címen csempészték át a határon kis csomagokban. Néhány esetben ez sikerült is, de a vámőrök csakha-

¹ A nemzeti kormány uralomra jutása, illetve a magyar pénzjegyek első kibocsátása egyáltalán nem tudta egészen megszüntetni a váltási nehézségeket. Egy jegyzőkönyv tanúsága szerint a főváros területén, (tehát ott, ahol a pénzjegy kibocsátás történt) szeptember elején még mindig nehéz volt aprópénzhez jutni, s ez ellen hiábavalónak bizonyult minden felszólamlás. Ime a jegyzőkönyv: „In betreff des von Seite des löbl. Handelsstandes Schritte einzuleiten wären, damit im 30-igst Amte kleine Münzen wirklich eingewechselt werden könnte, wird von Seite der h. Repräsentanten als überflüssig erachtet, indem bein 30-igst Amte kleine Münzen so lange diese vorhanden, gerne verwechelt wurden“. Repräsentanten Versammlung des bürg. Handelsstandes Präses: Aigner Franz I. Vorsteher am 7. September, 1848. (A budapesti kereskedelmi testület levéltárában talál jegyzőkönyv.)

mar rájöttek a manipulációra és akkor a pénzügyminiszter kiadta a következő rendeletet:

13185. P. M. 304. b.

Közlöny december 11. 1848. 184. sz.

Pénzügyminisztériumi rendelet az arany s ezüst hulladékkali (Gekraetz) kereskedés tárgyában.

„Hogy az arany s ezüst hulladékkali kereskedésben tapasztalt csempéskedések megszüntessenek, ezennel rendeltetik:

1. Minden kézműves, iparos vagy gyárnok, ki üzlete folytatására nemes fémeket szükségel, az üzlete folytán meggyűjtött arany vagy ezüsttartalmu hulladékokat, a selmeci főbánya grófság vagy a nagybányai főfelügyelőség, vagy végre a zalathnai igazgatóságnál benyújtandó kérelem folytán, az említett főhivatalok egyike vagy másikától megnevezendő ezüstkohónál a beváltási szabályok szerint akadály nélkül beválthatja, csupán arra köteleztetvén, hogy jogszerű üzletéről, az illető helyhatóságtól hiteles bizonyítványt mutasson elő.

2. Ha ezen bizonyítvány hitelessége felől alapos kétség támadna, az illető hivatal kötelessége leendő erről magának szorosabb meggyőződést szerezni.

3. Ha az illető iparosok illy hulladékokat akár ezeknek csekély volta, akár a kohó távolsága miatt nem maguk akarának beváltani, azokat ugynevezett gyűjtővásárlóknak is eladhatják; ezt azonban csak úgy, és akkor tehetik, ha a vásárló ez iránt a pénzügyminiszterségtől felhatalmazó levelet képes előmutatni. Innen önként következik, hogy

4. minden, aki arany s ezüsthulladékokat szándékozik összevásárolni, köteles ebbeli engedelemért a pénzügyminisztériumhoz folyamodni, és folyamodványához állásáról, vagyonáról, s gyanullan híréről hiteles bizonyítványokat csatolni.

5. A hulladékok igaz uton történt összevásárlását, az eladók által aláírt oklevelekkel, és ha e vásárlás külföldön történt, behozatali vámjegyzékkel kötelesek a gyűjtők bebizonyítani. Ezen bizonyítványokban a vásárlott anyag súlyán

kívül az eladási hely és időnek is tisztán ki kell téve lenni. Önként értetődően, hogy a bizonyítványokban kitett és a kohónál talált sulyok között lényeges különbségnek helye nem lehet.

6. A kohótisztaságok utasítatnak, eféle anyagokat valamint ezelőtt, úgy ezután is, előbb az illető helyeken (bányatörvényszéknél s kémdében) megvizsgáltatni és csak e vizsgálás eredménye után s szerint eszközölni a beváltást.“

Az érc kivitel által okozott forgalmi nehézségek és zavarok nagyságát igen érdekesen illusztrálja néhány közlemény, mely a pénzügyminiszter rendeletével egyidejűleg jelent meg s a kiviteli tilalom mellett még több erélyes rendszabály alkalmazását is sürgetik. Követelik, hogy

„Pest városa lakói közül azon *gyávák*, kik az ércpénzt elvonják a forgalomtól . . . érdemük szerint megfenyíttessenek.“¹

Számos ilyen és ehhez hasonló felszólalásból kétséget kizáró módon megállapíthatjuk, hogy 1848 december végére ismét előbbi méreteiben fellépett a „bankó-krízis.“

Beköszöntött azonban december végére más válság is: *az állam válsága*.

December 30-án Jellasich csatát nyert Moórnál Perczel felett s e csatavasztással a nemzeti kormány a legsúlyosabb helyzetbe került. Szét volt tagolva a honvéd sereg s azonkívül — bár a sukori csata óta jelentékenyen fejlesztett, — még mindig nem volt elég számos és eléggé felfegyverzett ahhoz, hogy az egyesült osztrák hadakkal, a siker reményében felvehesse a harcot.

A moóri csata után Pest nem volt többé tartható . . .

A nemzeti kormány kénytelen volt menekülni!

December 31-én, egy éjjelig tartó ülésen hozott határozattal, a törvényhozás székhelye áttéetett Debrecenbe, hová az állam elhordható javai s iratai nyomban (sőt már december 30-án) utnak indítottak.

¹ Kossuth Hirlapja, 1848 december 24-én (a fővárosi újdonságok rovatában).

1849 január 5-én Windischgrätz herceg „*egy hiv és vitéz sereg élén*“¹ kardcsapás nélkül megszállotta az ország fővárosát, melyből „a lázadók csoportjai, miután tetemes csapásokat szenvedtek, — megfutamodtak . . .“ A győztes hadvezér siet kijelenteni, hogy „a lázadókat“, kik „az oly gazdagon megáldott országot a *többszöri törvénytelen* papírpénzzeli elárasztással tönkre juttatni igyekeztek, — és ezen törvénytelen eljárásukat, a bankjegyek sajtotját magukkal elvivén, bősükségükben még folytatni is szándékolják . . .“, a legkiméletelebb szigorúsággal üldözendik.“²

Windischgrätz azon hitben élt, hogy a főváros elvesztésével a nemzeti kormány teljesen elvesztette lábát alól a talajt s hogy a főváros megszállását a legrövidebb idő alatt nyomon fogja követni az egész ország meghódolása. Elbizakodottságában minden mértékről megfeledkezett, s a magyar kormány békeköveteinek ajánlatára csak gunyos visszautasítással felelt:

„Lázadókkal nem tárgyalok. Feltétlen meghódolás!“

. . . Rövid időn belül sajnosan kellett tapasztalnia, hogy mennyire csalódott számításában. De akkor már késő volt. Az első tavaszi szellő nyomán fegyverre keltek az újjá szervezett és megháromszorozódott magyar seregek, s a „feltétlen meghódolás“ büszke lovagját s annak utódját Tiszán, Dunán áthajtották és seregeit a felvidékről, Erdélyből és a délvidékről egyaránt kiverték.

1849 májusára ismét magyar uralom alá került az egész ország.

¹ Január 7-én kelt „Proclamatio“-jának bevezető sorai.

² Az előbbi kiáltvány folytatása.

HETEDIK FEJEZET.

Az 1849-ik évi téli hadjárat.

Az 1849. év első napja minden időközön át emlékezetes marad Debrecen történetében. E napon Debrecen az ország fővárosává lett. A Moórnál vívott csatában ugyanis eldőlt Budapest sorsa, melyet a nemzeti kormány kardcsapás nélkül átengedett a császári seregeknek. Csak Sylveszter éjjelén vált ugyan törvényes határozattá, hogy a kormány Debrecenbe vonul, de Kossuth rendeletére az ország ingó vagyonának csomagolása, sőt elszállítása már 29-én megkezdődött. A bankjegy-nyomdát, mely „a forradalom oly óriási kifejlődésének főeszköze volt“ (Presse Wien 1849 nov. 18.) december 30-án teljesen szétszedték a pesti Károly-kaszárnyában, — ahol felállítva volt — s csupán 2 gép maradt vissza, melyek még éjjel-nappal gyártották a magyar pénzjegyeket, hogy egyrészt hiányt ne szenvedjen a kormány, másrészt, hogy az időből el ne vesszen felhasználatlanul egy perc sem. Január 3-án végre megérkezett a rendelet, hogy az utolsó két gép is elszállítandó s másnap, január 4-én hajnalban, gyékényekbe, faszekrényekbe, bőrröndökbe s egyéb ideiglenes csomagokba burkolva, a pályaháznál¹ indulásra készen állott a vasut az utolsó gépekkel. E szállítmánnyal a legutolsó vonatok egyike ment, mert e napon elhagyta a fővárost az utolsó honvédsapat is. Másnap már a császári seregek bevonultak Budára s a bécsi hivatalos lap jelenthette a nagy diadalt: Buda vára bevétel! De megjegyezte azt is, hogy: „Kossuth nem felejtette el kedves instrumentumát, a bankjegy-sajtót is magával vinni . . .“ (Wiener Zeitung 1849 január 5.)

¹ Az akkori pályaház a jelenlegi nyugati pályaudvar helyén állott.

Egyetlen vasutvonalunk akkor még csak Budapesttől-Szolnokig terjedett. Szolnokig tehát csak eljutott a sok gép meg fegyver, ott azonban szekerekre kellett átrakni s úgy vinni lefelé Debrecennek. Szolnoktól kezdve borzasztó fáradalmakat kellett a nyomdaszemélyzetnek kiállani. Csikorgó hideg volt. Az utak kökernényre fagyva és a hó magasan állott. A munkások nagyrésze csak könnyedén volt felöltözve, mert a nagy sietség s a nagy ruha-kereslet következtében nem szerezhettek bundát maguknak. Élelemmel szintén nem tudták magukat ellátni s mindezek mellett még gyalog voltak kénytelenek a szekereket követni, mert ha nem mozognak, egy óra alatt jéggá fagytak volna a dermesztő hidegben. Fáradtan, átfázva haladtak előre végtelen lassúsággal, egyik faluról a másikra — térdig érő hóban. S hogy néztek ki ezek az utbaeső falvak?! . . . Minden, ami ehető volt, eleették az átvonuló hatóságok és csapatok. Mikor az utolsó nyomógép utasai ide-oda bekopogtattak egy kis élelemért, alig kaphattak egy falatnyi maradék-kenyeret s egy-két sültkrumplit.

Két napi szakadatlan gyalogolás után, a végletekig kimerülten érkeztek meg szállítmányaikkal a nyomdászok Debrecenbe, hol a kormány megjelenése a legnagyobb zavart idézte elő. A csendes város egyszerre az ország központjává lőn. A lakosok száma megháromszorozódott. Természetesen a lakások és élelmiszerek árai is hallatlanul emelkedtek a nagy kereslet következtében. Debrecenben a szállítmányokat előbb a nagytemplom előtti hatalmas — akkor Szabadság-tér nevezetű — téren rakták le a szekerekről. Ott „. . . hevert a sok láda és hordó, banksajtó, vertpénz, fegyver, gyutacs, hadfelszerelési gyár gépei össze-vissza . . .”¹ és még január közepén is, „. . . miből egészen kibontakozni később sem birt, a leggyönyörűbb chaosz uralkodott. Csak egyben, de a leg-szükségesebben kezdett rend mutatkozni s ez a papirpénzgyár volt, melyet a hozzáértő s fáradhatatlan pénzügyi status-titkár, Duschek már az első napokban felállított, gyártván benne s gyártmányát naponkint szaporitván . . .”²

A bankjegy-nyomdát a református kollegium termeiben állították fel. Az iskolai előadásokat persze azonnal beszüntették

¹ Sztankó leírása.

² Mészáros Lázár emlékiratai II. kötet, 2. lap.

(egyébként az ujévi vakáció még tartott.) Az oratóriumban tartották az országgyűlést, míg a többi helyiségek mind a jegynyomda céljaira használtattak. A helyiségek ezen igénybevételéért a kollégium 8000 forintot kapott a kormánytól, mely összeget 1849 június hó 7-én az ottani harmincadhivataltól fel is vette a főiskolai házipénztár. A bankjegysajtó felállítási munkálatai nyomban a megérkezés után megkezdődtek s azon kitartásért, szakértelemért és odaadásért, melylyel Duschek államtitkár e munkálatokat vezette, mindenki, ki az idők eseményének szemtanuja volt, elismeréssel adózik. Kár azonban, hogy az elismerés szavain kívül egyebet alig találunk leírásainkban, úgy, hogy a nyomda vándorlásairól, működéséről, valamint azon nehézségekről, melylyel ez járt, nagyon nehéz hü képet festeni.

Debrecenben a kormány tagjai, de különösen Kossuth, rendkívül türelmetlenkedtek a képviselők elmaradása miatt. Eltelt csaknem egy hét, míg annyi képviselő érkezett, hogy határozatképes Ház volt összehívható. Végre mégis összegyűltek annyian, hogy *1849 január 9-én* megtarthatták az első képviselőházi ülést . . .

Az ősi kollégium oratóriumának bolthajtásos, öreg falai közt orgonának ájtatos melódiája helyett elnöki csengő hangjai rezgették a levegőt. S a hely, hol eddig csak békéről prédikáltak és ájtatos fohászokat zengtek, most egy forradalmi parlament gyűléshelyévé lön, honnét háboru intéztetik.

Az első ülés igen szomorú látványt nyújtott. Alig 150 képviselő volt együtt. A hangulat levert, elkeseredett. A jövő bizonytalansága izgatta a kedélyeket. Az anyagi gond is súlyosan nehezedett a kormányra. A nyomda, bár sikerült gyorsan felállítani, mégsem működött az olyan szaporán, mint Pesten. Aztán az apró és az ércpénz hiánya is mindinkább érezhetővé vált. Apróbb dolgokért egyáltalában nem tudtak az emberek fizetni. Kossuth ezért még Pesten elhatározta, hogy váltópénz helyett apró névértékű kincstári utalványokat — *30 és 15 krajcárosokat* — nyomtat. Mindjárt az első ülésen, *január 9-én* be is jelentette ezt a Háznak, s kérte annak hozzájárulását.

„A nervus rerum gerendarum, — mondá Kossuth, — a pénz, erre nézve azon határozatok nyomán, miket az országgyűlés

meghozott, történt gondoskodás, hogy fennakadás ne legyen, hanem már Pesten tapasztalható volt az apró pénznek nagy hiánya s ezen fogyatkozást különösen a nép az apró forgalomban nehezen érzi. Ki kell mondanom, hogy a nép, ha azt gondolná, miként ezen körülmény az ország állapotjának valamely rossz állására mutat, vagy hogy a kormány nem tesz mindent, mit e részben tenni kell, nagyon tévedne. Ez a dolgok természetében fekszik. A história mutatja, hogy valahányszor az országban háboru volt, az ércpénz a forgalomból eltűnt, legyen bár a háboru győzelmektől kísérve, vagy veszteségtől követve, az mindegy, az ércpénzt az emberek el szokták tenni, s csak a békés, nyugalmas korban szokott ez ismét megjelenni. Ez tehát sem rossz állapotra nem mutat, sem a kormány nem mulasztott el e részben semmit is, mert ha millió számra verethetnénk is a huszasokat minden nap, az mind eltűnnék. Nem mondom, hogy magam is nem estem volna e gyarlóságba, hogy eltettem volna az ércpénzt, és ha nem tettem el, csak azért nem tettem, mert valóban nincs mit eltenni; ebből nagy fogyatkozás van a mindennapi forgalomban, tehát bátor volnék a háznak becses *engedelményét kérni* arra nézve, *hogy 30 és 15 p. kros kincstári utalványokat legyen szabad készíttetnem*, melyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósítom egyszersmind a házat, miképpen magyar feliratu rézpénz, és kisebb 12 és 6 kros ezüstpénzeknek veretése iránt is intézkedett a kormány. Erészben nem kértem előleges engedelmet, mert nem volt rá szükség, hanem ami a kincstári utalványokat illeti, arra nézve bátor vagyok engedelmet kérni.“

A képviselőház az engedélyt megadta s Kossuth azonnal intézkedett azoknak forgalomba hozatala iránt. Az utalványok már Pesten elkészültek s csupán a szövegnyomás hiányzott róluk, ami igen gyorsan el volt végezhető. *Január 21-én* a 30 krosok forgalomba tételét a következő rendelet tudatta:¹

835. p. ü.

Rendelet.

Az ezüstpénznek bűnös eldugása s ez által a napi pénzforgalomban előidézett akadályok a kormánynak kötelességül tevék arról gondoskodni, hogy e bajon lehetőleg segítve legyen.

¹ Közlöny 1849 január 23.

A kormány e végből oly intézkedést tett, hogy nemcsak az eddig forgalomban volt váltópénznek 1 pengő krajcáros rézpénz és pedig magyar körirattali veretéssel nagyobb kiterjedést engedett, hanem, hogy ezen kívül még nagyobb értékű váltópénz is veretessék és pedig 3 pengő krajcáros rézből, 3 egy krajcáros sulyu, továbbá 6 pengő krajcáros ezüsből.

Hogy pedig ezen váltópénzek veretése a háboru változó esetei által fenn ne akadjon, a kormány továbbá ugy intézkedett: hogy a körmöci pénzverdei gépek egy részét tiszavidéki biztos helyre áttétetvén, ott is a pénzverde azonnal működjék.

Minthogy azonban az ércváltópénz készítése sok időt kíván, mely alatt a napi pénzforgalomra szükséges mennyiség nem egy hamar lenne kiállitható, a pénzforgalmon nehézkedő akadályok pedig rögtönös intézkedést sürgetőleg igényelnek, a kormány elhatározá: **ideiglen 30 és 15 pengő krajcár értékű kincstári utalványokat** eképen kibocsájtani:

1-ször. Ezen *kincstári utalványok egyedül ideiglenes pénzváltási eszközül szolgáljanak*; s ennél fogva körözésbe csak addig hagyassanak, míg az eddig elterjedt ezüstpénz ismét rendes forgalomba jövend, és ezen felül az ország a napi forgalomra szükséges ércváltópénz mennyiséggel ellátva leend, mikoron a 30 és 15 pengő krajcáros magyar kincstári utalványok saját teljes értékökben az álladalom által ismét visszaváltatni fognak.

2-szor. Hogy azok minden kincstári pénztárnál magyar pénzjegyért beváltassanak; azonban magánfeleknek teendő kincstári fizetmények azokkal csak saját kívánatukra tétethessenek; ellenben ezen kincstári utalványok minden közpénztáraknál ugy adóban, mint egyéb bármi fizetmények gyanánt, teljes értékökben 30 s illetőleg 15 pengő krajcárban, két 30 krajcáros s illetőleg négy 15 kros utalványt egy forintra, vagyis 3 ezüst huszasra számítva elfogadtassanak.

3-szor. Hogy az álladalom ezen utalványok teljes értékét szintugy, mint a forgalomban lévő magyar 5 és 100

forintos pénzjegyeket, minden közjavadalmaival biztosítja; miért is a magánfeleknek azok elfogadása miatt semmiféle aggodalmuk nem lehet.

4-szer. Hogy azok utánzói és hamisítói ugyanazon büntetésnek alávetve legyenek, mely egyéb nyilvános hiteljegyek hamisítására törvényszerűleg szabott.

Az országos honvédelmi bizottmány rendeletéből, az országgyűlés helybenhagyásával tehát jelenleg előlegesen a 30 krajcáros utalványok tételnek forgalomba, s azok megismertetésére következő leírásuk közzétételük, ugyanis:

a 30 pengő krajcáros kincstári jegyek fehér papírra nyomtatvák,

alakjuk 3", 9" hosszú, 2", 8" széles.

Előlapjuk szürke színű könyomlat, sima vonal körzetel. A vonalok közt arabesk építmények, s fölül egy öblös paizs, melyre fekete 30 szám van nyomva; két oldalán egy gyöngyökkel körzött tojásdad alak fehér 30 számmal; alul magyar egyszerű címer látható. A szegélyen belül hullámzatos alap, melyen világos hullámzatu 30 szám tűnik fel. A hullámzatos alapon feketén nyomtatva van következő tartalom:

„Kincstári utalvány harminc pengő krajcárra, mely két darabját egy forintba számítva, a kincstári pénztáraknál magyar pénzjegyek iránt mindenkor beválthatók, s minden közpénztáraknál fizetés gyanánt elfogadtatik. Budán, 1849-iki január 1-én. Az országos honvédelmi bizottmány rendeletéből. Aláírva a kincstári főpénztárnok Völgyi Ferenc által.“

Hátlapján ónnymatu körzetben a pénzjegy hamisítói elleni büntetés öt nyelven nyomtatva olvasható.

A 15 pengő krajcáros kincstári utalványok ismertető leírásuk következni fog.“

Debrecen, január 21-én, 1849.

Az országos honvédelmi bizottmány rendeletéből

A pénzügyminiszterium.

E rendeletet *február 4-én* 1357. p. ü. alatt (Közlöny február 6-án) nyomon követte egy újabb rendelet, mellyel a 15 krajcáros utalványok kibocsátása rendeltetett el.

A felváltó pénztáraknál állandó volt a kereslet az apró utalványok iránt, ami legjobban bizonyítja, hogy mily égető szükség-et elégitettek ki.

Az aprópénz hiánya miatt okozott zavar egyébként a császári seregek által megszállott Pesten, valamint az örökös tartományok ipari központjain is igen nagy mérveket kezdett öltetni s nem is volt ritkaság, hogy 12—15 % ágiót fizettek az aprópénzért.¹ Megesett, hogy *egyes jelentékenyebb cégek* — nem is szólva a városokról és várakról — a szükségesen másként segíteni nem tudván, *magánutalványokat állítottak ki* 20—25 kr. pengő pénzről. De megtörtént az is, hogy ezeket a magánutalványokat még több darabra is vágták, hogy kisebb összegek kiegyenlítésére használhassák.² A mi különösen a bankjegyek eldarabolását illeti, ez oly méreteket öltött, hogy már alig akadt a forgalomban egész darab, vagy ha igen, akkor is nagyobb részt 4 és 8 darabból voltak össze-ragasztva. Sokszor egész a felismerhetetlenségig összevagdalták őket. A bankjegyek szétvagdálása részben nem is közszükség folytán, hanem üzérkedésből történt. Az Osztrák-nemzeti bank ugyanis egyes kereskedőket megbízott azzal, hogy a bankjegy-részeket vásárolják össze és cseréljék ki a bankpénztárnál egészekre. Közbenjárásukért a bank bizonyos provisiót fizetett, s ezért jutalékát növelendő, némely kereskedő megtette, hogy az egész bankjegyeket is darabokra vagdalta, s azonnal össze is ragasztotta.³ Ez az eljárás arra indította a kereskedelmi bankot, hogy a magyar bankjegyek feldarabolását egyáltalában megtiltsa, ami a következő hirdetés útján adatott a közönség tudomására:

Hirdetés

*A Pesti magyar kereskedelmi bank részéről.*⁴

Mivel a fennálló szokás, mely szerint az osztrák 1 és 2 ftos bankjegyek részenként, fél és negyed darabokban köz-

¹ Pesther Zeitung 1849 február 20.

² Pesther Zeitung febr. 21. 1849.

³ Pesther Zeitung január 25. 1849.

⁴ „Figyelmező“ 1849. február 21.

forgalomba tétetnek, a közönséget a magyar 1 és 2 ftos bankjegyekre nézve is hasonló eljárásra birhatná: ennél fogva a helybeli bank mindenkit kártól megóvandó, célszerűnek találja közzétenni, hogy fél vagy negyed darabokra szakasztott magyar 1 és 2 frtos pénzjegyeket — miután ezeken a netaláni hamisítás sem ismertethetik meg — pénztárainál sem elfogadni, sem felváltani nem fog.

Pesten, febr. 17-én, 1842.

b. Podmaniczky László
bank-igazgató.

Egy héttel a kereskedelmi bank ezen hirdetésének megjelelése után Windischgrätz herceg aláírásával ellátva egy proklamatio hirdettetett ki, mely a magyar pénzjegyek történetében fordulópontot képez. Mielőtt azonban e rendeletet ismertetnők, s bírálat alá vennők, vessünk egy pillantást Pestre s azon vidékekre, melyek a császári seregek uralma alá kerültek.

A császári seregek nyomban a magyar hadak kivonulása után megszállották Pestet, melynek lakói a legnagyobb nyugtalan-sággal néztek a bekövetkezendő események elé. A sokféle hír, mely a magára hagyott lakosság közt kerengett, óráról-órára fokozta az izgalmakat. Különösen megdöbbenést keltett az a hír, hogy Windischgrätz nem fogja törvényesnek elismerni a magyar pénzjegyeket, s hogy eltiltva azok forgalmát, ezzel halálos csapást mér az ország és különösen Budapest lakosságának gazdaságára. A magyar pénzjegyek ugyanis minden izgatás és üzérkedés dacára is csaknem kizárólagos fizetési eszközeivé váltak a lakosságnak. S pedig elég kézenfekvő okból. A válságos időben mindég megújuló azon jelenség, hogy *a rosszabb pénz kinyomja a jobbikat a forgalomból*, most is megismétlődött. Az ország összes kereskedőinek Bécs és általában Ausztria iránti tartozásai osztrák bankjegyekben lévén fizetendők, de maga a magyar kormány is osztrák bankokkal lévén kénytelen óriási beszerzésének számláit kiegyenliteni, hamar magukhoz vonták és rövid időn belül az ország határára kívülre származtatták az Osztrák-nemzeti banknak igen nagymennyiségű jegyeit. *A külföldre szivárgott osztrák bankjegyek helyét pedig elfoglalták a magyar pénzjegyek*, melyek miután a kereskedő másmit nem kaphatott portékájáért, csakhamar köz-

keletüvé váltak. A kormány és a kereskedők állandó kereslete némileg helyreállította az osztrák bankjegyek erősen ingadozó árfolyamát, a magyar pénzjegyeknek pedig nyugodt keletet biztosított a nemzeti lelkesedés. A schwecháti csatáig úgy állott tényleg a helyzet, hogy a magyar pénzjegyek csaknem az egész országban teljes értékben elfogadtattak, az osztrák bankjegyek pedig 4—8 % (tehát aránylag igen alacsony) ráfizetéssel. A schwecháti csata után s a rákövetkező események hatása alatt egyelőre csupán annyiban változott a helyzet, hogy a magyar pénzjegyek árfolyamot kaptak. Helylyel-közzel 3—5 %-ra rugott a diságió. De azért továbbra is megmaradtak fizetési eszköznek. Hogy Pest megszállása után a magyar pénzjegyeknek azonnal valami óriási áresése következett volna be, vagy hogy az osztrák bankjegyek diságiója sülyedt volna, az egyáltalában nem mondható, mert hiszen az osztrák bankjegyeket továbbra is csak ráfizetés ellenében fogadták el s e mellett a magyar pénzjegyek is forogtak még tovább is. Tény azonban, hogy ott, *ahol az osztrák csapatok lettek urrá, ott a magyar pénzjegyek értéke jelentékeny veszteséget szenvedett.* Bizonytalanná vált a helyzet, s azok az intézkedések, melyek Windischgrätz rendeletére foganatosítottak vagy az ő rendeletei értelmében tétettek, mindenre inkább voltak alkalmasak, mint arra, hogy a magyar pénzjegyek birtokosának aggodalmait eloszlassák.

A nemzeti ügy végleges diadalába vetett hitnek erős csökkenése és Windischgrätznek a magyar pénzjegyek irányában elfoglalandó álláspontjának bizonytalansága okozták a magyar pénzjegyek árfolyamának esését. Különösen azonban az utóbbi. Amint ugyanis Windischgrätz betette lábát a fővárosba, legelső intézkedéseiből azonnal nyilvánvalóvá lett, hogy valami rendeletet tartogat tarsolyában a magyar pénzjegyek ellen. Kétségtelennek látszik, hogy e tekintetben kész tervei lehettek, mint ahogy kész tervei voltak a nemzeti ellenállás leverésére is. *Kényszerítő körülmények meggátolták azonban a megállapított terv végrehajtásában.* Bevonulása után tanusított erélye, majd a kilátásba helyezett szigorú intézkedések foganatosításának mind későbbre való halasztása, aztán ismét enyhítése, visszavonása, módosítása, elejtése és ismét való foganatosítása, vagyis *ingadozó eljárása*, megannyi bizonyítékai annak, hogy alaposan elszámította magát.

Az udvari párt a magyar pénzjegyekben látta a nemzeti ellenállás leghatalmasabb láncszát, legerősebb fegyverét. Ki kell tehát e fegyvert az ellenállás szervezőinek kezéből csavarni, s akkor a „mozgalom“ tüstént megszűnik . . . Ez volt az udvari párt álláspontja, s az 1848 október 3-i és 20-i, a november 6-i és a december 2-i császári rendeletek megannyi figyelmeztető-jelként állanak előttünk arra, hogy a magyar pénzjegyek törvényességét az uralkodó nem fogja elismerni soha. Windischgrätz herceg is, december 29-én Győrött kelt kiáltványában (melyben Kossuthot „törvényen kívülinek és földönfutónak“ nyilvánítja), a megbotráncolás hangján rója legelső bűnül, hogy

„. . . Kossuth Lajos pártütő és cinkosai Magyarországot rop-pant számu papirospénzzel elárasztották . . .“

Valószínű volt tehát, hogy Windischgrätz — az udvari párt ütőkalapácsa — *ha csak teheti*, nem fog sokáig késlekedni tervének végrehajtásával.

Egyelőre azonban nem igen sokat tehetett. Bár nem egyezett meg szándokaival, de várnia kellett a kilátásba helyezett szigorú szabályok alkalmazásával. Mint ahogy néha széles, jól rendezett országuton egy észre nem vett kavicson felfordul a legerősebb szekér, úgy a legnagyobb hatalom számításait is néha kicsufolja vagy éppen semmivé teszi egy figyelemre sem méltatott, egészen mellékesnek képzelt körülmény. Windischgrätz is egy jelentéktelennek látszó dolog tartóztatta vissza nagy horderejű elhatározásának — a magyar pénzjegyek érvénytelenné nyilvánításának — fogantatásától.

Ez alkalommal a *pénzjegyválság* volt az a kavics, melyen Windischgrätz szekere felfordult. A vertpénz teljesen eltűnt a forgalomból, s ritkaságszámba ment még a rézpénz is; az Osztrák nemzeti bank jegyeinek forgalma pedig a már említett körülmények miatt a legalacsonyabb fokra hágott Magyarországon. A közönség kezén csakugy mint a köz- és magánpénztárakban alig volt más, mint magyar pénzjegy. Windischgrätz arra számítván, hogy anyagi szükségleteit kivetendő sarcokkal és hadi adókkal fedezheti, igen gyenge állományú pénztárral indult utnak Pest felé. A fővárosba való bevonulása után egyszerre meglepetéssel kellett tapasztalnia, hogy sem itt, sem másegyebütt, hová csapatai eddig el-

jutottak, pénzből mást, mint magyar jegyeket nem kaphat. Kényszerűségből tehát, de *elfogadta a magyar pénzjegyeket*, sőt királyi biztosai útján közhirré tétette, hogy azokat egyelőre minden cs. kir. közpénztár is elfogadja. Ime egy ilyen

Hirdetmény:

„Miután a magyar pénzjegyek érvényessége iránt általában, de különösen az egyes és kettősek iránt — a mindennapi forgalomhoz nagyon szükségelt kisebb pénzneműek érezhető hiánya miatt — aggodalom gerjedt: herceg Windischgrätz Alfréd tábornagy urtól legközelebb vett utasítás folytán közhirré tétetik, hogy addig is, míg a nagyobb pénzjegyek eránt felsőbb helyen rendelkezés történhetend, *az egyes és kettős magyar pénzjegyek teljes értékükben minden cs. kir. közpénztárakban is elfogadtatnak.*“

Győrött, január 8-án 1848.

gróf Zichy Bódog, kir. biztos.

. . . . Igy történt aztán, hogy a császári seregek csakugy, mint akár a magyar seregek — ott túl a tiszai vonalon, meg a felvidéken — valamint mindkét hadsereg *belföldi* szállítói is, csaknem kizárólag magyar pénzjegyekben kapták illetményeiket és fizetéseiket. Ha azonban Windischgrätznek nem volt még egyelőre elég hatalma ahhoz, hogy semmisnek nyilvánítsa a magyar pénzjegyeket, s kényszerűségből elfogadta, sőt fel is használta azokat, azért intézkedéseivel világosan elárulta, hogy a meglevő helyzetet csak átmenetinek tekinti, s a magyar pénzjegyek jogállását, mihelyt csak teheti, az októberi és novemberi legfelsőbb leiratok szellemében fogja értelmezni.

Windischgrätznek a bankó- és bankügyekben (az ő előterjesztésére királyi biztossá kinevezett) *Havas József* volt a legfőbb tanácsadója. Ugy látszik egyébként, hogy Havas Józsefnek igen széleskörű felhatalmazása volt a pénzjegykérdés intézésére.

Havas a magyar pénzjegyek ellen foganatosított első intézkedéséhez a nemzeti kormánynak egy mulasztásából meritett alapot. A magyar kormány ugyanis azon nézetből indulván ki, hogy a Kereskedelmi Banknál *letétbe helyezett*, nemzeti közadakozásból származó bankjegyalap, míg a bank szekrényeiben van, *magán-*

tulajdont képez, ezt a (több mint egy és fél milliót kitevő) ércalapot a Debrecenbe való levonulás alkalmával Pesten hagyta, s annak megőrzését továbbra is a bankra bízta. Hogy ez kinek az indítványára történt így, vagy hogy nem-e éppen a Kereskedelmi Bank akadékoskodása gátolta meg az ércalap elszállítását (ami éppen nem látszik kizártnak) azt ma már alig-alig lehet megállapítani. Tény csupán az marad, hogy a minisztérium az ércalapot minden megokolás nélkül Pesten hagyta, s ezzel a nemzeti lelkesedés eredményét ellenállás nélkül átengedte az előnyomuló elleneséges hadvezérnek. Látszatra ugyan úgy tűnik fel, mintha a magyar kormányt ezen elhatározásában azon meggyőződés vezette volna, hogy Windischgrätz, ha meggyőződik arról, hogy a bankjegyek fedezete Pesten van, kénytelen lesz respektálni a magántulajdont és így nem fog okot találni a magyar pénzjegyek érvénytelenítésére, azonban kétségtelen, hogy e határozat meghozatalánál más olyan szempontoknak is számításba kellett vételnie, melyeket egyelőre lehetetlen felderíteni.

Az ércalapnak Pesten való visszahagyása a bankjegykibocsátás egész ügyének még ma is a leghomályosabb részletét képezi. Világosságot hozni ebbe talán csupán a késő jövő fog.

Az ércalap visszamaradásáról Windischgrätznek nyomban jelentést tettek, s a győztes hadvezér alighanem igen megörülhetett, mikor tudomására jutott, hogy ellenfele oly rohanva menekült előle, hogy még a vagyonát is ithagyta. Sietett is hamar rátenni kezét a vagyonra. Havas útján magához rendelte a kereskedelmi bank pénztárainak kulcsait, mit megkapván, azonnal *visszaadta* azokat az átadóknak, s *megbízta a bankot, hogy a magyar pénzjegyek alapját őrizték továbbra is.* Az ő rendeletére!

Ez *január 7-én* történt. Másnap — január 8-án Havas ismét átír a bankhoz, s felszólítja az igazgatóságot, hogy a jegykibocsátás állásáról tegyen haladéktalanul jelentést. Ez meg is történt azonnal, s a jelentésből fogalmat alkothatott magának Havas a pénzkibocsátás *körülbelüli* állásáról. Megtudta, hogy a kereskedelmi bank ellenőrzése alatt mennyi pénzjegy hozatott forgalomba december végéig, s megtudta, hogy mennyit tesz ki a banknál lététbe őrzött ércfedezet. Egyebet aztán — legalább egyelőre — nem is tudhatott meg, mert arról, hogy a magyar kormány mennyit

bocsátott forgalomba az *államjegyekből*, a bank nem tudott biztos felvilágosítást adni, miután erre vonatkozólag nem voltak birtokában megbízható adatok. Várakoznia kellett tehát Havasnak, míg megszerzi valahogy ezeket.

Ezalatt, — mint a fentiekből is látszik — a magyar pénzjegyek, nyomott kurzussal bár, de forgalomba voltak Pesten is. Bécsben egy kissé meglepődtek az emberek azon, hogy a magyar pénzjegyek megsemmisítése oly sokáig késik. Ők azt hitték, hogy Windischgrätznek legelső dolga lesz kimondani, hogy a magyar pénzjegyek érvénytelenek, s amikor e rendszabállyal csak nem tudott előáilni a *győztes* hadvezér, ámulva kérdezik a jó bécsiek, hogy: „. . . mit csinálnak a magyar banknótával? Cirkulál-e egész becsébe a Kossuth emléke? melyre én, midőn sokan azt a hibát találták benne, hogy évszám nincs rajta, azt mondtam, nem is szükség; rajta van Kossuth neve és ez annyit tesz, hogy: 1848; pedig én hibáztam, mert még 1849-ben is szaporítja vele a szegény haza romlását.”¹

. . . . A császári seregek első berendezéseinek munkálatai — úgy látszik — nagyon lefoglalhatták a hadvezetőséget, mert egyelőre megszűnt a kereskedelmi bank zaklatása. De csak rövid időre, mert már *január 21-én* Windischgrätz utasítására Havas *megtiltotta a kereskedelmi banknak az egy- és kétforintos bankjegyek ércze való beváltását*. Vagyis, — ami ezzel egyértelmű:

e napon Windischgrätz zár alá vétette a jegyfedezetet!

Mi volt ezzel Windischgrätz célja? Vajjon az-e, hogy az osztrák bankjegyek értékét emelje? Az-e, hogy a magyar bankó árát leszállítsa? Vagy az-e, hogy zsákmányát növelje? . . . Majd meglátjuk később. De hogy akkor még Windischgrätz maga hirdette, hogy a bankjegyek nem fognak érvénytelenítettetni, azt kimutathatjuk félhivatalos lapja, a „Figyelmező“ január 23-iki számának egy híradásából, melyben az *illetékes körök* biztosítanak mindenkit, hogy: „. . . a kormány a baj elenyésztésében is, ha azt a szükség úgy hozza magával, *nem a jegyek kimondott törvénytelensége, hanem az azokat* (a bankjegyeket) *bíró nép tulajdonának épségben fentartása vezérlendi.*”

¹ Részlet egy január 13-án Bécsben kelt levélből. Megjelent a „Figyelő“-ben 1849 febr. 25-én.

Kár, örökös kár, hogy e biztatások nem váltak valóra!

Mint mindig, mikor egy nemzet a bizonytalanság lejtőjére kerül, úgy most is a legkülönbébb hírek keltek szárnyra az eljövendők felől. A pénzjegyek sorsa felől is a legkülönbébb híreket terjesztették. Voltak, akik biztosra vették, a nemzeti kormány összes kötelezettségeinek, így tehát az összes pénzjegyek érvényességének megtagadását. Voltak azonban kik ebben egyáltalában nem hittek. A legtöbbben mégis azt tartották valószínűnek, hogy csak az államjegyek, vagyis 5, 10 és 100 frtosok fognak megsemmisítettetni. Ez a vélemény pedig tartotta magát még akkor is, midőn Windischgrätz rendeletére közzététetett, hogy: „. . . A magyar pénzügyi zavarok iránt elhatározó rendelet leérkeztéig — *a forgásban lévő nagyobb névértékű magyar bankjegyek is ideiglenes fizetési eszközként szolgálhatnak.*“¹

Ezek az engedmények, melyeknek tulajdonkép az volt szülő oka, hogy Windischgrätzet kisegítsék pénzügyi zavaraiból, mellékesen még egy más célt is szolgáltak, melyről alantabb még bővebben szólani fogunk. Térjünk azonban vissza egyelőre Havas József január 21-i átiratára, melyben a magyar bankjegyek beváltását megtiltotta a kereskedelmi banknak.

Havas József ezen átiratában a fentiek mellett még erős szemrehányással is illeti a bankot, amiért ez részt vesz a debreceni kormány jegykibocsátási műveleteiben. Egyben meg is tiltja, hogy a bank továbbra is folytassa ebbeli ténykedését. A kereskedelmi bank nyomban visszautasítja e vádat, s válaszában azzal védekezik, hogy tisztviselője, Libaschinszky, csak az 1 és 2 frtos bankjegyek kibocsátását ellenőrzi. Tény azonban, hogy Kossuth felszólítására és a bank megbízásából *Libaschinszky az összes pénzjegyek kibocsátását ellenőrizte.* Erről úgy látszik Havasnak is tudomása lehetett, mert a kereskedelmi bank mosakodását nem fogadta el, hanem *január 25-én* ismét ráír a bankigazgatóságra, hogy Libaschinszkyt parancsolják *azonnal* vissza Debrecenből — hová a magyar kormányt egy kissé megkésve követte.

Ezt az „azonnal“-t könnyebb volt Havasnak kimondani, mint a kereskedelmi banknak megtenni. A Tiszáig ért a császári seregek hatalma. Túl a Tiszán a magyar kormány parancsolt.

¹ „Figyelmező“ 1849 január 31-én.

Hogy juttasson hát el a kereskedelmi bank egy osztrák parancsot a magyar főhadi táborba?! . . . Egyelőre hiábavaló volt Havas József erélyes parancsa (melyeket ez a polgárember úgy osztogatott, mint valami hadvezér). Debrecenbe ugyan eljuthatott volna a követ, de vissza aligha.

Idő kellett ahhoz, hogy a mindenkép (különösen pénzügyileg) hajba került kereskedelmi bank teljesíthesse a királyi biztos rendeletét.

A „Figyelmező“ január 31-i híradásának azon megjegyzéséből, hogy a magyar pénzjegyek Windischgrätz hercegnek ő cs. kir. felségéhez intézett javaslatára . . .“ ideiglenesen továbbra is forgalomba maradhatnak, megtudjuk, hogy a főhadvezér felterjesztéssel élt a pénzjegyek ügyében a királyhoz. Valószínű, hogy a saját pénzügyeiről referált, s tudatta, hogy a magyar pénzjegyek azonnali megsemmisítése az osztrák csapatok ellátását egyelőre talán még jobban megnehezítené, mint a magyar seregek ellátását. E föltevés mellett azonban egy pozitív adatot is szolgáltat e híradás. Azt, hogy a nagyobb magyar pénzjegyek (az államjegyek) csak „ideiglenesen“ terveztetnek megbagytatni kiegyenlítési eszköznek. Ez a híradás ugyan még nem zárta ki annak lehetőségét, hogy --- mikép egyesek hiesztelték — *a magyar pénzjegyek osztrák bankjegyekre fognak kicseréltetni*, de tény, hogy e megjegyzés sokakban nyugtalanságot keltett s alkalmul szolgálván lehetőségek elképzelésére, előmozdította mindenféle kombináció keletkezését. banküzérkedést, (alacsony áron összevásárolni, drágán eladni) és . . . a magyar pénzjegyek elértéktelenedését. Szóval Windischgrätz illetén megnyugtatóssai a bizonytalanság érzetét csak még jobban fokozták.

Windischgrätzről egyáltalában nem lehet állítani, hogy a sajtónak nem lett volna barátja. Sőt! A baj csupán az, hogy egyoldaluan szerette. A nyomógépet beállította saját harci eszközei sorába s annyi szabadságot adott a szerkesztőknek, amennyit csak kívántak arra, hogy — dicsőhimnuszokat zengjenek ő róla. De az ellenvéleményt nem tűrte el. Terveit, szándékait jóelőre kikürtölte sajtója útján, s úgy látszik nem is nagyon bántotta, hogy — ami rendszerint bekövetkezett — meg kellett másítania, vagy éppen eljtenie terveit, Amolyan régiszabásu, *született* hadvezér volt, aki

béke idején kétségtelenül imponálni tudott színes hadseregével — a nyárspolgároknak. Serege csak a pesti „purgerek“-nek imponált. Sajtójával is csupán ezekre tudott ráíjeszteni. S amilyen rossz volt a serege, olyan volt a sajtója is. Szájaskodó, nyelvelő, személyeskedő. Kofasajtó . . . De mivel az épkezláb emberek nagy része követte a kormányt Debrecenbe, s Pesten csupán a „spisz“ maradt, ezek a sugalmazott, s nagyrészt durva hangú és kiméletlenül személyeskedő közlemények nem maradtak minden hatás nélkül a tömegre. S e hatás legelőbb is a pénzjegyek árfolyamában jutott kifejezésre. Mert a pénzjegyek ügye volt az, melyet a legszorgalmasabban bolygatott az abszolút uralom sajtója. Alig mulik el nap, hogy ne írnanak a magyar bankóról. Izgattak ellene. Hol izléstelen élcélődés, hol meg epés fejtegetés formájában, de mindig nagy igyekezettel azon, hogy a bizonytalanságot növeljék, a bankók hitelét rontsák, s hogy mindezt úgy tüntessék fel, mint egy bűnös párt működésének eredményét, mely rombadöntené talán az egész világot is, ha annak okozóit ki nem irtja a föld színéről a legnemesebb hadvezér — herceg Windischgrätz Alfréd.

Az abszolutizmus sajtójának napról-napra dudált, már egyhanguvá lenni kezdő nótája az volt, hogy a *bankjegysajtó a magyar kormány legerősebb fegyvere*. Ugy vélték, hogy a nemzeti ellenállás nyomban megszűnik, ha ezt a fegyvert kicsavarják a rebellisek kezéből. Szentül hitték és hirdették, hogy *egyetlen rendelet*, mely az összes magyar pénzjegyeket érvényteleneknek és értékteleneknek nyilvánítaná, *elegendő lenne arra, hogy ezt a csodaterő fegyvert semmülérvővé varázsolja a felkelők részére*. A vezető hangot a „Wiener Zeitung“ — osztrák hivatalos lap — 1849 január 5-i száma adja meg, mely sajnálattal konstatálja, hogy „Kossuth nem felejtette el kedvenc instrumentumát, a bankjegysajtót magával vinni Debrecenbe . . .“

Ime így szól egy „*hivatalos lap*“ közleménye anno 1849! Csodálkozhatunk-e aztán, ha a „Figyelmező“, mely csak félhivatalos volt, egy oktávval magasabban ütötte meg a hangot? A papirospénznek bősége ott (Debrecenben) iszonyu lehet. Mert nemcsak az innen *elcsempészett* 20 ezer ivnyi 5 és 100 forintos banknóta elfogyott már, hanem ott is oly szorgalmasan folytatták a pénzcsinálást, hogy végre még azon papirosból is kifogy-

tak, amire ama jegyeket kellett nyomtatni. Most már 30 krajcárosokat nyomtatnak közönséges papírra, s ezeket bizonyosan addig fogják nyomtatni, amíg a debreceni, nagyváradí és más vidéki boltokban arra való papírost kaphatnak. Szegény magyar! lesz mit visszaváltson még hetvenedik unokádnak is.¹

Február 10-én, midőn a hercegi hadvezér tehetetlensége a magyar seregekkel szemben kezdett nyilvánvalóvá lenni, a német nyelvű hivatalos lap, a „*Pesther Zeitung*“ egy sugalmazott cikkben érélyes intézkedések megtételét sürgeti a magyar pénzjegyek ellen. „... Nehogy végül koldusbotra jussunk, minden jó hazafinak oda kell hatni, hogy a lázadóknak, kik innét az államjelvényeken kívül több mint 20 ezer iv bankópapírost elvittek, *minél kevesebb ideje maradjon a bankjegykészítés folytatására. Mert ez nem egyéb, mint az ország hű fiainak kárára elkövetett nyílt lopás* tehát nemcsak a hazafiaknak, hanem egyáltalában minden egyes embernek legközelebbi érdeke, hogy a bankógyártók eszközei a lehető leggyorsabban kézrekeríttessenek, mert ha ez még tovább folytattatik, megeshetik, hogy az állam politikai és pénzügyi érdeke oly rendszabályok igénybevételét követelheti, mely bár a lázadókat egy csapásra megsemmisítené, de sok ártatlan és becsületes ember kárát és nyomorát is vonná maga után“

Ez kétségtelenül hivatalos hang, s minden bizonynnyal Windischgrätznek, vagy táborkarának megbízásából íratott. Ez a közlemény volt az *első fenyegetés, mely a bankjegyek megsemmisítéséről szólt*, s kírzik belőle az a fojtott keserűség, hogy sem a Tiszavonalon túl jutni, sem pedig a felvidéki császári csapatokkal együtt működni nem tud. Öblös ágyuitól a honvédek meg nem ijedvén, a sajtó útján próbált újra és újra szerencsét. A fenti közlemény után alig mulik el egy hét, már *Bécsből* intéztet a Kossuthbankók ellen heves kirohanást. A mai napig kibocsátott jegyek összegét — véli az említett közlemény — nem lehet pontosan megállapítani. „... Annál megbízhatóbb — autentikus forrásból merített — adatokat vagyunk képesek közölni a magyar bankók azon mennyiségéről, melyek *december 31-ig forgalomba télettek*. Nevezetesen ez ideig a pesti bank ellenőrzése mellett gyártatott és kibocsáttatott:

¹ „Figyelmező“ 1849 február 5. (Mit csinálnak Debrecenben?)

1	frtos bankjegyből	670.220	frt
2	„ „	3,107.000	„
5	„ „	11,206.000	„
100	„ „	8,758.000	„

Összesen tehát 23,741.220 frt magyar papírpénz.“¹

A kormány — írja a lap — oly gyorsan, mint csak lehet, szerezzen biztos tudomást a forgalomba hozott bankjegyek mennyiségéről. „Egy pillanatot sem szabad veszteni, mert minden napi késedelmezés egy millió forintnyi papírpénzzel többet jelenthet, a magyar bankók elismerésének elvére és a beváltás módozataira nézve — akár egész, akár csak részleges beváltás mondassék is ki, — gyorsan tisztába kell jönni, mihelyt egyszer azon mennyiség, amelyről szó van, pontosan megállapított. Ezen célból a kormány részéről a forgalomban lévő magyar bankókra peremptórius időponttal egy ellenőrzési helyeg alkalmazása volna elrendelendő, és egyben ezen rendelkezés célja is tudomásul adandó, hogy t. i. ezáltal a bankjegyek érvényességének elismerése a kormányhatározat által remélhető. Ily módon megállapítható lenne a forgalomban lévő bankjegyek mennyisége és egyrészt a bankótulajdonosok némileg megnyugtattatnának, másrészt a nemzet a magyar bankjegyek további elfogadása tekintetében nagyon óvatossá tételnék.“

Egyidejűleg a vidéki jóérzelmű sajtóban is megkezdődött a hangulatkeltés. „A „Temesvárer Wochen-Blatt“ február 3-án vezércikkben hosszasan foglalkozik a bankjegykérdéssel: azt írja többek közt:

„Az osztrák papírpénz jó, mert van alapja. Hol azonban az alap, hol van a jelzalog, amelyre a magyar papírpénz alapított? Sehol máshol, mint a nagy varázsló radomantadba vetett vak bizalomban, aki, amit nem szerezhet meg az égből, a pokolból is megszerezni — megígérte.“ — „A mi hazánk nem Magyarország, hanem az osztrák császárság . . . Mit tehet a mostani császár- király? Megadhatja-e a szentesítést egy olyan papírnak, amelynek kiadá-

¹ E tudósítás azon közleményből merítette az adatokat, melyeket a kereskedelmi bank Havasnak január 8-án beszolgáltatott. Ez is csak megerősíti azon feltevésünket, hogy a Lloyd közleménye hivatalos sugalmazásra történt.

sát az elődje megtiltotta és melynek törvényellenes kiadása által mindkét kamarának összes tagjai hazaárulás vétkébe estek? Szentesitse, vagy szentesitheti-e az összeesküvést? *Akkor holnap az ügynek egy másik vezére jöhet egy rézlap-pal s vele pénzt és forradalmat csinálhat, mert a pénze hitelre fog találni a mostani forradalmi pénz hitelesítésének reményében!* . . . Ezt azonban nem teheti az osztrák parlament beleegyezése nélkül, amely pedig bizonyosan nem fog ahhoz hozzájárulni, hogy az osztrák államadósságok forradalmi papirossal szaporíttassanak . . . *A forradalom csak azáltal hatalmasodott el, hogy pénzforrás, — korlátlan pénzforrás felett rendelkezett,* miután nem volt semmi sem oly drága, hogy ne fizethették volna meg, és meg ne vehették volna . . . *a forradalom erejét és kiterjedését kevésbbé köszönheti Kossuthnak, mint inkább pénzeszközeinek . . .*

Az egész közlemény hangja és eszmemenete azonos a kormány egyéb sugalmazott cikkeivel. Származásának helye tehát kétségtelen.

„Die Revolution ist nur so mächtig geworden, weil sie Geld-mittel, unbeschränkte Geldmittel besass . . .“, ezek csaknem szó szerint benne vannak a bécsi és pesti közleményekben is.

Ezek, s az ehhez hasonló közlemények természetesen fokozzák a nyugtalanságot, s általánossá válik az igyekezet, szabadulni a magyar bankóktól. Magyarországon persze még mindig közkézen forog, mert itt még az ellenállók hatalma alatt jelentékeny terület áll, de Ausztriában, hol pedig szintén kezdett forgalomba jönni, a nyugtalanító hírek nyomán sietve igyekszik mindenki végleg megszabadulni a bizonytalanná vált értéktől. S így esik, hogy az osztrák lakosok kezei közt lévő magyar pénzjegyek *megkezdik visszavándorló útjukat a magyar hazába.* És visszakerülnek — elég gyorsan — a künn is rokonszenvvvel fogadott magyar papírok, bár akadtak elegendő olyanok is, kik az egész akciónak, (már mint a magyar pénzjegyek értéktelenítésének) ellene voltak, s Ausztria gyárosaira veszélyesnek tartották Magyarország gazdasági tönkretételét. „Az egész nemzet nem tétethetik felelőssé a bankjegygyártó fractióért (írja a Figyelmező)¹ meg különben is a keres-

¹ 1849 február 24-én.

kedőkre nézve, kik Béccsel stb. viszonyban és csak magyar bankóval vannak ellátva, káros hatással lenne e rendszabály . . .“ Az ily józan hang azonban nagyon ritka volt. Sőt éppen a Figyelmezőben jelentek meg a magyar pénzjegyek ellen a legkiméletebb támadások, melyek közül nem épen legerősebb hangu az, mely a „Pusztítók“ cím alatt február 20-án látott e lapban napvilágot.

„A bankócsinálás már rég feltaláltatott. Más nemzetek e mesterséget, olykor a jövő rovására, a jelen nemzedék meggazdagítására használák. Nekünk jutott a szerencsétlenség, e mesterséget, mihelyt hatalmunkba kerithettük, arra használni, hogy a haza jelen boldogsága feldulassék és e boldogtalan jelennek még a jövő is martalékul dobassék oda. A magyar bankócsinálók Magyarország jövődjének nagyon rossz ágyat vetettek, és ha a király kegyelme s a nemzet gyors elhatározása: a pártütők ügyét megtagadni, nekik menhelyet nem adni s ezáltal a *hamis pénzcsinálásra* képtelenné tenni, — rajtunk nem segít; úgy olly jövőnek nézhetünk elibe, melynek nyomasztóság tekintetében a multban aligha van példája. Lelkiismeretlen emberek, kiknek maguknak nem lévén vagyonuk, a másét nem kimélik s a közvagyonot oly res mulliusnak tekintik, melyből egy garas ára papírra nyomtatott 800 pftér annyi értéket cserélhetnek, ezen nyilvános rablási eljárás által lassan papírrá változtatják az ország egész mozgó értékét s ha — mint szükséges következés — egy catastrophá jó: akkor *minden érték, mit annyi befirkált rongy képviselt, semmivé lesz.*

Igy rontatik meg nemcsak a jelen, hanem a jövő is egy századig . . .“

Ez a közlemény február 20-án jelent meg. Ugy látszik, e napon már hírt is kaptak a Kossuth-bankók jövődjéről, mert a következő napon, február 21-én az „*el nem ismerés kimondásáról*“ beszél a Figyelmező, s nagyon érdekes, hogy miként tör ki belőlük a sajnálkozás a felett, hogy a magyar bankót Ausztriából még mindig nem sikerült végleg kiszorítani:

¹„... anarchia volt ezen politikai vészmadarak kedvenc eleme, melyből a legkövérebb darabokat tudják elkaparítani. Különösen mióta tapasztalásból megtanulták, milly könnyen lehet, míg minden mások szinte koldusbotra jutnak, a pénzt csináló sajtó szorgalmas kezelése által végtelenül meggazdagodni, ha ezen sajtó szüntelen határtalan számu papírpénzt teremt elő 5 és 100 frtos jegyekben és rosszul alkalmazott szelidségből semmi sem történik, a forradalmi erő ezen kimeríthetetlen kutfejeknek az el nem ismerés kimondása általi morális bedugására (!) Ezen minden részről ajánlott egyszerű eljárás elhanyagolásának káros következménye, a pártütők ellentállása meghosszabbításán kívül már abban is mutatkozik, hogy a magyar papírpénz folyama Bécsben jelenleg 4 %-re emelkedett, míg okt. 6-a előtt azt 36 % veszteséggel is csak nehezen lehetett osztrák bankjegyekkel becsereálni, csak így történhetett az, hogy Pulszky mindjárt Párisba érkezése után egy 300 ezer pfnyi hitellevelet realizálhatott, melyet lehetetlen volt más tőkével megszerezni, mint amelly a Kossuth-Duschek-féle nyomdából került.“

Főntebb már említettük, hogy Windischgrätzet a bankjegyeket illető terveinek keresztülvitelében nagyon gátolta az aprópénz hiánya. A nagyobb összegről szóló bankóknak szokásos eldarabolása veszélyes is volt, meg aztán alig is használt valami sokat. Az ércpénz pedig csaknem teljesen eltűnt a forgalomból.

Ugyilátszik azonban, hogy január óta sikerült megfelelő mennyiségű aprópénzzel ellátni a forgalmat. Hozzáláthatott tehát elhatározásának megvalósításához, melyre annyiszor s annyi helyről kapott nógatóst. Gyászos elhatározásának végrehajtására egyébként a bosszu is vezette. Ő, és vele együtt az udvari párt meg voltak győződve, hogy a főváros bevételeivel teljesen legyőzték a nemzeti ellenállást és ezután már csak egész rövid idő kérdése lehet a „föltétlen meghódolás.“ Fájdalmukra azonban csakhamar az ellenkezőről győződtek meg: az ellenállás a kemény tél dacára napról-napra intenzívebbé vált s kezdetlegesen felszerelt csa-

¹ Eredetileg a bécsi „Lloyd“ vezércikke volt. Ettől vette át és közölte magyarul a Figyelmező febr. 21-én.

patainknak mind több és több állásból sikerült kiszorítani a császári hadakat. A császári „*alter ego*“ haragja rettenetes lön. Szentül hitte, hogy ezt a boszorkányságot csak a bankjegysajtóval varázsolhatják elő. Elhatározta tehát kicsavarni e hatalmas fegyvert a nemzeti kormány kezéből . . . S ekkor kiadta a következő rendeletet:

Proklamatio.

A Debrecenbe menekült pártütők az országnak már egyébként is oly igen megzavart viszonyait mindinkább bonyolítani meg nem szünvén, a már engedelem s jog nélkül kibocsátott bankjegyeken kívül *30 és 15 krajcáros jegyeket is adának ki*, melyek már forgalomban is mutatkoznak. Ezen papírpénz főképen a szegényebb és különben is majd minden kereset nélkül szűkölködő kézművesek és földmivelők kezébe került, kiket a kártól megőrizni mindenek előtt szükséges. Azért előleg *addig is, míg a magyar bankjegyek iránt rendelkezés fog létezni, ezen egészen törvénytelen 30 és 15 krajcáros jegyeket érvény s értéktelennek nyilvánítom*, s elfogadásukat mind a közpénztárakban, mind a magánforgalomban ezennel eltiltom. Kelt budai tábori főhadi szálláson febr. 23-án, 1849.

Herceg Windischgrätz Alfréd s. k.,
császári királyi Tábornagy.

Windischgrätz herceg ezen rendeletével a magyar pénzjegyek történetében egy új fejezet kezdetéhez jutottunk. Mielőtt azonban annak ismertetését megkezdzenők, vessünk egy pillantást azon műhelybe, a honnét e bankók kikerültek: a „*Kossuth-Duschek-féle műhely*“-be, mint a hogy a császáriak nevezték, a „*bankógymár*“-ba, mint a hogy a debreceni benszülöttek hívták.

A bankógymár rendes működése elé az első időben igen sok akadály gördült. Legtöbb baj a gépek elhelyezésével és felállításával volt. Végre azonban ezzel is elkészültek. Ekkor meg a személyzettel akadt minden lépten-nyomon teendő. Kevés volt a nyomdász. Sőt a betű és a gép is kevés volt. (Mert nemcsak bankónyomda volt ez, hanem egyuttal *államnyomda* is, a hol a közigazgatás csaknem minden nyomtatványát és ráadásul még a hivatalos lapot is nyomták.)

Nagy segítségére volt a kormánynak a sajtó körüli bajok enyhítésében a debreceni városi nyomda, mely a vidéki nyomdák közt talán a legelső s a legjobban felszerelt volt ez időben. Igénybe is vette azt a kormány azonnal. Mégis a jutalom azt volt, hogy a február 28-iki képviselőházi ülésen Záborszky képviselő erős támadást intézett a debreceni városi nyomda ellen. A súlyos vádakra „a városi nyomda művezetősége“ indítatva érzi magát a nyilvánosság elé lépni önvédelmével s a „Közlöny“ március 3-iki számában kijelenti, hogy: „ . . . habár a kormány és az országgyűlés ide költözése után — részint a miatt, mert Bem tábornok rendelkezése alá egy sajtót, négy mázsa betűt és négy segédet adtunk; részint a miatt, mert még a múlt május havában — korunk szükségzeit megértve — pesti gépész, Vankó Jánosnál rendelt s el is készült *gyors- és más sajtónk az egyetemi- és banknyomda számára lefoglaltattak* s e miatt azokat mai napig is nélkülöznünk kell, — habár eddig a kormány rendeleteit csak nagy megszorítások mellett végezhetjük is — most már, miután nyomdánk elegendő segédekkel el van látva, többet és könnyebben végezhetünk . . . “

A nyomda körül felmerült nehézségek eloszlatásában Duschek államtitkárnak segítségére volt Kossuth is, ki a személyzet előtt csak oly népszerű volt, mint a polgárság előtt s a nyomdában való többszöri megjelenésével az éjjel-nappal dolgozó munkások szolgálatkészségét a végsőkéig fokozta. Minden látogatása alkalmával volt a nyomdászszemélyzethez egy-egy barátságos szava s lekötelező udvariassággal kínálta ilyenkor a legutolsó legényt is finom szivarokkal (Firtinger Károly: 50 év . . .) Egy napon, midőn ismételten benézett a nyomdába, valóságos hősként ünnepelte a személyzetet. „ . . . Önöktől függ most — mondá — a haza sorsa! Pénz nélkül egyetlen hétig sem bíránk magunkat fenntartani. *Az önök önfeláldozó munkássága teszi részünkre lehetővé a győzelmet!* A haza sohasem fogja elfeledni, mily fontos szolgálatokat tettek önök a legváltásosabb időben neki és a nemzetnek . . . “ („egy öreg nyomdász“ visszaemlékezései a Nyomdászok Lapjában.) Persze az ily szavak s a leereszkedő nyájasság felvillanyozták még a kimerülteket s a csüggedőket is, kik a legnagyobb erőmegfeszítéssel dolgoztak éjjel-nappal egyaránt. Ennek az erőmegfeszítésnek köszönhető, hogy a pénzjegyek előteremtésében valami jelentékenyebb zavar nem állott be e napokban.

Windischgrätz herceg és tábornoka eleinte szentül hitték, hogy a főváros elfoglalásával be van fejezve a nagy harc. Nem ismerték a nemzet szívós életerejét s nem hitték, hogy a magyar kormány kivergődhessék abból a nagy zavarból, melybe az 1848-ik év utolsó napján került. A nyomdáról tudta Windischgrätz, hogy elszállításához 200 szekér és tömérdek ló szükségeltetik s arról is hamar tudomást szerzett, hogy az egész nyomdát sikerült a Tiszavonalon átvinni, kételkedett azonban abban, „ . . . hogy egykönnyen működésbe is fog léphetni . . . “ (Pesther Zeitung 1849. január 23.) Később, mikor ő és vezérkara kiábrándultak tévhitükből s az ujjonnan Debrecenben nyomott 15 és 30 krajcáros váltócédulák először kerültek kezeikbe, kárörömmel állapították meg, hogy a bankógyár „szorgalmas“ működése folytán a gyártáshoz szükséges papiros immár elfogyott, úgy hogy az újabb apróbb bankók már durvább papirosból készültek. (P. Zg. 1849. február 7.) E feltevésük — legalább részben — igaz is volt. A papiros tényleg fogytán volt s az apróbb bankók valóban a többitől eltérő papírra nyomattak. Ez azonban nem képezte akadályát a forgalomban való elterjedésüknek. Sőt! Amióta megjelentek, állandó volt a tolongás a felváltó pénztáraknál. Mindenki akart az apróbb bankókból, mely ily módon hamar közismertté vált az egész országban. Még ott is, hol a császári seregek parancsoltak . . . Szóval a bankógyárban mind nagyobb rend kezdett mutatkozni s lassan-lassan elhallgattak azok a panaszok is, melyek a nyomda működése ellen emeltettek.

Némi kedv és remény kezdett a képviselők sorában éledni. A hadsereg mind nagyobbá és erősebbé vált. Az önfeláldozó lelkesedés táborba hajtotta az emberek ezreit s a gép, a jegynyomó gép kiteremtette az összegeket, melyek a felfegyverkezéshez és az ellátáshoz, szóval a hadviseléshez szükségeltettek . . . Ez a siker azonban végleg felbőszítette Windischgrätz herceget, ki végül is dühében a pesti kereskedelmi banknál letétbe helyezett ércalapot elkoboztatta s a magyar papírpénzeket érvényteleneknek nyilvánította. Míg ő személyesen eljár, hogy ezen cselekedetéhez a királyi szentesítést elnyerje, — kelt szárnyra Bécsben a hír, hogy „Kossuth az ő magyar bankgyárát a készletben levő papirossal együtt 10, társulatba lépett zsidónak bérbe adta 2 millió forintért, mely-

nek egy nyolcad része aranyban és huszasokban, a maradvány pedig osztrák értékű bankjegyekben volt fizetendő s már meg is fizettetett . . .“ Mig az elkeseredett császári táborból az izgatott képzeletnek ily bolondgombái röpködtek világgá, addig a debreceni kollégium termeiben vigan zakatoltak a gépek. Három sajtó a 15 és 30 krajcárosokat, a többi gép meg a nagyobb pénzjegyeket ontotta. S Debrecenben e napokban a kormánynyal lejött személyzet közt legnépszerűbbek a nyomda munkásai voltak. Azok az egyszerű kék zubbonyos — nagyobb részt német — legények, kiknek munkája, „a pokolnak ezek a papírból készült bódító szereai (Pesther Zeitung 1849. február 8.) lehetővé tették a hadak kiállítását, fenntartását, az osztrák seregek megtámadását s a tavaszi hadjárat dicsőséges megvívását.

. . . Május közepén máskor csak a csalogány csattogása hallatszik a magyar rónaság felett. Most ágyuk dörgése riasztja fel az ég madarát. Kemény csatákban ontja vérét a honvéd a hazáért. S mig Buda falán rést lő a bomba s az ágyugolyó, mig ezernyi ajk riadva üdvözli a várfokon kitűzött nemzeti lobogót, addig a kollégium laboratóriumában, tudós professzor Hatvany székéből a magyar pénzügyminiszter igazgatja a nyomda munkásságát. Hol egykor a tudós tanár boszorkány masinái ejtették bámulatba a tógátusokat, most nyomdafestékek keverése s a gép működése van folyamatban. És zakatolnak a gépek, melyekről azonban most nem a jámbor civis, hanem száz osztrák generális hirdeti, hogy azok a gépek „ördögmasinák“ s a kollégium „boszorkánykonyha.“ Igazán boszorkánykonyha is volt! Mert boszorkányság nélkül elképzelhetetlen, — hogy hogyan volt lehetséges a tavaszi hadjáratot dicsőségesen megküzdeni . . . Debrecenből . . . A kollégiumból! . . . A tudós professzor Hatvany laboratóriumából! . . .

NYOLCADIK FEJEZET.

„Az egy és oszthatatlan ausztriai császárság.“ A józsefnapi vásár 1849-ben.

Windischgrätz február 23-i rendelete fordulópontot képez a magyar pénzjegyek történetében, amennyiben nemcsak végleg érvénytelenítette a 15 és 30 krajcáros váltócédulákat, hanem kétértelmű és nyugtalanító kifejezéseivel kinos bizonytalanság elé állította a magyar pénzjegyek egyéb fajtáinak birtokosait is. „*Addig is*, míg a magyar bankjegyek iránt rendelkezés fog tétetni . .“ Valóban ez az „*addig is*“ épen elegendő volt ahhoz, hogy a lakosság egy részét visszatartsa a magyar pénzjegyek elfogadásától.

A „Figyelmező“, mikor február 25-én leközlí a rendeletet, vezércikkben foglalkozik a magyar ügyekkel. „Szeretnők látni — ugymond — melyik országot ne lehetne fölzendíteni a pénznek oly rögtönös bőségével, melyet nálunk Kossuth idézett elő — mint mondani szokta volt — a pokolból.“

Windischgrätz február 23-i rendeletével egyidejűleg megindult mindenütt, a hol a császári hadak uralkodtak a hajsza a magyar pénzjegyek ellen. És pedig nemcsak Magyarországon, hanem az örökös tartományokban is. Egy nappal a herceg rendelete után *február 24-én* az osztrák pénzügyminiszterium a következő rendeletet bocsátotta ki:¹

„Az ausztriai nemzeti bank 1841. jul. 1-én kelt alapszabályainak 14. §-hoz képest, melynél fogva e bank, míg neki legkegyelmesebben engedélyezett kiváltsága tart, az

¹ E rendeletet a Pesther Zeitung február 27-i száma németül közölte; az itt közölt magyar szöveggel a Figyelmező március 4-i számában jelent meg.

egész ausztriai birodalom körében kizárólagos joggal bir bankjegyeket készíteni és kiadni — a miniszteri tanács határozata következtében nyilvánittatik, miszerint a magyar pártütő kormány forgalomba tette jegyeket a *magánforgalomban ép oly kevésbé szabad elfogadni, mint a közpénztárnaknál*, hogy azoknak minden forgatása és fizetésekre fordítása tiltatik, és hogy, *amennyiben ily bankjegyek forgalomban kapatnak, tulajdonosaiktól elvételendők* és a legközelebbi tartomány-hercegségi pénztárnak adandók át, mely azokat haszonvehetetlenné tétel végett az állodalmi középponti pénztárhoz tartozik beküldeni.¹

Az osztrák pénzügyminiszter, a mint e hirdetésből látjuk, ragaszkodott ama felfogáshoz, hogy az osztrák nemzeti banknak Magyarországon is kizárólagos szabadalma van bankpénzjegyek kibocsátására.

„ . . . Az egész ausztriai birodalom“-ról beszél a hirdetés, és e birodalomba bekebelezi Magyarországot is. Ezen a címen tagadja meg a magyar pénzjegyek érvényességét. Figyelembe sem veszik Magyarország alkotmányát, mely szerint ez ország csak saját törvényei szerint kormányozható. Pedig a magyar törvények soha és sehol el nem ismerték az összbirodalmat és azt, hogy az osztrák banknak kizárólagos szabadalma lenne Magyarországon papírpénzt forgalomba hozni. Ellenben számos alkalommal tiltakoztak az országgyűlések az országnak idegen papírpénzzel való elárasztása ellen. Már 1807-ben kijelenti az országgyűlés, hogy a hozzájárulása nélkül tett, s Magyarországra vonatkozó minden in-

¹ („Mit Rücksicht auf den §. 14. der Statuten der oesterr. Nationalbank v. 1. Julij 1841. zu folge dessen diese Bank während der Dauer des ihr allergnädigst verliehenen Privilegium in dem ganzen Umfange der oesterr. Monarchie das ausschliessende Recht besitzt Banknoten auszufertigen und auszugeben, wird in folge Beschlusses des Ministerrates erklärt, dass die von der ungar. Rebellenregierung im Umlauf gesetzten Banknoten im Verkehre eben so wenig wie bei den öffent. Kassen angenommen werden dürfen, dass jeder Umsatz derselben, und deren Anwendung zu Zahlungen untersagt ist, und dass soferne solche Banknoten in dem Verkehre betreten werden, dieselben dem Inhaber abzunehmen und an die nächste landesfürstliche Kasse abzuliefern sind, welche sie an die Staatscentralkasse zur Unbrauchbarmachung einzusenden hat.“)

tézkedés érvénytelen. 1811-ben — *feleletül a hirhadt febr. 20-i pá- tensre* — ugyanily értelmű választ adnak, majd az 1812. április 8-i ülésen határozott formában kijelentik, hogy *aranyon és ezüstön kívül Magyarország más pénzt el nem ismer érvényesnek*. Tiltakozás történt tehát elégszer, amiből világosan látható, hogy a nemzet jogai fel nem adattak.

S ha a törvényeknek érvény eddig nem is volt szerezhető, ebből korántsem merithető jogcim arra, hogy azok jogossága kétségbefonassék. A nemzet erőinek kimerültsége volt az oka, hogy az osztrák bankó mindeddig egyedüli fizetési eszköz maradt a csekély mennyiségű ezüst mellett. Amikor tehát az osztrák miniszterium a bank szabadalmára és az „egész ausztriai birodalom“-ra hivatkozik, nyíltan tagadásba veszi Magyarország államiságát és elő törvényeit.

E törvények azonkívül azt sem ismerik el, hogy a pénzjegykibocsátás felségjog lenne, és az sem magyarázható ki belőlük, hogy az idevonatkozó törvényes határozatok *szenstesítést igényelnének*. V. Ferdinád ugyan azt mondja az 1848 szept. 22-i manifestumában, hogy „ . . . kötelességem, melyet hűn követni erősen elhatároztam, egy oly fináncmunkálattól helybenhagyásomat megtagadni, mely az országot sok milliónyi alapnélküli papirospénz előzönlésével fenyegeti . . . “ — de hogy e „kötelességnek“ nyilvánított eljáráshoz joga is lett volna a királynak, arra törvényeinkben hiába keresnénk alapot. Kossuth Lajos e manifestum kelte előtt már egy héttel, 1848 szept. 14-én megmondta a képviselőházban, hogy: „(a bankjegykibocsátás) egy neme az ugynevezett subsidiumoknak *Ez nem olyan dolog, amit szenstesíteni kell, hanem olyan dolog, mit a királynak meg kell köszönni, hogy a Ház adja*. Mert a király nevében kormányoz a miniszter és annak nevében kéri a házat, hogy adja meg neki a szükséges eszközöket. Ez nem olyan dolog, melyen a királynak, ahelyett, hogy megköszönné, hogy a nemzet kormányzási eszközöket ad, még szenstesíteni is kellene.“

Jegyezzük meg e helyen az igazság kedvéért, hogy az a küldöttség, mely 1848 szeptember 8-án Bécsben megjelent a király előtt, *szenstesítés céljából terjesztette a felség elé a pénzügyeket illető azon törvényeket, melyek a bankjegykibocsátásról is intéz-*

kedtek, s amelyeknek szentesítésre való el nem fogadását tudtul adja a szeptember 22-i manifestum. *Hogy azonban a magyar kormány a bankjegyek kibocsájtására csupán előzékenységből kért királyi szentesítést, azt legjobban az bizonyítja, hogy az 5 frtos bankjegyek már szeptember 6-án forgalomba hozattak. Vagyis az 5 frtosok; két nappal előbb bocsáttattak ki, mint annak a király által való jóváhagyása kieszközöltetni megkísértetett!*

Akár a február 23-i rendeletet, akár a február 24-i bécsi határozatot vesszük tehát, a hatalmat gyakorlók törvényes jogaira sehol sem találunk alapot. Azonban a rendeletek kiadása ez időben nem is törvényes jogon történt, hanem az erő hatalmánál fogva. Ezek a rendeletek bajonettekre támasztott bölcsőben születtek.

A február 24-i bécsi határozat jelentékenyen növelte az ország kárát, mert azt eredményezte, hogy az *Ausztriában forgalomban levő magyar pénzjegyek gyorsan visszaszivárogtak Magyarországra*, hol itt-ott nyomott kurzussal bár, de mégis érvényben voltak. Ily módon a későbbi megsemmisítés kizárólag Magyarországot sújtotta. Hogy mennyire helyes azon véleményünk, melyet a 24-i bécsi határozat hatásáról alkottunk, azt a Figyelmező bécsi levelezőjének március 1-i soraiból is kiolvashatjuk:¹

„Tudandja kegyed, hogy a magyar banknóta forgása tegnap² itt meg lett tiltva, mi természetes; de mi a gutát fognak vele tenni? Ugy látszik, *most az a cél, hogy a többi tartományokba folyását akadályozzák . . .*“

Ez a cél csaknem teljes mértékben el is éretett. A magyar bankókon, ha veszteséggel is, de sietett minden osztrák túladni. Az erőszakolt eladás, illetve osztrák bankóra való kicserélés jelentékeny és nyíltan üzött uzsorára vezetett. Akadtak, akik a kínált magyar pénzjegyeket osztrák bankóra beváltották s azokat a határon átcsempészve, a magyar táborban értékesítették, s pedig leginkább oly módon, hogy az ott forgásban lévő osztrák bankókkal kicserélték. Ez a nagy váltási forgalom, melyet a magyar bankjegyek visszavándorlása okozott, oly nyomasztólag hatott az árfolyamra, hogy Windischgrätznek vagy az ő helyettesének en-

¹ A március 9-i 41-ik számban áll.

² Ez csak a kihirdetés időpontja, mert a határozat febr. 24-én hozatott és a hiv. lap 26-i számában jelent meg.

gedelmével március 2-án, azon zavarok elhárítása céljából, melyet az árfolyamvesztesség az *osztrák* táborban okozott — mert hiszen nekik is kizárólagos fizetési eszközük volt a magyar pénzjegy — megjelent a következő

Hirdetés.

„Miután a közönségben azon hir terjedett el, hogy a magyar bankjegyek kurzusa Ausztriában megszüntették s azok elkoboztatnak, azért megnyugtatósul ezennel közhirre tétetik, hogy ilyen megszüntetés vagy elkobzása a magyar bankjegyeknek a *magánforgalomban* Magyarországra nézve nem alkalmaztatik.

Budán, mártius 2-án 1849.

a cs. kir. hadi főkormánytól.

E hirdetés, mely kétszínűen és zavarosan csak „*hir*”-nek nevezi az ausztriai megsemmisítést elrendelő határozatot, alig nyugtathatott meg valakit. A Pester Zeitung ugyan azt írja március 4-én, hogy: „... a társadalom minden osztályában megnyugvást keltett” — a hirdetés, de egy lélekzetre „a magyar bankjegyeknek osztrák bankókra való *átvállásánál üzött gyalázatos percentuzsoráról*” (Percentwucher) is beszél; így aztán elképzelhető, hogy milyen nagy lehetett az a megnyugvás, melyet ez a nyakatekert fogalmazvány keltett.

A bizonytalanság érzetét, (ha még egyáltalában lehetett) csak fokozta Havasnak azon nyilvánosságra került *március 1-i* rendelete, hogy a bank az *érfedezetet szállítsa át Budára a kamarai hivatalba*. A bank kénytelen volt engedelmeskedni s *március 5-én* megkezdvén az átszállítást, *6-án* be is fejezte azt. Összesen átszállított *1,695.718 frt és 48 kr.* A pénztár felnyitására szolgáló 4 kulcsból ekkor kettő a banknak adatott, kettő pedig Eötvös Pál kamarai hivatali pénztárnoknál maradt, mely előbbi kettő később szintén Windischgrätz birtokába került.

Windischgrätz ily módon március 6-án karmai közé kapartotta azt az érfedezetet, melynek alapján az első magyar bankjegyek kibocsáttattak, s melyet a nemzet lángoló lelkesedéssel rakott a haza oltárára.

Végzetes cselekedete — mellyel magánvagyonra tette kezét — előre megállapított program alapján történt.

Windischgrätz még február havában megjelent Olmützben az uralkodó előtt, s jelentette, hogy fegyverei „*Magyarhonban diadalmasan előhaladtak* . . .“ úgy, hogy a „lázadás“ nemsokára teljesen el fog nyomatni. Ez a jelentés az udvarnál érthető örömet keltett. Hiszen nem jelentett ez kevesebbet, mint hogy a bécsi forradalom után most már a magyar ellenállás is leveretett, s hogy a császári seregek *fegyveres hatalommal* korlátlan urrá lettek az egész birodalomban.

Rég vártak ez időre! Sok harcot megvívta érte. Elérkezett a régi álom megvalósításának — „*az egy és oszthatlan ausztriai császárság*“ — megvalósításának pillanata . . . *Március 4-én* közzététetett egy, az osztrák minisztérium által ellenjegyzett legfelsőbb manifestum, mely az egységes Ausztriát proklamálja, s *március 6-án* közzététetett a „*Birodalmi alkotmány*“ is, mely minden előbbi határt megszüntetve, *Magyarországot s annak alkatrészeit bekebelezi az összmonarchiába*. Magyarország tehát ezután csak koronataromány, mely a többivel egyetemben alkotja a „*szabad, önálló, oszthatlan és felbonthatlan alkotmányos ausztriai örökös monarchiát*“, melynek Bécs a fővárosa, melyben „minden népfaj egyenjogu“, s melyben „a pénzverési jog a császár nevében gyakoroltatik.“ Kimondja egyben a miniszteri tanács, hogy nem fogja engedni soha, hogy azon közegek részéről, kik a hatalom gyakorlásával megbizattak, a kötelességek teljesítésében kétkedés vagy ingadozás mutatkozzék,“ sőt megparancsolja mindannyinak, hogy kötelességeket „*erélyesen és elszántan teljesítsék.*“¹

Ezekkel a rendeletekkel és felhatalmazásokkal érkezett vissza Windischgrätz Olmützből február végén, s az „erélyes és elszánt“ intézkedések foganatosítását — amint láttuk — legelőbb a kereskedelmi bankon kezdte meg, melynek pénztáraiból magához vitetni rendelte a bankjegyfedezetet. Amikor ez megtörtént, késlekedés nélkül *kijelentette, hogy a magyar államjegyeket teljesen érvénytelennek tekinti, a bankjegyeket pedig ki fogja cserélni osztrák bankjegyekkel.*

¹ Szószzerint a 6-án kihirdetett „Birodalmi alkotmányból.“

Gyászos következményü rendelete így szól:

„Ő felségétől a rendnek Magyarországbani helyreállításával megbizva lévén, mindazon intézkedéseket megtettem, melyek legalkalmasabbaknak látszottak. Ezeknek választásában a legnagyobb kiméletnek helyt adtam.

Ezen tekintetből indulván ki, s azon reménységben, miszerint a szerencsétlen lázadásnak vége gyorsabban bekövetkezend, a törvénytelen magyar papirpénzt a folyamatból azonnal kizárni nem akartam, azonban kitünt, hogy ez a lázadásnak fősegédeszköze. Miután továbbá távollétemben tudtom nélkül egy pártütő kormány által folyamatba tett törvénytelen pénzjegyeket illető hirdetmény tétetett közre, mely tegnap felhatalmazás nélkül kiragasztatott, kénytelennek érzem magamat véghatározatilag kijelenteni, hogy a mai naptól kezdve a magyar 5 és 100 frtos jegyek semmi féle köz és országos pénztárakban el nem fogadtatnak, valamint ellenben ezekből minden fizetések osztrák bankjegyekkel s pengő pénzzel eszközöltetnek.

A magyar 1 és 2 frtos bankjegyek pedig, melyek érezalappal birnak, rövid időn es. osztrák jegyekkel be fognak váltatni, s az ebbeni eljárásnak módja, valamint a beváltásnak helye is tudtul fog adatni, ezek tehát addig folyamatban maradnak“.

Kelt Budán, főhadiszállásomon márc. 8. 1849.

Hg. Windischgraetz Alfréd es. k. tábornagy.

Ime a bosszu gyilkos munkája! . . .

Bevallja, hogy azt remélte, miszerint az ellenállás hamarabb véget érend. Ám miután az ellenállást legyőzni nem tudta, miután nem volt képes a nemzet kezéből kicsavarni a fegyvert, mérgezett nyílakhoz nyul, s alattomosan támad.

Hadvezér, egy egész nemzet sorsára kiható rendeletet talán még soha sem indokolt oly gyengén, s oly szerencsétlenül, mint Windischgrätz. Milliónyi ártatlant koldusbotra juttatni oly indokolással, hogy „*távollétében*“ és „*felhatalmazás nélkül*“ *kiragasz-*

tatott Pesten egy „pénzjegyeket illető hirdetmény!“ Ilyen példát aligha találhatunk hadvezérek cselekedetei közt. Ha kardjára csap, s hatalmára hivatkozva elrendeli a pénzjegyek megsemmisítését, azt meg tudnók érteni. Hisz utóvégre háboru volt, s a háboru megengedhetővé tesz olyant, mit rendes viszonyok közt lehetetlen el nem ítélni. Egy dolog azonban még háboruban is megengedhetetlen, s ez az, hogy: *nagy elhatározást neveltséges érvekkel indokolni nem szabad!* Aki ez ellen vét, elvesziti sulyát kifelé és befelé egyaránt. Híveit nem tudja lelkesíteni, ellenségeit nem tudja félelemre tanítani Ingadozóvá s kapkodóvá lesz lépten-nyomon. Ez volt a sorsa Windischgrätznek is.

A március 8-i rendelet egyébként alig kelthetett már nagyobb nyugalanságot, mert hetek, s különösen febr. 23-a óta nyilvánvaló volt a diktátor szándéka. Végveszedelmet azonban ekkor, még nem jelentett a rendelet, mert egyrészt csak a közpénztárakra szólt, s a magánforgalomra nem intézkedett, másrészt a magyar kormány eréllyel vezette Debrecenből az ország ügyeit, s ha az osztrákok által elfoglalt területen megszűnt is általános érvényességgel birni a magyar államjegy, viszont az ország egy részében csaknem kizárólagos fizetési eszközül használtatott.

A rendelet legvégzetesebb következménye az volt, hogy az ércfedezet végérvényesen elveszett az országra nézve. Mit annyi ezeren oly lángoló lelkesedéssel tettek a haza oltárára, azt Windischgrätz egy rendeletével elkobozta! Kegyesen meghagyta még az 1 és 2 frtosokat a forgalomban, de jelzi, hogy azok „rövid időn cs. osztrák jegyekkel be fognak váltatni.“ Ez az idő is csakhamar elkövetkezett és március 12-én kiadhatta a következő rendeletet:

„A magyar egy- és kétforintos bankjegyek f. hó 8-dikán költ rendeletemben említett hasonnemű austriai bankjegyekérti felváltása *négy millió pft. erejéig történendik*, és ennek eszközlése végett következő intézkedések tétettek:

A fenérintett magyar bankjegyek közvetlen leváltása történik: Pesten az ottani kir. *30-ad* és sóhivatalnál, valamint a magyar kereskedelmi banknál; Budán a kir. *30-ad* hivatalnál és különösen ezen célra ott egy időre felállított beváltó pénztárnál f. hó 19-től bezárólag 24-ig, délelőtt 9 órától fogva 12-ig, délután pedig 2 órától kezdve 5-ig. Po-

zsonyban a kir. 30-ad és sóhivatalnál; Győrött szinte a kir. 30-ad és sóhivatalnál; végre Sopronyban az egyesült só- és 30-ad hivatalnál, az ott történendő *kihirdetés napjától számitandó 6 nap alatt*.

Egyébiránt a nagyszombati, nádszegi, szeredi, váguj-helyi, chinoráni, zsolnai, puchói, csaczai, thurdosini, rózsahegy, hradeki, szucsáni, verebélyi, miskolczy, hatvani, egri, szolnoki, kézsmárki, iglói, bártfai, sóvári, kassai, pécsi, mohácsi, dunaföldvári, barcsi, kanizsai, veszprémi, dömölki, körmendi, dunavecsei, ipolysági, selmeczi és gácsi sóhivatalok, nemkülönben a besztérczei bánya-pénztárai fel vannak hatalmazva ezen rendelvénnyel az illető királyi biztos által eszközendő hirdetésének napjától számitandó 8 nap alatt a kérdéses magyar jegyeket átvenni, erről az átadónak a cs. kir. austriai nemzeti bank Budán létező fiókpénztárára szóló utalványt előnyomott papíron kiadni; mely aztán az ezen célra Budán különösen felállított beváltó-hivatal által *a cs. k. austriai nemzeti bank hasonnemű jegyeiért bezárólag f. é. ápril hó utóljág be fog vállalni*.

A közvetlen beváltásra kitűzött 6 és nyolcz napi határidő lejártával egy- és kétforintos magyar bankjegyek elfogadása *nemcsak a közpénztárnál ellátatik, hanem azok a forgalomból is egészen kizártnak, mihez képest akkor azokat még a magánforgalomban sem lesz szabad fizetési eszköz gyanánt használni*.

Miután egyébiránt a cs. kir. ausztriai nemzeti bank budai fiókpénztárára kiadott utalványok az előmutatóra szólnak, azok f. é. ápril végéig mint fizető eszköz használhatók ugyan, mindazáltal mindenkinek érdeke magával hozandja, abbéli utalványainak értékesítéséről jó eleve gondoskodni.

Kelt budai főhadiszállásomon *mart. 12. 1849.*

Hg. Windischgrütz Alfréd s. k., cs. k. tábornagy.

Ezek a rendeletek kiadásuk után azonnal megküldettek a császári seregek uralma alatt álló városoknak és törvényhatóságoknak, melyeknek királyi biztosai nyomban kihirdették azokat. Álljon itt két ilyen királyi biztosi rendelet a sokból, melyek közül

az egyik az napon függesztetett ki Pesten, amelyre Kossuth a fővárosból való kivonulása alkalmával a visszaérkezését ígérte: *március 15-én.* — Ime a két rendelet:

I. Nyílt rendelet.

Pestmegye és a Jász-kun kerületek tisztviselő uraihoz.

„Mily rendelkezés tétetett a magyar egy- és kétfrtos bankjegyek austriai bankjegyekérti felváltása iránt, az közlött rendeletről látható.

És nehogy valamely község bármikor azzal panaszkodhassék, mintha a rendelkezés tudtára nem jutott volna, Tisztviselő urak minden egyes községnek annak közhirrre tételét tanusító bizonyítványát nékem beküldjék.

Pesten, mártius 15-én, 1849.

Babarczy Antal s. k.,

Pestmegye és a Jászkun kerület kir. biztosa stb.

II. Hirdetmény.

Herczeg Windischgrätz Alfréd urnak folyó évi Mártius 12-én budai főhadiszállásán a magyar 1 és 2 forintos bankjegyek beváltása érdemében kibocsájtott rendelete következtében ezennel közhirrre tétetik: hogy Győr város és megyére nézve a beváltás a győri só- és harminczadi hivataloknál, folyó hó 26-ától kezdve bezárólag Ápril 1-ső napjáig fog eszközöltetni.

Győr, Mártius 18-án, 1849.

Gróf Zichy Bódog,
királyi biztos.

Windischgrätz március 12-i rendelete jelentékeny zavarkat okozott a forgalomban. Akinek csak volt, sietett bankjegyet beváltani. A beváltásra kiszabott határidő azonban csekély volt, s csupán a főváros lakosai értesülhettek idejekorán a dolgról, mert a vidéken egyáltalában nem siettek a rendelet kihirdetésével. Így történt aztán, hogy ápril 30-áig, midőn Windischgrätz kimondotta a végső leszámolást — alig 400 ezer frtnyi 1 és 2 frtos bankó váltattott be. Ami ezenfelül még forgalomban volt, az az üzérke-

dők útján gyorsan a Tiszántulra került, hol természetesen érvényben maradtak.

A forgalomból való *teljes* eltiltás a márc. 12-i rendelet szerint csupán az 1 és 2 frtosokra vonatkozott, míg az 5 és 100 frtosokat, melyekből a márc. 8-i rendelet intézkedik, csupán a „köz- és országos pénztárak“ forgalmából tiltattak ki. Magánforgalomban tehát megmaradtak a nagyobb pénzjegyek, — bár nyomott árfolyamon, — és annak dacára, hogy itt-ott azt magyarázták, hogy a rendeletnek azon alig érthető szavai, hogy: „*valamint ellenben ezekből minden fizetések osztrák bankjegyekkel s pengő pénzzel eszközöltetnek*“ — úgy értelmezendők, hogy a nagyobb magyar bankók elfogadása végleg eltiltatott. Látni fogjuk, hogy a rendelet kiadásakor maga a hadvezetőség is így értelmezte azt, de a visszamagyarázás útját nem akarván elvágni, oly nyakatekerten fogalmazta meg rendeletét, hogy azon senki sem tudott eligazodni. Biztosan a március 8-i rendeletről csupán azt lehetett megállapítani, hogy a közpénztáraknak tilos a magyar államjegyeket elfogadni. A magánforgalomra nézve azonban általános volt a zavar, amiből a banküzérkedők jelentékeny hasznot csináltak maguknak. Többszöri kérdezősködésre Windischgrätz egy március 21-én kelt hirdetéssel felel, melyben azt mondja, hogy:

„... a magyar 5 és 100 ftos pénzjegyek törvényes értéktelenségéről *minden kétséget elhárítandó* f. h. 8-ról kelt rendeletem folytán, ezennel tudtul adom: *hogy senki sem köteleztethetik fizetéseknél magyar pénzjegyeket elfogadni!*“

Ezen igazodjék aztán el valaki! Az ember ámulni kénytelen. „Törvényesen értéktelen“ ugyan a magyar pénzjegy, de elfogadására „senki sem köteleztetik!“ *Érvénytelen ugyan, de aki akarja, elfogadhatja.* Ez foglaltatik ebben a rendeletben; vagyis az ellenkezője annak, amit a 8-i rendelet (melynek tilalmára később hivatkoznak) parancsol.

Kétszinűbb bujkálást, gyengébb ingadozást ennél hiába keresnénk!

A császári kormány lapjai csipős megjegyzésekkel fűszerezik azon zavarokat, melyeket a rendelet idézett elő. E közleményeket az a kellemetlen hang uralja, mely az agent provokateurök

sajátja volt ebben az időben. Lássunk néhányat az epésebbek közül:

I. „Egy kunszentmiklósi dühös Kossuthianus boltos és debreceni kém megjárta. Összeszedte ugyanis a Kiskunságban az ausztriai bankjegyeket, amennyit csak kaphatott és bejött Pestre, hogy Kossuthokért beváltsa, sikerült is neki a spekuláció; a bécsiekért kapott 4 % agiót. Örömmel vitte vissza a 100-as Kossuthokat, de minap hallván, hogy „kutya van a kertben“, visszajött, s majdhogy a menkő agyon nem csapta, mikor Kossuthjait 20 % ráadással akarták elvenni. Most már örzi papiroskincsét s várja, hogy Kossuth visszajöjjön és beváltsa ezüsttel!“¹

II. „Több pesti uzsorás és a mellett lelkes demokrata az ötös és százasok iránt kiadott rendeleten guta-ütésig meghökkenvén, egy jóslói hirben álló vén zsidó asszonyhoz tanácsért folyamodtak: mitévők legyenek a felhalmozott papirpénzzel? A héber Pythiától a következő választ nyerték: „*Sie sind aus Lumpen gemacht, sie sollen zu ihres gleichen wiederkehren.*“ Három órai tanácskozás után a rejtélyes válasz meg lőn fejtve, és ennek következtében már most folyamodni akarnak, hogy az ötös és százas banknótáknak Debrecenbe és a többi vidékekre — hol a honvérszi bizottmány uralkodik — törtéendő szabad szállítása kivételkép megengedtessék. — . . . Az oraculum e felelete nyomán az *ölösök és százasok engros Debrecen felé sétáltak*. Evvel teljesedésbe ment Kossuthnak a debreceniek gazdasága iránti jóslata . . . Az örvendezők roppant többsége mellett mégis találkoztak némelyek, kik a papirpénztől kissé idegenkedni kezdtek. Ez Kossuthnak tudomására érvén, nyomban „felvilágosító“ népgyűlést tartott, melyben Csernátoni — mint a banknóták martyrja, ily formán szónokolt: Atyámfiak! Mire van az embernek szüksége? Erre a nagy tömeg egyhanguan azt felelte: Fehér kenyérre, disznó-husra, kerti borra és bőrös nadrágra! — Igazság, atyámfiak. Már most mondják meg, lehet-e mindezeket aranyból vagy ezüsből csinálni? „Nem.“ Hát banknótából? „Szinte nem“, volt a felelet. No már most kérdem: mi különbség van tehát

¹ Figyelmező 1849 márc. 11. „Hirfüzér“.

az arany, ezüst és bankó között? „Semmi“, hangzott a nagy tömegben. — Ugy van; kedves atyámfiak! Ugy hiszem, nyugodtan mehetnek haza; és az, aki kegyelmeteknek mást mond, az hazaáruló! — „Hazaáruló!“, kiáltozott a *felvilágosodott nép* és vidor képpel hazament. — *Debrecen, te nagyra vagy hívatva!*¹

III. „A napokban szegedi zsidók érkeztek Pestre osztrák bankjegyekkel, Kossuth-bankjegyekért beváltandók. Ezek beszelik, miszerint Szegeden és mindenütt, ahol Kossuth urasága tart, lepedőnyi proklamációk hirdetik a bécsi bank bukását, mely esemény folytán a honvédelmi bizottmány, hogy a közönséget károsodástól megkímélje, megajánlotta az osztrák bankjegyeknek magyarokkali beváltását. Mint mondják, e csel oly szépen sikerült, hogy mintegy 2 milliónyi osztrák bankjegy gyűlt be. Még 5 %-t is engedtek az emberek, csak hogy a német bankjegytől szabaduljanak. Kossuthnak ez operációval, — ha csakugyan igaz — az lehetett a szándéka, hogy a bécsi bankot egyszerre rohanhassa meg a nevezetes összeg kifizetésével s bukását idézze elő, — vagy pedig el akarta magát látni pénzalappal, külföldi áruk: mint bőr, posztó, fegyver stb. vásárlására. — Nem is kell mondanunk, hogy a szegedi zsidók beváltási szándékukkal felhagytak.

IV. Szombaton az egész város tele volt a hírrel, hogy a bécsi bank már csütörtök óta fizetését megszüntette. Ennek következtében Krausz p. ü. miniszter lemondott volna. E hír folytán sokan a magyar ötösöknek ujjal forgalomba téételét remélették és bizonyosnak állíták, miszerint már 11 órakor plakát fog kiragasztatni. De biz az egész nap elmúlt és plakát mégsem jelent meg. Sőt azóta sem. Nem győz az ember eléggé csodálkozni, hogy ily hírek azonnal hitelre találnak! Az egészben egy szó igaz sem volt. Mindamellet is úgy mondják, hogy szombaton este a százasok már csak 20 száztóli az ötösök pedig csak 10 száztóli veszteséggel szedettek zsidók által. Tegnap a vásárban is történtek fizetések magyar ötösökkel. Mi ugyan magunk szemeivel semmit sem láttunk.“²

¹ Figyelmező március 13. „Csöngettyű“.

² Figyelmező, 1849 március 20.

V. Számtalan zsidó most kétszer oly hamar gazdagszik, mint minden más körülmények között. Így például: szenteszét járnak s betekintenek a kereskedőkhöz, kérdezvén: nincs-e százas Kossuth-papirosuk, mert ők 95-ért beváltanák. Ha az ember rögtön szaván fogja némelyiket, nem tudna beváltani csak egy ötöst is. Azonban ezen mesterkedésnek sikerült a Kossuthjegyeket forgásba hozni, s nem is egyéb célja az egésznek, minthogy az előbb 20—25 % disagióval beszedett 100-as és 5-ösökön most, ha sok bolond találkozónék, 10—15 % ágióval tuladni.¹

Az az összevisszaság, mely a pénzjegyeket illetőleg Windischgrätz rendeletei nyomán keletkezett, nemcsak közvetlenül, de közvetve is rendkívül káros hatása volt. Az értékek ingadozása mindenkor feltartóztatólag hat az iparra, mert kiszámíthatatlan esélyek elé állítja a vállalkozót s a pénzjegyekben beállott értékingadozás tényleg csakhamar érezhetővé vált e téren is. Wirkner Louis kassai bőrgyáros pl. egyszerűen beszüntette az évenként 500—600 ezer forintot forgalmazó gyárának üzemét, sőt az eladásokat is beszüntette, nehogy magyar bankókat kelljen elfogadnia, mit egyébként előfordult alkalmakkor meg is tagadott.² A gyárüzem és az eladások megszűntével természetesen egyszerre felszökött a bőrnek anélkül is magas ára. Így volt ez más iparcikkekkel, sőt élelmiszerekkel is. A hus ára februárban fontonként 10—15 kr.-ért méretett, március közepe felé pedig ugyancsak fontonként 25 o. é. krajcárért, mi néhány nap múlva 30 o. é. krajcárra emeltetett.³

A bankjegyek árfolyamának illetén ingadozása közben az arany és ezüst csaknem teljesen eltűnt a forgalomból. A kinek csak módjában állott, elrejtette, elásta. Mentül ritkábbá vált az ércpénz, annál jobban emelkedett az ára. Már február elején is általános a panasz,⁴ hogy a papírpénzek árfolyama egyre esik, s az arany és ezüstpénz ára mindjobban emelkedik. A mint ilyenkor minden alkalommal megtörténik, a bank pénztárát erősen megrohanták, mely ezért is, de meg helyzeténél fogva is nem tu-

¹ Figyelmező, 1849 március 29.

² Közlöny május 2. 1849.

³ Pesther Zeitung 929. márc. 15. 1849.

⁴ Pesther Zeitung 896. szám 1849 febr. 4.

dott eleget tenni a közönség kívánatainak. Ennek folyománya az lett, hogy a közönség soraiiban az a hir kelt szárnyra, hogy a bank megbukott és a bankjegyek birtokosaira ugyanazon szomorú sors vár, a mi a század második évtizedében kétszer is előfordult már, hogy t. i. leszállítják a bankjegyek értékét. Természetes, hogy e szállongó (és nem egészen alap nélküli) hírek lenyomták az osztrák bankó árát is, mi a mindennapi fogyasztási cikkek feltűnő áremelkedésében mutatkozik legfeltűnőbben, melyeket olykor-olykor gazdájuk inkább el sem adott, hogysem érettök ausztriai bankót elfogadjon.¹ A külszázgi hátrárvárosokban, hol a szomszédos forgalom révén szokásos a bankóknak kölcsönös elfogadása, csaknem teljesen megszűnt egy időben az osztrák pénzjegyek csereértéke, s ha mégis elfogadták, jó ideig alig adtak valamivel többet érte névértékének felénél. Sulyosan nehezedett ez a körülmény azon erdélyrészi, különösen Nagyszeben vidéki románokra, kik e zavaros napokban a hazát elhagyták, s Romániában telepedtek le. Tőkéiket csaknem kizárólag osztrák bankókban vitték magokkal, melyen nagyon sokat veszítettek, miután a bankók értéke úgy állott, hogy egy 10 frtosért nem adtak többet 6 frtnál.²

A szállongó hírek, s az ezek nyomán támadt izgatottság, mely az osztrák bankjegyek értékének ily jelentékeny csökkenését vonták magok után, végül is arra indította a bankvezetőséget, hogy a közönséget lehetőleg megnyugtassa. Nyilvánosságra hozta tehát a bank febr. 27-i kimutatását, melyet a „Figyelmező“ azon megjegyzés kíséretében tett közzé (márc. 20-án), hogy ebből a kimutatásból „meggyőződhetik a közönség, hogy mindazok a hírek, melyek a bécsi bankról utóbbi napokban terjesztettek, *merőben alaptalanok*.“ A másnapi számban tényleg megjelent a kimutatás, melyből ez a „*merő alaptalanság*“ úgy világlik ki, hogy 32,572.055 frt 24 kr. ércpénzzel szemben 231,507.357 frt — bankjegyforgalom áll. A kimutatás tehát nem okozhatott egyáltalában megnyugvást, s az árfolyamok javítását sem idézhette elő. Volt azonban egy körülmény, mely jelentékeny befolyással volt azok árának emelkedésére. És pedig az, hogy a magyar bankókat a külföldön alig-alig fogadták el. A délvidékkel szomszédos államok-

¹ Közlöny 133. szám 1849.

² Közlöny 88. szám 1849. („Hírek“)

ban és egy időben Törökországban is volt némi kis keletje, sőt a mint említők, Ausztriában rövid ideig teljes értékben elfogadtott, de a tulajdonképeni külföldön Magyarországot évszázadok óta csupán a Habsburgok egyik tartományaként ismerték, s pénzeinket, melynek kibocsátását az uralkodó, kivel nyílt háboruban állottunk, törvénytelennek nyilvánította, a háboru végeleges eldőlte előtt vonakodtak elfogadni. A magyar kormány tehát, mely a hadfelszereléshez szükséges dolgok egy részét Ausztriából, továbbá Német-, Angol- és Franciaországból hozatta, de meg diplomáciai ügyekben is jelentékeny összegeket költött a külföldön, fizetéseit kénytelen volt vagy ércpénzben, vagy a külföldön mindenütt ismert osztrák bankókban teljesíteni. Az osztrák bankókat tehát kénytelen volt a magyar kormány a sajátjaiért becserélni, hogy szükségletét kielégíthesse. Ezáltal az osztrák bankjegyek forgalma mindjobban meggyérült hazánkban.

Hozzájárult ehhez azonban még egy körülmény. Az t. i., hogy Pestnek a császáriak által történt megszállása után, a harc kitörése nyomán fennakadt kereskedelem és ipar némi lendületet vett, mely bár a régi mederbe vissza nem tért, mégis mind több és több szállitmány érkezett Ausztriából.¹ E szállitmányok természetesen osztrák bankókban voltak fizetendők, mert hiszen *a fizetési hely Ausztria volt.* — Növekedett tehát az osztrák bankók iránti kereslet és — ezt már a természetes áralakulat eredményezi — a növekedett keresletet a bankjegyek árfolyamának aránylagos emelkedése nyomon követte.

Windischgrätznek a magyar pénzjegyek érvénytelenítése körüli késlekedése a magyar kormánynak határozottan hasznára vált. Akkor ugyanis, midőn a magyar kormány Debrecenbe költözött, egyidőre teljesen el volt zárva a külföldtől. Azt a számos hadfelszerelési eszközt, mely nélkül a harcot tovább folytatni, vagy legalább is újabb csapatokat felszerelni teljes lehetetlenség lett volna, a külföldről behozni e zárlat következtében lehetetlen volt. A határon mindent elfogtak volna, mint ahogy néhány küldeménynyel tényleg megesett. *Az osztrák hadak által megszállt területekről azonban jól megfizetett árak ellenében lehetett egy ideig átcsempészni felszerelési cikkeket.* Ezekért a kormány, míg a haj-

¹ Pesther Zeitung 1849 január 20.

sza a magyar pénzjegyek ellen meg nem indult, nagyobb részt ilyenekkel fizetett. Ha az érvénytelenítés előbb történik meg, kétségtelen, hogy a magyar kormány igen kinos helyzetbe került volna . . .

A józsefnapi vásár — mely Pesten mindég óriási forgalmat szokott előidézni, — 1849-ben teljesen balul ütött ki. Elmaradtak a vásárlók, elmaradtak a fizetők és elmaradtak nagyrészt a kirakodások és felhajtások is. A tiszántuli részek és a felvidék el voltak zárva a közlekedéstől, s a főváros és e részek között (a csem-pészetet kivéve) teljesen szünetelt a forgalom. A Pest környékén tanyázó idegen katonaság szinte nem volt valami hívogató hatással a környékeliekre. Meg aztán a hadi állapot elvont csaknem minden vásárra vihető dolgot a forgalomtól, sőt elvonta magának a vásáros népnek egy részét is. Azt t. i., a melyik elment — katonának. Egyébként minek is mentek volna a vásárba? Eladni? Venni? Fizetni? . . . *Hiszen a nép megtakarított, vagy kölcsönbe szerzett tőkéje csaknem kizárólag magyar pénzjegyekből állott, ezzel pedig Pesten József-napkor már nem lehetett egykönnyen fizetni . . .*

Néptelen maradt tehát a vásár.

Hogy egy néptelen vásár mit jelentett ebben az időben a kereskedőkre és iparosokra, azt talán csak akkor érthetjük meg, ha elgondoljuk, hogy az adóslevelek, kötelezvények, *váltók, mind-mind a vásári napon voltak esedékesek*. Nem igen állítottak ki váltót másképen, mint úgy, hogy: „fizetendő (pl.) a józsefnapi vásáron, 1849-ben.“

Néptelen volt a vásár, elmaradt hát a kötelezettségek teljesítése is. Nem fizették ki a váltóikat az adósok, s . . . *a pesti kereskedőség fizetési zavarok elé jutott . . .*

Mert József-napkor Pesten „nem járt“ a Kossuth bankó!..

A pesti kereskedelmi testületek a vásár sikertelenségének hatása alatt *március 20-án* egy együttes folyamodvánnyal fordultak Windischgrätz herceghez, s arra kérték őt, hogy a szomoru helyzetre való tekintettel rendeljen el — hatalmánál fogva — tartozásaikra egy hat hetes moratoriumot. Történelmi becsü kérvényüket érdemes teljes egészében ideiktatni. Így szól a kérvény:

Herczegi Fenség!
Legkegyelmesebb Tábornagy Ur!

A cs. kir. szabad. Osztrák nemzeti bank jegyei Magyarország kereskedelmi forgalmából több hónap óta csaknem teljesen eltűntek, miután egyrészt az összes magyar kereskedők osztrák bankjegyekben egyenlítették ki Bécsben fennálló tartozásaikat (ugy, hogy az osztrák bankjegyekben való nagyobb kereslet következtében a magyar pénzjegyek ezekkel szemben árban visszaestek, még pedig oly időben, mikor még — legalább itt ez országban — mindenütt teljes értékben elfogadtattak) és ennek következtében az osztrák bankjegyek kiszivárogtak az országból, másrészt azonban már régóta csaknem semmi áru sem vitetett ki a Monarchia többi országába vagy külföldre és ezek következtében a pénzbeözönlés egyéb forrásai bedugultak, — végül azonban minden fizetés is, melyet akár a vevők, akár a nyilvános és országos pénzlárak teljesítettek, egészen a legujabb időkig csak magyar pénzjegyekben történtek, mely utóbbi körülmény által ezek iránt a bizalom is kitünően biztosított. Így történt, hogy még azon kereskedők nagyobb része is, kik kedvező vagyoni viszonyaik, vagy üzleteik természeténél fogva kötelezettségeiket teljesíteni még tudták volna, képtelenek fizetéseiket a követelt valutában teljesíteni.

Még rosszabbul megy az itteni kereskedelmi testület azon osztályának, mely az osztrák gyárak és a vidéki magyar kereskedők közötti forgalmat közvetíti, mert ezeknek üzletei egy év óta csaknem gyógyíthatatlan sebet kaptak (fast unheilbare Wunden erlitten“). Mikor ugyanis mult év márciusában kitört a mozgalom, még a legóvatosabb kereskedők sem számolhattak annak lehető következményeivel, az akkori vásár (József napi vásár) üzletei már meg voltak kötve és jelentékeny összegek kihitelezettek, melyeknek lebonyolítása (visszafizetése) a szokások szerint az 1848-iki János napi vásárra volt várható. Azonban az akkor már annyira zavart viszonyok miatt *alig egy negyed része jelent meg a vevőknek és az itteni kereskedők adósai nem teljesítették kötelességüket* (nem fizettek). A *Lipót napi vásáron*

még kevesebben jelentek meg, és a jelen József napi vásáron egyáltalában senki.

A pesti kereskedők ezek következtében egy negyed részét sem incassálták annak, amit egy év előtt kihiteleztek; — ennek ellenében azon segítségük, melyet mindmáig a készpénzüzet, bárha csupán a detail forgalomban (mert hiszen kézműárukban való nagy comptant üzletek itt a nélkül is lehetetlenek) nyújtott, a magyar pénzjegyek értéktelenné válása következtében megsemmisült és még a vásári forgalomhoz mérten is kicsinek nevezhető azon mennyiség, mely levélbeli megrendelés útján Magyarország legkülönfélébb részeiben találhatott vevőre, akadályozva van részint az oly gyakran megzavart közlekedés következtében általában, részint azon tilalom következtében, mely szerint valamely, még vissza nem hódított vidékre nem szabad küldeményt — bármiféle legyen is az — utnak indítani. Ennek következtében *nincs közülünk senki sem abban a helyzetben, hogy e pillanatban kötelezettségeinek pontosan, vagy azon a módon, amint azt tőle követelhetik, megfelelhessen*, miután osztrák bankókat, még egész áruraktárak azonnali realizálásával is lehetetlen volna kapnia.

A pesti kereskedők tanujeleit szolgáltatták már annak, hogy mily szent előttük kötelezettségeik teljesítése, mert hiszen tekintet nélkül a kedvezőtlen időviszonyokra, mindeddig pontosan teljesítették fizetéseiket; — csak nagy áldozattal tehetők pedig, miután az osztrák bankjegyeket veszteség árán kellett megszerezniök, és azt olyan időszakban, mikor a közlekedés nemcsak föl volt akadva, hanem életveszéllyel is össze volt kötve, részint személyesen, részint gazdagabb egyének útján Bécsbe szállította.

Joggal tarthatunk tehát — úgy hisszük — igényt az állam segítségére, és mi ezen segítséget egyelőre egy *moraloriumban* véljük találni; egy oly eszközben, mely alkalmasnak mutatkozik arra, hogy a pillanat kinos zavarait a legkiméletesebb módon enyhítse és amely Bécsben többször, talán még kevésbbé nyomós cökkből is alkalmaztatott és már csak azáltal is üdvösnek, tehát alkalmasnak bizonyult, mi-

vel ezáltal sok fizetéseképtelenségnek eleje vétetett, vagyis hitelező és adós kára egyaránt elkerültetett és hitel és kölcsönös bizalom fentartatott.

Bátorkodunk ezeknél fogva Herczegi Fenséged elé azon legalázatosabb kéréssel fordulni: szíveskedjék Fenséged az előterjesztett körülmények kegyes figyelembevételével elrendelni és a magas miniszteriumnál oda hatni, hogy a pesti kereskedőknek úgy a helyben, valamint a Bécsben fizetendő és márczius 15-től április 30-ig esedékes váltókra vonatkozólag egy hat hetes moratorium engedélyeztessék.

Herczegi Fenséged bölcseségétől és jótékonyágától kérésünk legkegyesebb engedélyezését várva, maradunk, magunkat Herczegi Fenséged kegyeibe legalázatosabban ajánlva, legmélyebb hódolattal.

Herczegi Fenséged

legalázatosabb szolgálai

(3 aláírás)

a kir. magy. szabad.
nagykereskedők testü-
lete nevében.

(3 aláírás)

a kir. szabad. keres-
kedelmi testület
névében.

(3 aláírás)

az izraelita
kereskedelmi testület
névében.

A kereskedői világ — a dolgos Magyarország — e napokbani helyzetét hűségesen tükrözi vissza e folyamodvány, melynek amikor 1849 márczius 22-én a keresk. testületnek egy választmányi ülésén tartalmát felolvasták, már a következő válasz is megérkezett a hercegtől. 1536. szám: (*Vom k. k. Comissär der Städte Pest-Ofen-Altofen*“ felírás alatt „*An den hiesigen Handelsstand!*“ címezéssel és „*dienslich*“ megjelöléssel, német nyelven):

„Ő fensége Windischgrätz tábornagy ur 1849. évi márczius 18-án kelt 1258/P. A. S. számú rendeletével a fennforgó pénz- és időviszonyokra való tekintettel indítatva érezte magát, a pesti kereskedők részére helyben, ezen év márczius közepétől április közepéig esedékes váltókötelezettségeikre egy 4 hetes moratoriumot (fizetési halasztékot) engedélyezni, amiről Önök azon megjegyzéssel értesítettek, hogy kérvényük, a bécsi piacon való hasonló kedvezmény elérhetése céljából, a cs. kir. igazságügyminiszterhez tétetett át.“

Pesten, 1849 márczius 21-én.

Havas József
kir. biztos.

A kért hat hetes moratóriumnak 4 hétre való leszállítása, de különösen az, hogy a bécsi esedékességre vonatkozólag nem kaptak kedvező választ, (Pesten nevezetesen nem volt semmi esedékesség, mert csaknem minden tartozás Bécsben volt fizetendő) nagyon lehangolhatta a pesti kereskedelmi testületeket, mert — eltérőleg a szokástól — ezuttal nem görbültek jegyzőkönyvileg hetedrét, hanem egyszerűen, minden köszönet nélkül odaiktatták a jegyzőkönyvbe: „Ezen rendelet körözüvény útján tudomására hozandó minden kereskedelmi testületi tagnak.“¹

Néhány nap múlva — március 30-án — újabb leirat érkezett a kereskedelmi testülethez, melyben tudomásukra hozza Havas, hogy a cs. kir. miniszterium megtagadta a testületeknek moratórium engedélyezése iránt benyújtott kérvényét.

A kereskedelmi testület március 22-i jegyzőkönyvének egy másik (5-ik) pontja azonban talán még érdekesebb bizonyosságát szolgáltatja az akkori viszonyoknak. A gazdag kereskedelmi testület egy *fillér nélkül maradt, a magyar bankók forgalmának eltűlése következtében, s még a legszükségesebb kiadásokat sem voltak képesek megfizetni.* Erről szól a következő jegyzőkönyv:

„Aigner Ferencz ur, a budapesti kereskedelmi testület első elnöke jelenti, hogy a kereskedelmi testület egész készpénzállománya — és pedig 13 drb. százas és 6 drb. ötös — magyar bankjegyből áll, utasítást kér tehát arra vonatkozólag, hogy mit csináljon a magyar bankjegyekkel és hogy a negyedévi kiadásokat, melyek osztrák értékben fizetendők, hogyan fedezze. — A mire elhatározottat, hogy: a magyar bankókban fekvő érték egyenlőre „*in natura*“ fekvve hagyassék, továbbá, hogy a negyedévi kiadások egy egyezer forint (C. M.) kölcsönnel fedeztessenek. Ennélfogva Aigner Ferencz a keresk. testület első, Barabás A. P. második elnök és Schreiber Pál, a nagykereskedők testületének képviselője megbizatnak, hogy *aláírásuk ellenében* a budapesti kereskedelmi testület részére, az itteni banktól 3 hónapra 1000 pfrtot kölcsön vegyenek“. ²

¹ Lásd a keresk. testület jegyzőkönyvét 1849 március 22-ről 4. szám alatt.

² A kereskedelmi testület választmányi ülésének folytatólagos jegyzőkönyve 1849 **március 22-ről 5 D.** pont.

Az 1849. év március utolsó napjaiban uralkodott pénzviszonyokat és a forgalomnak azt a fennakadását, melyet a bankjegyválság okozott, a leghűbben ezek és az ehhez hasonló esetek jellemzik. Ma már persze elképzelni is nehéz, hogy mit jelent egy devalváció. Pedig a Kossuth-bankók forgalmon kívül helyezése sem volt más, mint a devalvatio egy neme.

Ez a devalvatio egyenlőre csak részleges volt, később azonban teljessé vált.

KILENCEDIK FEJEZET.

Windischgrätzről Paschkievicsig.

Windischgrätz kétértelmű rendeletei következtében a pénzjegyek árfolyama — mint láttuk — egyre ingadozóbbá vált. Sőt itt-ott kezdték azokat egyáltalában el nem fogadni. A császári hadvezetőségnek ugy látszik ez ellen nem is volt kifogása, mert hiszen eddig is csak azért tűrte meg a magyar bankók forgalmát, mert önmaga ellen cselekedett volna, ha már előbb kimondja azoknak érvénytelenségét. Ha azonban nem tette ezt eddig, annyival jobban buzgólkodott, hogy most már kijátszhassa ezt a kártyát is. Csak egy kis harctéri győzelemre vártak már. Mihelyt a harctéren csak némi sikert értek, azonnal kilátásba helyezték az erélyesebb rendszabályok alkalmazását. A babér azonban egyre jobban késett. Sőt mintha megfordult volna a hadiszerencse! Harevonaluk ugyan még csaknem a Tiszáig ért, de a honvédség egyre újabb és újabb területeket szerzett vissza.

A császári hadvezetőségnek rögeszméjévé vált, hogy a magyar csapatok előnyomulásának egyszeriben véget fog vetni, ha kihirdetik a magyar pénzjegyek értéktelenségét. Március 21-i rendeletében még csak azt mondja Windischgrätz, hogy „*senkisé is kötelezethetik fizetéseknél magyar pénzjegyeket elfogadni*“, de már ugyane napon *lovag Adlerstein* a herceg bizalmasa hosszú cikket ír „*a bankjegykérdésről*“, ¹ s a magyar pénzjegyek végleges és visszavonhatlan megsemmisítéséről, mint befejezett tényről ír. Ismétli azt a sokszor és a legkülönbébb helyeken vitatott eszmét, hogy a „*forradalom*“ csupán a rendelkezésre álló korlátlan tőke-

¹ Pesther Zeitung 934. szám, 1849 március 21.

erő segítségével válhatott oly hatalmassá. „Ennek következtében egy csapással az összes papírost érvénytelennek kellett nyilvánítani, hogy ez által a forradalmárok másnap reggel képtelenek legyenek csapataikat eltartani . . .“

Hangulatkeltés céljából egy mesével is megfűszerezi előadását Adlerstein lovag, azt irván, hogy mikor Kossuth hirül vette Windischgrätz herceg márc. 8-i rendeletét, a hirhozót lezáratta, és plakátokon hirdette, hogy az osztrák bank megbukott, ő azonban hajlandó az osztrák bankókat *fele értékben* magyar bankóval becserélni . . . ily módon — írja Adlerstein — igen sokat károsított meg Kossuth, különösen az alsóbb néposztályból. Ezekből a vádakkból természetesen egy szó sem igaz. A bank megbukásáról szóló hírek eredetét láttuk előbb, midőn kimutattuk, hogy a bank a váltási kötelezettségnek eleget tenni nem akart, de nem is tudhattott, mert nyolcszor annyi bankjegye forgott közkezen, mint a mennyi az ércalapja volt. A cikkben említett plakát is merő koholmány. Megjelent azonban egy hirecske a „Közlöny“ hivatalos lapban, (a magyar kormány lapjában) ugyanezen napon (márc. 21-én) mikor Adlerstein cikke iratott, mely a bankók ügyével foglalkozik. Ennek a hireस्कének a hangja sajnálatosan durva. „Windischgrätz herceg — írja a lap — nemcsak az utonállás, hanem a zsebelés nemes iparlovagját is üzi, s tökéletesen *egy vonalon áll akármely vásári iparlovaggal*. Ő t. i. minden tisztviselőt magyar 100 frtos bankjeggyel fizetett ki, s másnap kihirdette, hogy e jegyeket többé nem fogadja el. *Ilyen gaz csinokat még a legelvetemültebb ember is pirulna elkövetni . . .“*

A háboruban ugyan nem nagyon szokták az eszközöket megválogatni, de ezt a hangot okunk van mégis sajnálni, mert épen *a hivatalos lap használta*. Egyébként a mikor e hirecske megjelent, akkor már napok óta közbeszéd tárgya volt Windischgrätz herceg rendelete, melyet kerülő utakon sikerült a magyar csapatok örvonalán átcsempészni. Az az ingerültség, mely e hírek nyomán a lakosság soraiban keletkezett, erőlyes fellépésre készítette a magyar kormányt, mely még *március 16-án* kiadta, s a „Közlöny“ 61-ik számában közzétette a következőket:

Rendelet a papírpénz iránt:

Kereng a hír, mikép az *ellenség* fővezére rendeletet bocsátott ki, hogy a magyar bankjegyeket az *austriai* császári kincstárakban nem fogadják el, és e hír után a pénz elfogadására nézve az uzsorások és kislelkűek nehézségeket csinálnak.

Ennek folytában szükségesnek tartom 1-ször a figyelemztetést és 2-szor a parancsolatot.

Tehát *1-ször: Figyelmeztetem* a közönséget, hogy az *ellenség* fővezére hazánkban érvényesen nem rendelkezhetik. Ha meggyőz, elveheti nemcsak pénzünket, de életünket is, de addig minden efféle rendelet csak nevetség tárgya.

Figyelmeztetem, hogy azon rendelet csak az *austriai* császári kincstári fizetésekre szorítkozik, hova fizetni egy becsületes magyar sem kíván. Ellenben *a magányforgalomra maga az ugynevezett rendelet sem terjeszkedik ki és így a magányosok pénzértékét illetni sem akarja.*

Figyelmeztetem, hogy miképen az ausztriai bankjegyet, bár az törvénytelennek nyilvánított, sok országgyűléseink által nem birtuk az országból kiszorítani, mivel általánosan elterjedt, *ugy nincs hatalom, mely képes volna a törvényes magyar bankjegyet érvénytelené tenni.* Az ellenségnek az fáj, hogy Magyarország gazdag, bankjegyeinek a külföldön is jó kelete van, míg az austriait, határainkból egészen kiszorítja, és ennek értéke külföldön 100-ról 85-re csökkent.

Figyelmeztetem végre, hogy ezzel az *ellenség* csak és egyedül a szabadság háborujának folytatását akarja lehetlenné tenni, miután ő maga nem bírja katonáit sem fizetni, minthogy Ausztria 80 millió kölcsönt kért most, de egész Európában senki sem találkozott késznek a szerződésre. Ezért sóházainkból, hatósági pénztárainkból *rabolja el a magyar pénzt, s egyrésztől érvénytelennek hirdeti, másrésztől azzal fizeti saját katonáit.*

E cselfogást minden józan értelmű értheti és ki is nevezheti.

Mindenesetre azonban, miután a rosszakaratuak minden alkalmat megragadnak a zavar okozására; addig is, míg

a nemzeti kormány rendelkeznék, én teljes hatalmamnál fogva

2-szor Rendelem.

a) A m. é. szeptember havában költ belügyministeri rendeletnél fogva, *a pénznemekben válogatni nem szabad*, mindaz érvényes pénz lévén, amit a kormány pénz gyanánt kibocsát.

b) *Ki a bankjegyet elfogadni, vagy azok neveiben válogatni merészelne, az a megyei s illetőleg k. városi hatóság által tüstént elfogadni és haditörvényszék elébe állíttatni rendelletik.*

E rendelet végrehajtására minden egyes illető hivatalnok, t. i. megyékben esküdt, szolgabíró, alispán, városokban a polgármester, kerületekben a kapitány, a legszigorubb felelet terhe alatt köteleztetik.

Ha a beadott és bizonyított vádra a tettes be nem fogad, az illető hivatalnok maga, mint résztvevő fog lakolni.

A haza minden előtt!

Miskolcz, márcz. 16. 1849.

Szemere Bertalan,

Költői lendületén, gyönyörű stílusán kívül ez a rendelet mindenekelőtt határozottságával kap meg bennünket. Hadi törvényszék elé állítani rendeli mindazokat, akik a bankjegyek neveiben még csak válogatni is bátorzkodnának! Ez erélyes rendeletnek a magyar sajtóban lelkes visszhangja támadt. Március 27-én a Közlöny is foglalkozik vele, s óvja a közönséget Windischgrätz rendeletének követelésétől. „... figyelmeztetjük a magyar közönséget, hogy e kelepceből (a magyar bankjegyeknek osztrákra való becserélésétől) óvakodjék, s magyar bankjegyeit, melyeket a magyarok istene szilárd hitelalappal áldott meg, ne adja a maholnap semmi értékűvé válandó bankjegyekért, nehogy annak idején a kárvallottak önmagukat kényszerüljenek vádolni . . .“

Vas Gereben is felszólal ez ügyben:¹ „... a mi bankónkat mindenki szívesen elveszi, mert a temérdek vagyonnal bíró ország képes is azt értékben visszaváltani. Tehát Windischgrätz a

¹ Nép Barátja 1849 március 29,

bécsi rossz bankót a magyar bankóval akarja kicserélni és így midőn a magyar bankó a markában lesz, t. i. néhány bécsi német kereskedőnek és nagy urnak, akkor azt mondja a bécsi banktársaság, hogy *megbuktam!* azaz: pangróttá lettem, és a szegény magyar ember sirva nézhet a német bankóra, mint nézett 1811-ben . . .“

Szemere Bertalan rendelete a magyarság körében mindehütt megeleégedést keltett. Nem így azonban az osztrák táborban, hova csakhamar eljutott annak hire, s hol az az önbizalom, melylyel a magyar kormány a herceg rendeletét semmisnek nyilvánította, igen kellemetlenül hatott. Bosszuságukat nagy csalódásuk még csak növelte. Amit oly bizton reméltek, hogy nevezetesen amint a herceg érvénytelennek nyilvánítja a magyar bankjegyeket, a nemzeti kormány „másnap reggel képtelen lesz csapatait eltartani . . .“ egyáltalában nem akart valóra válni. Sőt a kiirtásra szánt magyar hadak napról-napra élénkebb tevékenységet fejtettek ki, s fegyvereiket nyomon követte a hadiszereencse.

Talán a magyar fegyverek diadala okozta, vagy talán előre megállapított programja volt Windischgrätznek, de most már tényleg sulyos csapásra emelte kezét a magyar pénzjegyek ellen. Elhatározta, hogy a budai várban az ő saját katonái őrizete alatt álló *bankóalapot*, a nemzeti adakozás eredményét, *végleges birtoklásba veszi*. Mivel azonban ez a kincs egyelőre még a kereskedelmi bank ellenzárlata alatt állott, s attól tartott, hogy a bank esetleg vétót mondhatna a kincs elkobzása ellen, Havas mellé a bank részére ideiglenes második biztosnak kinevezte *gróf Török Valentint*, szigoruan meghagyva neki, hogy a bank ellen szükség esetén erőszak igénybevételeével is járjon el.¹

Gróf Török nyomban kineveztetése után, (*március 25-én*) felszólítja a kereskedelmi bankot, hogy adjon a bank és a bankjegykibocsátás állásáról igaz és megbízható adatokat. A kereskedelmi bank most már képes volt a biztos e rendeletét teljesíteni,

¹ A bankó-alap elkobzását részletesen leírta Pólya Jakab „A pesti magyar kereskedelmi bank 50 éves története“ címü művében, azért itt csak egész röviden közöljük a dolgok lefolyását. A kereskedelmi bank igazgatóságának viselkedéséről azonban nem tudunk oly **enyhe** bírálatot írni, mint Pólya Jakab,

miután Libaschinszky Nándor időközben viszakerült Debrecenből, s beszámolt a jegy kibocsátás körüli tapasztalatairól.

Április 2-án Török gróf átiratilag felszólítja a bankot, hogy az ércalapot szolgáltatassák át a kir. főfizető hivatalnak s azonkívül felhívja a bankigazgatóságot, hogy nyilatkozzék arról, vajjon jelenlegi pénzügyi helyzete mellett módjában van-e visszafizetni azon kölcsönöket az osztrák hadvezetőség kezeibe, melyeket $\frac{3}{4}$ év előtt a nemzeti kormánytól kölcsön kapott!

A kereskedelmi bank igazgatósága három napon át tárgyalta a kérdést és a tanácskozás eredménye egy előterjesztés lett, melyben a bank hajlandónak nyilatkozik a kölcsönök visszafizetésére, de a nemzeti kincs, az ércalap feletti felügyelet jogáról nem mond le. Kötelességére hivatkozik a bank, mely reáharult, midőn a kincs kezelését magára vállalta, s kijelenti, hogy *az ércalapot nem adja ki kezéből.*

A kereskedelmi bank e jegyzéke mindennek nevezhető, csak épen őszintének nem. *A kölcsön visszafizetését elrendeli az igazgatóság, holott azt nem is az abszolút, hanem a nemzeti kormánytól kapta! Ellenben a bankóalap kézből való kiadását megtagadják, holott ez az alap nem is volt már az ő kezeikben,* hanem több mint egy hónap óta Windischgrätz katonáinak őrizete alatt a kamarai főfizető hivatalban állott.

A kereskedelmi bank igazgatósága, mikor e határozatot hozta, félszemmel Windischgrätz markára nézett, mely félelmes közelségben volt már a bank nyakához, félszemmel pedig a nemzeti kormány öklére, mely folyton növekvő hatással püfölte Windischgrätz hátát. Végre is úgy cselekedtek, hogy a császári hadvezér se haragudhassék meg nagyon, s a nemzeti kormány se vonhassa őket felelősségre — ha győzni találnának.

A császári hadvezetőség tényleg nem valami sokat hederített a kereskedelmi bank erőtlen jegyzékére, s nyomban annak vétele után felszólítást küld a bankhoz (április 7-én), hogy kulcsosait küldje át Budára azon célból, *hogy a nemzeti kincsből 400 ezer forintot kivehessenek,* s átadhassák az Osztrák nemzeti banknak, azon Kossuth-bankókért, melyeket ez (az ő március 8-i rendelete következtében) beváltott osztrák bankjegyekre. Ugyane rendeletében felhívja a kormánybiztos a bankot, hogy tegye meg előkészületeit a bankjegyügyben való *végleges elszámolásra.*

A kereskedelmi bank kiküldöttei április 7-én (a rendelet kézbesítése napján) megjelentek Budán a kamarai főfizető hivatalnál, s a bank megbízásából felnyitották a közös zár alatt tartott szekrényeket, s belőle ezüst-huszasokban kiadták a kívánt 400 ezer forintot. Azon rendeletét azonban a kamarai hivatalnak, hogy most már a kulcsokat is adják át, megtagadták a kiküldöttek.

Ez április 7-én történt.

Másnap Windischgrätz egy átiratban felszólítja a bankot, hogy a kulcsokat küldje át hozzá nyomban, s a bankjegyalapot engedjék át az ő birtokába. Megtetézi rendeletét azzal a kijelentéssel, hogy a bank kiküldötteinek esetleges elmaradása nem fogja őt gátolni a kincs birtokbavételében, mert ez esetben katonáival leütteti a zárat.

. . . A kereskedelmi bank igazgatósága nem tudott felelősségteljes állásához méltó önérzettel viselkedni, s a helyett, hogy inkább engedte volna az erőszak nyers megnyilvánulását, felküldte kulcsosait (*Burgmann Károly és Weisz B. Ferenc* igazgatókat) a várba, s megnyitotta vasszekrényeit az ellenséges hadvezér előtt.

. . . Mikor a kiküldöttek visszatértek, s bemutatták a *nyugtát*, melyet az *átengedett* 1 1/2 millió forintról kaptak, a kereskedelmi bank igazgatóságának talán egy kő esett le a szívről, s talán szentül hitték, hogy ez másképp nem is történhetett volna.

Windischgrätz tehát egy eredményt okvetlenül felmutathat téli hadjáratáról: meghódította a kereskedelmi bank igazgatóságát . . . A harctéren bezzeg másképp állott a bál . . . Március óta a honvédség ismét aktivitásba lépett. A védekezőből támadó lett, s a visszavonulóból előrenyomuló . . . Ez események hatása alatt Pest lakossága is szabadabban kezdett lélegzeni. A piros pántlikák újra lobogni kezdtek a kalapokon . . . A nép viselkedése nyomán a hatóságokba is kezd visszatérni az erély, s feleletül arra, hogy a *pesti kereskedők* (nem bizván a honvédség győzelmében és visszatértében), a nemzeti kormány hadi- és élelmiszer bevásárlásainál nem akarták a magyar pénzjegyeket fizetés fejében elfogadni,¹ már egy rendeletet is ki mertek függeszteni, mely Windischgrätznek a bankjegyek érvénytelensége felől hozott rendeleteinek követését hazaárulásnak minősítette. Az erre vonatkozó hirdetés a Márczius Tizenötödike április 28-i számában jelent meg, s így szól:

¹ Lásd; Gelich Richárdnál III. kötet 429. lap.

Hirdetés.

„Noha a helybeli lakosok buzgó hazafiságáról meggyőződven, még is emelt panaszok folytán felette szomoruan kelle tapasztalni, miszerint némely uzsoráskodó egyének nyerkészkedési alacson haszonleséstől ingereltetve a törvényes magyar bankjegyeket valódi egész értékökben elfogadni vonakodnak: nehogy tehát egyeseknek illy alávaló üzérkedései a helybeli lakosságra némely homályt vessenek: mindenkinek szigorú büntetés terhe alatt meghagyatik, az említett bankjegyeknek teljes értékbeni elfogadása, ellenkezőt csak honárulótól várhatván.“

Kelt Pesten 1849 ápril 27-én.

Lombay Imre

városi h. főkapitány.

A Görgei és Bem hadműveleteiről érkezett kedvező hírek mindenütt, ahol a honvédek urrá lettek, egy csapásra helyreállították a bankótulajdonosok nyugalma, minek következtében a magyar pénzjegyek árfolyama is csaknem visszanyerte előbbi magasságát. A nemzeti kormány már régóta nehezen várta e fordulatot. Érdekében állt, hogy pénzjegyeit teljes értékben hozhassa forgalomba. Most tehát, midőn az árfolyam némi emelkedést mutatott, *elhatározta a tízforintos államjegyek kibocsátását.*

Mint ahogy előbbi alkalmakkor történt, a kormány most is kikérte a jegykibocsátáshoz a képviselőház hozzájárulását.

Március 17-én szerencsés kimenetelű kisebb-nagyobb csatározásokról szóló jelentések és Nagyszében bevételének híre kelt általános örömet a képviselőházban. *Nyáry Pál* olvasta fel a jelentéseket, melyeknek befejezte után rátér a bankók ügyére:

„. . . Egy határozatra vagyok bátor felhívni a t. Házat a *honvédelmi bizottmány* nevében, — mondá *Nyáry* — mely abból áll, hogy a *10 frtos bankjegyek kibocsátására engedelmet adni méltóztassék.* (Helyes! Jól van!) Azt tartom, semmi bővebb motivációra szükség nincsen. (Nincs!)

Elnök: Tehát az előbbi végzések nyomán az engedelem megadatik.

Vlád: Én Nagyvárad vidékén járván, tapasztaltam, de itt Debrecenben is mindenki szomoruan tapasztalhatta, hogy az 5 fo-

rintosokat is nehéz aprópénzre felváltani; ugyanezért tehát jobb volna 1 és 2 forintosokat kiadni. (Zaj és nevetés.)

Nyáry: Méltóztassék megengedni a t. Ház, hogy a kormány nevében e kérdésre adós maradjak a felelettel. (Helyeslés.)

A 10 frtos bankjegyek kibocsátásának ügye a főrendiházban március 24-én tárgyalatott, s a javaslattal ott is oly simán végeztek, mint a képviselőházban. *Szentiványi Károly* jegyző felolvasta a képviselőház határozatát a 10 frtos bankjegyek kibocsátásáról, mi a magyar pénzjegyek általános kibocsátása iránt már azelőtt hozott országgyűlési határozat felolvasása után *egyhangulag elfogadtatott*.¹

A pénzügyminisztérium már a főrendiház ülése előtt tudatta a közönséggel a 10 frtos államjegyek kibocsátását. Március 20-án jelent meg a Közlönyben a következő:

„Hivatalos értesítés a 10 frtos bankjegyek iránt.”

3164. p. ü.

„A törvényhozás határozata következtében az ország közönsége ezennel következőkről értesítettik:

1. A 10 forintos magyar pénzjegyek legközelebb forgalomba fognak tétetni.

2. Ezennel rendeltetik: hogy ezen pénzjegyek minden közpénztárakban akár adó, akár más bárminemű fizetések alkalmával, névszerinti teljes értékökben, tiz ezüst forint gyanánt (egy forintra három huszast számlálva) elfogadtassanak.

3. Ezen pénzjegyeknek értékét a magyar álladalom minden javaival biztosítván, elfogadásukra nézve a magánosoknak mi aggodalma sem lehet“

(Ezután következik a bankjegy leírása.)

Március 24-én, a főrendiház ülésének napján, a bankjegy-nyomda átadott a főfizetőhivatalnak 40 ezer frtot 10 frtos bankjegyekben. Ezzel megkezdődött azoknak forgalomba hozatala.

A véletlen úgy rendezte, hogy ugyanezen napon — március 24-én — járt le azon határidő, melyen belül Pesten és Budán a

¹ Hivatalos tudósítás az ülésről.

magyar bankjegyeket beváltották osztrák bankóra. E napon a beváltott bankjegyeket hivatalosan forgalomképtelenné tették, s pedig oly módon, hogy a bankjegyeket ott, ahol „Kossuth Lajos pénzügyminiszter“ aláírása állott, átlukasztották. „Ily módon — írja a Pesther Zeitung¹ — a forradalom emlékei közül ismét megsemmisüli egy, amely hazánkat oly kimondhatatlan nyomorba döntötte.“ Pedig ennek még korán örvendtek, mert néhány nap múlva a magyar félhivatalos is konstatálni volt kénytelen, hogy a 10 frtosok már Pesten is forgalomba jöttek, s az eltiltásnak csupán az a hatása, hogy belőlük most korántsem láthatni annyit, mint azelőtt.²

A császári hadvezetőség dühét a sok kudarc után, mely fegyvereit a harctéren érte, a magyar bankjegyek kibocsátásának folytatása a végsőkéig fokozta. Nem elég tehát, hogy „a forradalom főfegyverét“, amelynek segítségével az ellenállás oly kiterjedtté vált, nem sikerült „egy csapással, az érvénytelenség kimondásával“ kicsavarni annak a „bűnös szövetkezetnek“ kezéből, ezeknek még módjuk és alkalmuk van újabb bankjegyeket is forgalomba hozni! Elhatároztatott, hogy ez ellen már igazán erőiesen fellépnek. S ekkor a hadvezetőség nevében kiadatott egy rendelet, mely minden előbbi *hivatalos* és félhivatalos h iradás és hirdetés meghazudtolásával *még a magánforgalomból is kiltitja a magyar pénzjegyeket*, sőt büntetéssel fenyegeti azokat, kiknek birtokában ilyen találatni fog.

E rendelet így hangzik:

„Miután a pártütők, kik eddigelé is már az országot különféle törvénytelen pénzjegyekkel árasztották el, gonoszságukat folytatni meg nem szünnén, most ismét 10 frtos pénzjegyeket bocsátottak ki: ennélfogva ezen 10 frtos jegyek elfogadása iránt mindenki azon megjegyzéssel tétetik óvatossá, hogy ezen érték nélküli papírok elkoboztatni, és azonfelül azok, akiknél ilyenek találatnak, meg is fognak büntettetni.“

Pesten, ápril 2-án 1849.

felsőbb meghagyásból

Havas József,
k. biztos.

¹ 1849. március 28.

² Figyelmező 1849. április 4.

A rendelet, mely a főhadvezér távollétében adatott ki, rava-szul és kétértelműen csupán a 10 frtosokat jelzi elkobozandóknak és birtokosait büntetendőeknek, de semmi kétség, ez alatt az összes magyar pénzjegyek érvénytelenségét értették. Csupán a bátorság hiányzott ennek nyílt és minden kétséget kizáró kijelentéséhez. Mert ekkor már a magyar seregek állása oly kedvezővé vált, hogy ajánlatosnak mutatkozott egy ajtót hátulról nyitva hagyni.

Fura világot éltünk egyébként!

A magyar kormány *haditörvényszék* elé rendelte állítani azokat, kik fizetés fejében elfogadni vonakodnak a magyar bankjegyet, a hadvezetőség pedig „*megbüntetni*“ ígérte azokat, kik elfogadják azt. A szegény nép, ha abba a helyzetbe került, hogy egy bankóralvót keresett, elgondolkozhatott azon, vajjon nem-e jobb lett volna egyáltalában semmit sem keresni.

Havas József rendeletével egyidejűleg a „*Figyelmeztető*“ ápril 4-én egy sugalmazott cikket is közöl, mely Szemerének márc. 16-i rendeletével polemizál. A cikk mind hangja, mind nyakatekert okoskodása révén figyelemre érdemes. Teljes egészében a következő:

Budapest, ápril 3.

„A pártütők táborából egy hirdetés szándékoltatik elterjesztetni, mely a lázadás fejei által adatván ki a jogszerű kormány megszüntette papirospénzt törvényes pénzjegynek nyilvánkoztatja és elfogadását hadi törvényszéki eljárás büntetése alatt szándékszik kieroszakolni.

Ő fels. *Ferdinánd* császár és király szintugy mint most uralkodó császáruk és királyunk a magyar papirpénz kiadását határozottan és közzétett manifestumok által meg nem engedhetőnek és a nemzet jólétére veszélyesnek nyilvánkoztatta, mert e pénzjegyek sem valamely alappal, sem határozott jövedelmekkel biztosítva nem lévén, teljes értéktelenségre kellett leszállniok.

Miután a magyar királyságban, első alakulása óta, főleg pedig szt. István idejétől fogva, nem hozathatik, sem érvényesen fenn nem állhat törvény, mely a király által nem szentesített; világos, hogy a magyar papirospénz, melyet a király soha meg nem engedett és világosan hamisnak nyilvánkoztatott ki, minden törvényes alapot nélkülöz.

A sajnós következmények, melyek ily törvénytelen, érték nélküli pénzjegyek szétterjesztésével, a kir. manifestumok és rendeletek által előre intett birtokosokra hárulnak — önmaguktól következnek — feleljenek érttök az árulók, kik előidézők.

Tartózkodunk minden észrevételtől azon erőszak és kényszerítő rendszabályok felett, melyekkel a lázadás fejei papirosjegyeik szétterjesztése végett fenyegetőznek és mellyeket alkalmazni akarnak.

Maga a pártütés is csak ámitás, árulás, hazugság és erőszakra van számítva; saját gyámolítására tehát nem használhat más eszközöket, mint amellyekből minden isteni és emberi törvények megsértésével, különben olly virágzó szép hazánk romlására származott.“

Eddig tart a közlemény, mely csak úgy hemzseg a valótlan-ságoktól és ferdítésektől, s amelyből bizony senki idegen nem olvashatná ki, hogy a magyar bankók elsősorban kényszerüsből, a váltási nehézségek megszüntetése céljából bocsáttattak ki, és hogy az önálló magyar pénzügyek alapjául voltak hivatva szolgálni, s hogy királyi szentesítést nem nyertek, az csupán azért történt, mert ugyanezen bankjegyek arra is hivatva voltak, hogy segélyükkel előteremtessenek azon eszközök, melyekkel a nemzet megvívhatta saját uralkodója ellen azt a harcot, melyet ez maga hívott ki önmaga ellen. És ezt a harcot, ezt a szent felkelést, melyet a nemzet önállásának és függetlenségének visszanyeréséért vívott, ők csak „*pártütés*“-nek tudták nyilvánítani, s azon tőkeerőt, melynek segélyével e harc folytatott, ők úgy nevezték, hogy „*ámitás, árulás, hazugság és erőszak . . . !*“

Azt ugyan jól megtanulták, hogy „a magyar királyságban első alakulása óta nem hozathatik, sem érvényesen fenn nem állhat törvény, mely a király által nem szentesített“, de elfelejtik, hogy „az ország első alakulása óta, főleg pedig szent István idejétől fogva . . .“ az uralkodó nem szüntetheti meg az ország határait, nem kényszeríthet a nemzetre idegen szokásokat, idegen parancsolókat, hogy nem szolgáltatathatja ki a nemzetet idegen nép prédájául, s elfelejtik, hogy *egy népről lehetellenség feltételezni, hogy*

ellenállás nélkül tűrni fogja, hogy nemzeti jellegéből kiforgattassék s anyagilag lönkre télessék.

Egy nemzet függő viszonya a másiktól zavartalanul csak addig állhat fenn, míg az egyiknek úgy szellemi, mint gazdasági erői gyengék az ellenállásra. Mihelyt azonban e tekintetben az izmosodás megindul, kezdetét veszi az egyedek önállóságra való törekvésének megnyilvánulása is. Az izmosodással együtt fejlődik az ellenállás nagysága is. Ezzel szemben tény, hogy a hatalomnak is megvan a maga életösztöne, mely előjogait önként nem engedi át. . . . És miként a hatalomért küzdő, vagy önállóságra vágyó osztály, ha már türhetetlenné vált helyzete, valami belső ösztöntől indítatva szembeszáll a hatalom birtokosával, úgy ez utóbbi is, jogainak, vagy hatalma fentartásának védelmére minden rendelkezésre álló eszközt felhasznál. Talán, ha a küzdő felek egyike aránytalanul gyengébb a másiknál, akkor a szenvedélyek lángjának egy rövidke felvillanása után minden a régi, vagy egy újabb rendre tér, de ha kölcsönösen nagy erők vitetnek harcba, akkor váltakozva a hatalom birtokában, esetleg évekig folyhat a harc. A hatalomért! . . . S a harc eredménye kétségtelen. Győzzön az egyik vagy a másik, végül csakis az igazság, a haladás szelleme győzedelmeskedhetik. Ha előbb nem, hát utóbb, de bekövetkezik. Ez eredmény idejének bekövetkezte pedig összefüggésben áll a műveltség előhaladottságával. Mert a művelt ember rendszerint felvilágosodott ember is. A felvilágosodott ember pedig béklyóba verni nem engedi lelkét, szellemét.

Felvilágosodott ember könnyebben bírja kezén-lábán a láncot, mint szelleme szabad szárnyalásának akadályozását.

Amikor egy elnyomott nép a műveltség és a felvilágosodottság egy bizonyos fokához elérkezett, ha még van benne egy szikrányi életerő, akkor az indulat lángja életre kél, — lobot vet, az ellenállás nyílttá válik . . . s a hatalom birtokáért megindul a harc

A magyar nemzet legújabb küzdelme már egy éve tartott, s most *a debreceni országgyűlés, feleletül a március 4-i merényletre*, (Magyarország beolvasztása az egységes birodalomba) *április*

14-én Magyarországot független, önálló állammak, a Habsburg házat pedig a magyar tróntól megfosztottnak nyilvánította.

E történelmi nevezetességü határozatot egy Európa minden népeihez intézett emlékiratban, s egy nyilatkozatban hozta köztudomásra a nemzeti kormány. A nyilatkozatot, mely „*A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata*“ címet viseli, 1849 április 19-én hagyta jóvá a képviselőház. Ugyane napról szól a keltje is. Felütnő, hogy ez a terjedelmes, és az eseményeket időbeli sorrendjében elég részletesen ismertető nyilatkozat, mely a trónfosztás igazolása céljából íratott, a pénzügyekről alig-alig emlékezik meg. A magyar pénzjegyek érvénytelenítéséről, és a bankófedezet lefoglalásáról és elszállításáról pedig egyáltalában említés se tétetik benne. Pedig ekkor már minderről pontos értesülései voltak a kormánynak, és kiáltványokban és hivatalos hiradásokban nap-nap után hivatkoznak is Windischgrätz ily irányu rendeleteire. Ott pedig, ahol megemlészik a nyilatkozat a pénzügyekről, inkább politikai vonatkozásban történik reá hivatkozás:

„ . . . Bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal bir — mondja egy helyütt — mégis az ország pénzével, a nép vérével idegen célokra az absolutistikus bécsi kabinet rendelkezgetett . . . A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül — — Fegyvertelen nép felkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni . . . Az országgyűlés gondoskodott. Kétszázezer emberben s negyvenkétmillió forintban a szükséges erőt megszavazta, s törvényjavaslatait királyi szentesítés végett felterjesztette . . . Válaszul az osztrák minisztérium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert — — — egyszersmind *a király a fegyveres erő és hadiköltség iránt saját felhívására alkotott törvényektől a szentesítést megtagadta* . . . Az országgyűlés a nemzet megmentésének kötelességétől ösztönöztetve a pénzforrásokat határozatilag elrendelé s katonaszállítást parancsolt. — *A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett* . . . “

Igen, „a nemzet engedelmeskedett,“ s mikor a képviselőház nyilatkozata megjelent, a még alig-alig szervezett honvédség már a határoknál üzte a császári hadsereget.

Az udvar végső kétségbeesésében az orosz cárhoz folyamo-

dott segélyért *Előbb, mintsem a függetlenségi nyilatkozat meghozatott volna!* Az orosz csapatok kíségetése iránt az orosz cár és az osztrák császár már április elején megegyeztek, s a megállapodás részleteit a „*Wiener Zeitung*“ május elsejei száma hozta nyilvánosságra.

Mikor a bécsi hivatalosnak az orosz csapatok Magyarországra való bevonulására vonatkozó értesítése megjelent, Buda, Arad és Temesvár kivételével már csaknem az egész ország a magyar seregeknek hódolt. Néhány hét múlva pedig Buda és Arad vára is megnyitotta kapuit a honvédek előtt. Temesvár állott csupán, utolsó bástyájaként az osztrák császárság magyarországi uralmának.

Temesvár volt az abszolút uralom utolsó menedékhelye magyar földön! . . . Itt azonban alig-alig folyt a hadakozás. Mindkét félnek szüksége volt a szervezkedésre. Mindkettőnek szüksége volt a harc vonal eltolására. Összeütközések helyett tehát — ennek megfelelőleg — mindkét részről *menetelés és erőgyűjtés*. Az összecsapást megelőző végső állásfoglalás pedig csupán akkor vette kezdetét, midőn *junius közepén a segélyül hívott orosz csapatok átlépték a határt*.

. . . . Az orosz intervencióról szárnyrakelt hírek kínos aggodalomnak szomorú napjait hozták a magyar hazára. A győzelmi mámort kétségbeesés váltotta fel. Napról-napra erősebbé vált a hit, hogy Magyarország elveszett. A nemzeti kormány sok idejét és sok erejét lekötötte a kedélyek megnyugtatóására szolgáló intézkedések elrendelése. S a hadviselés és közigazgatás ezernyi gondjai mellé most napról-napra fokozódó erővel csatlakozott a *pénz-zavar*.

Szinte hihetetlenül hangzik, de tény, hogy *a nemzeti kormány nem is annyira anyagiakban volt megszorulva, mint inkább a pénzek különféle nemeiben*. A 30 és 15 krajcáros utalványok (váltópénz) oly kis mennyiségben nyomattak, hogy csak részben elégitették ki a szükségletet. Az ujonnan vert 3 krajcárosok pedig, melyek május elején kerültek forgalomba, valamint a 6 krajcárosok is, teljesen eltűntek. Eldugta a köznép, s ha végszükségből rá nem kényszerült, ki sem adta kezeiből.

A kormány minden lehetőt elkövetett a pénzkrízis enyhítésére.

sére, de törekvése nagyrészt eredménytelen maradt. Juniushan például Csányi közlekedésügyi miniszter elrendelte, hogy a Pest és Buda között közlekedő gőzös átkelési díja *készpénzben* legyen fizetendő. Azt akarta ezzel elérni, hogy az eldugott aprópénzből visszakerüljön valami a forgalomba. Ekkor azonban az történt, hogy a gőzhajótársulat jó haszon reményében összegyűjtötte a hozzákerülő, ágióval bíró aprópénzt, és egyáltalában semmi igyekezetet sem mutatott annak forgalomba hozatalára. Szintén eldugta!

Jellemző az apró pénzek nagy hiányára egy hirdetés, melyet a Debrecenben megjelent Március Tizenötödikének 75-ik számában *Maurer Fülöp gépész* tett közzé. Ez az egyén arra ajánlkozik, hogy ő majd segít a bajon. Ő hajlandó „ . . . *ausztriai 6 pengő krajcárosokat 1 pengő krajcárért készíteni*, s kezeskedik érte, hogy az általa készített 6 krajcárosok „nem kevésbé rosszak, mint az ausztriaiak . . .“ Ezt persze a hatóságok nem engedhették meg jó Maurer uramnak, kit is hamarosan meggyőztek arról, hogy annyira még fel nem bomlott a rend Magyarországon, hogy ilyesmit megengedhetne valaki magának büntetlenül. A pénzügyminiszter maga vette védelmébe (24. P. ü.) az osztrák 6 krajcárosokat.

„ . . . Ezen, Magyarorszáiban meglehetősen mennyiségben forgó pénznem ellen támadható minden gyanunak megelőzése végett, s nehogy ezen gyanu egyes nyereszkesedők által felhasználathassék, tudtul adatik a közönségnek, hogy a szóban levő 6 krajcárosok, a helybeli álladalmi beváltó hivatalnál megkémllettén, bécsi mérték szerint 2 szemer finom ezüstöt tartalmaznak, hogy azok minden álladalmi pénztárnál névszerinti értékben elfogadtatnak. Mi az ajánlott utánzást illeti: arra nézve szolgáljon figyelmeztetésül, mikép az, ki bármilyen pénzt, vagy pénzjegyet, legyen az bár külföldi, utánozni merészkednék, mint az álladalom kizárólagos pénzverési jogát sértő s pénzhamisítóként fog bünhődni.“

Debrecen, május 14-én, 1849.

Duschek Ferenc
pénzügyminiszter.

Rendeletekben és felvilágosításokban egyáltalában nem volt hiány. Hiány csupán a felváltás ellátásában volt, s a kedélyeket ez irányban csak úgy lehetett volna megnyugtadni, ha késedelem nélkül felváltják mindenki bankóját oly pénzre, a milyent kíván. Azonban épen csak ezt nem tudták megtenni. Pestre érkezte után a kormány is sietett közrehatni a megnyugtatóban. *Junius 18-án Hajnik Pál*, az álladalmi rend középponti osztály igazgatója adja tudtul (910. A. R. sz.) hogy:

¹. . . . A bécsi osztrák bank összegét kezelő pestvárosi két kamatu kölcsönhivatal, a visszafizetéseknek bárminő magyar bankjegyekbeni felvételére pénzügyminiszteri meghagyás folytán utasítva van, továbbá:

A kereskedelmi forgalom apróbb szükségeihez kíváncsító kisebb összegű bankjegyek hiányán segitendő, pénzügyminiszter ur hetenként bizonyos összeg bankjegyet bocsájt rendelkezésem alá, melyek a százas magyar bankjegyek felváltására lesznek fordítandók, egyelőre azonban e bankjegyek csak azoknak váltatnak fel apróbbakkal, kikről feltehetni, hogy ezeket szorosan saját szükségeik fedezésére fordítandják.“

Nemsokára oly nagygyá vált az aprópénz-hiány, hogy a kormány, mely a délvidékre volt kénytelen menekülni. közvetlen Pest elhagyása előtt megbizta a fővárost váltópénzjegyek nyomtatásával. A fővárosnak a váltópénzjegyek előállításával és forgalombahozatalával való megbizása azért vált szükségessé, mert a fenyegető vész elől kénytelen volt a kormány a bankjegy-nyomdát Szegegre szállítani. Nehogy azonban a főváros kereskedelme és forgalma, mely legtöbbet szenvedett az aprópénz hiánya miatt, a kormány távolléte alatt is tovább nélkülözni legyen kénytelen, megengedte a kormány, hogy az aprópénz hiányán a főváros a saját hatáskörében segítsen. Az alábbi rendeletből különben kitetszik, hogy a kormány nem ruházta fel a fővárost a váltópénzjegyek kibocsátásával, hanem csupán arra adott engedélyt, hogy *500 ezer frt erejéig váltópénzjegy hozassék forgalomba*, úgy azonban, hogy a kibocsátott váltójegyek ellenértéke nagyobb bankjegyekben be-

¹ Közlöny 135. szám, 1849 június 19-én,

szolgáltatassék és letétbe helyezzessék az állampénztárnál. Szóval a főváros csupán a nyomtatással és a kezeléssel bízott meg

A rendelet így szól:¹

Rendelet.

„Tapasztaltatván, hogy az első szükségleti cikkek kis mennyiségbeni vásárlásánál a testvér főváros kebelében az apróbb váltópénzek hiánya érezhető: ezennel Pestvárosa hatóságának meghagyatik, hogy *egy, két, három és hat krajcáros váltópénzjegyeket* (Scheide-Münze) *a városi hatóság neve alatt 500 ezer pft értékig* bocsásson ki *ollyformán, hogy ezen kibocsátandó váltópénzjegyek nem a város költségeinek fedezésére, hanem csupán az álladalom által kibocsátott pénzjegyek felváltására fordíttassanak.*

Jelen rendeletnek célja lévén a kisebb forgalom könnyítése, ennek foganatosítására s a kibocsátandó váltópénzjegyek hitelének biztosítására következők rendeltetnek:

1-ör. A város által 500 000 pft értékig kiadható váltópénzjegyek csak akként bocsáttathatnak ki, hogy helyökbe a felváltásul előmutatott 1, 2, 5, 10 és 100 frtos magyar statuspénzjegyek teljes értékben (valuta) a városi hatóság pénztárában letároltassanak.

2-or. E szerint az álladalom Pestvárosa hatóságával semmi számtételi kötelezettségekbe nem ereszkedendik. azt kivéve, hogy a mennyi magyar pénzjegyeket beváltás alkalmával (500 ezer pft erejéig) a város a pénzügyministeriumnak átadand, ugyanannyi névszerinti értékű 1, 2, 3 és 6 p. krajcáros váltópénz (Scheide-Münze) jegyeknek teljes értékük szerinti beváltását az álladalom minden vagyonával biztosítja.

3-or. Az álladalom részéről beváltása ezen krajcáros váltójegyeknek három hónap alatt okvetlenül eszközöltetik.

4-er. A város hatósága ezen váltó pénzjegy kibocsátásra rendes könyvvezetést vinni tartozik, mellyben világosan ki kell tétetni, hogy kinek hány ft. értékű váltó pénzjegy s mily statuspénzjegyért adatott ki. *Egy embernek rendszerint csak 1 pft váltatik fel*, ily apróbb pénzjegyekkel, ha na-

¹ Közlöny 149. szám. (Szegeden jelent meg) 1849 július 14.

gyobb pénzjegyek fordulnának elő, a beváltásnál annak ezen külön kezelendő pénztárból csak kisebb status pénzjegyekkel szabad akként eszközöltetni, hogy a kibocsátandó váltópénzjegyek a felváltásnál csupán 1 pft értékig kiegyenlítésül használtassanak.

5-or. Ezen váltópénzjegyeket Budapestváros s Ó-Buda kebelében mindenki teljes értékben valóságos ezüstpénz gyanánt elfogadni köteleztetik, értéküket, beváltásukat az álladalom minden javaival biztosítván.

6-or. *Aki ezen rendelet ellen cselekedvén*, s akár a főnnebbi korlátok közt kibocsátandó váltópénzjegyeket a mindennapi közforgalomban, különösen pedig székeknél, husvágóknál, fogadóban s italméréseknél, dohány és szivarvásárlásnál és első szükségpiaci vásárlásoknál elfogadni vonakodnék, vagy hitelöket csökkenteni merészelné: azonnal elfogassék, s mint a fővárosbani közbéke s nyugalom vétke háborítója, minden személyes válogatás nélkül fővárosi rögönítelő bíróság elébe állítandó s *halállal büntetendő*.

Ezen rendelet végrehajtásával a pestvárosi hatóság megbiztatván, annak eszközlésbe vételéért ugyanazon hatóság egész tanácsa és tisztviselői hasonló büntetés terhe alatt egyenkint és személyesen felelőssé tétetnek a szükséges felügyelettel pedig az álladalmi rendőrség középonti osztálya megbizatik.“

Budapest, július 4-én, 1849.

Kossuth Lajos
kormányzó.

Szemere Bertalan
miniszteri tanács elnöke.

E rendelet a főváros tanácsülésében *július 5-én* került felolvasásra. Elhatároztatott, hogy annak azonnali végrehajtására egy bizottmány alakittatik. Másnap a kiküldött bizottmány összeült, s megállapították a kibocsátás és a forgalombahozatal részleteit. Ekkora a minták is elkészültek már. Forgalomba hozatalról azonban a fővárosnak a császári seregek által történt megszállása következtében szó sem lehetett.¹

¹ Egy bécsi gyűjteményben állítólag van egy drb pestvárosi 3 krajcáros A pesti váltópénz részletes történetét lásd a mellékleten „A Landerer és Heckenast cég bankógyára“ cím alatt.

A váltópénz elégtelensége úgy az egyeseknek, mint az államnak jelentékeny károkat okozott. Hiszen a pénzjegyek ára is nem annyira a bizalmatlanság miatt ingadozott, mint inkább azért, mert felváltásuk nagy nehézséggel járt. Különösen a nagyobb pénzjegyeké, melyeken csak árengedménnyel lehetett tuladni. Feltűnő volt egyébként a nagy aránytalanság a forgalomba bocsátott kisebb bankjegyek és a 100 frtosok mennyisége között. az előbbieket rovására. Ennek több oka is volt.

Igy első és legfontosabb az, hogy az egyes, kettős és ötös jegyek papirjából kifogyott a nyomda, s a neusiedeli gyárból az osztrák seregek gyűrűjén keresztül lehetetlenné vált a szállítás. A hazai raktárakból szintén nehéz volt megfelelő papirost szerezni. Egyelőre nem maradt tehát más hátra, mint százasokat nagyobb mennyiségben kibocsátani. A százasok kibocsátása a kormányra egyideig kedvező volt, mert a naponként növekedő kiadások fedezésére a jegynyomda nem lett volna képes mérsékelt szállítási képessége mellett megfelelő mennyiségű apróbb pénzjegyet előállítani; ellenben százasokból jelentékenyen kisebb fáradsággal képesek voltak az óriási szükségletet kielégíteni. A forgalomnak így módon százasokkal való teltelítése a pénzjegyek fajtái tekintetében oly aránytalansághoz vezetett, hogy ez szükségkép a százasok árának lenyomását kellett, hogy előidézzé.

Ezernyi panaszt kellett a kormánynak a bankómizériák miatt hallania. Magánosoktól szóbelileg, hatóságoktól felírások útján. Debrecen város tanácsában többször szóvá tétetett a bankók ügye. Persze a legnagyobb vásárral bíró város forgalma érezte legsúlyosabban a hiányt. A júli 18-i ülés jegyzőkönyvi kivonata némi bepillantást enged a váltási nehézségek miatt az alföld fővárosában érezhetővé vált zavarokról.

„Felemlítettén, — így szól a jegyzőkönyv — hogy a város pénztárai az apróbb bankjegyek hiánya miatt a szükséges fizetéseket megtenni nem képesek, s általában a közforgalomban is ugyan-csak kisebb bankjegyek és utalványok nem léte miatt a legnagyobb fennakadás uralkodik.

Határozat: a közforgalomban tapasztalható általános fennakadás folytán elébb-utóbb okvetlenül előállandó zavarok s azoknak szomorú következményei csak úgy elöztethetvén meg, ha az apróbb

pénznemüekben uralgó jelenlegi hiány minél előbb megszüntette-
tik . . . a *pénzügyi kormány megkeresendő a pénzlárban lévő
százasoknak kisebb bankjegyekre és utalványokra való beváltá-
sára* és ezenkívül 50 ezer pengőforintnak szintén kisebb jegyekben
való kikölcsonzására.“

Az apróbb bankjegyekben és a váltópénzben mutaközo
hiány mind nagyobb mértékben való fellépésével együtt napról-
napra emelkedett a *bankjegyekkel való üzérkedés is*, mit nem is
annyira a váltási nehézségek, mint inkább a *szállongó hírek okoz-
tak*, melyeknek mesterséges terjesztésével hol lenyomták, hol fel-
hajtották a pénzjegyek árát azok, kik valóságos iparaggá feljesz-
tették a vagyonszerzésnek ezt az alávaló nemét. A kormány szá-
mos rendeletet bocsátott ki a bankóüzérkedés ellen, de megnyug-
vás ezek nyomán alig-alig támadt. A lelkek mélyére korábbi idők
szomorú példáinak sötét emléke szállt. Kormányrendelettel azt
onnét kitörölni nem lehetett.

TIZEDIK FEJEZET.

Kis okok, nagy okozatok.

Buda visszavételével szabadságharcunknak egy fejezete zárul be a tavaszi dicsőséges hadjárat. Néhány vár és egy kis terület kivételével ismét magyar kézen volt az egész ország, s rövid időig ismét fényben tündöklött a magyar harci dicsőség.

A dicsőség e napjaival a bankjegysajtó sorsában egy új fejezet nyílik meg. Mozgó sajtóvá, *repülő sajtóvá* válik a híres bankógyár.

Az országgyűlés május 31-i határozatával elnapolta üléseit, s a kormány Pestre tette át székhelyét. A kormánynyal együtt Pestre került a levéltár s a bankjegysajtó is. Sőt ezek minden egyebet megelőzve utnak indítottak, úgy hogy midőn Görgei május 31-én Debrecenbe érkezett, *hogyan megakadályozza a kormány Pestre költözését*, már semmit sem tehetett többé. Hiába magyarázza Kossutnak azon veszélyeket, mik a hadvezetésre a költözködésből háramlani fognak, csak azt a feleletet kapja, hogy a képviselők nagyrésze már utnak indult, s „a kormány iratainak egy része és a bankóprés már elküldettek; következőleg nagy pénz és egyéb zavar nélkül lehetetlen már a dolgon változtatni.”¹

Az évtizedek sok égő fájdalomra hozzák az enyhülés irját, de sok dolgon, mit eddig csak vakító glóriában tündökölni láttunk, az árnyékok és foltok meglátását is lehetővé teszik. A hadi események, s a politika birálata csak mint háttér és megvilágítás tartozik e keretbe. Nem is politikai bírálatot adunk e helyen, hanem egy mellékesnek látszó dolgot, *a bankjegysajtónak Debrecen-*

¹ Kemény Zs. (A forradalom s a kiegyezés Bp. 1883-ból.) 136. lap.

ből való elvitelét kívánjuk megbirálni, s megállapíthatjuk, hogy ez volt Kossuth legszerencsétlenebb cselekedete.

A legfontosabb időből, melynek minden perce drága volt, elveszett vagy 10 nap. Május 29-én kezdtek szétszedni a gépeket, s e naptól kezdve egyelőre megszűnt azoknak szolgáltatás képessége. *Megszűnt pedig oly időben, midőn a kormány semmi pénztartalékkal nem rendelkezett.*

Ez időtől kezdve állandóvá és napról-napra nagyobbá vált a pénzhiány, s azon zavarok, mik a pénzhiány következményei voltak, arról egyébként Klapka már május 17-én is panaszkodott, midőn Görgeivel Budán találkozott.²

Kossuth attól tartott, hogy Görgei őt Debrecenben meg találja buktatni. Azért vitte keresztül a Ház elnapolását, hogy ezt megakadályozza! És utnak indította még a költözést elrendelő háztartárczat meghozatala előtt a bankógyárat, nehogy az Görgei kezére jutván, ő (Kossuth) megfosztassék az egyedüli pénzforrástól. Az elszállításal elérte azt, hogy a gép csakugyan az ő parancsnoksága alatt maradt, ellenben olyasmit is elért, amit egyáltalában nem akart elérni. Ő május 25-én még azt írja Görgeinek, hogy a kormány Pestre költözése mellett igen fontos okok szólnak, s annak azonnal kell megtörténnie, mert „különben a pénz dolgában fönnakadnánk,”³ és mégis úgy lőn, hogy *a pénz dolgában való igazi fennakadás éppen akkor vette kezdetét, mikor a kormány elköltözésével a gépek szétszedettek, s azok működése ezáltal megakasztalék.*

Ez időtől kezdődik a hadsereg nélkülözése, s amint tudjuk, *a nélkülözés volt a gyászos bukásnak egyik rugója.*⁴

Amint a bankógyárat utnak indítják, megszűnik a hadsereg rendes fizetése. Heteken át kell várnia ugy a legénységnek, mint a tisztikarnak a zsoldra. Sőt mi több, a hadsereg ellátása is csak harácsolás útján eszközölhető, mert még arra sincs pénz. A szállítóktól, a kereskedőktől számtalan esetben csak igen nehezen tudtak

¹ Kemény Zs. Még egy szó a forradalom után.

² Szeremlei Okmánytár. II/164. lap.

³ Id. Görgei István. 1848/49-ből 333. lap.

⁴ Hangsúlyozzuk, hogy csak egyik oka, mert később bár, de biztosan bekövetkezett volna az. A tulerő aránytalanul nagyobb volt, s míg emitt a *tartalékforrások végleg kiapadtak*, az ellenfélnél még érintetlenül voltak.

emiatt árut kapni, s számos alkalommal hiányt szenvedvén, a legénység végül is *fegyverrel kezében kényszerítette*, falu és város lakóját egyaránt *az ellátásra*.

Mindez lohasztólag, sőt csüggesztőleg hatott a hadsereg kedvére s harcképességére, s ha eddig csak elvétve hallatszott — leginkább Bemtől, ki mindig keveselte amit kapott — panasz a pénzhány miatt, most elementáris erővel tört ki emiatt az elégedetlenség, s egyik parancsnok a másik után emelt panaszt a pénzküldemények elmaradása miatt.

Különösen érzékenyen érintették e viszonyok Görgeit, kinek támadó terveit is késleltette a pénzhány. Nem is hagyta szó nélkül e dolgot. Egyébként is bántván őt, hogy a kormány Pestre költözése és az országgyűlés elnapolása következtében lehetlenné vált abbeli tervének végrehajtása, melyet a kormánynak a szélsőségek lejtőjéről való visszatérése céljából eszelt ki (tulajdonkép ez volt főoka az ő Debrecenben való megjelenésének), türelmét vesztve, erélyes kifakadásokkal fordult a kormány ellen. Kimutatja hadseregének szükségletét, s rámutat azon aránytalanságra, mely a szükséglet s annak fedezése közt fennál. Bosszuságát kitöltendő, a kormány politikája ellen is kifakadt s különösen *a függetlenségi nyilatkozatot a legerélyesebben elítéli*. Ezt az iratát aztán elküldte Kossuthnak. Előbb azonban lemásoltatta, s a másolatot elküldte Duschek pénzügyminiszternek. Hadd lássa az is, hogy milyenek a viszonyok, s mik az ő, — a hadügyminiszter és főhadvezér — nézetei!

Kossuthot rendkívül kellemetlenül érintik Görgei sorai, s a legelső találkozásnál szemére is hányja ezt. Görgeit azonban ekkor már nem nagyon bántotta a szemrehányás, mert egyik célját mégis elérte soraival, amennyiben „Kossuth, legalább a legközelebbi hetekben, nem gondolt — úgy mint eddig — kevesebbet a *főhadsereg rendes pénzkellékével*, mint egynémelyik kormánybiztosa és politikai ágensei pénzszükségletével.”¹

Gelich Richárd, ki a hadvezérek közül a legnagyobb mértékben bírt írói képességgel, s kinek munkája a szabadságharcnak mind máig egyik legjobb története, szintén úgy nyilatkozik, hogy kár volt a bankjegysajtót Pestre vinni, mert ez által annak

¹ Görgei A. „Mein Leben u. Wirken“ II. 128. lap.

működéséből 2—3 hét elveszett. Hogy egyébként mi volt e mellékesnek látszó intézkedés közvetlen hatása, az legszembetűnőbben Teleki Sándor ezredes azon iratából tűnik ki, melyet a pénzügyminiszteriumhoz terjesztett fel, midőn őt Bem az erdélyi hadsereg főfelügyelőjévé nevezte ki. Kineveztetését tudatván, kötelességének tartja a helyzetet feltárni:

„ a legnagyobb baj, hogy a hivatal adóssággal szállott rám. Adósok vagyunk a felszereléshez szükséges ruha- és fegyvernemüekért 100 ezeren felül, élelmi cikkekért szinte annyival. Az ellenség előtt álló zászlóaljaink egy része junius hóra, tisztjeink nagyobb része két-három hóra nem kaptak zsoldot.

Itt Erdélyben alig van nagy tőkepénzes: — hosszabb időre hitelezhető kevés. A kereskedő, ha az előbbi szállítmányért nem fizettetik, úgy vállalkozásra képtelen. A mesterember e nélkül nem dolgozik. A termesztő nem ad, — nem adhat hitelbe, mert ha az általános pusztulásból megmentett kevés maradék gabonájáért pénzt nem kap, éhen kell meghalnia.

A raktárainkban volt élelmi szerek a hosszas havasi és fehérvári táborozás által teljesen elfogytak — részben még kifizetve sincsenek — s már felemésztettek. Az öltönyök egy része már el is van viselve, míg kelméje még mindig fizetetlen.

Mit mondjak az elégtelenségről, mely a zsold elmaradásáért a katonaság soraiban kítör?

Ujabb beszerzéseket szükség tennünk, de hogy ez lehetetlen ne legyen, hogy a hátramaradt zsoldot, s hogy az árjegyzékeket fizethessük, 500 ezer ezüst forintba van szükség. Elkerülhetetlen szükség, kérem ezen mennyiségnek utalványozását s haladéék nélküli elküldését megrendelni. Az idővesztés veszedelemmel jár.

A jövődő Isten kezében van. A sikerről senki sem biztosíthat. Tudom a pénz nem minden s közvetlenül azal az ellenséget megverni nem lehet; de azt is tudom, hogy ha a hitelezőket ki nem elégítjük, azon kívül, hogy a hadsereg, melynek verekednie kell, nélkülözésben szen-

vednek, a kormány hitele csökkenni, a bizalom benne fogyni s elveszni fog, s azt merem mondani, hogy ezen esetben az itteni körülmények közt hazánk megszabadítása, fajunknak a kiirtástól megóvása nemesak nehézzé, de sőt kétséssé válhatik”¹

Kolozsvár, július 6-án 1849.

Teleki Sándor, ezredes.

. . . Ime az erdélyi viszonyok! S ilyen volt a helyzet immár mindenütt. Ez volt hatása Kossuth Debrecenből való elhamarkodott elvonulásának, s talán teljes egészében igazat adhatunk egy nagyon is közlőről érdekelt bírálójának², ki azt állítja, hogy „. . . semmit sem akad fönn Kossuth a pénz dolgában akkor, ha . . . a pénzsajtót ott (Debrecenben) megszakitás nélkül működteti és nem szedeti széjjel. Hanem miután a *pénzsajtót Buda bevételének örömhírére rögtön szétszedette Kossuth*³ . . . azért akadt meg pénznyomtatás dolgában.”

Ekkor már a balsors vált urrá a magyar ügy felett. Kossuth bizonyára soha sem gondolt arra, hogy a *bankógyár Pestre vitele a hadsereg elzúllását fogja eredményezni.*

Pedig úgy lőn!

. . . Kis okok, nagy okozatok!

Néhány napi kitartó munka után a jegysajtó — június 5—6-ika táján ismét megkezdte működését Pesten. A nagyobb gépek mind elhozattak, s Debrecenben csak három kézisajtó maradt, melyeken 15 és 30 krosokat gyártottak egészen június végéig, a mikor is az oroszok közeledtének hírére — kbelül június 27-én — ezeket is szétszedték s szekerekre csomagolva, elszállították Szolnokra, majd onnét a „Kossuth“ nevű hadigőzösön Szegedre. A sajtó szegedi működéséről alantabb emlékezünk meg, s egy pillanatra sorsára hagyjuk a bankógyárat, hogy körülnézzünk, mi történt a pénzjegyek ügyében?

¹ 1848/49. Történelmi lapok. 1892. évf. 102. lap.

² Id. Görgei István 1848/49-ből 333. lap.

³ Kemény Zs. május 29-ére teszi e napot, s mi is úgy hiszszük, hogy ez a helyes dátum.

Haynaunak a magyar pénzjegyek beszolgáltatására vonatkozó rendeletét Pesten, csaknem közvetlen a város megszállása után kihirdették. Julius 11-én vonultak be a csapatok s *15-én* már falragaszok adják tudtul a polgárságnak, hogy *aki 48 óra alatt be nem szolgáltatja a magyar pénzjegyeket, az rögtönítélő bíróság elé állíttatik*. Pénteki nap volt épen (juli 27-én) s a gunyolódó Pesther Zeitung feljegyzi, hogy e nap „a megnyult arcok napja volt“, a fővárosi közönség körében az a hír terjedt el, hogy csak forgalmon kívül helyezik a magyar pénzjegyeket, melyeket ha talán nem is teljes értékben, de névértékének leszállításával mégis csak beváltják bécsi bankjegyekre. Képzeltetni tehát a kétségbeesést, mit a rendelet okozott. Hiszen más pénz alig-alig volt forgalomban, s most mindez végleg érvénytelenné vált! Valami sok értékük már hetek óta alig volt, s általában meg kell különböztetni a kisebb és nagyobb névértékűek árfolyamát. Ugyanis a kisebb névértékűeknek becse nagyobb volt, miután könnyebb volt velük vásárolni. Ezért aránylag magasabb is volt az árfolyamuk, mely néha 20%-al volt magasabb a nagyobbakénál. Junius közepén még csak a kisebb és a nagyobb fajta magyar pénzjegyek közt van érték- és árkülömblet, s csak junius 20—23-a közt lép fel egyrészt az Osztrák-nemzeti bank jegyei s az Almássy bankók, másrészt a magyar pénzjegyek közt egy határozott ágió, mely e napokban mintegy 4%-ot tesz ki a magyar pénzjegyek rovására. Ezután rohamos az értékesökkenés. Győr elvesztésének hírére (juni 30-án) 70—78 ft az értékük, mely kedvezőbb hírek hatása alatt egész 82-ig emelkedik. De csak néhány napig. Aztán jönnek a vesztett csaták hírei, s 60, 50, sőt julius elején 45 osztrák forintért kapható 100 magyar forint.¹ Igyekezett is tőlük szabadulni az utolsó napokban a ki csak tehette, de bizony nehéz dolog volt ez. Az agiotage ismét nagyban virult, s nagyobbára a falusi szegény nép nyakába szakadt a veszedelem nagyobb része, mert őt sikerült legkönnyebben rávenni az elfogadásra. Ezt a körülményt a „Figyelmező“ a maga módja szerint ki is figurázza, azt irván, hogy a nép illetén becsapását különösen „a republikai főnökök“ üzik, hogy „még egyszer bé legyen bizonyítva a klasszikus

¹ Pesther Zeitung 1849 július 27.

² Figyelmező 1849 július 2.

példabeszéd: quidquid delirant (már most nem *reges*, hanem) *re-belles*, plectuntur achivi . . .“

A pénzjegyek megsemmisítése Pest városát kinos zavarba hozta. Az a nélkül is kimerült pénztárban a mi kis pénz még volt akkor, midőn a várost az osztrák csapatok újra megszállták, az magyar pénzjegyekből állott. Haynau rendeletére ezt be kellett szolgáltatni megsemmisítés végett, a mi megtörténvén, a város oly szükségbe jött, hogy a legégetőbb kiadásokat sem tudta miből fedezni. Végső szükségében ekkor a város a kebelében fennálló 3 kereskedelmi testülethez fordult egy öt hónapos, osztrák bankjegyekben nyújtandó megfelelő nagyságu kölcsönért. A nagykereskedők testülete volt az első, mely 10.000 frtot C. pénzben azonnal jegyzett a felhívásra.¹

A főváros hatósága után a pénzjegykrizis a kereskedőket és a pénzintézeteket sujtotta legjobban, mert a bizonytalanság ezekre nehezedik ilyen időkben a legnagyobb súlylyal. Ha üzletet kötöttek, s magyar pénzjegyeket kaptak, féltek, hogy devalváció, vagy teljes elértéktelenedés esetén tönkre jutnak. Ha pedig nem fogadják el a magyar pénzjegyeket, akkor üzletet sem köthettek, miután más pénzjegy alig maradt forgalomban. El nem fogadás esetén tehát az üzlettelenség miatt mennek tönkre . . . Akármint mérlegelték a helyzetet, mindenféleképp csak veszély várt rájuk. Jobb volt nem is folytatni e napokban az üzletet, mit számosan meg is tettek. *Az üzleti élet teljesen kihalt Pest városában.* Mikor a császári seregek bevonultak, a még nemrég szép fejlődésben lévő kereskedelemnek már csupán a maradványai voltak meg. A ki tönkre nem ment, az visszavonult. Boldog volt, aki megtehetette! Ez a szerencse azonban csak keveseknek jutott osztályrészül. A nagy fellángolás erőt vett a lelkeken, s magával vont még azokat is, kiknek talán csak az volt a szándéka, hogy csupán mint szemlélő fogja figyelni az erők mérkőzését.

A junius végén vívott csatákban elveszett a főváros. Az ellenség ugyan még több napnyi járóföldre volt, s közte és a fővárost közt még állott a Görgei serege is, de *Görgei az ácsi szeren-*

¹ Pesther Zeitung 1849 július 29.

csétlen kimeneteli *ütközet után* gyengének érzi magát az ellenséges haderő feltartóztatására, s *Pestet elveszettnek látja. Junius 28-án este* jelentést ír a kormányhoz a helyzetről, és sürgeti a főváros feladását. „*A kormány meneküljön haladéktalanul Nagy-Váradra, vigye magával a bankot és minden készletet, mert engem tulszárnyalhat az ellenség, mi okból nem vagyok képes a fővárost csak 48 óráig is biztosítani . . .*“ A kormányt mély szomorúságba ejti a jelentés. De kétkedésre, hosszas fontolgatásra nincs idő. Gyorsan cselekedni kell, s ennek következtében rövid tanácskozás után elhatározottat a kormány székhelyének *Szegedre* való áttétele.

Annak a veszedelemnek nagyságát, mely az orosz betörés következtében az országra szakadt, tisztán látta a nemzeti kormány már Görgei jelentése előtt is. Csak Kossuth csodálatos ereje volt képes e napokban a szabadságharc vezéreit együttműködésre bírni. Kossuth talán e napokban volt legnagyobb. A nemzet vezetői és a képviselők azonban nagy csüggedéssel néztek a fejlemények elé. A csüggedésnek, a jövő iránti bizalmatlanságnak kifolyása volt az a kiáltvány is, melyet „**A nemzet kormánya a néphez!**“ intézett *1849. június 27-én*. A keresztes háborúk toborzó felhívásaira emlékeztetnek a felhívás gyönyörű, de kétségbeesésről tanuskodó szavai:

„ . . . Magyarország harca nemcsak a mi harcunk többé. Ez a népszabadság harca a zsarnokság ellen.“

„ . . . A mi győzelmünk a népek szabadságának győzelme. A mi halálunk a népek szabadságának halála . . .“

A felhívás azonban már nem tudta feltartóztatni utjukban a végzetes eseményeket . . .

Minisztertanácsi határozat következtében a kormány ingóságai — ezek közt a bankjegynyomda is — nyomban Görgei sorainak vétele után becsomagoltattak, s újból megindult a vándorparlament az új székhelyre. Most már azonban nem Debrecen, hanem Szeged felé. Egyelőre azonban csak az ingóságok vitettek el. A kormány nagyrésze még Pesten maradt, hogy a július 2-ára hirdetett képviselőházi ülésen jelen lehessen.

Márciusban hagytuk el a parlament tárgyalásainak színhelyét. Azóta sok minden történt e viharhányt gyülekezetben,

melynek ha debreceni működését közelebbről nézzük, nagyon szomorú kép tárul elénk. Előbb csüggedés és kétségbeesés váltakozva marják a lelkeket. A képviselőháznak alig fele van együtt. A főrendeket csak néhány ember képviseli. — Ám mind gyakrabban jönnek a győzedelmi hírek, s velük szállingózni kezd az elmaradt képviselők hada is. A hangulat a győzelmi hírek hatása alatt gyorsan megváltozik, s a kétségbeesés helyét a bizalom mellett hatalmi vágy, önző érdek, ármány, irigység, féltékenység váltják fel . . . Csuda, hogy ily künös áramlatok közepett az egység fel nem bomlott egészen. Voltak napok, midőn ez szinte bizonyosra volt vehető. De a haza veszélye oly szemmel látható volt, hogy annak közös érzete végül is együttműködésre kényszeríté a széthúzó elemeket.

Budavár visszavétele leirhatatlan örömet okozott a Házban. Végre ismét haza, családi körükbe térhettek a képviselők. Május 31-én tartották az utolsó ülést Debrecenben, melyen határozattá emeltetett, hogy a kormány visszaköltözik Pestre. Egyben július 2-ig elnapoltattak a Ház ülései. Mielőtt eloszlott volna a Ház, még május utolsó hetében új adózási törvényt is alkottak, hogy a bankjegysajton kívül más alapot is teremtsenek a költségek fedezésére. Sokakat úgy elfogott a bizalom, hogy ekkor még remélték, miszerint ez az adótörvény végrehajtásra is fog kerülni, s a népet végre megszabadítják a bizonytalan közszolgáltatásoktól, a roppant költségek terheinek egyedül való viselésétől, s azon veszélytől, melyet a forgalomnak pénzjegyekkel való túltelítése okozhat.

Július 2-án, midőn Pestmegye üléstermében Palóczy László korelnök üdvözölte a megjelent képviselőket, szomorúan tapasztalhatta, hogy a reménységnek és lelkesedésnek a lángja, mely a májusi győzelmek hírére oly magasra lobogott, kialudt a lelkekből. Szomorú sorsnak sötét árnyéka borult a kedélyekre. Az oroszok egyesülve az osztrák hadakkal, nyomról-nyomra ütték a magyar seregeket. Veszteségek az egész vonalon! Az ülésen Kossuth számol be a május óta történekekről, s a képnek, mit a helyzetről fest, sötét háttérét a pénzjegyek állapotának szomorú helyzetével rajzolja. Mert szomorú állapotba jutottak pénzjegyeink valóban. A győri ütközet hírének vétele után többé senkisé akarta azokat

elfogadni. A július 2-i komáromi csata győzedelmi hírként érkezett a fővárosba, s ennek hatása alatt némi értéket nyertek, de csakhamar kiderült a győzelmi hír téves volta, s akkor aztán egyáltalában értékvesztett papirokká lettek. *A kormány nem tudott a saját pénzjegyeivel fizetni!* Ilyenek voltak a viszonyok, midőn Kossuth szólásra emelkedett.

„ . . . Szomorú kötelességem — ugymond — megmondanom, hogy itt helyben, a fővárosban, nem mindenké között találkoztam az utolsó percekben azon hazafiui érzettel, mellyel találkoztam különben a nemzetnél, s melyet a nemzet minden egyes tagjaitól megvárhat, de különösen a fővárostól, mely hivatva van arra, hogy a nemzetnek hive, élető ereje legyen, de a nemzet legvirágzóbb pontja is. Alig terjedt el a hír, hogy hadjárataink a kormány székhelyének áttételét szükségessé fogják tenni, már mindjárt a pénzjegyek iránti bizodalom a kereskedői körben csökkeni kezdett. Ezek a népben nyugtalanságot okoznak. Kijelentem, miszerint *a kormány kiadja a rendeletet, hogy a ki a népnek ön-maga iránti megnyugvását és bizalmát ily gyalázatos önzésből háborítani merészli, rögtönileg törvényszék elébe állíttassék.* (Helyeslés.) Gyalázat uraim! A nehéz körülmények között, emberek, kiknek vagyonuk van, elfeledkeznek a hazáról, és csak az önzést követik. De kérem alássan, ha pusztán csak a saját személyes materiális érdek ösztönéből indul is ki valaki, lehet-e balgább lépés, mintha azt mondja: mert az ellenség közeleg, nekem nem kell magyar bankó. A magyar pénzjegyek hitelét az ellenség nem ronthatja meg, csak annak hitele csökkentését szoríthatja partialis helyekre, míg fegyvere ott parancsol. De ha a nép maga rontja meg a pénzjegyek hitelét, magát teszi koldussá. Ez bolondság! azonkívül, hogy vétek, honárulás, bolondság is! Im kezeim között van Zichy Ferencnek, mint az orosz auxiliárseregek császári biztosának — fájdalom, hogy azt kell mondanom, miként magyarok között még erre is akad ember, — Zichy Ferencnek parancsa következőben egy másik császári biztos, Péchy Imre által Kassán kiadott rendelet a magyar pénzjegyekre nézve. Ezen rendeletben az foglaltatik, hogy a kinek magyar pénzjegyei vannak, bizonyos kiszabott idő alatt azt el ne mulassza a commissáriusnak beszoigáltatni, különben büntettetni fog; ha pedig beszoigáltatja, kap róla

nyugtatványt. (Kacaj.) Már kérem, a mit politikájoknak vettek fel Kassán, azt természetesen Pesten is fogják követni, s már most kérдем én: a magyar pénzjegyekért kiadott commissáriusi nyugtatványok olyanok-e, mikép bármily eventualitások között is lehetne képzelni esetet, hogy érjenek valaha valamit? Ha a nemzet győz, pedig a visszhang, mely jelentkezett, midőn kimondottam, hogy *a hazát igenis megmentjük a nemzettel, de a nemzet nélkül nem*, a visszhang, melyről mondhatom, hogy Hevesmegyében valósággal tetté is érlelődött a népben, a legszebb reményt nyújtja, — ha mondom, a nemzet győz, s erőfeszítése megmenti a hazát: lehet-e azt gondolni, hogy a magyar kormány, akárki legyen az, mind szép ezüst pénzzel fogja beváltani ama császári nyugtatványokat? Bizonyosan nem! Ha pedig minden erőfeszítése dacára elveszne a nemzet: volna-e oly gyáva a magyar földön, ki azon esetre, ha el kellene esnie, nem inkább egy jobb baza keresésében, mint az oroszszal szövethetett Ausztria vasjárma alatt keresné jövőjét? Kérдем én: *kifizeti-e Ausztria — ha győz — azon nyugtatványokat, melyeket a mi pénzjegyeinkért kiadott? Azon Ausztria, mely oly sülyedésben van financiális tekintetben is, hogy csak a minden oroszok cárjának kegyelme tartogatja istentelen életét?* Tehát kérem alázatosan, bolond, valóságos bolond azon ember, ki a magyar pénzjegyeknek értékét nem becsüli sokkal felebb még akkor is, ha az ellenség ott van, a császári auxiliárseregek commissáriusának nyugtatványainál, melyekből pénz sem akkor, ha a despotismus, sem akkor, ha a népszabadság győz, soha nem lesz. Ellenben, ha valahol ellenség van, ott néhány percre eltenni volna ugyan kénytelen magyar bankjegyeit, de ezeknek értéke biztos, mihelyt a nemzet erőfeszítése következtében az ellenség kiveretik; és még akkor is, ha ez meg nem történhetnék, *a legrosszabb esetben is, az a phisikai és morális lehetetlenségek közé tartozik, hogy bár a szolgaság alapján is helyreállított béke után, bármely kormány ne legyen kénytelen respectálni az érték azon representánsát, mely egy nemzet, egy nép között általánosán el van terjedve.* A magyar pénzjegyek becsét tehát az ellenség megjelenése csak pillanatnyilag háborithatja, de azoknak jövődjöje minden esetre fennmarad; ellenben *a magyar pénzjegyek helyett a népre feltukmált ulatványoknak jövőjük semmi ki-*

gondolható esetben nincsen. Ha tehát valaki keblében nem dobog is a hazafiúi érzet; saját érdekéből indulva, vessen magával számot, s ne okozzon a népben nyugtalanságot; ha pedig számot vetve magával, isten őt elegendő észszel nem áldotta meg, hogy felfogja saját érdekét; bennünket ellenben isten és a nemzet akaratára felruházott azon kötelességgel, hogy valakinek bolondsága miatt a nép nyugalmit háborítani ne engedjük. Az, ki ezt malitose háborítja, függni fog!

Ezeket t. Képviselőház, elmondani jónak, szükségesnek tartottam. Egyszersmind használok ez alkalmat, felszólítani a főváros lakosságát, hogy *a kormánynak és országgyűlésnek kis időre távozása által, — ha elhatároztatik — ne csüggedjen el!*“

Kossuthnak e beszédében jelzett azon rendelete, mely rögtönítélő bíróság elé való állítását parancsolja azoknak, kik el nem fogadják pénzjegyeinket, következő szöveggel még aznap megjelent:

Komoly figyelmeztetés.

Azon körülményt, hogy a kormány változtatni fogja székhelyét, a hadi munkálatoknak szabad tért kívánván nyújtani, a haszonleső alávalók a pénzváltással uzsoráskodásra használják fel.

E szennyet ne tűrje a hazafiúi főváros s hű szelleme.

A kormány sem fogja tűrni.

A rendőrség az ilyeneket fogassa be és állíttassa rögtönítélőszék elé, mert ez hazaárulás.

A fővárosi hatóság alkossa meg tüstént a bíróságot.

A rendőrségnek az itteni nemzetőrség, a 19-ik százlóalj, az utászosztály és a mai gőzössel érkezendő hadesapatból egy zászlóalj rendelkezésére adatik.“

Kelt Budapesten, július hó 2-án, 1849.

Miniszteri tanácsból
Szemere Bertalan s. k.
 miniszterelnök.

A rendőrség, mely a parancs foganatosításával megbízott, szintén még aznap kifüggesztette ide vonatkozó rendeletét, mely így szól:

Hirdetmény.

„Elleneink minden eszközt használnak, hogy az egyetértést, a bizalmat köztünk felzavarják. E gonosz cél elérésében őket némely alacsony lelkiük haszonlesése, miszerint a magyar pénzjegyeket vagy egész névszerinti értékben nem, vagy csak kifogásokkal fogadják el, hathatósan elősegíti.

Ezt türni nem lehet, és a kormány türni nem fogja, és ennél fogva a rendelkezések megtétettek, hogy kik a magyar pénzjegyeket vagy egész értékben el nem fogadják, vagy elfogadásuk ellen kifogást tesznek, rögtön és szigorúan büntetessenek.

Kelt Budapesten, juli 2-án, 1849.

Állad. rendőrség középponti osztályigazgatósága.

Oly hangon, mint a július 2-i ülésen, még sohasem beszélt Kossuth. Ingerültség, harag, elkeseredés s a nemzet jövőjeért való aggodalom fájó érzete váltakozva hajtják át lelkét. Szavai, mik eddig annyi lelkesedést tudtak kelteni, most, midőn a kétségbeeséstől óhajtja visszatartani nemzetét, alig vannak valami hatással a hallgatókra, és rajta is, midőn épen nyugalmat óhajt kelteni a főváros lakói között — erőt vesz a nyugtalanság, sőt a kétségbeesés érzete. Sötét jövőendő árnyékai borulnak lelkére, de ő még állja a helyét s megpróbálja azt is, miben már ő maga sem hisz. Mikor január elején először hagyja el a kormány a fővárost, egy tehetetlen osztrák hadsereggel állt szemben az ország, a külföld pedig, melynek Kossuth nagy szerepet juttatott számításában, — még nem zárkózott el a magyarság ügyétől. (Habár mellette is alig foglalt állást.)

Most, midőn másodszor indultak kifelé honvédeink az annyi vér árán visszavett budai várból, az osztrák hadak száma kettőse volt a januári állománynak, s azonkívül egy 200 ezer főből álló jól felszerelt s kitünően vezetett orosz hadsereg állott rendelkezésére. A külföld pedig semlegességére hivatkozva, közönyösen nézte az egyenlőtlen harcot, 450 ezer főnyi hadsereg ellen egy alig 150 ezer emberből álló, hiányosan felszerelt, kimerült, elcsüggedt, széttagolt, s egyenetlen, kezdő, pártoskodó hadvezérekkel

megvert sereg . . . Nem, többé nem lehetett remény a győzelemre! *Mikor július 11-én az utolsó honvéd is kivomult Pestről, a főváros végleg elveszett a nemzeti kormányra nézve.* Elveszett azonban ekkor már a nemzet ügye is. Vagy 6 hétig folyt még ugyan a csatározás, ez azonban már nem annyira a győzelemért, mint inkább a becsületért folytatott küzdelem volt.

De nemcsak a harc téren állott rosszul a magyar ügy. Rosszul állottak a magyar pénzügyek is. *A vert és veretlen ércen kívül semmije sem volt a kormánynak!* Kossuthnak Bemhez június 26-án írt leveléből, melyben fájdalmasan panaszkodik a kormányzó, hogy „ . . . kész tartalékpénzünk és lőszerünk nincs — a folytonos háboru miatt soha sem juthatunk ehhez . . .” minden kétséget kizáró módon megállapítható, hogy a nemzeti kormánynak pénzforrásai elapadtak.

Tartalék bankjegy ezek szerint nem volt, s így azon naptól kezdve, a mint a gépek Pesten szétszedettek, 3 hétre nagyrészt megszűnt a csapattestek pénzzel való ellátása. Kossuthnak napról-napra mind élesebb kifakadásokat kellett e miatt eltűrnie. Mert a gépek felállítása most nem ment oly gyorsan; csak július 17—18-án hozattak az elsők működésbe. Addig minden kérésre pénz helyett csak — levelet kapott az illető. Görgeinek akkor válaszol Kossuth, midőn Szegedre való útjában *Czepléden* megáll. Szomorú soraiából kiérzik az az izgalom, mit a pénznek hiánya okoz.

Czepléd, július 8. 1849.

„Senki sem érzi jobban, mint én, azon megmérhetetlen szükségességet, miszerint a hadsereg pénzt kapjon; senki sem tudja jobban, mint én, hogy mily rossz benyomást teszen az, hogy ha a nép szolgálmányai nem készpénzzel fizettetnek. Azonban minthogy Ön 29. vagy 30-ik juniusban¹ azt írta, hogy a kormánynak Pestről el kell sietnie, mivel az ellenséget tovább fel nem tartóztathatja, sőt hogy Ön attól már tulszárnyalva is van, s a főváros egészen födözetlenül állna, a kormánynak kötelességévé lőn, hogy a bankjegysajtót megmentse. Az már most meg van mentve; de 14 napig semmi pénzt sem lehet teremte-

¹ Junius 28-án este írta Görgei ezt a jelentést.

ni. Ez a következése a hirtelen feloszlásnak, melyen én nem segíthetek. Ennél fogva nincs már most más mód, mint néhány napig mindent, a mit csak nyugtatóványok vagy utalványokkal fődözni lehet, készpénzben nem fizetni. A készpénznek ennél fogva csak a katonaság fizetésére kell fordíttatnia.

Legyen Ön tehát szíves az élelmezési felügyelőséget oda utasítani, hogy a maga utalványait a hadügy-minisztériumhoz Szegeden fizetés végett 14 nap alatt kiállítsa.

Én már egy kölesönt is megkisérlék kieszközölni Budapesten és kaptunk is egy fél millió frtot. Ebből küldtünk Komáromba 200.000 frtot, s fizettük a juliusra eső hadi költségeket.

A főhadi kasszák, melyeknek pedig ismerniök kell az itteni viszonyokat, azon hibán kezdték, hogy a helyett, miszerint minden egyes zászlóaljat 10 napra elégítsenek ki, több-több zászlóaljnak egész havi illetékét kiszolgáltatták, mialatt másoknak ismét semmit sem fizettek.

Megjegyzem azt is, hogy a havi pénzszükséglet kimutatása a mai napig csak részben érkezett be. Egyébiránt tenni fogok, a mit csak embernek lehetséges.¹

Az ország kormányzó

Kossuth Lajos.

(„Az ország kormányzója
Görgei tábornokhoz“)

Erdélyből egyik sürgetés a másik után érkezik. Teleki ezredesnek július 6-i jelentését már láttuk fentebb. Julius 8-án és 9-én pedig maga Bem fordult Kossuthoz és pedig nemcsak hogy pénzt kér, hanem *800 ezer frtot 15 és 30 kr-os utalványokban követel*, mert másképp nem veheti a pénznek hasznát. Kossuth e kérésre hosszasan felel szeretett hívének, s miközben a hadi eseményekről és a tervekről értesíti, bebizonyítja neki, hogy kérésének teljesítése lehetetlen.

„ . . Pesten nem volt őrségem, a bankógyárt tehát ellenséges támadás és elvételnek nem tehetvén ki, azt tehát

¹ Eredetije német.

(legalább 6000 mázsa a sajttal és géprészekkel) meg kellett szüntetnem s Szegedre átvittem épen akkor, midőn az ellenség közeledése miatt a debreceni bankógyárt is meg kellett szüntetni.

A felállításra legalább 14 nap szükséges, 14 napig tehát egyetlen forintot sem csinálhatnak. Azért nem kapott Ön pénzt, a 125.000 frtot kivéve, melyet 9-én Szolnokról küldék.

Megteszem mit ember tehet: isten nem vagyok; semmiből nem teremthetek.

Egy év óta semmi bevétel, üresen átvett pénztárak és had! . . . (felsorolja, hogy mi mindenre kell a pénz, majd így folytatja:)

„Ez nem csekélység, tábornok ur! És a bankógyár 14 nap óta nem dolgozik.

Türelmet kérek. Istén nem vagyok. Örömmel halhatok meg hazámért, de lehetetlenséget nem tehetek.

A bank három nap alatt rendben lesz, és akkor az Ön pénztárának hetenként 200.000 frtot küldendek.

Ön 800.000 frtot kér 30 és 15 krajczárosokban. Kérem felszámolni, hogy *erre 9.600.000 nyomás szükségeltetik*, mi mellett, emberi kezek által (gőz nem használható) csak 20 sajtó dolgozván, s egy perc alatt 10 nyomás történhetvén, *éjjel-nappal dolgozva 35 nap kívánatlik csak ez összegre!*

De ez az összeg havi kiadásunknak csak tizedrésze!

Ennyit a nehézségek felfejtésére. Mi emberileg tehető, megteszem. Többet nem tehetek! . . .“

„Többet nem tehetek . . .!“ ezt írta 8-án Görgeinek is, kit július 26-án némi bizalommal értesít, hogy néhány nap múlva lesz már pénz. *„ha meg nem ugrasztanak Szegedről; addig csak napról-napra lehet fedezni a legszükségesebbet.“* Ez is azonban a legnagyobb nehézséggel járt, mert most már a sok egyéb bajhoz az is járult, hogy *a papírkészlet végleg elfogyóban volt*, s lehetlenné vált az csztrák és orosz csapatok vonalán át ismét hozatni a gyárból. Ezért aztán a Szegeden nyomtatott 2 frtosokat a többiekől eltérő, silány papirosból készítették s a nagy sietségben csak egy színűre nyomták. Feketére. Ez újabb kibocsátású két-

forintos államjegy egyébként, mint a leírásból is kitűnik, különösen a kisebb névértékű bankók s az aprópénznek újabb időben ismét mindjobban mutatkozó hiányán voltak hivatva segíteni.

Az aprópénz hiányán már *julius első napjaiban* úgy igyekezett Kossuth segíteni, hogy *Pest városát megbizta 500 ezer forint névértékű váltópénzjegy kibocsátásával*. A bizottság, mely a kibocsátás eszközzésével megbízott, azonnal munkához látott. Eredményre azonban munkásságuk nem vezetett, mert a várost nyomban ezután megszállották Haynau csapatai. A pesti váltópénznek¹ kibocsátása tehát elmaradt, s az egyedüli pénzforrás továbbra is az állami nyomda maradt, melyet mint említettük, Kossuth Szegeden állíttatott fel, a kormány új székhelyén. Új székhelyéül Szegedet azért választotta a kormány, mert innét közel volt Erdélyhez, hová kedvező összeköttetés kínálkozék, s a hely fekvése is egy döntő ütközet céljaira eléggé kedvezőnek mutatkozott.

Julius 21-én a Szegedre egybehívott ülés tényleg megtartott. Mintegy 180 képviselő volt együtt. *Palóczy László* elnökölt, s Szemere miniszterelnök indítványára a nemzetiségi egyenjogúsításáról és a zsidók felszabadításáról szóló törvényjavaslatot vették tárgyalás alá. *Julius 28-án*, az elnök szomorúan közli, hogy a hadi események kényszerítő hatása alatt a Ház kénytelen tovább menekülni Szegedről, mely az ellenség közeledése következtében többé nincs biztonságban.

Mielőtt azonban szétoztlana a képviselők igen kicsinyre apadt, reményvesztett csapata, a pénzügyekről kívánván jelentést tenni, szólásra emelkedik:

Duschek Ferenc pénzügyminiszter:

„Uraim! A múlt évi augusztus hónapban méltóztattak akkori pénzügyminiszter Kossuth Lajosnak 61 millió frtnyi hitelt szavazni. *Azon hitel már kevés idő múlva, így 11 hónap alatt kitelik*. Szükséges tehát arról gondoskodni, hogy miként lehessen a közköltségeket fedezni. *A kulforrások*, melyekre most lehetne apellálni, *nem hoznak be semmit*. Midőn Debreczenben bátor voltam az adó tervét indítványozni, azt

¹ A pesti váltócedulák történetét lásd az erről szóló külön fejezetben.

reméltem, hogy az segíteni fog a status financián, de a jelen körülmények nem engedik az adó behajtását; — azért nem marad más hátra, mint ujonnan *felkérni a tisztelt házat, hogy nekem új hitelt nyitni sziveskedjék 60 millióig*. Nagynak látszik ugyan a summa, de ha tekintetbe vesszük a körülményeket és a roppant kiadásokat, nem igen oly nagy az **59 millió, mellyel eddig hadjáratunkat fedezni tudtuk**. Más országokban nem tudok példát, hol 11 hónapi harcot ily csekély summával tudtak volna rendezni. (Igaz.) Én szent kötelességemnek fogom tartani gazdálkodni ahol lehet, de vannak esetek, ahol nem szabad gazdálkodni; a sereget fizetni, s tartani kell, és ha tovább is a harcot folytatni akarjuk, pénzre van szükség (közfelkiáltás: *megadjuk!*)

Palóczy László elnök: Tehát végzésül kimondom a Háznak általányszerűen, hogy az elősorolt okok és körülményeknél fogva

a pénzügyminiszternek a háboru folytatására és egyéb országos szükségek fedezésére *60 millió hitel adatik azon feltételek alatt, és azon körülírással, mint volt tavaly a 61 millióra (helyes).*

Ez az ülés volt a képviselőház utolsó ülése, s ez a *határozat volt a szabadságharc parlamentjének utolsó határozata*.

A parlament többé nem ült, nem ülhetett össze, mert a képviselők nagy része — megszökött! A kormány és mindenekelőtt Kossuth és Görgei vezették tovább az ügyeket.

A bankjegynyomda sorsának követését akkor hagytuk el, mikor azok Pesten szekerekre rakattak. Nemsokára megérkeztek a szállítmányok *Szegedre*, hol azonban helyszűke miatt csak nehezen voltak elhelyezhetők. Egy részük a várban, másik részük a kórházban, néhány gép pedig a várkápolna épületében nyert elhelyezést. A Debrecenből lehozott gépeken továbbra is 15 és 30 krajcáros utalványokat nyomtak, úgynevezett „*szegedi kettős*”-öket, melynek kibocsátását a kisforgalom nehézségeinek enyhítésére rendelte el a kormány. Az erre vonatkozó rendelet a *Közlöny 1849 július 27-i* számában jelent meg, s így szól:

778/P. M. „A pénzforgalmon nehézkedő akadályok elhárításának sürgős volta, a kormányt már folyó évi január havában ideiglen 30 és 15 pengő krajcár értékű kincstári utalványoknak, a Közlöny idei 8-ik és 20-ik számában közhirrre tett szabályok szerinti kibocsátására elhatározta.

Azonban ezen intézkedés, tapasztalás szerint, a bajon nem segít teljesen; minek oka abban is látszik rejleni, hogy 2 és 1 pengő forintos bankjegyeknek a magyar kereskedelmi társasággal kötött szerződés alapján, tavaly megkezdett kibocsátása, az időközben bekövetkezett eseményeknél fogva nem folytathatott.

Hogy tehát addig is, míg ezen bankjegyek forgalomba tétele folytattathatnék, s a pénzforgalom nehezedő bajon némileg segítve legyen, *a kormány elhatározta, 2 és 1 pengő forint értékű kincstári utalványokat* akkép kibocsátani: hogy

1-ör *ezen kincstári utalványok csupán ideiglenes pénzváltási eszközül szolgáljanak*, s ennél fogva körözésbe csak addig hagyassanak, míg a kisebb váltópénz hiányán más módon segítve nem leend; mikoron aztán a 2 és 1 pengő forint értékű közkincstári utalványok, saját teljes értékökben az álladalom által ismét visszaváltatni fognak.

2. Hogy azok minden kincstári pénztáraknál magyar pénzjegyekért beváltassanak; minden pénztáraknál ugy adóban, mint egyéb bármi fizetvények gyanánt teljes értékökben, két s illetőleg egy pengő forintban, hat s illetőleg három ezüst huszasra számítva, elfogadtassanak.

3-or. Hogy az álladalom ezen utalványok teljes értékét szintugy, mint a forgalomban lévő 5, 10 és 100 forintos pénzjegyekét, s a 30 és 15 krajcáros kincstári utalványokét, minden közjavadalmaival biztosítsa, miért is a magánfeleknek azok elfogadása miatt semmi aggodalmunk nem lehet.

4-er. Hogy azok utánzóí és hamisítóí ugyanazon büntetésnek alávetve legyenek, mely egyéb nyilvános hiteljegyek hamisítóira törvényszerűleg szabotott.

A kormány ezen határozatáról a közönség ezennel értesítettvén: *jelenleg előlegesen a 2 pengő forintos utalványok tételnek forgalomba*; s azok megismerhetésére következő leírásuk közzé tétetik; ugyan is:

A magyar kétforintos kincstári utalvány fehér papírra van nyomva, hosszúsága 46.10.66, szélessége 365.66.

Előlapján négyszögű, mind a négy közepén behajló, egyszerű rovatos körvény (Rahme) van, ennek négy szögletében négy pontozott kerek paizs, a körvény jobb és bal oldalán rovatos kerek pajzs fejr kettős számmal, a körvény fekvő részében pedig szinte rovatos kerek pajzs fekete 2 számmal s ezzel szemben, alól, a magyar álladalom cimere látható.

A körvényen belül e szavak állanak: Kincstári utalvány két pengő forintra, melly a kincstári pénztáraknál magyar pénzjegyek iránt mindenkor beváltatik, és minden közpénztáraknál fizetés gyanánt elfogadtatik. Budapesten, 1849. július 1., az ország kormányzója, Kossuth Lajos. Pénzügyminiszter Duschek Ferenc.

A hátulsó lapon egyszerű körvényben a hamisítók és utánzókra szabott büntetés olvasható öt nyelven.

A nyomat mindkét oldalon egyszerűen fekete.“

Szeged, július 26. 1849.

Duschek Ferenc
pénzügyminiszter.

A rendelet megjelenésekor néhány darab már közkézen forgott. Általában azonban igen kevés került belőlük forgalomba. Nem minden érdek nélkül való dolog, hogy ezek a korona nélküli országcimerrel diszitett, fekete kétforintos bankók, dacára annak, hogy Szegeden nyomattak, s hogy az ott tartott országgyűlés határozata alapján bocsáttattak ki, mégis Pestről vannak keltezve.

A jegynyomda Szegeden alig néhány napig volt üzemben tartható. A hadi események a város feladására kényszerítették a kormányt, s ennek Aradra való vonultával a bankönyomda is Aradra vitetett.

. . . . A magyar államjegyek egyetlen fedezetét a képviselőtestület azon határozata képezte, hogy azok értékéért a nemzet egész vagyonával kezeskedik. Fegyvereink ereje, és seregeink hatalma voltak azok, melyek a kezességet biztosították. Mikor a sereg

s a fegyver elveszett, megsemmisült az a hatalom is, mely a képviselőház határozatainak érvényt szerezhetett volna.

A honvédség szerencsecsillagának homályosulásával a magyar államjegyek érvényességébe vetett bizalom is mindjobban tűnedezik. Ahol még küzd a sereg, ott elfogadják, de ahol megvette lábát az osztrák hatalom, ott már rettegnie kell még annak is, akinek van belőle. Fogság, börtön jár ki érte annak, aki a megsemmisítés céljából való beszolgáltatással még most is késlekedik. Mert hiszen most már fegyvercsörtetve hivatkozhatott a katonai hatalom előbbi hirdetményeire, melyekben tudtul adta volt, hogy a magyar pénzjegyeket semmit érőnek tekinti, s büntetés terhe alatt megtiltja azoknak használatát. Windischgrätz kétértelmű parancsait már láttuk. Ezek csak annyit értek, mint fegyverei. Windischgrätz felmentése után *Welden* tábornoszernagy nevezetett ki a hadsereg főparancsnokává, ki azonban csakugy, mint elődje, kénytelen volt visszavonulni az előnyomuló honvédség elől. Mikor május közepén Vác közelébe értek honvédeink, *Welden* gyorsan csemagoltatott, s megkezdte diadalmas — visszavonulását. A budai őrséget magára hagyva, gyorsan megindult Bécs felé. Pozsonyban megállt. Ősi szokás szerint alighanem szemlét tartott a helyőrség felett, s úgy látszik mindent rendben talált. Vissza ugyan nem fordult Görgeivel szembeszállani, ellenben kiadott — egy parancsot, hogy: tilos a Kossuth-bankó!

Ime a

Hirdetmény.

„Ő császári királyi Felsége legkegyelmesebb urunktól nyert teljes felhatalmazásomnál fogva, ezennel rendelem és közhírré teszem: hogy mind azon bankjegyek, papírpénzek, vagy más bár minemű pénzjegyek, melyek a magyar pártütők által kibocsájtattak, vagy még továbbá is kibocsájtatnának, mint teljesen érvény- és értéktelenek, amint ez ő Felsége September 25-én, October 20-án és November 6-án kibocsájtott manifestumaiban ismételve kimondatott, *a közforgalomból tökéletesen és feltétlenül kitiltatnak.* — Azokat akár közpénztárakban, akár magánosok közt fizetés, vagy fizetési biztosíték gyanánt elfogadni, nem különben egyik helyről a másikra elküldeni, vagy elszállítani tilos. *Mind*

azok tehát, kik ezen eltöltés ellenére az említett pénzjegyeket ausztriai bankjegyekért, vagy az országos jövedelmekre kibocsájtott utalványokért, más pénz vagy egyéb nemű értékeket beváltják, fizetés vagy fizetési biztosíték helyett elköltik, vagy *elfogadják*, azokat egyik helyről a másikra elküldik, vagy pedig utalványozás végett felvállalják, a *pártütés terjesztésében résztvevőknek tekintetnek, és a hadi büntető törvények súlya alá esnek*. — Mind ezen, a jelen hirdetményerejénél fogva közforgalomból kizárt pénzjegyek, mellyek beváltás, forgatás vagy szállítmányképen, egyik vagy másik helyben találtatni fognak, a tulajdonostól elkobzandók és valamelyik közpénztárnak megsemmisítés végett általadandók“. — *Pozsonyban, Május 20-án 1849.*

Welden táborszernagy.

Igy szólt az ő hirdetése. A táborszernagy ur hirdetménye. Amit akkor bocsátott ki, amikor — visszavonult. Amikor Buda alatt százával hullottak el katonái. A táborszernagy ur katonái...

Azt azonban el kell ismerni, hogy ez a rendelet egészen világos volt. Kizárt minden ellentétes vagy kétes magyarázatot. Kítűnő fogalmazó lehetett és kítűnő — *humorista* Mert lám most is mit tett! Mikor megkapta az örömhirt, hogy már magyar lobogó lengedez a budai várfokon, ismét elkövetett egy — hirdetményt. Mert fogalmazni azt jól tudott. Megfogalmazta tehát, és közhirrre tette, hogy

„ . . . Többnyire azon intézkedés is megtörtént, hogy Magyarország jövedelmeire szőlő utalványok, mellyek legfőbb parancs következtében általános fizetési eszközül mindenkitől Magyarországbán készpénz gyanánt elfogadandók, a határszéli ausztriai tartományok *állományi pénztáránál* is fizetésül elfogadtassanak“

Welden proklamációja *május 22-én* (Pozsonyban) kelt. És nyolc nap múlva, — május 30-án — Schönbrunnban kiadatott egy legfelsőbb kézirat, mely öt felmenti szolgálati kötelezettsége alól, s helyébe *báró Haynau* hadi szertármestert nevezi ki a hadsereg főparancsnokává. Ezen fejedelmi kéziratot megelőzőleg *kihirdette* *Paskievics* tábornagynak az orosz kíségetésre vonatkozó meg-

biztatása május 23, illetve június 4-én, és báró Geringernek teljhatalmu császári biztosi minőségben való kiküldetése Magyarországra.

Az osztrák-orosz hadak koncentrikus támadása azonnal megkezdődött. Az osztrák csapatok nyugat felől, az oroszok észak, kelet és dél felől indultak 200 ezernyi orosz és ugyanoly nagy osztrák sereg. Szorították a magyar seregeket beljebb és beljebb. Az oroszok támadása Paskievics túlóvatos előhaladása következtében néhány napot késett, Haynau azonban rögtön megkezdte támadásait. És sikerrel! A honvédséget, melyet megbontott a széthuzás szelleme, lépésről-lépésre hajtotta maga előtt.

Ahol Haynau megvetette lábát, ott legelső dolgainak egyike volt a magyar pénzjegyek ügyében intézkedni. Még az emléket is ki akarja irtani a „felkelésnek“! Közvetlen Győr megszállása után kiadta a következő rendeletet:

Proclamatio.

„Ezennel előlegesen tudtára adatik mindenkinek: hogy a magyar ugynevezett Kossuth-féle bankjegyek, akármi nyeműek legyenek azok, mint törvénytelenek s egészen érvénytelenek, forgásból kitétetnek.

Akárki illy törvénytelen pénz birtokában vagyon, azokat tüstént az itteni város-parancsnokságnak átadni köteleztetik. Elmulasztás esetére azok, *akárkinél találatnak, nem csak elkoboztatnak, hanem a birtokos még azonkívül legszigorubban büntetteni fog.*

A közelebbi határozatok következni fognak.“

Főhadiszállás Győr, *Június 29-én 1849. Haynau,*
táborszernagy és hadsereg főparancsnoka.

A „közelebbi határozatok“, melyeknek elkövetkezését Haynau bejelentette, 48 órán belül tényleg megjelentek. Ezt azonban, miután Haynau előretolta hadállását, már nem ő adta ki, hanem az általa kinevezett ideiglenes hadparancsnok, gróf *Apponyi Károly*. Rendelete következőkép hangzott:

„Az ugynevezett Kossuth-féle magyar Bank-Jegyek parancsolt beszoigáltatására nézve rendeltetik:

1-ör. A Megye- és Város-házánál, úgy szinte a cs. kir. Ső és Harmincad Hivataloknál eszközölthetik a beszo-
gáltatás.

2-or. Minden illetőket a működő beszedők, a beszo-
gált Bank-Jegyek mennyisége és minősége felett nyugtatvá-
nyozni tartoznak s azon kívül

3-or. A működő beszedők kötelesek lesznek mindenek-
ről folyó számmal ellátandó rendes naplókat is vezetni, —
s időről-időre az eszközölt beszedésekről pontos Jelentéseiket
bemutatni.

Kelt Győrött 1849-ki junius hó 30-án.

Gróf Apponyi Károly
ideiglenes Hadiparancsnok.

Haynau julius elsején Bana alatt áll. Onnét újabb ren-
deletet bocsát ki, melyet azzal vezet be, hogy a „*magyar Kossuth-
bankjegyek*“ érvénytelenek, s azok „*forgása mint törvényelleni
pénz megtiltatik*“. Aztán így folytatja:

„Bár ki is olly törvényelleni pénzzel birna, legyen az
akár magányos, vagy köztárok tulajdona, azt a legközelebbi
cs. kir. városi parancsnoksághoz, mely ezen semmitett
bankjegyeket az előljáró katona vidéki parancsnoksághoz
beküldendi, haladék nélkül általadni kötelessége lészen.
*Azon bankjegyek, melyek ezen hirdetés után 48 órának le-
folytával át nem adattak, a hol találtatnak, nemcsak elfog-
laltatnak, hanem azoknak tulajdonosa azonkívül még had-
széki büntetés alá is vettetni fog.*“ Főhadiszálláson Bana.
Julius 1-én 1849.

Haynau s. k. Táboriszertárnagy és hadsereg főparancsnoka.

Haynau ez újabb rendelete egyébként csak folyománya volt
a junius végén, az osztrák hadak és az orosz segédsapatok mellé
rendelt cs. kir. biztosok részére kiadott „*utasítvány*“-nak, melynek
7-ik §-a intézkedik az „ugynevezett Kossuth-bankjegyek“-ről. Ez
a szakasz ugyanis azt mondja, hogy:

„A magyar bankjegyek iránt azon cs. kir. rendeletek-
nek minden hazai nyelvekben legnagyobb mértékbeni kihi-
reszteléséről, melyek szerint amazok megsemmisítettek-

nek nyilvánítottak, gondoskodni és arra ügyelni köteleztetnek, hogy amazok, hol feltűnnek, az eziránt kelt proklamációk értelmében elfoglaltassanak és mind azok, *a kiknél e részbeni tilalom ellenére illetően bankjegyek találatnak, már azért is mint a lázadás előmozdítói a haditörvényszéki bánalomnak alá vetessenek.* Az elfoglalt bankjegyek a katonai kerületi parancsnokságnak megsemmisítés végett beküldendőek.“

E rendeletek mindenütt, a hol urrá lettek az osztrák csapatok kifüggesztettek, s nyomban megkezdődött a hajsza azok után, ki azokat eldugták volna. És mégis akadtak ezrivel, kik nem akarták hinni, hogy végleg letűnt volna a szabadság csillaga, s kik Haynau hiénalelkétől sem borzadtak meg. Légió azoknak száma, kik halált és börtönt szenvedtek ez őrzöngő szeszélyei miatt, ki napról-napra kegyetlenebbé vált. Rendeleteinek a legborzalmasabb módon szerzett érvényt. Uszott a gyönyörben, hogy vérben fürödhetik, s proklamációiban is nem egyszer eldicsekszik szívtelenségével.

„Brescia hütlen lakosai, — írja július 24-i pesti proklamációjában — kik szintugy mint ti, a lázadás főnökei által ismételve elámittatván, uj árulást követtek el, szolgáljanak tanuság gyanánt, valjon a lázadók irányában kiméletet ösmerek-e?“ (Budapest lakóihoz 1849 július 24-én.)

. . . És valóban nem ismert „*kiméletet*.“ Vérfagyasztó kegyetlenséggel némitotta el a hadvezéreket, de borzalmasan megkinozta azokat is, kiknél egyetlen tiltott bank- vagy pénzjegyet talált. Spiclijei száz és száz szegény embert, kiknek nem volt más bűnük, mint az, hogy véletlenül utolsó birtokosai voltak néhány darab magyar bankónak, melyen nem tudtak idejekorán tuladni, hurcoltak a rögtönítelő bíróság elé. *S ezért a bűnükért néha két, néha hat hónapi börtön járt ki, vassal szigorítva! . . .*¹

¹ Érdemes ezt egynehány példával igazolni: Ime: Paszuth Imre, lipjánii születésű (Sáros megye) asztalos segéd 21.30 ft. birtokáért elítéltetett 3 hónapi vasban töltendő fogházra.

Szabó Katalin 23 éves leány egy darab 2 forintossal próbált vásárolni Befogatott. Két hónapi börtön!

Ispán István 30 éves házimester 2 drb 30 krajeárost próbált kiadni. 2 hónapi fogház!

Azonban Haynau és a cs. főbiztosok ismételt proklamációi és kegyetlen büntetései dacára sem igyekezett a nép valami nagyon a magyar pénzjegyek beszolgáltatásával, ami csak a mellett tesz bizonyosságot, hogy a nép még mindig bizott a jövőben. Az újabb és újabb „végső határidők“, melyeket a főbiztosok engedélyeztek, tanuskodnak amellet, hogy a beszolgáltatott összegek nagyságával a hadvezetőség nem igen volt megelégedve. Debrecenben pl. *Mammusich* cs. kir. ezredes egy nov. 5-én kelt iratban értesíti a városi tanácsot, hogy *Wallmoden* gróf, november 20-át tüzte ki a Kossuth-bankók beszolgáltatásának utolsó napjául. (Tanácsülési jegyzőkönyv november 5-ről.) Azonban a november 16-i tanácsülési jegyzőkönyvben megint van egy új lejárati: Gehringer báró kerületi parancsnok 1849 november 30-ára tüzi a Kossuth-bankók beszolgáltatásának utolsó napját, s megjegyzi, (mint ahogy az eddigi hirdetésekben is állt, hogy: „azon túl mindazok, kiknél Kossuth-bankjegyek fognak találatni, szigorú büntetés alá vonandók lesznek“ . . . A mely rendelet az engedelmes városi kapitány által, az 1849/2204-ik számú jegyzőkönyv tanúsága szerint azonnal kihirdetett . . .

És a keményhangú hirdetések dacára a nép csökönyösen és göröcsösen ragaszkodott véren szerzett, vérrel megszentelt „vöröshasú“ bankójához.

Biztak a sors jobbrafordultában s a — keringő hírekben, melynek egyike a másikat kergette. Egyszer híre ment, hogy nem kapnak elismervényt a beszolgáltatásról, Visszalépett erre még az is, kinek előbb szándékában volt teljesíteni a parancsokat. Má-

Deutsch Ignác 28 éves kereskedő elfogadott fizetés fejében egy 10 forintosat. Azonnal befogatott, mert a vevő titkosrendőr volt. 3 hónapi fogház vasban! Lásd *Pester Zeitung* 1052. szám, 1849 augusztus 24-én, mely többek közt ezen ítéletet is közli:

Franz Liphay von Wünschendorf, Zipser Comitats, in Ungarn gebürtig, 37 Jahre alt, Katholisch, verheiratet, hiesiger (Pesth) Schumachermeister, welcher rechtlich gestaendig ist, im Besitze von Kossuthnoten im Betrage per 108 Fl. 45 kr. gewesen zu sein, deren Ablieferung er gefliessentlich unterliess, ist vermöge Kriegsgerichtlichen Erkenntnisses v. 22. d. M. in Gemeassheit der Proklamation des k. k. Herrn F. Z. M. und Armee Oberkommandanten Fherr v. Haynau, ddo Raab am 1. Juli d. J. zu viermonatlichen Stockhausarreste in Eisen verurtheilt, und die zuerkannte Strafe in Vollzug gesetzt wurde.

sokat az a félelem tartott vissza, hogy hátha későn jött s még meg is büntetik. Legnagyobb hatása volt azonban azoknak a híreknek, melyek arról szóltak, hogy a proklamációk szövege nem komoly, mert még egy ideig érvényben maradnak a magyar pénzek.¹

Nagy baj volt, hogy akkor, mikor a kedvezőtlen harctéri helyzet következtében leszállt a magyar pénzek kurzusa, a szegény köznép volt épen az, mely legkevésbé sietett tudadni vagyonán. A későbbi baj is a legszegényebb néposztályt sújtotta legjobban. Akadt azonban bőven a vagyonosok közt is olyan, ki nehogy olcsóbban legyen kénytelen tudni bankjegyein, inkább magánál tartotta. Várt az árfolyam emelkedésére. Így járt például „a polgári kereskedelmi testület *épület* részvénytársaság“ is, melynek pénztárnoka, *Aebly Adolf* az 1849 június 4-i ülésen figyelmeztette a választmányt, hogy váltsák be — bár ez csupán veszteséggel lehetséges — a pénztárban lévő több ezer forint értékű százas magyar-bankót, mert minden mástól eltekintve a folyamatban lévő építkezéseknél bérfizetésre is alkalmatlan a nagy pénz. A tanács azonban nem hallgatott a pénztárnokra, hanem úgy határozott, hogy „*lehetőleg veszteség nélkül*“ váltandók be a százasok, ami talán sikerülni is fog, „miután ugyanis a kormány részéről egy kisebb bankjegyek felváltására szolgáló váltópénztár valószínűleg fel fog állíttatni.“ (Ez a váltópénztár célzás a pesti bankók kibocsátására, melyről külön fejezetben lesz szó.)

Ily módon a Lloyd *épület rtg.* pénztárában, mikor Haynau rendelete Pesten kihirdettetett, 4300 *frt.* értékű magyar pénzjegy volt. Ha ezt beszolgáltatják, jelentette a *július 14-i* ülésen ismét a pénztárnok, akkor pengő és osztrák értékű pénzjegyekben oly kevés marad, hogy az épület tetejének ujjaépítését (Pest bombáztatása alkalmával Hentzy tábornok összelövette és felgyújtatta a Lloyd palotát, valamint a Dunapart legtöbb épületét) tökehiány miatt félbe kell majd hagyni. A választmány azonban azon a nézeten volt, hogy a „Jacobi vásárkor házbér fejében jelentékeny összeg fog befolyjni, remélik tehát, hogy nem lesz fennakadás.“ — Ezen a napon, (*július 18-án*) be is szolgáltatták a katonai parancs-

¹ Budán pláne plakátokat is függesztettek ki a bankóüzérek, melyben azt adták tudtul a népnek, hogy még 2 hónapig érvényben maradnak a magyar pénzjegyek. 1. Pesther Zeitung 1849. július 28.

nokság kezeihez és elkönyvelték *veszteségnek* a pénztárkönyv kiadás oldalán („abgelieferte Kossuth-Noten c Beleg No. 127.) a *4300 forintot*. De ugyanazon napon e tétel még másik 100 forinttal növekedett. Ugyanis Rosnagl Márton asztalos, aki az épületen dolgozott, visszahozott a részvénytársaságnak egy 100 frtos magyar bankót azzal a kijelentéssel, hogy ezt a tőlük kapott bankót vagy becserélik egy osztrákértékű 100 forintosra, vagy pedig abba hagyja a munkát. A pénztárnok azonnal összehívatta a választmányt s előterjesztette az ügyet. A választmány pedig úgy határozott, hogy: Rosnagl 2-án kapta saját kérelmére a bankót, Haynau pedig csak később hirdette ki a megsemmisítést, nem volna tehát kötelesek beváltani. Azonban *miután jelenleg nincs rendes törvénykezés*, másrészt nagy hiány van mesteremberekben és az épület kijavítása sürgős, nagyobb kár háramlanék a testületre halogatás, mint beváltás esetén. Beváltják tehát, ennek ellenében azonban elvárják Rosnageltől, hogy „jövőben annál pontosabb és szolidabb munkát fog szolgáltatni.”¹ . . . És másnapi, *julius 19-i* keltezéssel már elő is van jegyezve a pénztárkönyvben egy újabb beszolgáltatás: *Fl. 100*. Az évvégi „*Veszteség-nyereség*” számlán aztán elszámoltatott az egész veszteség:

Verlust bei Verwechslung von Kossuth-Noten Fl. 146.—

„ „ abgelieferte „ „ „ 4400.—

Veszteségük tehát a magyar pénzjegyekben: 4546.—
forint volt.

Egész pénztárállományuk az év végén: 30 krajcár! . . . Mindez csak azért, mert nem hallgattak a pénztárnokra, aki idejekorán figyelmeztette a választmányt a beváltásra. Különösen a vidéken számosan elrejtették vagyonnak vélt papírjaikat, mert még mindig pislogott — bár elrejtve — a reménynek egy-egy szikrája, melyet a vasszigor sem tudott eloltani. Különösen ahol az oroszok megjelentek! Érdekes, hogy ezek a hatalmas, erős legények, s különösen tisztjeik, határozottan rokonszenveztek vitézként méltatott ellenfeleikkel, — a magyarokkal, — s e rokonszenvük egyik megnyilvánulása volt az is, hogy az eltiltott magyar

¹ Lásd a kereskedelmi testület jegyzőkönyveit és számadásait a jelzett napokon.

pénzjegyeket „nemcsak elfogadták, s értők a felváltásnál aranyokat s ezüst rubeleket adtak, hanem gyakran osztrák bankjegyek helyett is magyar papírpénzt kívántak...”¹ hogy adta volna hát akkor oda a tudatlan köznép pénzét, vagyonát megégetés céljából, mikor az ellenfelek hatalmasabbika részéről ily emberséges elbárálásban részesítettett . . .

Osztrák részről egyik rendelet a másikat követi. Ime egy a sok közül:

Hiradás.

Báró Haynau tábori szertármester és hadi főparancsnok Ő Nagy Méltóságának folyó évi június 29-én kibocsájtott hirdetménye által a magyar, úgy nevezett Kossuth-féle bankjegyek beszolgáltatása elrendeltetett. Minthogy azonban még eddig igen csekély összeg adatott be — tudomásom szerint pedig nevezetes mennyiségű ily nemű pénz vagyon még Győrött forgásban, — ennél fogva rendelem: hogy folyó hó 30-ig ezen pénzjegyek okvetlen beadassanak; ellenkező esetben mindenki ellen, kinél ily törvénytelen pénzjegy találtatni fog, a legszigorubb hadi törvény szerinti eljárás fog alkalmaztatni.

Győr, július 20-án, 1849.

Gróf Apponyi Károly
ezredes és hadi parancsnok.

A Kossuth-bankók megsemmisítése sehol az országban nem okozott akkora pusztítást és kárt, mint a szabadságharc főfészkében: *Debrecenben*. Az ottani nyomort minden írásnál beszéde-sebb ékességgel rajzolják meg a város egykoru jegyzőkönyvi feljegyzései. A városba, nyomban a végzetes kimenetelű augusztus 2-i ütközet után — melyben 7 ezer magyar fiu lelte halálát — bevonultak az egyesült orosz-osztrák csapatok, s velők a cs. kir. országos főbiztos: *Zichy Ferenc* gróf. A császári főbiztos nyomban intézkedett, hogy Haynau rendeletei kifüggesztessenek.

A nép kezében ércpénz semmi, osztrák bankó alig valami . . . A hullák ezrei még temetetlenek és a legszükségesebb élelmi és fentartási cikk megszerzése lehetetlen, mert — tilos a Kossuth-bankó . . . A

¹ Horváth Mihály: Mg. függetlenségi harca 3 kötet 181. lap.

kétségbeesés e perceiben a városi tanács, mely néhány hét előtt még büszke volt arra, hogy a Habsburgok trónvesztése az ő városában mondatott ki, most betedrét görbülten esdekel az abszolutizmus hörtönőre előtt egy morzsányi kegyelemért, egy kis időhagyásért. Erről beszél a következő városi jegyzőkönyv:

(1651. szám, 1849. augusztus 8.)

„Az ugynevezett Kossuth-féle bankjegyeknek a közforgalomból cs. kir. Országos főbiztos Gf. Zichy Ferenc Ö Ex. által kiadott parancsolat következtében rögtönös kitétele miatt a legnagyobb részben csak ilyen bankjegyekkel bíró Városi lakosok a legelső élelmi cikkeket sem vehetvén meg, s e miatt iszonyu ínségnek lévén kitéve:

Végzés.

Az előljáróság kötelességének ismervén a városi lakosok sorsának minden lehető módoni könnyítését tehetsége szerint eszközteni: ugyan azért a malmok dolgában kinevezett küldöttséget arra is megbizza, hogy a cs. kir. Orsz. főbiztos gf. Zichy Ferenc Ö Ex.-át alázatosan kérje meg, hogy az említett Kossuth-féle bankjegyeknek közforgalombóli kitételének határidejét még későbbre halasztani, s az iránt kegyes rendeletét kiadni méltóztassék.“

A jegyzőkönyvben említett bizottság elhagyta az üléstermet és azonnal megjelent gróf Zichy Ferenc előtt. Nagy Sándor bizottsági tag adta elő a város kérelmét, s ő volt az is, aki, a még aznap megtartott folytatólagos tanácsülésnek meghozta a szomorú hirt, hogy: „a bankjegyek iránt tett kérelemre azt felelte Ö Excellenciája, hogy ezen kérelemnek teljességgel helyt nem adhat . . .“

A következő jegyzőkönyv, melyben három héttel az elutasítás után mentőeszközök kieszközléseért esedeznek, mutatja azt a hatást, mit a Haynau-féle rendeletekhez való merev ragaszkodás okozott.

(1849. aug. 29-i városi jegyzőkönyv, 1699. szám.)

„A naponkénti tapasztalás igazolván, hogy a közelmult időkben nagyon elterjedt Kossuth-féle bankjegyeknek a közforgalomból rögtönösen lett kivétele s a réz és ezüst, szó-

val az apróbb váltópénzeknek pedig a forgalomból régibb idő óltai eltünése miatt az egyéb nemű pénzzel alig bíró szegény magánosok adás-vevési üzlete fenakadt, s így a *legelső élelmi cikkek meg nem vásárolhatása miatt már is nagy inség állott elő.*

Végzés.

„Hivatalosan kéressék fel mélt. kir. biztos Devenyák Ferenc ur, hogy hatályos közbenjárása által az említett baj miatt bekövetkezhető nagyobb inségnek éh-halál-nak elhárítása tekintetéből segéd eszközökről gondoskodni méltóztassék.“

. . . . Ime tehát odajutott az ország leggazdagabb városa, hogy falai közt az „inség és éhhalál“ kitörésétől kelle tartani.

„*Nyomor és szenvedés!*“ „*Inség és éh-halál!*“ A XIX-ik században még mindig akadtak, kik azt hitték, hogy csak ezek azok az eszközök, melyekkel Magyarországot a „művelt“ nyugathoz lehet fűzni . . .

Érdekes háttére van annak a rendeletnek, melyet Haynau *Félegyházán, július 30-án* bocsátott ki. Az egyik császári hadtest kebelében összegyűjtötték a legénység birtokában lévő magyar pénzjegyeket, s a hadtest hivatalosan felterjesztett kérvényében a jegyek beváltásáért folyamodtak. Haynau azonban ilyesmire még a sajátjaival szemben sem volt hajlandó, ellenben azonnal megragadja az alkalmat, hogy ismételten felhívja mindenkinek figyelmét a pénzjegyek ügyében kiadott korábbi rendeletére.

„Előfordult az eset — írja említett rendeletében — hogy egy hadtest a legénység által benyújtott Kossuth-féle bankjegyeket, ide terjeszté, sőt azokért kárpótlást kért. — Midőn ugyan feltenni kell, miszerint folyó évi július 1-én Bánán kelt felszólítás következtében valamennyi hadtest részéről minden eféle törvénytelen, addig kezüknél volt pénzjegyek beküldettek légyen, még is az említett felszólítás jelen előfordult eset okából ezennel emlékezetbe hozatik, oly kijelentéssel, hogy ezért kárpótlás semmi esetre sem adatik, de ellenben azok, *kiknél ilyen pénzjegyek találtatnának, legszigorubb felelet és büntetés alá fognak vonattatni.*“ (Főszállás Félegyháza, Július 30-án 1849. Haynau, tábornaszernagy és hadi főparancsnok.)

Ez a „legszigorubb felelet és büntetés“ terhe, amikor már minden elcsendesült az országban, némileg enyhítettett. Legalább erre enged következtetni *Uray Bálint*, Debrecen kerületi főispánnak 1849 október 24-én 592-ik szám alatt kelt rendelete, mely szerint a zárhatáridőül kitett időn túl *Kossuth-bankóban* eszközölt adás-vevés ezután nem képez politikai vétséget, hanem „csalás és erőszak“ címén üldözendő.¹

A beszolgáltatott és egyébként összeszedett magyar pénzjegyek megsemmisítése eleintén úgy történt, hogy a Kossuth nevét kiütötték, kivágták, vagy leszaggatták a papirosokról. Egy *julius 11-i* rendelet azonban azok elégetését parancsolta meg, s ettől kezdve nagy nyilvánosság előtt a főtereken dobták a lángok áldozatául az „ugynevezett Kossuth-bankókat.“ Az eljárásról Kempen katonai kerületi parancsnok egy *Pozsonyban, július 16-án* kelt „tudósítás“-a számol be, mely szerint a pénzjegyek „... az itt-helyi térparancsnokság által, a pozsonyi hadi főbiztosságnak, egy megyei, és egy városi hivatalnok közbenjöttével, ma déli 12 órakor ezen város (Pozsony) főterén nyilvánosan elégettettek. Melly eljárás ezennel olly megjegyzéssel közhirül adatik, miszerint a tovább beérkező hasonló pénzjegyek ugyan e módon fognak megsemmisíteni.“²

A császári hadak költségeinek előteremtésére Windischgrätz előterjesztésére még 1849 március 22-én elrendelte Öfelsége, hogy bocsáttassanak ki „forgalmi eszközül Magyarország jövedelmeire szóló utalványok kényszerített kelettel (cours), „melyek „mihelyest a helyreállított béke és rend engedendi ... az ország jövedelmeiből“ be fognak váltatni.“³ Az osztrák hadsereget ért csufos

¹ Lásd Debrecen város jegyzőkönyve 1849 november 19-én 2306. szám.

² A „Honvéd“ 186-ik számában szintén július 16-ikát jelöli meg azon napnak, melyen Pozsonyban először vetett lobot a Kossuth-bankók lángja, míg Pesten, az Ujépület előtti téren július 22-én rakták először máglyára „az insurrekció barometeré“-t. (Ezt a kifejezést a Figyelmező 1849, március 30-iki vezércikkében találtam, melyben az író keservesen panaszkodik, hogy a magyar hadak fegyvertényeinek hírére Pesten „néhány nap óta emelkedőben van az insurrekció barometere....“)

³ Windischgrätz proklamációja. Kelt Budán 1849 ápril. 10.

vereségek miatt azonban lehetetlen volt tavaszkor ez utalványokat kibocsátani. Most tehát, mikor a császári csapatok, egyesülve az orosz hadsereggel, oly gyorsan leverték a magyar hadsereget, Haynau sietett tudomásul adni az országnak, hogy Öfelsége március 22-i legfelsőbb elhatározása alapján legközelebb forgalomba bocsátja a jelzett utalványokat, melyek „. . . minden magyarországi pénztáraknál, mint pengő pénz, teljes névszerinti értékben elfogadtatnak, s hasonlóképen minden magánfizetéseknél is elfogadandók.” Mindazok ellen pedig, „kik *Magyarországban* ezen utalványokat teljes névszerinti értékben elfogadni vonakodnának, haditörvényszéki eljárás fog alkalmaztatni . . .”¹

Haynau ezen 8-án kelt rendeletét megelőzőleg a vidéken már június 1-ső napjaiban kifüggesztették a főbiztosok a hirdetményt, mely szerint *hazaárulóként* bűnhődik, aki szólni, vagy cselekedni merészelne az új pénzjegyek ellen. Ime egy a sok hirdetés közül:

Hirdetmény.

Azon Bankjegyek, amelyek Almássy neve alatt folyamatba bocsájtatnak, minthogy valóságos alappal bírnak, névszerinti értékben elfogadtassanak, az el nem fogadó úgy fog tekintetni, mint hazaáruló, aki pedig azokat ócsárolni vagy az el nem fogadásra másokat izgatni merészelne, az azonnal elfogattassék és a megyeházához behozattassék.

Kelt Miskolczon, juli 1. 1849.

Gróf Zichy Ferencz
orsz. fő Biztos.

A kilátásba helyezett pénzjegykibocsájtás nemsokára megtörtént, s az új kényszerfolyamu államjegy csakhamar forgalomba került. Általános érdekessége miatt külön fogjuk közölni a történetét e pénzjegyeknek, melyek aláírójuk, gróf *Almássy Móricz* révén, a nép ajkán csak „*Almássy-bankó*” néven szerepeltek és szerepelnek. Félbeszakítva tehát a statáriális eljárás terhe alatt elfogadni kényszerített legújabb szabadságharcí pénzjegynek sorsát, keressük fel ismét a magyar kormány működésének színterét, s lássuk mindenek előtt, mi lett a bankjegynyomdával, amióta Szedgnél elhagytuk.

¹ Aláírva: Főhadiszállás, Nagy-Igmánd 1849 július 8-án, Haynau s. k.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

„A repülő nyomda“ és az önvédelmi harc utolsó napjai.

A hadi események alakulása, mint említettük, *Szeged feladására* kényszerítette a kormányt. Megkezdődött tehát ismét a csomagolás és lőtás-futás, — a kormány vándorutra kelése.

*Julius 30-án és 31-én*¹ megy végbe a nagy költözködés, melyről *Rüslow* azt a megjegyzést teszi, hogy a bankjegysajtó még hamarabb utnak indítottatott Szegedről. Némi valószínűséggel föltehető, hogy a bankógyár néhány oly gépe küldetett előre, melyeket Szegeden fel sem állítottak,² hanem becsomagolva úgy heverték, ahogy megérkeztek. Hogy tényleg nem minden gép volt működésben, az Kossuth emlékirataiból is megállapítható.³ „... *nem lehetett* amott a magyar Alföldön *elegendő számú pénzsajtót előteremtenünk* . . .“, írja többek közt, s bizonyos, hogy ez alatt azt érti, hogy nem tudták minden gépüket felállítani. Ezeket a gépeket aztán, amikor az Aradra vonulás elhatároztatott, valószínűleg legelőbb indították utnak. Akármint is történt legyen, tény az, hogy augusztus 1-én már Dembinsky serege — az utolsó csapat is — elhagyta Szegedet. Így hát e napon már egyetlen gép sem lehetett Szegeden.

Szegeden mintegy 10—12 napig volt a jegynyomda működésben. *Aradon* még annyi ideig sem. Csak néhány kisebb gépet

¹ Id. Görgei István 1848/49-ből III/415. lap.

² A híres widdini levélben áll, hogy: „a kormány kénytelen volt a rengeteg hadianyaggal és a még működésbe nem helyezett bankjegysajtóval (ismét) Aradra vándorolni“.

³ Kossuth L. Emlékirataim III/73. lap.

állítottak fel, s a többi még jóformán le sem rakták a szekerek-ről, midőn megjött a hire, hogy Schlick 4-én megszállotta Makót és Dembinsky feladta a Maros-vonalat. Arad ezek folytán tarthatatlanná lőn, s a gépek egy része ¹ *augusztus 4-én* ² szétszedetett s Kossuth nem minden célzat nélkül való rendeletére 5-én *Lugos felé szállíttatott*. Kossuth Lugoson vagy Facseten vélte feltalálni a legnagyobb biztonságot, mert ott hátulról Bem, elülről a Temesvár várát ostromló Vécsey hadai által fedezve hitte a kormányt.

Öt napon belül tehát már másodszor rakattak szekérre a gépek.³

Mozgó-repülő nyomda volt ez már, és nem bankjegynyomda. A hires gépek megszűntek bankjegyet gyártani. Egy részük gondosan becsomagolva elraktározott az aradi kazamatákban, másik részük szekereken Lugosra rendeltetett, hová augusztus 7-én meg is érkeztek. Az érkezés ideje ismét nem állapítható meg pontosan, de elfogadhatjuk azt a feltevést, hogy 7-én. Augusztus 8-a után semmi esetre sem, mert a csapat útja Temesvár közelében vezetett el, ahol 9-én már Haynau csapatai, — melyek Dembinszky seregeit szétverték, — voltak az urak.

Lugoson a gépek szerelése Duschek személyes vezetése mellett ⁴ még folyamatban volt, midőn *a temesvári ütközet s Erdély elestének* híre megérkezett.

Egyszerre világossá lőn, hogy *a magyar seregek be vannak kerülve*, s hogy Lugos tarthatatlan. Az alig-alig összerakott gépeket ismét szét kellett szedni, s utnak indítani. Az egyetlen hely, hová vihették, Arad vára volt. Ide küldettek a gépek, s pedig *Kossuth rendeletére*.⁵ Arad azonban Görgei kezében volt, s így a bankjegysajtó is — bármennyire nem óhajtotta ezt Kossuth — Görgei hatalmába került.

¹ Firtinger Károly határozottan állítja, hogy a gépek nagyjából Aradon hagyták, és ezt igazolják a későbbi események is.

² Szeremlei is, Firtinger is egybehangzóan 5-ére teszik az indulás napját. Kartung szintén 5-ére (340. lap).

³ A widdini levél azt mondja, hogy 5 napon belül másodszor „szedettek széjjel”; szétszedéséről azonban szó sem lehet. A *felállítás*hoz, mint Szegeden is történt *kétszer öt nap is kevés volt*. Tehát csak néhány apróbb gép szétszedéséről lehetett szó Aradon.

⁴ Görgei: Mein Leben II/417.

⁵ Mészáros L. Emlékirataim II/375. lap és Görgei: Mein Leben II/417.

A bankógyárnak Aradra való szállítása folytán a pénzgyár is kisiklott Kossuth kezéből. Kisiklottak kezéből azok a gépek, melyeknek zavartalan működésére oly nagy gondja volt, s amelyek alatt míg biztos volt a talaj, a hadsereg szükségét nem szenvedett. Ez egykor hatalmas fegyver most Görgei kezébe került, s ha Kossuth eddig még bizott a szerencse jóra fordultában, most elvesztette minden reményét. „Görgei urává lett a nemzet sorsának“ — írja widdini levelében — . . . mert az elvesztett temesvári ütközet következtében a bankjegysajtó . . . csak Aradra volt vihető, ami annyit jelent, hogy Görgei hatalmába . . .“ Kossuth elvesztette önbizalmát, s midőn Görgei felszólítja a lemondásra, eltökéli eleget tenni a felszólításnak. Lugoson, ahol jelentékeny haderő, s az államkincsek is hevernek, értekezik a pénzügyminiszterrel, s a hadvezérekkel, s ezek is kilátástalannak mondják a harc folytatását. A felelősség gondja ott verejtékezik Kossuth homlokán s bár minden oldalról tulnyomó ellenség környezi, nem akarja belátni, hogy megveretett. Bántja a kudarc, mi a nemzet önvédelmi harcát sujtja, s az elkeseredés fájdalmában *már nem az erők felvonulását látja, hanem csak személyeket!* És lemond a hatalomról, de nem azért, mert az ellenség leverte volna, hanem mert Görgei kezében van a hadsereg meg a pénzgyár is . . . A gépek . . . A bankjegysajtó . . .!

Pedig ezek a gépek megszűntek már bankjegysajtó lenni. *Ócska vas* volt ez már és semmi más. Az egykor rettegett ördögi gépek a folytonos költözködés közben alig-alig, utóbbi időben pedig már egyáltalában nem működhettek. A pénz kifogyott. *A kormány képtelen volt a kiadásokat fedezni.* Igéretekkel dolgozott, s hol szép szerével nem ment — pedig az utóbbi időben sehol sem ment — *kényszer útján szerezte be szükségleteit,* s elismervénnyel, s utalványokkal fizetett. A szükség napról-napra nőtt, s végül oda jutottunk, hogy **„2 hét óta nem volt egy fillérünk sem, a hadsereg nem kapott zsoldot . . . és éhezett . . .!“**¹ Az éhség és nélkülözés a hadsereg demoralisatiójához vezetett. *Ramming* is² úgy bírálja a helyzetet, hogy a Pestről való levonulás óta a gépek

¹ A widdini levélben Kossuth saját szavai.

² Ramming ezredes: Der Feldzug in Ungarn.

alig-alig dolgozhattak és „*a pénzforrás elzárása immár hangos elégedetlenséget és szökéseket idézett elő a honvédek soraiban . . .*“

Csakhamar teljessé lőn *a demoralisatio*, s ez volt *a temesvári csatavesztés egyik legfőbb okozója!*

A pénzhiány azonban csak egyik részét képezte a bajnak. Nemkevésbé hatott demoralizálólag ennél — a hadseregre és a népre egyaránt — *a pénzjegyek nemeiben való hiány*. A nagy szükséglet következtében Duschek rengeteg 100 és 10 forintos államjegyet nyomtatott, apróbbakat pedig alig-alig. Nem futotta ki az időből.¹ Az ércpénz pedig már rég eltűnt a forgalomból s az apróbb pénzjegyeket is eldugdosták. *A csapatok csupa százasokban kapták fizetéseiket,*² amelynek a legénység alig-alig vette hasznát, miután felváltani nem tudta. Divatossá lett a seregeknél is a pénzjegyek feldarabolása, s mind gyakrabban fordulnak elő a forgalomban a negyed-, a nyolcad- és tized-pénzjegyek. Ezzel aztán még kevésbé boldogultak, mert így meg a korcsmáros, meg a kereskedő nem akarta elfogadni. *A legénység* tehát mind többször *erőszakos fellépés, harácsolás útján szerezte be szükségleteit*, nagy névértékű pénzjegyeit pedig, melyhez néha zsold fejében nagy késedelemmel jutott, potom áron elvesztegette. „ . . . a közvitéz ötöstre, tizesre iszsza fertály borát, a tiszt százásra kíván ebédelni . . . “ — írja egy kolozsvári polgár, s valóban minden értesítés arra mutat, hogy *a magyar pénzjegyek* — különösen azért, *mert felváltani nem lehetett — csaknem teljesen elvesztették értéküket*, ugyany nyira, hogy pl. az Almássy-bankókkal szemben 70—80 százalék vesztésben állottak.³ A bankjegyek ilyenén értékingadozása elviselhetetlen drágaságot idézett elő. Hogy ezek az állapotok milyen hatással voltak a helyzetre, azt maga Kossuth jellemzi a legmegkapóbban widdini levélben: „ . . . a közlegény türt, nem úgy azonban a tisztek, kiknek egy része megszökött s a föld népét podgyászaik s kéjhölgyeik részére való ingyenes előfogatokkal kegyetlenül gyötörték. **A nép és a demoralizált hadsereg kívánni kezdte a békét — minden áron . . .** “

¹ Lásd Kossuth, Emlékirataim III/73. „ . . . a hadsereg fizetésére nélkülözhetlen apróbb névértékű pénzjegyek kiállításában a mindennap megújuló szükséglettel lépést nem tarthattunk . . . “

² Jókai Mór: Életem legszomorubb napjai.

³ Id. Ábrányi Kornél feljegyzései.

Mikor pedig egy ország népe, s annak egész hadserege „minden áron“ békét óhajt, akkor az nem vezethet máshoz, mint csatavesztéshez, vagy fegyverletételhez. Nálunk előbb az egyik, néhány nap múlva a másik is következett.

Az egyesült orosz-osztrák hadak tulereje okozta az önvédelmi harc letörését! *A pénz és pénzjegyek nemeiben való hiány csupán sietlették a katasztrófa beálltát.* Rövid időn belül okszerűleg elkövetkezett volna a harc leverése a demoralisatio nélkül is, és legfőlebb a végső jelene lett volna más: egy nagyszerű csata és ezernyi ezrek pusztulása . . . De *a végső kimenetel nem lehetett többé kétes, midőn az orosz intervenció az osztrák csapatoknak aránytalan tulerőt biztosított.*

Duschek pénzügyminiszter — mint említettük — *augusztus 9-én Lugoson volt*, s a jegynyomda felállításával foglalkozott. Ezen munkálatai közben kapta a temesvári csatavesztésnek szomorú hírért. Egyszerre világossá lőn előtte, hogy a lugosi posztio többé meg nem tartható. A gépek felállítási munkálatait tehát azonnal beszüntette s Kossuthhoz sietett, ki akkor éppen Lugoson időzött. Ezen összejövetel alkalmával kapta Duschek Kossuthtól azon utasítást, hogy a gépekkel s az egész államkincstárral siessen Aradra. Duschek azonnal összecsomagoltatott, s a gépek még aznap utnak indítottak. A gépekkel együtt szállították *a kincstárt* is, melyre Duschek személyesen ügyelt fel. Egyáltalában az egész szomorú karavánt Duschek maga igazgatta és vezette.

Augusztus 11-én a gépek Radna-Lippára érkeznek, hol Duschek pihenőt rendel, melynek letelte után utját folytatandó volt Aradra. Ebből azonban semmi sem lett. Az Aradon lefolyt események feleslegessé tették a gépek levitelét. Kossuth ugyanis a viszonyok kényszerítő hatása alatt leköszönt kormányzói állásáról s Magyarország sorsát Görgei kezébe tette le. Görgei pedig a minisztereket összehíván, vázolta előttük a helyzetet s kifejtette, hogy *hadszerek és pénz nélkül, — kizárólag requisitóra utalva,¹ képtelen a harcot tovább folytatni, mely most már egyébként is kilátástalan.*

¹ Görgei Mein Leben II/41—46. lap. Egyébként Görgeinek ezen érveivel Kossuthnak is — az utóbbi hetekben írt — több levelében találkozunk.

A döntő tanácskozás, mely Görgei vezetése alatt Ó-Aradon csakhamar követte e megbeszélést, *az ideiglenes kormány lemondását, s a fegyverletétel elhatározását eredményezte.*

Kossuth a kormányzóságról való lemondás után azonnal elhagyta Aradot, s néhány hivatól kísérvé, Törökország felé menekült. Utja *Radnán* viszi keresztül s ott tudván Duscheket, megállapodik kisére, hogy vele találkozzék. A pénzből kifogyott; e miatt is szüksége van a pénzügyminiszterre, kitől aztán tényleg átveszi *hátralékos fizetésének egy részét: összesen néhány száz forintot.* Duschek hallván a legujabban történeteket, az államkincstárt illetőleg utasítást kér a volt kormányzótól. Kossuth azonban elhárít magától minden közbelépést. Az ő hatásköre már megszűnt, s csak egy tanácsot tud adni az általa mindvégig nagyrabecsült férfinak: *utazzék a pénztárral Aradra, s adja át Görgeinek.*¹

A Kossuthtal való tanácskozás után Duschek a nyomdát a nyomdaszemélyzetre bízva, Radnán hagyta, s csupán az állam-pénztárt véve magához, Aradra hajtatott. Este volt már, midőn odaérkezett, s ekkor az ideiglenes kormány lemondása is megtörtént. Nem volt hát többé ő sem miniszter. Nyomban a megérkezés után Görgeihez siet, s jelentvén neki, hogy az egész államkincstárt magával hozta, utasítást kért. Görgei tudatta vele, hogy a harc kilátástalansága miatt elhatározta, feladni a küzdelmet. Tudatta, hogy a tárgyalások úgy nagyjában már befejeztettek az oroszokkal és ő a fegyverek lerakása céljából Világosra indul. Utasította Duscheket, hogy induljon azonnal Világosra, s ott másnap — *augusztus 12-én* — az összes pénzkészletet, — legyen az akár vert arany és ezüst, vagy veretlen nemesfém, ugyszintén az államjegyek készletét — szolgáltassa át Dánielisz ezredesnek. Duschek tudomásul vette az utasítást, s jelentette, hogy a veretlen ércen kívül 80 ezer frtot vert pénzben és 80 ezer frtot magyar pénzjegyekben fog tudni átadni Dánielisz főintendánsnak. Több pénz nincs.

Görgeinek némi aggályai támadtak Duschek készsége felől s ezért két tisztet, s megfelelő számú legénységet parancsolt melléje, kiket felhatalmazott, hogy szükség esetén erőhatalommal kényszerítsék őt a parancsok végrehajtására.²

¹ Graca V/721. lap.

Görgei: Mein Leben II/417.

Ily módon augusztus 11-én nemcsak az összes hatalom, hanem az egész pénzkészlet is Görgei kezébe került. Valami sok ugyan nem volt ez az utolsó pénzkészlet, melyet mesés nagyságúnak tartottak s mondtak évtizedeken át minden alap nélkül. Hiszen, ha lett volna pénz, akkor nem juthattak volna a csapatok oly siralmas helyzetbe, hogy koplalniok kelljen, s hogy zsoldjaikat heteken át se kaphassák meg. Akkor nem eshetett volna meg, hogy a főintendáns egy nappal a kormányzó lemondása előtt ezt írja egy sürgetésre, melyben a hátralékos zsoldért esedezik a 7-ik hadtest: „*Ahol nincs, ott ne keress!*” E választ *augusztus 10-én* Dánielisz írta, s e napon *az aradi pénztárban összesen 1000 frt volt!*² Néhány nap óta azonban már semmit sem fizettek, s az ezres csak mintegy mutatványul szolgált a pénztárban. Föltehető, hogy Kossuth nem engedte volna a csapatokat éhezni, ha a pénztárban 12½ millió franknyi ércpénz lett volna együtt, mint ahogy Szemere állítja.

Görgei az államkinestárt hatalmába vevén, szigorúan megparancsolta Dánielisz főintendánsnak, hogy az egész pénzt fizesse ki a csapatoknak s a jelentkező hitelezőknek. Csupán azt a kikötést tette, hogy egyedül az ő utalványa ellenében teljesíthetők a fizetések, s hogy minden összeg fele ércben, fele papírban fizetendő. Kivételt ez alól csak a fogoly osztrák tisztekkel tett, kiket fogságukból szabadon eresztett s kiknek fejenként 20 ezüst forintot adatott utravalóul.

Görgei *augusztus 12-én* csakugyan megérkezett Világosra és a Bohusné kastélyában szállt meg tábornokarával. Megérkezése után nyomban összehívatta a vezérkart, s felvilágosította őket a helyzetről. Egyben köriratilag felhívta a tisztikart, nyilatkozzanak afelől, mit óhajtatának felvetetni *azon kérvénybe*, melyet Rüdiger-

¹ Id. Görgei István. 1848/49-ből III/332. lap.

² Érdekesen jellemzi a pénzügyi helyzetet Görgeinek az ácsi csata után írt azon utolsó levele, melyet a harc folyamán küldött feleségének. Ebben azt írja többek közt: „George elhozza neked augusztusi fizetésem felét, még pedig papiros pénzben Ötszáz forintot fog átadni neked. Csengő ércpénzem nincs...” Azon körülmény, hogy a fővezér feleségének sem tud már ércpénzt küldeni, mindennél jobban jellemzi a hadtestek akkori gazdasági helyzetét. (A levél „Az Est” 1911 februári számaiban jelent meg, mint Görgeiné naplójának egy része.)

nek fog átnyújtani. (Rüdiger ugyanis „*feltételeket*“ nem fogadott el, s csupán azt ígérte meg, hogy esetleges kérvényüket átveszi.) A tisztek válasza alapján a kérvénybe 6 pontot vett fel Görgei, melyek közül a 4-ikben „*a magyar pénzjegyek beváltását*“ kéri az orosz vezértől. Rüdigernek azonban ez nem állott módjában, s csak azt ígérte, hogy tőle telhetőleg mindent el fog követni arra, hogy a kérvény felsőbb helyen teljesíttessék.

Augusztus 12-én Duschek pénzügyminiszter is megérkezett Világosra s az államkincstárral s a pénzügyminisztérium személyzetével ugyanoda — Bohusné kastélyába — szállt, ahová Görgei és egész tábornokara. Duschektől itt vette át Dánielisz a kincstárt, melyből nyomban Görgei megérkezése után megkezdődtek a fizetések, s tartottak egészen másnap, *13-án délig*, úgy hogy épen a kifizetések miatt nem is indulhattak el a csapatok a megállapított déli 10 órakor a fegyverletétel helyére, hanem csak mintegy másfél órai késéssel.

A pénztárnál óriási tolongás volt, s Görgeinek e nehéz órában még a kielégítetlenül maradt nagyszámu hitelezők szidalmait is tűrni kellett. Ezeken azonban már nem segíthetett, mert *a pénzkészlet még arra sem volt elég, hogy vele a csapatok több heti hátralékos zsoldja kifizethető lett volna.*

Végül is dél tájban Duschek jelentette Görgeinek, hogy a vetetlen érckészleten kívül, (mely azonban egy félmillió forintnál nagyobb értéket képviselt) minden pénz elfogyott. Görgei megparancsolta Duscheknek, hogy vegye őrizetbe az érckészletet, s tartsa magánál addig, míg lerakják a fegyvert s a kincstár átadása iránt az oroszok részéről intézkedés történik. Duschek ekkor arra kérte a diktátort, hogy legyen tekintettel iránta mint családapára; ő reá még szüksége van a családjának s ő nagyobb biztonságban hiszi az életét, ha közvetlenül a császári csapatoknak adja meg magát. Kérte azt is, hogy az érckészlet nála maradhasson, s azt is átadhassa a császáriaknak. Görgei az izgalmak e szomorú órájában hajlott Duscheknek — a családapának — kérésére, melyet ez egyébként nemcsak a maga, hanem a pénzügyminisztérium tisztviselőinek nevében is terjesztett elő, kikkel a megadás módzatairól még reggel tanácskozást folytatott.¹ Görgeinek meg-

¹ Bohusné naplója szerint.

hatóan szomorú távozása után Duschek és kísérete egyedül maradt a Bohusné kastélyában, honnan nemsokára ők is távoztak, és Lobkovitz herceg alezredesnek¹ megadták magukat s átadták a kincstárt is.

. . . . Haynau, a császár születése napján — *augustus 18-án* — jelenthette urának, hogy a „lázadás“ leveretett, és sok milliónyi értékű fölszerelést és egyéb készletet is hódítottak.“ Az ideiglenes kormányzáság pénzügyminisztere: Duschek, *önként jelentkezett, s verellen ezüst és arany formájában jelentékeny kincset szolgáltatott át.*“

Igen, a császár születésnapján már csend volt. A hadakozó felek egyikéből börtönőr lett, a másiktól rab Rab volt a fővezér — Görgei — s vele együtt a tisztek százai, kiket Aradról előbb Nagyváradra, onnét pedig szerteszét vittek fogolyként a szélrózsa minden irányába, miután előbb gondosan átvizsgálták ruháikat s podgyászaikat, s *elszedték tőlük — a Kossuth-bankókat!* . . .² Mert a győztes hadvezér — Haynau — még e napokban is többet foglalkozott a bankósajtó ügyével, mint bármi más-sal és legközelebbi jelentésében is siet örömmel adni tudtul felséges urának, hogy: *Megtaláltatott a bankjegysajtó is!* Egy ugyanezen napon Ó-Aradról küldött hivatalos jelentés pedig azt mondja, hogy

. . . . Arad várában és a szomszéd helységekben a *hírhedt Kossuth-féle bankjegynyomdán és a Kossuth—Kiss lázadó vezérek* sok más értékes tárgyain kívül rengeteg ruha és felszerelésfélék találtattak . . .³

¹ (A Temesvárott augusztus 16-án kelt hivatalos csapatjelentésből. Pesther Zeitung Augusztus 21. 1849.)

² Erről írja naplójában Görgeiné, hogy „ . . . Mihelyt Görgei és társai megérkeztek Váradra, elkobozták tőlük a Kossuth-bankóikat. Az elkobozás után ércpénzben Arturnak mindössze ötven tallérja maradt, a többieknek még kevesebbje, egyeseknek meg semmijük sem volt. Artur, hogy segítsen társain, meghagyta, hogy adják el a lovaikat bármi áron, a begyűlt pénzen fizessék ki a cselédekét és eresszék őket szélnek. Amikor Paskievics értesült, hogy Artur eladatja a lovaikat, s hogy a legteljesebb pénzzükében van, küldött neki háromszáz félimperial aranyat ezzel az egy szó izennel: „Kölcson“. („Az Est“ 1911 februári számaiban „Görgeiné naplója“).

³ Pesther Zeitung 1849. aug. 25. „hivatalos rész“. Ez a jelentés augusztus 21-én kelt.

E jelentések, s még néhány tudósítás¹ némi világot vet a nyomda sorsára.

Említettük, hogy augusztus 11-én, midőn Kossuth menekülés közben Radnán megállt, találkozott az épen pihenőt tartó Duschekkel, s a találkozás után Duschek csupán a kincstárt véve magához, és a pénzügyminiszteri személyzettől kísérve Aradra hajtattott. A nyomdaszemélyzet egyedül maradt a gépekkel Radnán, s midőn Kossuthot és kíséretét elvonulni látták, s az újabb eseményekről értesültek, páni félelem fogta el az egész kis csapatot. Néhánya azonnal utnak indult; a nagyobb rész azonban még együtt töltötte az éjszakát, s ezek reggel megkapták Duschek üzenetét, hogy vonuljanak Világosra. Hátralékos fizetésüket is megküldte Duschek, és pedig oly módon, hogy $\frac{1}{3}$ részt magyar államjegyekben, $\frac{2}{3}$ részt pedig ezüstpénzben kaptak. Mikor a pénz zsebükben volt, tökéletesen feltomlott közöttük minden fegyelmi kötelék. Minden terv nélkül, csupán az ösztönnek engedve menekültek, ki Facset, ki Soborsin irányában, s csak egy kis csapat kelt utra a gépekkel Világos felé. Ezek a gépek Világosnál orosz kezekbe kerültek,² a munkások pedig igazolás után részint elbocsáttattak, részint Pestre fogságba hurcoltattak. — Az Erdély felé menekvő személyzet sorsa sokkal szomorubb volt. Ezeket a közeli oláh falvakban leselkedő mócok egyenként fogták el, s kifosztották őket. Elvették pénzüket, s elvették a magukkal hozott finom vésőket, reszelőket és géprészeket is, sőt ruházatuktól is nagyobbára megfosztották, s kegyetlenül megkínózták őket. Azután átadták őket az osztrák katonaságnak.

Az Aradon maradt gépek egyikén nyomták Kossuthnak e hazában írott utolsó szövegét. „... Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak, ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel odaadom életemet áldozatul. Az igazság és kegyelem Istene legyen a nemzettel.“ *Ez az augusztus 11-én délután nyomott szöveg volt a bankjegynyomda utolsó terméke.* 17-én este osztrák kézre került a vár, s ott a kazamatákban megtalálták „a híressé vált bankjegysajtónak szétszedett és gondosan becsomagolt (wohl-verpackten) részeit.“²

¹ Pesther Zeitung 1849 aug. 21. „Hirek“ rovat alatt meglehetősen pontos leírást ad a nyomda sorsáról egészen a megadásig.

² Pesther Zeitung 1849 augusztus 21.

³ Ramming ezredes: Der Feldzug in Ungarn.

Kossuth az ország határáról még egy utolsó sóhajt küld a gépek után. Menekülés közben ugyanis Karánsebes tájára érvén, (aug. 14-én) találkozik Bem gyorsfutárjával. Bem még mindig bizva szerencsecsillagának felderültében, visszatérésre biztatja Kossuthot. Ez azonban — ellentétben Bessel — mindent veszve lát, s nem tud többé hinni a sikerben, mert a felbomlás bekövetkezett. „Az élelmiszer — írja Bemnek — teljes szükiben, s kizárólag harácsolásra vagyunk utalva *A bank Aradra szállított, tehát Görgei hatalmába került*“ Néhány órányira az ország határától még mindig az fáj neki legjobban, hogy a jegysajtót elvesztette, s végső soraival is azt írja Bemnek, hogy folytatja utját, s visszatérésének egyik főfeltétele az lenne, „*ha a pénzsajtó dolgozhatik, s rendelkezésemre áll*“

Állítsuk Kossuthnak ezen teregovai levele mellé az ellenfélnek, az osztrákoknak véleményét, melyet minden alkalommal hangoztattak a bankjegynyomdáról,¹ s akkor helyes fogalmat alkothatunk arról, hogy mily szerepet játszottak ez egyszerű gépek két nemzet történetében A bankjegysajtó valóban egyik főeszköze, egyik leghatalmasabb fegyvere volt a szabadságharcnak, s ha hamarabb elveszett volna a nyomda, hamarabb leveretett volna a szabadságharc is.

Mert a nyomda pénzt jelentett, és pénz nélkül már ekkor sem lehetett hadat viselni!

A győztes császári hadvezetőség nyomban a fegyverletétel után hozzálátott bosszujának kitöltéséhez. Befogatta s rögtönítéltileg kivégeztette a szabadságharc főbb vezetőit, s börtönre vetette mindazokat, kikről feltételezte, hogy némi szerepe lehetett az ellenállás kifejtésében. Bezáratta (az Újépületbe) még a Kossuth-bankók rajzolóját és rézmetszőjét: *Tyroler Józsefet* is és bizonyára súlyos börtönre, sok évre elítéli, ha véletlen szerencse folytán nem akad

¹ „Alles dies spricht für den guten Geist, (a császári seregek magyarországi helyzetéről volt szó egy folytatólagos cikksorozatban) von welchen die k. k. Truppen Anfangs durchdrungen und beseelt waren, bevor Kossuths Banknotenpresse ihr Teufelspiel begonnen, und die Demoralisierung der Mannschaft mit diesen papiernen Blendwerken der Hölle nun auf das Eifrigste betrieben wurde. . . .“ (Pesther Zeitung, 1849. 8. Feber.)

olyan védnökre, ki 6 heti fogság után Haynautól kieszközölte szabadonbocsátását.¹

Ki volt adva a jelszó: kiirtani a lázadás emlékét! Megsemmisítették tehát, vagy olvashatatlanná tették községek és testületek jegyzőkönyveit és irtották a — Kossuth-bankót. Török földön, hontalan volt már Kossuth, s rabláncon nyögött csaknem az egész vezérkar. Csak Komárom állott! (melyből egy kirohanással Klapka hadai bevették Győrt és ott voltak néhány napig, de csakhamar visszavonultak Komáromba).

A császári hadvezetőség, amint Győrbe ismét győztesen bevonult, legelőbb is egy öles plakáton² közhirre tette, hogy:

„... . Minthogy a pártütők által itt létök ideje alatt valószínűleg ismét Kossuth-féle pénzjegyek tétettek forgalomban, mindenkinek a már e részben előbbi időben kiadott rendelet nyomán szigoruan meghagyatik, hogy azokat háromszor 24 óra alatt a térparancsnokságnak nyugtató mellet adja által . . .“

Mikor e hirdetés napvilágot látott, akkor már csupán Klapka tábornok képviselte a magyar ügyet. Azonban már ő is tárgyalásban állott a császári hadvezetőséggel Komárom várának átadására vonatkozólag. Néhány nap mulva aztán tényleg megtörtént az utolsó magyar vár feladása és ezzel

le volt verve a magyar szabadságharc!

Világosnál mult ki . . . Komáromban verték koporsójába az utolsó szöveget.

¹ Haynaunak egy szép pesti zsidóasszony volt a szeretője. Ez vette pártfogásba Tyrolert és ki is szabadította. Hálából aztán elkészítette Tyroler, — aki akkor már világhírű rézmetsző volt — Almássy grófnak és a császári hadvezetőség más tagjainak képeit.

„Győrött, augusztus 21-én, 1849. A cs. kir. városi parancsnokságtól“.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

„... nem lehet kegyelem tárgya ...“

Mire az utolsó honvéd is letette a fegyvert, elmúlt már a nyár. Az őszi hervadásnak szomoru csöndje borult a magyar házára a börtönök csöndje! Mert az egész ország egy nagy börtön. Leégett falvak, romokban heverő utcasorok, tönkretett országutak . . . ez az ország külső képe. Szomoru látvány tárul elénk mindenfelől, amerre csak nézünk. A pusztulás ördögi szelleme borult a házára, s úgy tönkre tett mindent, hogy *éhinség kitörésétől lehetett tartani*.

A pesti kereskedelmi testület volt legelső, mely hivatása fontosságának tudatában kísérletet tett a végveszedelem elhárítására. Alig két héttel a világosi fegyverletétel után együttes tanácskozásra gyűl össze mindhárom kereskedelmi testület s megvitatja azon módokat és eszközöket, melyekkel a haláltusát vívó magyar kereskedelmen még segíteni lehetne. *Augusztus 25—27-ig* tartó, háromnapos vita után elhatároztatott, hogy a még március végén a cs. kir. összminisztériumhoz beadott, de a háborus események miatt elintézetlenül maradt kérvényüket, melyben a Bécsben már létesített *kisegítő pénztár* mintájára, egy Budapesten felállítandó hasonló intézmény létesítéséért esedeztek, most megújítják, s csupán azt fogják még kérelmezni, hogy e pénztárnak alapul kölcsönzendő összeg ne 1 millió forint legyen, (mint márciusban kérték), hanem *2 millió forint*. Ez alkalommal megállapodtak a kérvény szövegében is, melyet mindhárom kereskedelmi testületnek három-három vezető embere aláírt. A közös kérvény néhány sor után, (melyben annak előzményeit ismertetik), az osztrák pénzjegyeknek a forgalomból való kiszorulásáról szól, melynek természetes következménye, hogy jelenleg minden készpénz csak Kossuth-ban-

kóból áll. Ezeknek „... teljes elértéktelenedése és ellenérték nélkül való beszolgáltatása az egész ország hirtelen elszegényedését kell, hogy okvetlenül előidézzé. *Ezen pénzjegyek természetesen már kibocsátásuk óta törvénytelen fizetési eszközök voltak . . .*” s így mindön azért folyamodnak, hogy az elértéktelenítési határozat visszavonassék, *nem jogukhoz ragaszkodnak, hanem kegyelemért esedeznek.* Ezt tenni pedig annyival inkább kötelességüknek érzik, mert „a forradalom teljes leveretésével e pénzjegyek megszűntek annak segédeszköze lenni.” Tekintve pedig, hogy e jegyek beváltása egyedül Magyarországot terhelné, s általa az örökös tartományok iparosai is megóvatnának a károsodástól, bizton remélik, *hogy a forradalmi pénzjegyekkel szemben nem fog megmaradni elutasító álláspontján a hatalom.* Ezeket szem előtt tartva ez alkalommal csupán a segélypénztár felállítása iránti kérésüket ismételik. Ezt azonban annyival inkább, mert

*„egyrészt minden pénz híján az összes hitel és segélyforrások bedugultak, mi pedig az ország minden részében lévő adósaikon jelenleg és még valószínűleg sokáig, nem vehetünk meg semmit, másrészt azonban az itteni kereskedők nagy része nem volna képes az osztrák, cseh és morva üzletbáráltai irányában fennálló kötelezettségeinek megfelelni, s így ezek is megkárosodhatnának . . .”*¹

A nagykereskedők társulatának szeptember 6-án tartott ülésén Appiano elnök jelenti, hogy a kérvény az ősszminisztériumhoz való felterjesztés céljából átadatott báró Geringer Károly császári biztosnak, szeptember 18-án pedig, egy újabb összehívott ülésen tudatta, hogy a kérvény rendeltetési helyére jutott, s megnyugvással közölheti, hogy Krausz és Bruck (pénz- és belügy-) miniszterek támogatása révén remélhető a rövid időn belül való kedvező elintézés.² A nehezen várt elintézés csakugyan nemsokára megjött. Ófelsége egy október 11-én kelt legfelsőbb határozatával elrendelte a segélypénztár felállítását. Azonban *alapul csak 1 millió forintot rendelt,* s a segély-kölcsönök igénybevételére oly kikö-

¹ A kereskedelmi testület levéltárában talált fogalmazvány németből lefordított szövege.

² Lásd a kereskedelmi testület 1849 szeptember 6-iki és 18-iki jegyzőkönyveit.

téseket szabott meg az engedélyokirat, hogy ily feltételek mellett alig látszott valami haszna az intézménynek. A kereskedelmi testületek nem fogadták tehát el ily formában a kisegítő pénztárt, hanem felírtak ez ügyben a miniszteriumhoz. Többszöri ismételt kérésüknek, mellyel ezen újabb kérvényük elintézését sürgették csak a következő évben lett foganatja, amikor végre *március 23-án* megkapták Ő felsége leiratát. Az újabb engedélyokirat megváltoztatta az eső okiratban megszabott összeget és pedig *leszállította az engedélyezett alapot 550 ezer forintra*. Egyebekben azonban az előbbi feltételek megmaradtak . . . ¹

A kereskedelmi testületeknek szeptember elején kelt közös kérvényében festett helyzetkép még élénkebb színezésben jelenik meg előttünk a pesti nagykereskedők testületének egy emlékiratában, melyet *1849 december 29-én* Koller Ferenc polgármester megkeresésére s azon kérdésre állítottak össze, hogy: milyenek „a pénzviszonyok és mik annak bajaí“, továbbá: „mik okozták a kereskedelem hanyatlását és mik lennének e teendők a kereskedelem fellendítésére?“ Emlékiratuk, amit e kérdésre felelve állítottak össze, a pusztulásnak megrendítő képét mutatja . . .“ Csaknem bizonyon lehet állítani, — ugymond — hogy Magyarország kézműves és gyári ipara a nullpont alá szállt, mert csak egyes nagyszabásu vállalatoknak sikerült végerejük megfeszítésével a közös sorsot kikerülni . . .“ Elpanaszolják ezután, hogy a nélkülözhetetlen szerek és cikkek a háboru és minden más akadály dacára is Ausztriából hozattak, s az ezekért járó fizetés fejében *minden jó pénz Ausztriába folyt, Magyarországon pedig csak a törvénytelen pénzjegyek maradtak forgalomban*.

„Ennek a 60 milliót kitevő pénzjegynek hatályon kívül való helyezése az országra oly bajt hozott melyet nem lesz képes elviselni, mert nemcsak az országnak egész gazdasága, hanem lakosainak összes vagyoni viszonyai, melyeket az események anélkül is súlyosan megingattak, tétettek ki a teljes tönkrejutásnak és az ország a teljes elpusztulás örvényébe sodortatott. Ha pillanatnyilag nem is volnának még érezhetők az ebből szükségkép előálló következmények, végül mégis csak felszínre fognak kerülni . . .“

¹ Lásd Pólya Jakabnál: A pesti keresk. testület története.

Befejezik aztán, annak vázolásával hogy a pusztító viharok közepette szükségkép minden kereskedelem és minden hitel megszünt. Ez rövid időn belül kihatással lesz a belső viszonyokra, ami aztán nem maradhat hatás nélkül Ausztriára, a főhitelezőre sem. Gyors segélyre van szükség, s e célból az uralkodó kegyéhez fordulnak:

„ . . . Ő Felsége kegyeskedjék országát, mely *tévedéséért* úgy is sulyosan bűnhődött, a teljes elszegényedéstől megvédeni s azt: a 60 milliónak bár csak részben való kárpótlása által arra képesíteni, hogy eleget tehessen úgy állami, mint polgári kötelezettségeinek, hogy ismét a szép és gazdag Magyarország lehessen . . . “

Emlékiratok ez időben — mint minden válság alkalmával — bőségesen termettek, s e jegyzékek hü képét adják az ország gazdasági helyzetének. A hirlapok azonban eleinte alig-alig foglalkoztak behatóan a kérdéssel, mert a gondolat szabad megnyilvánulásának határ szabott, s a szigorú cenzurán csak kevés panasz hatolhatott keresztül. Magyarország ügyének jóformán csak a külföldi lapok voltak szószólói, melyek a tömeges kivégzések ügyével mind behatóbban kezdtek foglalkozni. Ily — külső — behatás alatt lassan-lassan eszmélni kezdett a szomszéd állam — a testvérország — is és csakhamar tudatára ébredtek a veszedelemnek, mely Magyarország gazdasági csődje esetén Ausztriát fenyegeti. A magyar pénzjegyek még mindig megoldatlan kérdését e szempontból kezdték vizsgálni, s csakhamar ijedten állapították meg, hogy azok végleges elértéktelenedése vagy elértéktelenítése Ausztria legbiztosabb fogyasztó piacának tönkrejutását, vagyis elvesztését eredményezheti. Mind sürűbben, s mind hangosabban állást foglalnak tehát az elértéktelenítés ellen s a fenyegető veszély elhárítása céljából radikális intézkedések azonnali alkalmazását sürgetik. Feljajdulásaival legelől a bécsi „Presse“ jár, mely nem egyszer éles és maró bírálattal fordul az összkormány ellen a magyar pénzjegyek ügyében, november 18-ki számában pedig igen lesújtó hírek hatása alatt kijelenti, hogy „habár a miniszterium szilárdul el van tökéelve a Kossuth-bankók áldozataiért legkisebbet sem tenni, mi mégsem hagyunk fel minden reményünkkel . . . “ A magyar

pénzjegyek részleges beváltása mellett emel szót, s e célból a következőket javasolja:

1. A kamatozó kincstári jegyek és az 1 és 2 forintos bankjegyek az akkori törvényes miniszteriumból a helytartó főherceg mint a király helyettese, megerősítése mellett adatnak ki, tehát ezeknek kellő beváltása körül jogi szempontból kétség nem lehet. Azon ezüst alap, mely a fentebb említett bankjegyeknek alapul szolgált, a kormány által lefoglaltatott, s 4 millió ausztriai bankjegy határozatott a magyar 1 és 2 forintos bankjegyek beváltására; de az ezen műveletre kijelölt királyi sóhivatalok nagy része a legutolsó időkig az insurgensek hatalmában volt, ennél fogva e feladatukat be nem tölthették; ennek következtében aránylag csak kevés váltattott be, s *az arra határozott 4 millió kifogyásáig a beváltást folytatni kellene.*

2. A még törvényes magyar országrendek ő felsége elébe terjesztették a 42 milliónyi magyar papírpénz kiadása iránti törvényjavaslatot, mely papírpénz később, nem nyervén királyi sanctiót, *erőszakkal* és a rögtönítélet engedelmével a közönségre feltolatott; ez attól áldozattal is menekülni akart, és tény, hogy a császári királyi seregeknek január 5-én Budapestre történt bevonulása alkalmával aránylag ott kevés magyar papírpénz volt, mert annak mindenki mesemmisítését várta. De midőn az álladalmi pénztárak e Kossuth-jegyeket nemcsak folytonosan fizetés gyanánt elfogadták, hanem a cs. kir. hivatalok, a sereg és kamara szükségleteiért járó fizetéseket, nemkülönben mindenféle hivatalnoki fizetések kiszolgáltatását ezen valutában tették, *és polgári hatóságok formászerinti sententiák által a vonakodó hitelezőket, árusokat, s lb. ezeknek teljes elfogadására kötelezték;* ekkor *azoknak hitele megerősödött az usus által,* mely a fejedelem hallgatag megegyezéséül vétetett; a Kossuth-pénzjegyek szaporodtak a forgalomban, holott a többi fizetési eszköz mindinkább tűnt el.

3. A Kossuth-jegyek egész Magyarországon és minden néposztály között el vannak terjedve; aki tagadja ezt, menjen a Tiszavidékre, árva- és takarékpénztáraknak egyetlen készpénzt, a munkásoknak vagyonát, és a kereskedőnek forgó-

tőkéjét képezik; az igaz, hogy több kereskedő Kossuth-jegyei egy részét sok természetlőnek a nyakába tudta vetni, de azért ezen osztálynál is elég maradt arra, hogy fizetésre képtelenné tegye, ha e papírral valami kiegyenlítés nem történik.

Magyarország mostani állapota pénzügyi tekintetben hasonlít egy lógn fellobbanásához, mielőtt az kialudnék; — minden ember, aki a Kossuth-jegyeket beadta, vagy még elrejtve tartja, (mi pedig csaknem általánosan az eset a föld népénél), még mind remél; a beadási nyugtatványokat, vagy e pénzjegyeket pénznek veszik; még mind nem tudnak megbarátkozni azon gondolattal, hogy értéktelének és folytatják szokott életmódjukat. De midőn egyszer e remény határozottan el lesz veszve, akkor fog a bukás rutul kiütni, ekkor lesz Ausztria műiparos és többi néposztályaira nézve is érezhető; mert mi mindnyájan ezer láthatatlan kötelékkel vagyunk egymáshoz láncolva, s mi egyikünknek fáj, azt nemsokára a másik is fogja érezni.

E visszahatás csak gyökeres rendszabályok által kerülhető el, ennek minden halasztása a bajt csak neveli, — a kölcsönök csak palliatív szerek, a pillanati zavarokat enyhíthetik ugyan, de csak úgy lesz gyökeresen segítve, ha az adós fizetésre képessé tétetik.

A Kossuth-jegyek beváltása ellen felhozzák azoknak az insurgensek részéről történt pazarlását — de ez csak az utolsó időszakra nézve áll; — de vegyük fel, hogy a 75 millióra becsült kibocsátott összeg egy harmadával úgy történt, *miként tehetjük fel, hogy Magyarország, minden viszonyok feldulása s ennek visszahatása nélkül Ausztria műiparára, 50 milliónyi veszteséget megbír?* De ha a részleges kárpótlás megállapíttatnék, tekintetbe veendő, hogy sok millió ruházat, fegyverzet, hadi és más tárgyakra és épületekre fordított, mely most a cs. kir. kincstár birtokába jutottak.

4. A kormány a volt magyar pénzügyi előljáróságtól feladott kibocsátási összegét a Kossuth-jegyeknek, a meghatározandó kárpótlási összeg alapjául veheti s a kijövő *quotiens* felét a már beadottakért azonnal kifizetheti; a további beszolgáltatásra pedig az egész országban egy ujjabb, például

4—6 hét volna kitüzendő, melyen túl többé soha semmi beváltás nem történnék; — ezen utólagosan beszolgáltatottakért is a quotiéns fele azonnal kifizettethetnék, s a beváltási időhatár eltelése után a másik rész is *pro Rata* a már egészen bejött összes summára feloszthatnák.

5. Hogy a többi koronataromány e pénzkárpótlás által nem szabad, hogy szenvedjen, bizonyosnak látszik előttünk; a kárpótlás maradjon Magyarország terhe, s kezeltessek ezen teher is úgy, mint kezeltek a magyar tartományi jövedelmekre kiadott utalványok; mi sokkal igazságosabb, mintha a jelenkor, egész forgó tőkájének elvesztése által képtelenné tétetik magát eltartani, nem is szólva arról, hogy az álladalom terheihez járulni sem lesz képes.

6. Ha a velencei pénzviszony legmagasabb helyt tekintetre méltatott, mikép kétlenők, hogy Magyarországon is ezt tenni tanácsos; minthogy a magyar forradalom eredetét tekintetbe kell venni, s megadni, hogy az ország előtt az igazság egy ideig el volt leplezve, hogy félrevezettetett, hogy a forradalomban részt vett polgári és katonai egyéneknek legnagyobb része oda taszított, mert míg szívében jó, császári érzelműek voltak, s ahhoz képest cselekedni véltek, a törvény szava szerint már lázadók valának és számokra már ekkor nem volt visszalépés . . .“

Lényegileg a Pressével azonos álláspontot foglalt el a *bécsi* „Lloyd“¹ is, melynek fejtegetése azért is külön figyelemre érdemes, mert a „*kibékülés és kiengesztelés*“ mellett foglal állást, s e célra legalkalmasabbnak a magyar pénzjegyeknek érvényességükbe való visszaállítását találja.

„Legjobb gazdaság most — ugymond — nem takarékoskodni azon eszközökkel, melyek e néposztály javára szolgálnak. *A birodalom jólléle az ok jóllétén alapul és hűségök s vilézségök a birodalom szilárd oszlopává leend*, mint korábbi időkben volt. Nem változott azon meggyőződésünk, melyet eddig is kimondánk, hogy Magyarország jelen szorult állapotán nem segíthetni gyökeresebben, mint a megbukott for-

¹ A Lloyd cikke; magyar fordításban megjelent a Figyelmező december 16-iki számában.

radalmi kormány pénzjegyei mérsékelt kárpótlása által. Az egész kárpótlási összeget hordozhatja az egész Magyarország. Az országnak e jegyek beváltása által nyújtott anyagi segély nagy és tartós eredményeket szülne: és mint kibékítés és kiengesztelés rendszabályát tekintve, bátran mondjuk, hogy vele egy vonalba más rendszabály nem állitható. Magyarországon a forradalom élő fája ki van vágva, de gyökeresen kiirtva csak akkor lesz, midőn a jegyek be lesznek szolgáltatva. Ily nevezetes eredmény ne érdemelne nagy áldozatot?

Nem volna-e okos és méltányos dolog, a magyar néppel tettelegesen jótéteményt éreztetni, s pedig olyat, melynek jelentése a legszükszeübb előtt is felfogható, melynek előnye a legszegényebb által is érezhető lenne? . . .“

A félhivatalos „Figyelmező“-n kívül — mint említettük — a többi magyar lap alig foglalkozott a pénzjegyek ügyével. Terjedelmesebb fejtegetést csupán egyet találhatunk, s pedig a „Magyar Hirlap“ december 4-iki számában, mely a takarékbetétek, s általában a takarékpénztárak helyzetével foglalkozik, s azt ajánlja, hogy a takarékpénztárak tartsanak közös gyűlést, és a gazdasági válságra való tekintettel *határozzák el a kisebb intézetek egyesülését egy nagy pénzüintézetté*. Ajánlja továbbá, hogy a takarékpénztárak menesszenek küldöttséget a miniszteriumhoz, megkérni, hogy rendelet útján határozza meg a kormány, hogy a *Kossuth-bankók által szenvedett kárt a betevők szenvedjék-e vagy az intézet?* E közleményre a „Figyelmező“ december 15-iki számában Bizony Tamás felel, s helytelennek találja a „Magyar Hirlap“ álláspontját.

„... Eddig a takarékpénztárakba betett pénz elveszhetetlennek tartatott — ugymond. — E hitet megrendíteni az ipar és takarékoság szempontjából, melyek a társas jólétnek nevezetes tényezői, nem lenne tanácsos . . .“ Egyébként sem állanak az intézetek oly rosszul, hogy veszély fenyegetné azokat és „ha a közönség előtt a takarékpénztárak hitele, mint eddig, továbbra is megmarad, a remélhető forgalom által mindig lesznek oly állapotban, hogy azoknak, kik pénzökre szorúlnak, eleget tehetnek. Csak egyszerre ne rohantassanak meg . . .“ Ily körülmények között a „Magyar Hirlap“ javas-

latát inkább károsnak, mint hasznosnak tartja. „A kormánytól — írja — mi egészen más beavatkozást reménylünk, t. i. a kármentesítést . . . Mi pedig a tőkék összesítését illeti, szintén nem hisszük üdvösnek. A takarékpénztárak jótékony-sága főként abban állott eddig is, hogy több helyeken lehetett betenni, s több helyeken lehetett becsületes kölcsönhöz jutni. Az utóbbi a mi viszonyaink között majdnem oly fontos, mint az első. Ez pedig az intézetek helyeinek kisebb számra olvadásával mind kisebb térre szoríttatnék.“

Megállapíthatjuk, hogy a „Figyelmező“-nek a Kossuth-bankók ügyében *újabb* elfoglalt álláspontja a közóhaj kifejezője volt. Mindenki arra vágyott, hogy az érvénytelenítési parancsok visszavonassanak.

A kereskedelmi testületek, mint a legérzékenyebben sujtott osztály képviselői, azon hírek hatása alatt, hogy eddigi kérvényeik elvetésével, az érvénytelenítés hatályban marad, arra határozták el magukat, hogy kérelmükkel egyenesen az uralkodóhoz fordulnak. A nevezetes ülés, melyen ez elhatároztatott, november első napjaiban tartatott; előbb egyenkint, majd mindhárom — nagykereskedő, polgári kereskedő és izraelita kereskedő — testület együttesen gyűlésezett. Az együttes gyűlés határozatából kifolyólag egy emlékiratot szerkesztettek, melyet mindhárom testület aláírt. (Kelt 1849 november 20-án). November végén egy bizottság választatott, mely a kérvényt Bécsbe volt viendő. Előbb azonban a felségfolyamodvány kinyomattatott, hogy a befolyásos tényezőknek pártolás céljából átadhassák annak egy-egy példányát. December elején jelentkezett a küldöttség kihallgatásra a felségnél, azonban nem kaptak engedélyt a megjelenésre. Okul az adatott, hogy *egy oly fontos pénzügyi rendszabály, mint amilyen a Kossuth-bankók ügyében kérelmeztetik, nem lehet kegyelem tárgya*. Utasították a küldöttséget, hogy keressék az alkotmányos utat, vagyis forduljanak kérelmükkel a cs. kir. belügyminiszterhez. A küldöttség tehát kénytelen-kelletlen a belügyminiszterhez fordult, s ott nyújtotta át a testületek következő folyamodványát:

Felséges Urunk!

„Az összes pénzviszonyok sajnos szétrombolása és ezen minden tekintetben elpusztított ország lakosainak általa elő-

idézett tehetetlensége, az összes vállalatok s kereskedelem pangása, mely a rákbántalomhoz hasonlóan naponkint fenyegetőbb mérvben terjed, szorgos kötelességünk ké teszi, hogy Felséged előtt hódoló tisztelettel azzal a kérelemmel jelenjünk meg, hogy méltóztassék a Kossuth-bankók megparancsolt értéktelenedése által okozott általános elszegényedés elhárítását legkegyelmesebb atyai megfontolás tárgyává tenni.

Ha a célra való tekintetből Felséged trónja elé a valódi tényállás vázolását bátorkodunk juttatni, azon feltevés alól menteseknek érezzük magunkat, mintha abból legalázatosabb esedezésünk érdekében valamely jogot formálnánk, sőt ellenkezőleg, csakis az a szándékunk, hogy Felséged atyai kegyének eszközt szolgáltatassunk arra, hogy szíve sugallatát követhesse és jog helyett kegyelmet gyakoroljon.

A kamatos utalványok és a magyar 1 és 2 frtos bankjegyek létesítése, mely a teljhatalmu főherceg nádor szentesítésével eszközöltetett, az országnak minden lakosában azt a gondolatot kellett ébreszteni, hogy ezt az országot a Felség akaratából külön pénzforgalommal akarják ellátni.

Nem sokára az országgyűlés felhatalmazást adott negyvenkét milliónyi magyar pénzjegy kibocsátására és ezen határozatát szentesítés alá is terjesztette, közben pedig ezen papírpénzt a törvényes minisztérium felelőssége mellett forgalomba hozták.

Habár az 1848 október 3-án kelt manifestum ezektől a jegyeiktől meg is tagadta a szentesítést, mégis a hatalom birtokosai ennek a legmagasabb parancsnak szerkezetében és formájában és a viszonyok kényszerében, különösen pedig a rögtönítelő birósággal való fenyegetésben hatályos eszközt találtak arra, hogy azoknak a kormánynál általános elfogadást biztosítsanak.

Midőn a cs. kir. hadak 1849 január 5-én Budapestre bevonultak, egy lépés sem történt az u. n. Kossuth-jegyek érvénytelenítésére, sőt azok Felséged teljhatalmu megbízottja szeme láttára nemcsak a magánforgalomban maradtak kifogástalanul érvényben és elfogadtattak teljes névértékben,

az összes köz- és királyi pénztárakban, hanem azokat a kir. pénztárak cs. kir. szállítóknak, cs. kir. hivatalnokoknak, röviden mindennemű kincstári fizetések teljesítésére ismét kiadták. Ezeknek a tényeknek azt a gondolatot kellett ébreszteniök, hogy Felséged az illető pénzjegyeket hallgatag szentesítette. S ez a gondolat annál inkább helyt foghatott, hogy az újornan szervezett polgári bíróságok Felségednek sok hű alattvalóját, kik ezeknek a jegyeknek elfogadását megtagadták, szabályos ítéllettel kötelezték azoknak fizetéskép való elfogadására. Ez természetesen idézte elő azt is, hogy a jegyek a kereskedelmi forgalomban is elfogadtattak, habár az osztrák bankjegyekhez mérten 4—6 százalékkal kisebb értékben. De ezt az a tény okozta, hogy azokat nem lehetett az Ausztriában teljesítendő fizetések kiegyenlítésére felhasználni. A magyar pénzjegyekben való bizalmat megingatta az alsó-ausztriai kormánynak 1849 febr. 24-én kelt intézkedése és újra megingatta az 1849 márc. 8-án kelt rendelet, mely ezeknek a jegyeknek a közpénztárak által való elfogadását megtiltotta, de azokat a magánforgalomban meghagyta. Nemsokára azután elvonultak a cs. kir. csapatok; beállt a háboru szerencsétlen katasztrófája egész az osztrák határokig, és ismét rögtönítéletileg üldöztetett a magyar pénzjegyeknek leszállított értékben való elfogadása, vagy pláne el nem fogadása, és ily módon lassanként elvonattak a mi másnemű értékeink és Kossuth-bankókkal pótolattak.

Nemcsak azok a vidékek, melyek elejétől kezdve csaknem a végeig a lázadó hadak által maradtak megszállva, és ahol a Kossuth-bankók az egyedüli forgalmi eszközt képezték, ahol ki volt zárva akár csak egy pillanatra is ellentállani azok elfogadásának, — áll elő ezáltal teljes elszegényedés, hanem azokon is, melyek felváltva majd a lázadó, majd a cs. kir. seregek által voltak elfoglalva, az osztrák bankjegyek ezerféle módon kivonattak és Kossuth-bankjegyek által lettek helyettesítve; mert az előbbieket nemcsak a kereskedők által vásároltattak össze, és az osztrák ipari termékek beszerzésére és megfizetésére fordítottak, ezáltal Magyarországból kivitettek, hanem egyszersmind a kereskedők áruraktárai

Kossuth-bankók ellenében meg is vásároltattak; a művész, az orvos abban kapták honoráriumukat, a hivatalnok a fizetését, a nyugdíjas az ő nyugdíját, az iparos, a háztulajdonos, a járadékirtokos fizetéseit és jövedelmeiket s ezen papírosban kapta munkás a bérét, a paraszt az értékesített természetményeinek ellenértékét, és még a nagyobb termelők és terménybirtokosok is gyakran Kossuth-bankóért adták el a raktáraikat, miután a hadi események forratagában nagyobb biztonságba vélték azokat elpusztulás és egyebek ellen helyezni pénzjegyekben, mint nagy tért elfoglaló természetményeikben. Ily módon a magyar társadalom minden rétegének van többkevesebb azon szerencsétlen papirból. Ebben fekszik a szegénynek megtakarított garasa és a gazdának vagyona.

A cs. kir. csapatok fényes sikerei következtében országunkban a lázadás, hála Istennek, most már el van fojtva. Csak most láthatjuk azonban először teljes nagyságában azon örökké sajnálatos nyugtalanságok által ütött mély sebeket; egyéb elborzasztó bajok mellett az országnak csaknem kizárólagos üzemtőkéje egészen elértéktelenedve, és most már nemcsak azon veszteségek nyomnak bennünket, mit a birtokunkban volt és beszolgáltatott, vagy értékes, jószágainknak még korábban Kossuth-bankók ellenében való eladása következtében szenvedünk, hanem még sokkal érzékenyebben sujt bennünket az a szomorú meggyőződés, mit a most lefolyt pesti Lipótnapi vásár hozott számunkra, hogy nevezetesen a vidéken lévő oly számos künnlevőségünk legnagyobb része behajthatatlanná lesz, miután adósaink az áruikért kapott Kossuth-bankók elértéktelenedése következtében becsületességük dacára fizetéseképtelenek lesznek, s velök együtt és azonos okból elszegényednek az ő fogyasztóik is, nekik tehát ezek nem tudnak fizetni és szükségleteiket is a legnélkülözhetetlenebbekre kénytelenek szorítani. Mind ennek úgy reánk, valamint a velünk szorosan összeforrott osztrák műiparra és keresetre a leghátrányosabb visszahatással kell lennie.

Ez a mi országunk állapotának igazi képe, és nemcsak a félrevezetett és most már kiábrándult alattvalók, hanem mi is, kik a legmagasabb uralkodóház iránt mindig hű ra-

gaszkodással, Felségednek kipróbált alattvalói voltunk, — mi, kik azon szomorú viszonyok között szóval és tettel mindig hozzájárultunk a bajoknak lehető enyhítéséhez, — mi, kik a mi fenkölt uralkodónkra való lélekemelő gondolattal Felségedért megadással szenvedtünk és türtünk, — mi és mindazok, kik ezen boldogtalan Kossuth-bankókat nem közvetlenül, soha önként, hanem a körülmények hatalmas következtében, részünkre eszközölt letétek, zálogok nyilvános intézetekben való részvétel, csódtömegek, stb. következtében elfogadni kényszerítettünk, és adósaink útján érdekeltségbe (ins Mitleider) vonatánk, — úgy a magunk, valamint oly sok-sok ezer család nevében, melyeknek jólléte szétrombotatnék, — oly sok özvegy és árva nevében, kiknek existenciája megsemmisíttetnék, Felséged lábai elé borulunk kegyelemért.

Habár Felséged atyai szíve a mi kérésünk bevárása nélkül is igyekezett, a mi és az ország szükségét enyhíteni számos kölcsönrel és támogatással, — többi közt legutóbb a pesti kereskedelmi testület részére legkegyelmesebben engedélyezett kisegítő pénztárral — amit mi gyermeki hálával elismerünk és méltányolni is tudjuk ezen jótéteményeket teljes egészükben, csupán ezek útján azonban nem lehet a bajokat elenyészteni; ezen eszközök a lakosságot nem hathatják át és kedélyüket nem nyugtathatják meg egészen.

Engedje meg Felséged, hogy mi, mint legmagasabb személyének loyális alattvalói, mint Ausztria hű állampolgárai, akik az összmonarcha nagyságát, hatalmát és dicsőségét őszintén és igaz szívből kívánjuk, Felséged lábai előtt a gyermeki nyíltszívűség érzetével kinyilatkoztathassuk, hogy még a legnagyobb összegek, melyeket Felséged legmagasabb kegye engedélyez, sem elegendők ahhoz, hogy aggodalmainkat elcszlassa, hogy az oly áldástalan forradalom emlékei nem tűnnek el egészen, mielőtt azon szerencsétlen pénzjegyek rejtekhelyeikből ki nem vonatnak, a mi azonban csak kárpótló beváltás útján látszik keresztülvihetőnek. A beváltás a magyar koronatartományt terhelvén, ennek lakosai által volnának lassanként törlesztendő, a helyett, hogy a jelenkornak — melyet elpusztítana — üzemtőkéje egyszerre elvételnek, a mi

által általános elszegényedés, egy még soha nem létezett összeomlás és üzlettelenség állana be, a mik Ausztriának egyéb koronatarományaira is, valamint azok kereskedelmére, gyárainak forgalmára és általános jólétére okvetlen kihatással volnának. A kereskedelmet csak szilárd alapokon nyugvó állandóság és rend éltetik és csak akkor biztosítják az ország virágzását, ha a kormányzat erejében és a lakosság érzelmeiben gyökereznek. Hála Istennek a mi magas kormányunk hatalma, valamint erkölcsi ereje most már legyőzhetetlen, és a lakosságnak egész gondolkozó része szeretettel és ragaszkodással áll oldala mellett; az ország tehát minden eshetőség ellen védve van — és mégis — engedje meg Felséged alázatos hódolattal kijelentenünk, hogy összeszorul a szívünk arra a gondolatra, hogy ez országban milliónyi ember van a Kossuth-bankók sorsában érdekelve, hogy ezen emberek egy nagy része képtelen önálló, — még kevésbbé okos — és kötelességszerű gondolkodásmódra, és hogy az anyagi érdekek — az emberi cselekvésnek ezen nagy hajtókerekei — rosszakaratulag fel volnának használhatók arra, hogy Kossuth-bankóik teljes névértékben való túladhatalásának kecségtetésével, ezen könnyen felizgatható tömegeket megcsalják, aminek természetesen csak az ő és az ő felbujtóik romlásával lehetne végződnie, a mi egyuttal mégis kikerülhetetlenül maga után vonná nyugodt és Felséged iránt legbensőbb meggyőződésből hűséggel odaadó alattvalóinak tönkremenetelét és szerencsétlenségét. Mi tehát ezen többször említett papírban azon kellemetlen erjesztő anyagot látjuk, amely Magyarországnak a többi koronatarományokkal való őszinte kapcsolata természeti és ipari kincseik kicserélése által mindkét fél jólétére ezek következtében maga után kellene vonnia — a kedélyeknek folytonos zavarásával és izgatásával nagyon hosszú időn át akadályozhatná.

Felséged legmagasabb figyelmét az sem kerülheti ki, hogy az adóképeség csak a termelésképességtől, ez pedig csupán az üzemtőkétől tehető függővé — ahol ez utóbbi tökéletesen hiányzik, amint ez hazánkban a Kossuth-bankók bevonása következtében előállott, ott sem az ország termékeny-

sége, sem a munka verejtéke nem elégségesek ahhoz, hogy a közterhekhez alapot vagy jövedelmet szolgáltatasson. Pusztá és kihalt az ország legtermékenyebb virányainak egy része — földművelés és állattenyésztés parlagon hevernek — és a jólétnek és adójövedelemnek leggazdagabb forrásai még sokáig el lesznek zárva, ha mindenki megfosztatik azon eszközöktől, melyekkel elkeseredett háboru által előidézett veszteségek pótolhatók.

Ezen fájdalomosan őszinte tapasztalásra alapított meggyőződéstől áthatva, bátorkodunk az ide mellékelt javaslatot $\cdot/\cdot$ alázatteljesen Felséged lábaihoz tenni és ehhez azon kérést csatolni — Kegyeskedjék Felséged a fentemlitett körülményeket atyailag megszívlelni és *a magyar pénzjegyek pótkártérítését* azon alapelvek szerint, — melyet Felséged szívjóságtól vezetett magas bölcsesége fog meghatározni — örökölt fejedelmi kegyénél fogva *kimondani*, és ezáltal legmagasabb személye milliányi megszomorított alattvalójának jólétét hosszú időre megalapítani.

Az isteni gondviselés Felségedet azon nagyszerű feladat elé állította, hogy Ausztia béke-angyalaként jelenjen meg, hogy széthuzó (heterogén) részeiből egy nagy, erős összbirodalmat, és meghasonlott néptörzseiből egy nagy testvérnépet alapítson; a gondviselés Felségednek erőt is fog ahhoz kölcsönözni, hogy ezen isteni szép feladatot, Felséged minden alattvalójának örömére végrehajtsa és a sok milliányi magyar (ungarischer Landeskinder) gondolatainak soha ne nyujtassék alap arra, hogy zavarva lássa a nagy népcsaládba való belépésének örömét az ezzel egyidejűleg kimondott e'szegényedésnek aggodalma által.

Pest, 1849. november 20.

A szabadalm. nagykereskedők testületének nevében.

Elnök: J. Appianó.

Jac. Lackenbacher, Franz A. Jalics, M. L. Kanitz Sohn, Joh. G. Halbauer, L. M. Koppel.

A szabad. polgári kereskedők testülete nevében. Elnök: Franz Aigner,

Alois Walthier, Paul Schreiber, Adolf Aebly, Josef Záko, N. Pscherer.

Az ízr. nagykereskedők testülete nevében. Elnök: Gerson Spitzer.

Jacob Kern, Leon Hirschler, Veit Singer, H. Englaender, Moritz Blass.

Külön mellékletre volt nyomva azon terv, mely szerint a Kossuth-bankók *magyar kir. kamatmentes* utalványokkal cserélendők ki, melynek összege 60 év alatt adóban szedendő be. A terv szerint azoknak elismervényei, kik már beadták jegyeiket, 50 százalékkal, kik még csak ezután fogják azt beszolgáltatni, csak 25 százalékkal volnának beváltandók.

— — — — —
A belügyminiszter átvette a kérvényt, egyben azonban jelezte, hogy alig-alig remélhetnek kedvező eredményt. Sőt néhány nap múlva felhivatalosan is tudomására adatott a küldöttségnek, hogy „... ámbár tökéletesen méltányolja és sajnálja a minisztérium az országra a pénzjegyek jogtalan kiadása által felidézett inségei, de semmi jogi alapot, sem elegendő politikai indokot nem látott arra, mely a küldöttségnek más, mint tagadó választ adnia engedte volna.”

E leverő hír dacára még mindig nem szűnt meg egészen a remény. Itthon is beszélték s Bécsben is járta a hír, hogy a jótékonyági intézetek és takarékpénztárak okvetlenül kárpótlást fognak kapni a kormánytól.

Az 5 százalékos kincstári utalványok birtokosai is mozogni kezdtek, s december közepén folyamodást nyújtottak be a fővárosi hatósághoz az utalványok beváltása ügyében. A cs. és kir. biztos azonban nem volt ezidőtájt Pesten, s helyettese várakozásra intette őket addig, míg főnöke visszaérkeznék.

Az aggódó reménységet egyszerre alaposan letörte a következő hirdetmény:

„Értésére esvén a cs. kir. katonai parancsnokságnak, hogy több vidékeken, főleg pedig falukon, ahová a hirdetmények talán későn érkeztek, még most is ugynevezett Kossuth-bankjegyek találhatnának, melyeket az illető tulajdonosok az e végre kitűzött határidőnek eltelté után most már félelemből

eltitkolják, ennél fogva a kérdéses magyar bankjegyeknek az illető cs. kir. katonai parancsnokságnak történendő kiszolgáltatására újabb és legutolsó határidőül folyó év s hó 31-ig kiterjesztetik, azon megjegyzéssel: hogy ennek eltelte után az ilyen bankjegyek eltitkolóira a törvény szigorúsága egész mértékben alkalmaztatni fog. Pesten, december 12. 1849. A cs. kir. kerületi katonai parancsnokság által.“

Ha voltak még bizakodók, úgy azokat e hirdetés, és ha voltak még kételkedők, úgy azokat a hirdetés nyomán újból egész szigorával felujult hatósági eljárás végkép kiábrándította. Végstől lobbant a reménység gyengén pislákoló lángja, s meglepetés számba se ment többé, mikor a kereskedelmi testületek 1849 november 20-ki emlékiratára és kérvényére elutasító válasz érkezett; a nagyfontosságú és terjedelmes felségfolyamodványra néhány sornyi felelet:

„864. szám. A belügyminiszter ur értesítése szerint a magas minisztertanács határozata szerint ennek a kérvénynek hely nem adatott. Pest, 1850 február 5-én. Felsőbb meghagyásból: Christen, titkár.“

. . . . E néhány soros leirattal végleg megpecsételtetett a szabadságharc pénzjegyeinek sorsa.

. . . A magyar állameszme 1848—49-ben kultureszme volt: a magyar pénzjegyek a kultura fegyverei voltak!

A magyar pénzjegyek megjelenéséhez a jobbágyság felszabadításának, elmúlásához a népnymor visszatérésének emléke fűződik!

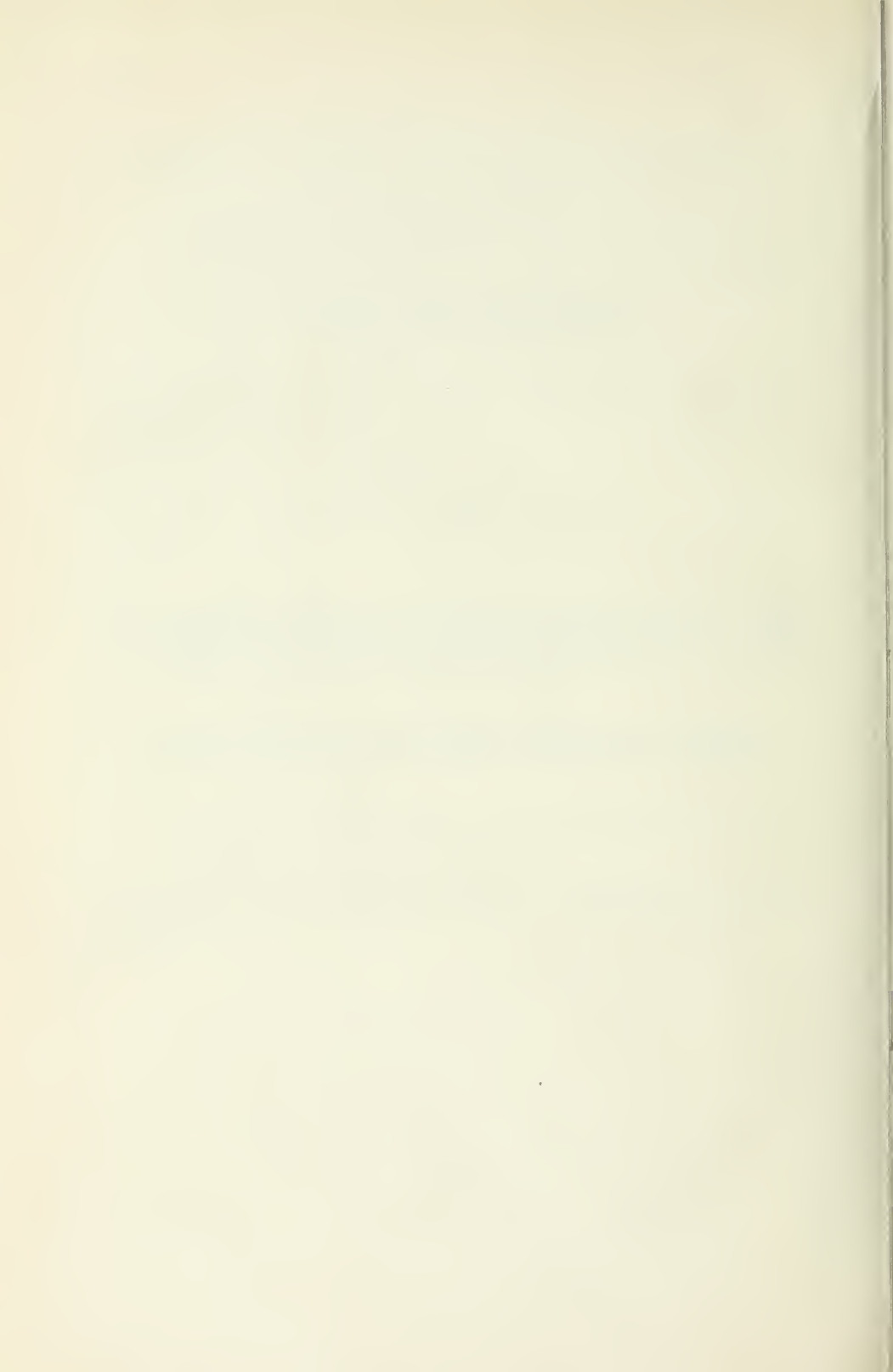
FÜGGELÉK

□□

I.

AZ ALMÁSSY-BANKÓ

(Megjelent a „Numizmatikai Közlöny“ 1909-ik évi IV-ik füzetében)

Az 1848-ik év elején a népek elégedetlensége és reform iránti vágya egyszerre, mint varázsütésre kitört. Az ágyuk dörgésének s a fegyverek csattogásának zaja felverte egész Európa csendjét. Összeütközött a népakarat s az önkényuralom . . .

A nyers erők e nagy összeütközése nagy anyagi erőknek harcbavitelét is eredményezte.

A hadviseléshez pénz kell. Pénz pedig mindég akkor a legkevesebb, mikor az államot válság fenyegeti. A 18-ik század második felében a hadvezetéshez szükséges tőkék előteremtése terén nagy könnyebbülés állott be. Mig ezelőtt a fejedelmek legfeljebb úgy segítettek zavarukon, hogy a törvényes pénzhez kevesebb nemes fémet használtak mint kellett volna, most egyszerűen Gutenberg találmányát — a sajtógépet — állították be a harcászat szolgálatába. Papírpénzzel fedezték a háboru költségeit. Így került minálunk az első bankó forgalomba Mária Terézia uralkodása idején, s ettől kezdve a csatazajba egy új hang vegyült: a papírpénznyomó-gép zakatolása. És ez a zene megisméltódott a hét éves háboru óta mindég, valahányszor a hadsereg táborba szállott. Most, mikor az uralkodó párt s a magyar kormány között a szakadás elkerülhetetlenné vált, a magyar kormány első cselekedetének egyike volt, hogy bankjegysajtót állított fel. Mikor meg a Magyarországon működő osztrák hadak fenntartását a pénzügyi tönk szélén álló birodalom egyéb módon nem tudta fedezni, a hadvezetés követte a magyar kormány eljárását, s ő is harcha állította sajtógépeit.

Ő felsége 1849. március 22-én rendelte el, hogy a hadviselés költségeinek fedezésére Magyarország jövedelmeire kényszerfor-

galmu utalványok bocsáttassanak ki. Windischgrätz Alfréd herceg cs. k. tábornagy egy budai főhadiszállásáról 1849. ápril 10-én kelt hirdetésében adja köztudomásra legfelsőbb elhatározását „A rendkívüli költségek fedezésére — ugymond — melyeket Magyarország jelen állapota igényel . . .” Magyarország jövedelmeire egyenként 5, 10, 100 és 1000 frtos cimletekben utalványok fognak kibocsáttatni; ezek „ . . . Magyarország minden közpénztáraiban pengő pénz gyanánt teljes névértékben elfogadtatnak és hasonlóképen minden magánfizetésekben is elfogadandók.”

E hirdetés szerint tehát egy speciális magyar papírpénz volt kibocsátandó, kizárólag Magyarországra terjedő kényszerforgalommal, mely papirokat a hirdetés szerint „mihelyst a helyreállított béke és rend engedi . . .” ő felsége kormánya lassanként ki fogja vonni a forgalomból.

Az új papírpénz kibocsátásának hírért nagyon vegyes érzelmek fogadták, s még meg sem jelent a forgalomban, máris olyan híre kelt, hogy ezzel szemben indítatva érezte magát a hadvezetőség szembeszállni, illetőleg a bizalmatlanságot eloszlatni. *Wagner József* a Pesther Zeitungban — a hadvezetőség németnyelvű hivatalos lapjában — ápril 18-án magyarázza meg a bizalmatlankodóknak az utalványok kibocsátásának szükséges voltát. Fejtegetésében a legérdekesebb az, hogy harcot indít az osztrák nemzeti bank jegyei ellen, melyeket nem tart oly értékeseknek, mint az utalványokat: „ . . . az új papirospénz nemcsak van olyan jó, mint az *osztrák nemzeti bank* jegyei, hanem még értékesebb, miután az utóbbinak alapja csupán korlátolt, tehát *nehezen beváltható*, ellenben Magyarország jövedelmeire szóló utalványok visszafizetése egy kimerithetetlen forrásból fog történni” Wagner tehát nyugodtan fogadja a kibocsátást, s csupán azt tartaná még célszerűnek, ha a jelzett cimleteken kívül 1 és 2 frtos utalványok is bocsáttatnának ki.

Április 21-én már visszhangja is támad a közleménynek „*Lak*” ugyanazon lapban azt fejtegeti, hogy miután „Pestről több pénz fizettetik Bécsbe, mint Bécsből Pestre — ennél fogva kívánatos volna, hogy a cs. k. szab. osztrák nemzeti bank a budai fiók-pénztárnak megengedje, hogy az új utalványok is elfogadtassanak fizetésül, nevezetesen Bécsbe való átutalások céljaira.”

E közleményt megelőzőleg — április 19-én — megkezdődött az utalványok forgalombahozatala. Egyik oldalon magyar, a másikon német szöveg. A „Figyelmező“ azt írja róla, (április 20.) hogy „gyönyörűnek találtuk s az eddigi bankjegyeknél jóval mesterségesebbeknek.“ Megállapíthatjuk, hogy a művészi kiállítással mindenütt meg voltak elégedve. Nem úgy azonban magával a kibocsátás tényével, mely a magyarlakta vidékeken határozott ellen-szenvvel találkozott. Bécsben azonban a kibocsátás hírének hivatalos közzététele után az értékek, — különösen az 5°/o-os metallique — emelkedésnek indult (Pesther Zeitung április 21.). Vagyis Bécsben előnyös magyarázatot fűztek a kibocsátáshoz.

A nemzeti kormányt Debrecenben találta az Almássy-bankók kibocsátásának hire. Ekkor már rég nem tárgyalt az osztrák kormánnyal s nem ismert el többé jogosnak a magyarság, az „*ellen-ség*“ által kibocsátott semminemű papírpénzt. Mikor hírül vették Debrecenben a Magyarország jövedelmeinek terhére, az osztrák hadvezetőség által kibocsátott papírpénz forgalomba hozatalát, Kossuth a következő hirdetményt plakatirozttatta ki:

Közlöny 1849. április 24.

87., 88., 90.

K/5683.

Figyelmeztetés és Rendelet.

A „Pesther Zeitung“ című lap f. évi április 15-ikén megjelent számában herceg Windischgrätznek április 16-án kelt abbéli hirdetménye foglaltatik: miszerint az ellenség hadi költségeinek fedezésére 5, 10, 100 és 1000 frtos utalványok *Magyarország közjöveldelmére forgalmi eszköz* gyanánt *kényszerített kelettel* ki fog-nak bocsátatni, melyek minden közpénztáraknál ércpénz helyett teljes névszerinti értékükben, s szintugy magány forgalomban is minden fizetéseknél elfogadandók leendenek.

Az e részbeni minták szerint ezen utalványok mind a két oldalukon nyomtatva lesznek, és pedig előlapjukon magyar, hátlapjukon német irattal.

Az ellenség a hadi költségek fedezéseire képtelenségét önkényt elismervén, olyatén forgalmi eszközhöz folyamodik, melyet oly valamire alapít, a mi nem az ő tulajdona, s azzá soha sem is lészen, t. i. Magyarország közjöveldelmeire. Azaz adósságot

csinál más vagyonára. Az ellenség maga is teljesen átlátja, miképen illetén alap nélküli utalványainak hitelt nem szerezhet, s ez okból azoknak kényszerített keletet mer parancsolni, s pedig az ércpénz teljes értékéhez hasonlót.

Hogy a közönség még inkább elámíttassék, s a fent említett becsnélküli papirosok, ha máskint nem lehet itt-ott csalódásból elfogadókra találjanak, az ellenség ezeket magyar nyelven nyomtatja. A trónvesztett és száműzött osztrák ház, mely mig a magyar trónuson lüretett, számos éveken át vonakodott a magyar nép igazságos kívánságát betölteni, s a magyar arany és ezüstből vert pénz nemeket magyar körirattal ellátni, jelenleg ön maga azon ravaszsággal él, hogy haszontalan pénz utalványait magyarul nyomtatja, s szándékkal óvalosan kerüli ezen utalványokat az osztrák sassal elláttatni, reménylén, hogy az olvasni nem tudó műveletlenebb emberek között akadand oly együgyűekre, kiket akkint sikerülend megcsalni.

Ezen cselekedet a legundokabb csalás nemek közé tartozik.

A Windischgrätz-féle 5 és 10 frtos utalványok, miután azon aláírások ki nem jelelvék, melyekkel ezek elfognak láttatni, a közönség nagyobb elámitására, azonban az ellenség hihetőleg ugyanazon aláírásokat fogja használni, melyekkel a magyar pénzjegyek ellátvák, t. i. Völgyi Ferencz főpénztárnok és Endrei Endre ellenőr aláírásait.

A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata ugyan már magában foglalja az ellenség minden ily vétkes tetteinek kárhóztatását, mindazonáltal nehogy valaki tudatlanság miatt megcsalattassék, a kormány kötelességének ismeri egy részről a közönséget jó eleve figyelmessé tenni azon károokra, melyek az érintett minden érték nélküli utalványok elfogadásából rá háramlanának, más részről olytén eszközökhöz nyulni, melyek által az ellenség vétkes célja meggátoltassék.

Ugyanezért a fent említett utalványokat semmit érőknek s csalárdoknak nyilvánítván, rendelem:

hogy azok sem a közpénztáraknál, sem pedig magány forgalomba el ne fogadtassanak.

Ki ezen utalványokat elfogadná, vagy épen azokat kiadni merésznélne, a nemzet függetlenségi nyilatkozatában foglalt hatá-

rozat értelmében és akkint fog tekintetni, mint a ki az ellenségnek hazánk ellen intézett pártütő céljainak kivitelét előmozdítja, következőkép mint honáruló fog tekintetni és büntettetni.

Kelt Debreczenben, ápril 22-kén 1849.

Kossuth Lajos s. k.

az ország kormányzó elnöke.

Kossuthnak ezen — ápr. 22-i — rendelete Győrben (midőn Klapka a várost egy kirohanásával visszavette) azon szavaktól kezdve: „Az ellenségi a hadiköltségek fedezésére . . .” stb. plakát alakjában is kihirdettetett, s pedig a következőképen:

Ujabb

Kihirdetése

az ország kormányzó elnöke rendeletének.

Magyarország jövedelmeire gr. Almássy, Völgyi és Endrei aláírásuk a bátor ellenség által kibocsátott csalárd utalványok, vagy ugynevezett alatti

Zwangs-Nóták

íránt.

. . . . ezután jön az említett ápr. 22-iki rendelet, Kossuth aláírásával, melyet *folytatásként* követ ez a parancs:

„Ezen országos rendelet erejénél fogva a csalárd utalványokat elfogadók, titokban tartók, — vagy kiadók elfognak fogatni, s a rögtön ítélő vegyes törvényszék elé állíttatni.

A' kikre pedig ezen utalványok az ellenség által erőszakoltattak volna, tartoznak azokat a helybeli előljárásnak, ez pedig tovább kormánybiztosi hivatalnoknak bejelenteni; különben mint hamis letartóztatók lévén tekintendők“.

Győrött, augusztus 8-án, 1849.

Ujházi László s. k.

t. h. kormánybiztos.

Ezzel a rendelettel elérkeztünk oda, hogy minden pénzhelyettestítő, mi a forgalom szolgálatában állott, érvénytelennek nyilvánított, s azok elfogadói és terjesztői kölcsönösen pártütőknek és hazaárulóknak nyilvánítottak. A magyar pénzjegyeket Windischgrätz febr. 23-án, illetve március 8-án nyilvánította érvénytelen-

neknek a magyar kormány pedig e rendeletével „*csalárdoknak*“ minősítette a később „Almássy-bankó“ nevet nyert utalványokat.

A pénzjegyek ellen indított kölcsönös harc úgy az osztrák, mint a magyar bankónak is ártott. Az árfolyamot súlyosan nyomta, s tért engedett a leglehetőlenebb banküzérkedésnek, mely azt a kis üzleti életet is, mi a háboru dacára még megmaradt, elsorvasztotta.

Május 1-én a Landes Regierungsblatt a császári kir. p. ü. miniszternek egy rendeletét közli, mely szerint a Magyarország jövedelmére szóló utalványok a járadékpénztárak és hivataloknál „*kifogás nélkül elfogadandók*“.

Május 22-én pedig Welden, tábornagy és a hadsereg főparancsnoka egy Pozsonyban kelt hirdetmény útján tudatja, hogy minisztertanácsi határozat következtében az utalványok „*. . . . melyek legfőbb parancs következtében általános fizetési eszközül mindenkitől Magyarorszában kész pénz gyanánt elfogadandók, a határszéli ausztriai tartományok állományi pénztárainál is fizetésül elfogadtassanak*“. Ezen intézkedés egyrészt az utalványok értékének emelése céljából, másrészt a forgalom könnyebb lebonyolítása érdekében történt. A lakosság birtokában még igen nagy mennyiségű magyar államjegy volt, mely azonban a hadvezetőség által érvénytelenítve az Ausztriával való forgalomban csereeszköz gyanánt nem szerepelhetett; az osztrák nemzeti bank jegyei pedig Magyarországon nagyon megritkultak, s így célszerűnek mondható az utalványok kényszerforgalmának kiterjesztése azon vidékekre, melyek Magyarországgal üzleti viszonyban állottak. Az utalványok érvényességének Ausztriára való kiterjesztésével egyben elég tételtett a Pesther Zeitung ápril 21-i cikkében foglalt felhívásnak is, sőt nemsokára teljesített Wagner Józsefnek említett ápril 18-i cikkében kifejezett azon óhaja is, hogy az utalványokból 1 és 2 frtos címletek is bocsáttassanak ki. Ez elhatározást az időközben főhadiparancsnokká kinevezett báró Haynau, tábornagy, győri főhadiszállásán, *július 1-én* kelt egy rendeletében tudatja, melyben ismétli Weldennek május 22-i hirdetését is; az utalványok elfogadása — ugymond — a határos korona tartományok közpénztárainál megrendeltetett“.

Haynau rendeletével párhuzamban az osztrák p. ü. minisz-

ternek július 11-én szintén megjelenik egy rendelete, mely Wel-
dennek május 22-i rendeletével azonos. Ebben ugyanis a p. ü.
min. elrendeli, hogy az utalványok a Magyarországgal szomszéd-
os koronatarományok, vagyis Galicia, Morvaország, Szilézia,
Alsó-Ausztria és Stájerországok nyilvános pénztáraitban elfoga-
dandók. A magánforgalomban tetszés szerint elfogadható, vagy
visszautasítható.

Július 8-án Haynau nagyigmándi főhadiszállásáról — csak-
nem szó szerinti ismétlésben — kiadta Windischgrätznek ápril
10-én kelt azon rendeletét, melyben először hozza köztudomásul
a Magyarország közjódelmeire szóló utalványok kibocsátását.
Uj a Haynau rendeletében csupán azon kijelentés, hogy „mind-
azok ellen, kik Magyarországbán ezen utalványokat teljes névsze-
rinti értékben elfogadni vonakodnának, haditörvényszéki eljárás
fog alkalmaztatni.“ . . . És fájdalom, nagyon jól tudjuk, hogy
Haynau rendeletének ez a része alkalmaztatott is.

Némi változtatással megjelent e rendelet „*Gróf Zichy Fe-
rencz országos főbiztos*“ aláírásával is, Pestről. 1849. július
18-áról keltezve. A szíves elfogadás biztosítására ez a rendelet is az-
zal végződik: „Az elnemfogadó úgy tekintetik, mint hazaáruló, a ki
pedig másokat elnemfogadásukra izgatni merésznél, rögtönítelő
bírótság eleibe állíttatni fog“.

Ez időtájt a szabadságharc már befejezéséhez közeledett. Az
orosz kisegítő csapatokkal megerősödött osztrák hadak minden
oldalról körülvették a magyar seregeket, melyeknek sorsa immár
végre eldőlt. Az ország augusztus közepén az osztrák hadak ural-
ma alá került.

A fegyveres ellenállás gyengülésével, majd megszűnésével,
gyengül. illetve megszűnik az a harc is, melyet az utalványok el-
len a magyar kormány folytatott. E harcnak utolsó fellobbanása
az a cikk, mely a „Közlöny hivatalos lap“ július 28-i számában
látott napvilágot:

„ . . . egy egész platkátirodalom van kezeinkben, a császári
gyárból. Minden szó egy-egy káromlás a nemzet fölsége ellen, min-
den reánk vonatkozó állítása egy-egy égbekiáltó hazudság . . .

Plakát no. 2 és 3.

(Mellyben Ferencz József és Haynau, ugyszinte az áruló Zichi Ferencz, kitalálják, mikép kell előre beinni a medve bőrét, mielőtt meglőtték. Fölfedezik azon status gazdasági és financiai nagy titkot, miként adósságot lehet csinálni más ember vagyónára is. A csiny igen egyszerű. *Ferencz József utalványokat bocsát ki Magyarország közjövödelmeire, s azt hirdeti, hogy majd bevállja Magyarország. Jól tudja, hogy ez a phrázis nem jelent többet, mint: „majd megfizeti a nagyharang“. Sokkal okosabb lett volna azt mondani: „majd beváltom jerusalemi közjövödelmeimből“. A jarusalemi királysághoz uggyis sokkal közelebb van, mint a magyar koronához.* És ily ember meri a nemzet fölkéntjeinek tiszta kezeit más vagyónának elsajátításával vádolni; ily ember, ki a véresverejtékü szorgalom gyümölcseit „nesze semmi, fogd meg jól“-féle utalványokért erőszakolja ki szuronnal és haditörvényszékkel?)

Ezzel a gunyoshangu, az elkeseredés szülte cikkel megszűnik minden harc az utalványok ellen. A fegyver elveszett a hang elfojtatott . . . De csak Magyarországon! Ausztriában, hol csak a Magyarországgal határos tartományokra és ott is csupán a *közpénztárakra* rendeltetett el a kényszerfolyam, különféle ürügyek alatt vonakodtak elfogadni az utalványokat s e vonakodásuk okairól nyíltan is többször szó esett. Ezekkel az izgatásokkal július 24-én a „Figyelmező“ száll szembe. Vezércikkben hosszasan értekezik az Almássy-bankók ellen Ausztriában létező ellen-szenvről. Az ezüstpénzzel való fizetés jelen viszonyaink között — ugymond — lehetetlenség, a bécsi bank jegyei pedig nem szaporíthatók a végletekig. „ . . . a bankot nem lehet amolyan közönséges nyomtató sajtó gyanánt használni, tetszés szerinti mennyiségű adósság-levelek vagy jegyek kibocsátására, mint a pártütő kormány gyártotta Pesten és Debreczenben alap és tökenélküli jegyeit. De továbbá a bankjegyeknek oly czélból szaporítása, hogy azokkal a status a magyarországi polgárháboru költségeit fedezze, beleütköznék a f. é. juni 25-diki legfelsőbb patensbe is, (sajtóhiba! június 28-ról szól a parancs) a pénzügyi rendnek helyreállítása iránt, miszerint „az osztrák nemzeti bankot a status szükségének fedezésére, forgásban lévő jegyeinek szaporítása által, nem kell igény-

be venni“ — oly rendelkezés, mely minden oldalról közmegelégedéssel találkozott . . .“

Egy augusztus 5-i császári parancs alapján a császári kir. p. ü. min. *augusztus 7-én 8764. F. M. számú rendeletével* kiterjeszti a kényszerfolyamot Lombardia és Velence kivételével az összes koronatarományokra, s pedig nemcsak a közpénztárakra, hanem a magánforgalomra is. De meghagyja a rendelet, hogy az örökös tartományokban a közpénztárak útján, csak annyi hozassék az utalványokból forgalomba, a mennyi a bevételek útján a pénztárakba befolyik, és a mennyi a 3°/o-os pénztárutalványok 100 fton aluli cimleteinek beváltásához szükséges leend. Megengedi továbbá, hogy a közpénztárak oly fizetéseknél is, melyek az 5 ftos pénztári utalványokkal nem teljesíthetők egészen, a maradék összeg kifizetésére Almássy-bankót használjanak.

Minthogy az aug. 7-i rendelet kiterjeszti a kényszerforgalmat a magánforgalomra is, e naptól kezdve köteles volt az utalványokat az osztrák nemzeti bank is elfogadni fizetés fejében. Aug. 31-i kimutatása szerint van is már pénztáraiban 12.940 forintnyi utalvány, mely összeg az év végére 559.469 ftra, sőt 1851-ben 3 millióra is emelkedett.

A világoosi fegyverletétel után szomoru napok következtek el. A katonai uralom rettentő nyomásként nehezedett az országra. Üldöztetések és csapások mindenfelől . . . A forgalom csaknem teljesen fennakadni látszék. A nép nagy része koldusbotra jutott a több, mint egy éven át tartó háboruszkodás alatt. Eladni valója nem maradt, venni nem tudott mivel. Ha valami pénzecskéje volt, az magyar pénzjegyekben hevert, melyet Haynau rendeletére be kellett volna szolgáltatnia ellenérték nélkül. E pénzeket nagyrészt eldugdosták ugyan, de értéket nem képviselt, mivel a szigorú rendeletek következtében nyíltan nem foroghatott. — Az osztrák bank jegyei, s az Almássy-bankók képezték az egyedüli érték-mérőt. Ezek azonban a forgalom igényeit nem elégíthették ki, miután az aprópénz tökéletesen eltűnt a forgalomból. Ennek pótlására Almássy aláírásával ellátva augusztus elseje óta 6 és 10 kros papírpénz is hozatott forgalomba. A bankók iránt táplált ellenszenv, a sok kalamitás miatt oly fokra hágott, hogy még a váltópénz is, mely az értéknek csak egy hányadát képviselte, szí-

vesebben fogadtatott minden papírnál s eldugatot. Ezernyi ezer esetben jelentéktelen áru, de nélkülözhetetlen szükségleti cikk, aprópénz híján többszörös áron fizettetett meg bankóban. — A pusztulás betetőzéséhez még éppen csak ez hiányzott! A nyomor leirhatatlan mérveket kezdett öltetni. Ekkor, de már előbb is az aprópénz hiányán oly módon igyekeztek segíteni, hogy a bankókat két, négy, sőt nyolc részre is vagdalták, s olykor egészen felismerhetetlenné tették. Ezt a műveletet a nemzeti bank is jogosnak ismerte el, sőt a kormány is ajánlotta, midőn panasszal és segítségért fordultak hozzá. Így pl. Debrecenben a panaszra *Devenyák Ferenc* királyi biztos azt ajánlotta: „az aprópénz hiányát azzal lehet pótolni, hogy a forgásba tétetett bankjegyek *néggyfelé* vágassanak, ezáltal 15 kr., 30 kr. és 45 kr. könnyen lesz fizethető.“¹⁾ A néggyfelé vágás által azonban a hiányon még nem lőn segítve, s bizony 8 részre is elvagdosták. Ezt azonban már nem tűrhette a kir. biztos. Szeptember 22-én 233. sz. alatt leir a városi tanácsnak, s meghagyja annak kihirdetését, hogy „a bankjegyeket nyolc részre szakítani büntetés terhe alatt tilalmas, s hogy a nyolcadrész bankjegyeket senkisésem köteles elfogadni.“²⁾ November 12-én ismét leirat érkezik a királyi biztostól, melyben meghagyja, hogy falragaszok útján köztudomásra hozassék, miszerint az Almássy bankónak „a cs. k. pénztárak mint az egyesek által el kell fogadtatniok“ és egyben megtiltja annak az ezután való szétदारabolását.³⁾

Az ősz folyamán a pénzverdében a legnagyobb sietséggel igyekeztek az aprópénzhiányon segíteni. Naponként nagymennyiségű vertpénz hozatott forgalomba, a mi végre is azt eredményezte, hogy az 1849-ik év végére — úgy nagyjában — segítve lőn az aprópénz hiányán. Erre vezethető vissza a kir. biztos november 12-i rendeletében azon intézkedés, hogy ezután tilos az Almássy-bankókat eldarabolni. November 26-án a bangjegy-részek beváltását egész bankóra rendeli el, s annak zárídejűl december 15-ét határozza meg.⁴⁾ Ezt a határidőt Debrecen város

¹⁾ Debrecen város jegyzőkönyve 1849. augusztus 24-ről.

²⁾ Ugyanott szeptember 23-án 1851. szám alatt.

³⁾ Ugyanott 2183. szám alatt.

⁴⁾ Ugyanott 2288. szám alatt.

tanácsa rövidnek találván, kéréssel fordul a kir. biztos elé, ki is utolsó határidőül e kérelemre 1850 január 15-ét határozza meg „mely határidőn tul az eldarabolt utalványokért kárpótlás többé nem adattatik.”¹ *A kir. biztos e rendelete azonban kissé elhamarkodott volt, mert a pénzügyminiszter ez iránt csak 2 év múltán intézkedett, s e rendelet alapján Geringer teljhat. kir. biztos 1851 febr. 5-én, parancsolta csak el, hogy az elvagdalt magyar 1 ftos utalványok 1851 ápril 30-ig vállaltnak be.*² Azontul érvénytelenek.

Az ezernyi viszontagság közül, mely az ország népét e napokban a bankjegyválságból kifolyólag érte, elmondunk egyet a jellegzetesebbek közül; Győr városában történt s Szávay Gyula a debreceni kereskedelmi és iparkamara titkára irta meg a győri kereskedelemről írott „Győr” című könyvében.

1849 Juli 15-én Mendel István polgármester és Schäffer Jakab városi képviselő a város nevében Haynau nagyigmandi táborába mentek, hogy a város részére 100 ezer ft. kölcsön kieszközlését kérik, a melyre azért van szükségük, hogy a város által a császári seregek részére szállítandó felszereléseket beszerezhesék. Haynau utalványára Bécsben július 21-én tényleg felvették a kölcsönt Almássy-bankókban. Aug. 5-én azonban Klapka elfoglalja egy kirohanás alkalmával Győrt, és hadai kezdenek otthonosan berendezkedni. Aug. 8-án Ujházy eltiltja az Almássy-bankó forgalmát Aug. 10-én Ujházy 300 ezert ft. kölcsönt kér a közgyűléstől, mely 48 óra alatt szállítandó. A városnak azonban egy krajcárja sincs, nem tud adni semmit. Kéri Ujházyt, hogy álljon el követelésétől.

Aug. 13-án a város közgyűlése ismét összegyűl és felolvassák Ujházy szigorú válaszát: „. . . a felírások ideje lejárt s reprezentációkkal a hon meg nem menthető. Minthogy e város lakóiba kevés az akarat, azt a kormánytól nyert hatalmamnál fogva pótolni fogom . . .” . . . És menten követeli a legutóbbi adó-kivetési ívet, hogy kivethesse adóba. . . . Mig a tanácskozás folyik, megjelenik Klapka levele, ki 200 ezer ftra szállította le a kívánt összeget. A közgyűlés a kivetés útján való beszerzést határozza el.

¹ Ugyanott december 18-án 2455. szám alatt.

² A 2 ftos magyar utalványok ekkor már bevonattak.

Jankó Mihály kormánybiztos az ápr. 22-i rendeletre való hivatkozással követeli, hogy a pénztárban levő — Haynau kölcsönéből maradt 92 ezer frtnyi — *Almássy-bankók neki megsemmisítés végett átadassanak.* A közgyűlés erre a következő határozatot hozta (*aug. 13-i ülés*):

„Ezen város házi pénztárában létező nagyszámu Zwangsnóták — a város szomorú körülményeinek ábrázolására közbenjárás mellett csak kölcsön útján nyertethetvén s mint ilyes tömeg ezen város tulajdona, s ez által minden egyes lakosság rovására szerzett tömeg lévén: minthogy Anvander Ferenc Pelles-ternek szóbeli előterjesztése szerint az, hogy e város silány helyzetének megkímélése tekintetéből a beadatni rendelt Zwangsnóták kormánybiztosilag lepecsételve a letéteményi tárba őrizet végett betétethessenek — nem sikerült, s azoknak beadatása Kormány Biztos ur által továbbra is sürgettetett; ezen körülmények között főleg *oly módokruli gondoskodás szükségesnek mutatkozott, mely által ezen városnak a 100.000 frtra nézve tett Adóssága a hitelező Austriai főhitelező hivatallal leginkább közelíthetőleg kiegyenlíthetnek.* Miért is Kormány Biztos ur az eránt, hogy az átnyújtandó Zwangsnótákat *ha már megvárani lehetetlen, egy Megyei és Városi Bizottmány jelenléteben elégetetni rendelné,* s a nyilvános elégetést eszközlő Bizottmány erről a pénzjegyek pontos és külön feljegyzése mellett, hiteles alakban készített okiratot kiállítván, azt ezen városnak által adja, hogy e szerint az elégetendő összevegnek a forgalombul tökéletes kivonása és megszüntetése bégyö-zettethessen; en, s így a tett Adósságnak elengedése leginkább remél-tethessen egy felírás által megkerestetni rendeltetett. Addig is pe-dig a pénztárakban létező Zwangsnótáknak pontos feljegyzésére Stefanits József fő Birónak elnöklete alatt Karvasy Kálmán fő Ügyész, Nagy Pál számvevő, Sjuró Sándor, Jaschl János képviselők-ből álló Választmány kiküldetett. Jelentésük bevéaratván.“

Aug. 15-éről szól az utolsó jegyzőkönyv: „folyó évi aug. 14-én délután 3 órakor Klapka tábornoknak rendeletéből *4 fegyveres honvéd jelent meg Jankó Mihály kormánybiztossal, és a győri lézparancsnokkal a városi nyilvános pénztáraknál s az ajtótakat elfoglalván, a kormánybiztos és térparancsnok a város pénztáraiban fekvő ugynevezett Zwangsnótáknak röglőni átadá-*

sát követelte s azokat a polgármester és teljes tisztikar jelenlétében onnan fegyveres erőhatalommal elvile. A Zwangsnóták összege 91.782 pengő ftra rugott.“

Aug. 15-én bevonultak Győrbe a császári hadak, melyeknek nevében néhány nap múlva már ilyen hirdetést ragasztottak a falakra:

Hiradás.

„ Minthogy továbbá valószínűleg a pártütők által itt létök ideje alatt ismét Kossuth-féle pénzjegyek tétettek forgásban, mindenkinek a már e részben előbbi időben kiadott rendelet nyomán szigoruan meghagyatik, hogy azokat háromszor 24 óra alatt a térparancsnokságnak nyugtató mellett adja által.

Ellenben mindenki, ki a cs. kir. kormány által kibocsájtott, és minden birodalmi tartományokban, ugy szinte Bécs városában is, teljes érték szerint forgalomban levő magyar utalványokat, fizetés gyanánt teljes értékben elfogadni vonakodnék, szigoruan fog büntettetni“

Győrött, Augusztus 21-én, 1849.

A cs. kir. városi hadi parancsnokságtól.

Október elsején egy győri küldöttség tisztelgett Haynau ácsi táborában s arra kérték, hogy Jankó Mihálytól vegye el az erőszakkal elvitt 92 ezer forintot s adja nekik vissza. Haynau nem az az ember volt, a ki hajlandó lett volna ellenfeleinél holmi heverő tőkét hagyni: nyomban elszedette Jankótól a még egészében érintetlen összeget. Október 7-én azonban, mikor a küldöttség ismét megjelent Haynaunál, hogy most már átvegyék a pénzöket, Haynau kidobatta őket. . . . Hiába fordultak aztán gróf Gyulai hadügyi és báró Krausz pénzügyminiszterekhez, mindenütt csak azt a felvilágosítást nyerték, hogy a pénzök örökre elveszett, mert Haynau nem ő tőlük vette el, hanem az ellenségtől; a mit pedig az ellenségtől vettek el, az *hadizsákmány*.

A jó győriek még maig is fájlalják az esetet, hogy csak miért is mentek panaszra . . .

Az Almássy-bankók nem voltak valami hosszúéletűek. Alig egy fél évvel kibocsátásuk után megkezdődött a forgalomból való részleges kivonás. Előbb csak a 2 flos cimletek íteltettek meg-

semmisíttetésre. A pénzügyminiszternek 1850 február 14-i rendelete alapján Haynau 1850 február 20-án (5379. szám alatt) elrendeli, hogy a 2 ftos Almássy-bankók a pénztárakban visszatarthatók, s azok beváltásának végső határidejéül 1850 május 31-ét határozza meg. A beváltás nagyobb összegről szóló Almássy bankóban eszközözlendő. Nyolc nap múlva (febr. 28-án) rendelet tudatja azon hivatalokat, hol a beváltás eszközölhető.¹⁾ Több oldalról érkezett felszólításra a pénzügyminiszter május 29-i rendelete alapján Haynau 1850 június 30-áig meghosszabbítja a beváltási határidőt; végül egy júli 5-i rendelet az utolsó napot *1850 szeptember 30-ában* állapítja meg. Ezen naptól kezdve aztán tényleg érvénytelenekké váltak a még be nem váltott 2 ftos Almássy-bankók.

1851 március 11-én Krausz pénzügyminiszter rendelete alapján beszüntetik az 5 fton felüli Almássy-bankók nyomását. Nemsokára ezután egy császári pátens konditja meg a halálharangot a magyar utalványok felett. *1851 május 15-én* az uralkodó megparancsolja, hogy a kényszerfolyammal ellátott papírpénzek összforgalma 200 millió alulra csökkentessék; továbbá „miután *komoly akaratunk* — mondja a császári patens — *hogy a kényszerfolyammal forgó* (umlaufende) *államjegyek fokonként* (allmählig) *bevéltassanak*,” . . . meghagyja a miniszteriumnak, hogy e kérdéssel foglalkozzon, s a bevonásról készítsen terveket.

A pénzügyi és a belső politikai viszonyok azonban oly lassan térnek vissza a rendes mederbe, hogy 3 év eltelik, míg a legfelsőbb parancs teljesíthető. És akkor is csupán részlegesen. 1854. elején a pénzügyminiszter és a nemzeti bank igazgatósága közt megegyezés létesül a pénzviszonyok szabályozására vonatkozólag. Az öt pontból álló egyezséget a pénzügyminiszternek egy a felség meghagyásából *1854 február 23-án* kiadott rendelete ismerteti. Mindjárt az első szakasz egy nagyfontosságú elhatározásról szól: „*kényszerfolyamu álladalmi papiros pénz ezentul nem fog többé kiadatni.*” — És tudatja a miniszter, hogy a megegyezés alapján „a kényszerfolyammali forgalomban lévő összes álladalmi papírospénz a cs. k. szabad. ausztriai nemzeti bankra ruháztatik, s

¹ Ismét újabb beváltó hivatalok jelöltetnek meg Geringer császári biztos március 13-i rendeletében is.

általa a kívánathoz képest bankjegyekkel váltatik föl.¹⁾ — (A beváltott papírpénzek összegéért az állam kezeskedik és a banknak minden e címen felmerülő költségei meg fognak térítettetni).

E megegyezés azonban hosszú ideig végrehajthatlanul maradt, s csupán 1856-ban, — jutottunk — az 1849 ápril 10-i legfelsőbb parancsban jelzett — azon helyzetbe, hogy az összes magyar utalványok bevonása elrendelhetővé vált. A még forgalomban lévő 1, 5, 10, 100 és 1000 ftos Almássy-bankók beváltását egy 1856 március 26-i pénzügyminiszteri rendelet tudatja, mely meghatározza, hogy úgy a fentjelzett, valamint a 6 kros utalványok is 1856 augusztus 31-e előtt becserélendők osztrák bankjegyekre. Ezután csupán külön pénzügyminiszteri engedély alapján válthatók be, s pedig bezárólag *1856 október 31-ig*. Ezen napon túl a 10 kros magyar utalványokon kívül, (melyek további rendeletig forgalomban maradnak) az összes, 1848 óta kibocsátott állampapírok megszűnnek.

Az ezen rendeletről kivont 10 kros pénzjegyek ezután már szintén nem sokáig maradtak forgalomban. Báró Brück pénzügyminiszternek egy *1857 október 8-i* rendelete kivonja őket a forgalomból s a beváltás *utolsó* napjául *1858 április 30-át* határozza meg.

Nyolc évi forgalom után ezzel érvénytelenné vált az utolsó Almássy-bankó is, *a melyből összesen mintegy 70 millió forintnyi bocsátatott ki és váltatott be Magyarország közjövedelmeiből*. Az 1858-ik év május elsejének bihora szemfedője lett egy szomorú eredetű, nehéz viharokkal megküzdött papírpénznek, mely születését a megrendült pénzügyi egyensulynak s a felfordult államrendnek köszönheti, kimulását pedig azon őszinte törekvésnek, hogy az állam és a bank pénzügyi rendbehozassanak.

Az 1848/49-i állami válság idején született Almássy-bankók utolsó csoportja azonban még be sem volt váltva s a terhek, melyek bevonásuk miatt az állami pénzügyekre nehezedtek, még teljes egészükben fennállottak, és máris az osztrák politika fertőjéből egy újabb veszedelem körvonalai kezdtek kibontakozni, s

¹ A hivatalos fordítás szó szerinti szövege.

öltöttek mind határozottabb alakot az olasz-osztrák háboru előjelei . . .

. Fegyverek zajában született és fegyvercsattogás közepett ért véget — az Almássy-bankó.

II.

PEST VÁROS VÁLTÓCÉDULÁI

(SZÜKSÉGBANKÓI)

A SZABADSÁGHARC IDEJÉBEN

(A LANDERER ÉS HECKENAST CÉG BANKÓGYÁRA)

(Megjelent a Budapesti Hírlap 1911.-ik évi pünkösdi számában.)

A papírpénz első kibocsátása óta elmúlt több mint egy fél évszázad, míg a nép szélesebb rétegei megbarátkoztak azzal a gondolattal, hogy érc helyett papírt is elfogadjanak fizetés fejében. Viszont a mikor már általánossá vált annak használata, a nép bizalmával való egyik visszaélés a másikat érte, s ennek nyomán egyik pénzválság a másikat követte. Az új értékkiegyenlítési eszközzel való gazdálkodás művészetének elsajátítására ugyanis még nem állott elég tapasztalat a legfelsőbb pénzügyigazgatás rendelkezésére, s e miatt, hol a pénzhiány kényszerítő hatása alatt sok papírpénz került forgalomba (a minék vége rendesen devalváció lett), hol meg — téves elméletek alkalmazása révén — a papírpénz egynémely válfajából (rendesen a kis forgalomra alkalmas apróbb pénzjegyekből) tulkicsiny mennyiség vagy épen semmi sem nyomatott.

Igy is, úgy is pénzválság lett a vége. Ha ugyanis elértéktele nedett a pénz, akkor elveszítette vagyonát a bankóbirtokos, ha meg nem állott elegendő eszköz a kis forgalom szükségének kiegyenlítésére, akkor nem tudott a nagy pénzével semmit sem csinálni, mert nem tudta felváltani. Nyugtalanság. háborgás, lázongás volt a vég mindenkép, melyet olykor-olykor csak katonaság segítségével lehetett elnyomni.

Az 1848-i magyar szabadságharc bőségesen szolgáltat anyagot ezeknek igazolására; ragadjunk ki hát belőle egy epizodot s lássuk mi volt előzménye, milyen volt lefolyása, s mi lett a következménye egy olyan esetnek, mikor nem azért volt elégedetlen a magyar, hogy nem volt volna pénze, hanem azért volt elégedetlen a magyar, mert nem volt aprópénze.

Elérkeztünk a szabadságharc utolsó fejezetéhez az egyesült orosz és osztrák hadak offenzív fellépésének kezdetéhez. 1849 júniusában vagyunk. A magyar seregek szerencsecsillaga letűnt, s egyik vereség a másikat éri. Az ellenség minden oldalról nyomul, s a magyar tábor körül mindjobban összeszűkül a gyűrű, mely majdan meg fogja fojtani. A sok vér árán visszaszerzett fővárost kardcsapás nélkül kénytelen feladni a honvédsereg, s menekülni le, Szeged, Temesvár felé . . . Előbb azonban megkísérli a kormány a fővárosi forgalom egy nagy szükségét, egy nagy hiányát lehetőleg enyhíteni: ellátni aprópénzzel. Mert óriási volt ebben a szükség. A rézpénz végleg eltűnt a forgalomból, a pénzügyminiszterium által felállított nyomda pedig a háborús viszonyok miatt folyton vándoruton lévén, nem nyomhatott elég váltópénzt. Sürgősen és sok pénz kellett a háború költségeinek fedezésére, hát úgy dolgoztak, hogy sok kerüljön ki a sajtó alól: csupa nagy bankót nyomtak. A piaci szükségletek kielégítésére való krajcáros jegyek előállítására nem maradt idő. Utóbb a papiros is kifogyott, a festék elveszett . . . A forgalom teljesen megakadt. Itt-ott ugyan lehetett látni 6 és 10 kr.-os u. n. Almássy-féle Zwangsnótákat, de ezeket elfogadni vagy továbbítani a magyar kormány statáriális eljárás terhe alatt megtiltotta. Végszükségben a magyar bankjegyeket előbb 2, 4, 8, sőt több részre szabdalták, s így segítettek a bajon, később azonban, midőn a sok csapás nyomán a magyar pénzjegyek kezdtek elveszíteni értéküket, a részbankókat többé senki sem akarta elfogadni. Ekkor már csakugyan a legfelsőfokra hágott a nyomor és szenvedés. Nem mulik el nap, hogy a kérők egész csoportja ne ostromolná a kormányt, hogy segítsen a bajon. A legelső persze a kereskedői osztály. Őket sujtja legerősebben a kalamitás. Ők hát az elsők azok közt is, akik orvoslásért folyamodnak, nehogy tönkre jusson az egész piac. *Június 16-án* a pénzügyminiszterhez írt kérvényükben különösen a rézpénzhiány miatt panaszkodnak, s miután — ugymond a kérvény — „. . . a kis, vagyis rézpénz pedig annál inkább szükségeltetik, minthogy az az élelmi szerek adásvevésénél nem nélkülözhető és miután annak

hiánya leginkább a szegényebb sorsu honpolgárookra hat nyomasztóan“ kéri a minisztert, hogy a nagyobb bankjegyek felváltása körüli nehézségeket, megfelelő intézkedésekkel szüntesse meg.¹

A lapok is sűrűn foglalkoznak az aprópénzhiány okozta kalamitásokkal. A „*Respublica*“ egyik nap (juni 19-én) még bizakodva írja, hogy „azon körülmény, hogy Duschek Ferencz a pénzügyminiszter, biztos reményt nyújt, hogy mihelyt hazánk vészterhes napjai elmúlnak“ — rendbe jönnek a pénzügyei is, de már néhány nappal később (juni 22-én) sokkal sötétebb színben látja a helyzetet, s az üzérek s az aprópénz rejtegetői ellen fordul, mert e válság előidézésével egyedül ezeket lehet okolni. Másnap (juni 23-án) ismét terjedelmesebben foglalkozik a „*Respublica*“ a kérdéssel, s az izgatott kedélyeket igyekszik lecsillapítani. Azt fejtegeti, hogy a válságot az idézte elő, hogy Kőrmöcbánya az elmúlt télen ellenséges kézre jutott, minek következtében csak Nagybanynán verhettek rézkrajcárokat. Ez volt oka, hogy kevés jutott belőle forgalomba, s hogy papirkrajcárok, 15 és 30 kr.-osok nyomásával volt kénytelen a kormány a szükség enyhítését megkísérteni. Most azonban „*. . . . a hadsereg ellátása lehetetlenné teszi, hogy kisebb bankjegyek szükséges mennyiségben télessenek forgalomba.* A haza rendkívüli körülményei áldozatot igényelnek. Ne sajnáljuk ez áldozatot“.

Az ezernyi panasz és kérés mellé — ami a váltópénz hiány miatt zúdult a kormány nyakába — *juni 29-én* egy oly körülmény sorakozott, mely teljesen lehetetlenné tette a kormány részére, hogy a bajon közvetlenül segítsen: Görgeitől jelentés érkezett. Tudatja, hogy seregét az ellenséges erők tulszárnnyalták, s a fővárost nem fedezheti tovább A magyar kormány sürgősen *becsomagoltatta a bankönyomdát* — és az összes hadi készleteket, s megkezdte vándorutját — a egyverletétel felé. Mielőtt azonban a kormány elhagyta volna a fővárost, a képviselők összegyűltek a *julius 2-ára* egybehívott ülésre. A nevezetes ülésen Kossuth beszámolt a helyzetről, s szomoruan volt kénytelen megállapítani, hogy

A polgári kereskedők testületének felirata a pénzügyminiszterhez 1849 juni 16-ról. Lenyomva Pólyánál: A pesti keresk. társulat története 298-ik lap.

„. . . . alig terjedt el a hír, hogy hadjáratunk a kormány székhelyének áttételét szükségessé fogják tenni, már mindjárt a *pénzjegyek iránti bizodalom a kereskedő körben csökkenni kezdett*. Ezek a népben nyugtalanságot okoznak. Kijelentem, miszerint a kormány kiadja a rendeletet, hogy *a ki a népnek önmaga iránti megnyugvását és bizalmát ily gyalázatos önzésből háborítani merészi, rögtönitő törvényszék elébe állíttassék!* . . . bennünket isten és a nemzet akarhatja felruházott azon kötelességgel, hogy valakinek bolondsága miatt a nép nyugalmát háborítani ne engedjük. *Az, ki ezt malitiose háborítja, függni fog*“. — Ülés után minisztertanács tartatván, annak határozatából tényleg megjelent még aznap (július 2-i kelettel) *Szemere Bertalan* aláírásával egy „*Komoly figyelemztetés*“. „Azon körülményt — ugymond — hogy a kormány változtatni fogja székhelyét, . . . a haszonleső alávalók a pénzváltás-sali uzsoráskodásra használják fel. E szennyet ne tűrje a hazafiúi főváros s hű szelleme. A kormány sem fogja tűrni. *A rendőrség az ilyeneket fogassa be s állíttassa rögtönitőszék elébe, mert ez hazaárulás* . . .“

Ezen miniszteri rendelet alapján az „*Álladalmi rendőrség középponti osztályigazgatósága*“ ugyanaznap (július 2-án) megalakította a vészbiróságot, s elrendelte, hogy „. . . . *kik a magyar pénzjegyeket vagy egész értékben el nem fogadják, vagy elfogadásuk ellen kifogást tesznek, rögtön és szigoruan büntetessenek*“.

Ugyancsak az álladalmi rendőrség középponti igazgatósága egy *június 4-én* kelt átiratában megkeresi a főváros tanácsát, hogy a magyar pénzjegyek el nem fogadása miatti rendellenességeket, melyek „. . . a személy- és vagyonbiztonságot veszélyeztethetnek . . .“ kellő intézkedésekkel sürgősen szüntesse meg. Ezzel az átirattal egyidejűleg a főváros tanácsülésén tárgyalás alá került számos kérvény is, melyekben nagyobb pénzjegyeknek felváltását kérelmezik. A városi tanács elhatározta, hogy a felváltás ügyében sürgősen megkeresi az álladalmi rendőrséget s felkéri a beváltásra. E határozat következtében a következő felszólítás küldetett:

Pest város hatóságától.

Az országos állodalmi Rendőrségnek.¹

„Több helybeli mesterek azon aggodalmakat nyilváníták e hatóság előtt, miképen számos segédeiket a hét végével apró pénzjegyek hiánya miatt kielégíteni képesek nem leendnek.

Minthogy pedig e miatt alaposan nagyobb zavarok kitörésétől tarthatni, az Országos állodalmi Rendőrséget aziránt bátorokdunk megkeresni, miszerint e célra 4000 pftnyi nagyobb pénzjegyeket 15 és 30 kros pénzjegyekkel beváltani sziveskedjék, mely összeg hatóságilag kezeltetvén, egyedül alpolgármesterünk utalványára kellő igazolás mellett fog a magánosoknak kiadatni.

Kelt Pesten, 849-ik évi julius 4-én tartott tanács ülésünkből“.

Ságodi alpolgármester.

Ságodinak ezen átirata még rendeltetési helyére sem érkezett, mikor már utban volt épen Ságodihoz a kormánynak egy — valószínűleg a julius 2-i minisztertanács határozatából kibocsátott — rendelete, melyben meghagyatik, hogy a váltópénz hiányán segitendő, *nyomasson a városi hatóság 500 ezer frt erejéig 1, 2, 3 és 6 krajcárról szóló váltójegyeket.* A rendelet falragaszok útján is kihirdettetett s a „*Respublica*“ julius 6-i 15-ik számának leírása szerint a falragasz körül állandóan nagy a tolongás; az emberek olvassák, s nagy meglepéssel fogadják a hirt, mely szerint *3 nap alatt meg fognak jelenni az új jegyek a forgalomban.*²

E rendeletet azonnal kézbesítették Ságody alpolgármesternek, ki másnapra (julius 5-ére) városi rendkívüli közgyűlést hívott össze, melyen előterjesztette a kormány rendeletét. A közgyűlésen „a rendelet foganatosítása, jelesen az érdeklött váltópénz-jegyeknek elkészítése és a váltópénztárnak felállítása s a kezelőknek szükséges utasítása végett *Ságody Sándor* alpolgármester elnöklete alatt *Halbauer I. György, Heckenast Gusztáv, Burgmann Károly, Káncz Manó, Keszth Mihál, Török Frigyes és Valeró Antal* képviselők azzal küldetnek ki, hogy működésükhöz haladéktalanul hozzáfogván, készítendő tervöket a közgyűlésnek 6-án (másnap) mutassák

¹ Pest város tanácsülési jegyzőkönyve a jelzett napról. Szám 6380. A felzetten a következő megjegyzés áll: „Eleget tett Trávník Antal azonnal.“

Közlöny. Szeged, 1849 julius 14-én, 149. szám.

be.¹ A kiküldött bizottság nyomban hozzáfogott a tervezet elkészítéséhez, mely beható tanácskozás után megállapíttatván, *julius 6-án* már az újólág egybehívott *rendkívüli közgyűlés* elé volt terjeszthető. A közgyűlés változatlanul jóváhagyta s úgy határozott, hogy a terv „ . . . eszközlésbe vételével és hova hamarabb sikeresítésével a tervet készített bizottmány továbbra is megbizatik . . .² — A hatóságilag jóváhagyott terv alapján a közgyűlés *Heckenast Gusztáv* képviselőt, a bizottság tagját, s a Landerer és Heckenast nyomdai cég társtulajdonosát bizta meg a váltójegyek elkészítésével, ki *julius 10-én* „ . . . *mint a váltójegyek kibocsátása tárgyában működő nyomda és kezelés főnöke, a számára készített esküforma szerinti hitel a tanács előtt letette*, s az esküformát sajátkezüleg alá is írta.³ A bizottság, illetve Ságody alpolgármester javaslatai alapján a váltópénztár *pénztárnokául Kohlmann Hermann* választatott; a gyártáshoz *biztosokul* kinevezettek: Czigler Ferdinánd és Schnup Ferdinánd; *kezelési tisztek* lettek: Kreiszl Péter, Udvarlaky György, Dernheimer György, Saager Ferencz, Wagner József, König Antal és Demuth József. — A nagyobb magyar pénzjegyeknek váltójegyekre való beváltása céljából egy külön hivatal szerveztetett, melynek pénztárnoka Keszt Mihály képviselő, ellenőre Emmerling N., a kezeléshez kinevezett felügyelő képviselő pedig Szalazár Mihály képviselő lett. Minden tisztviselő „ . . . a bizottság által kidolgozott esküformát a tanács előtt letette, s az írott esküformát sajátkezüleg aláírta.“⁴

A felváltás eszközlésére külön hivatali helyiségek rendeztetek be a városházán, melynek butorzatát (alighanem a vasszekrényeket) a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank kölcsönözte. Ezt a levéltárban elhelyezett azon levélből állapíthatjuk meg, melyet Valeró Antal bankkormányzó a kereskedelmi bank nevében intézett a városi tanácshoz. Valeró ugyanis *julius 10-én* tudatja a hatósággal, hogy tegnapi napon, a pénzváltás céljaira kért butorokat a bank

¹ Pest város hatósági jegyzőkönyvéből, 1849 július 5-én. 6110-ik szám.

² Pest város hatóságának 1849 július 6-án tartott rendkív. közgyűlési jegyzőkönyve 6413-ik szám.

³ Tanácsulési jegyzőkönyv 1849 július hó 10. 6908-ik szám.

⁴ Tanácsulési jegyzőkönyvek 1849 július hó 7—11-én. 6869., 6900., 6915—6916.

szívesen megküldi a tanácsnak. Kéri azonban, hogy a butorok az eszközendő váltás bevégezte után, vagy előbb is, ha a bank igényelné, a város költségére és az átadott jókarban visszaszállítandók¹

A mint e részletekből látható, a városi hatóság minden tőle telhetőt elkövetett, hogy végrehajtsa a kormány július 4-i rendeletét, és könnyítsen a forgalom zavarain, melyek oly súlyosak voltak, *hoggy Csányi László* közmunkaügyi miniszter, a császári seregek bevonulása előtt csak néhány órával, midőn mint utolsó a kormány közegei közül elhagyni készül a fővárost, még egyszer átír a tanácshoz, s szívére köti a váltócédulák ügyét. „. . . . *A pénzvisszonyok bonyolódását tűrni nem lehet*; a városi hatóság intézkedjen, hogy ez érdemben zavarok ne mutakozzanak” Azt a kételetyt, mi a zavarokat okozta, nyereszkesedők idézték elő. „Világosítsák fel Önök a népet, s ne engedjék vagyon tekintetéből azt áldozatul hullani a vétkes tözséreknek. Rossz akarat, vagy fonák számítás szolgálhat okául a bizalmatlanságnak. . . . A jó sors legyen Önökkel, szeressék a főváros ügyét”²

A tanács szerette a főváros ügyét, s csakugyan mindent megtett, a mit egy szorongatott városi tanács csak megtehet. De a feltartóztathatatlan végzetet a tanács sem tudta utjában megállítani. Még július 11-én reggel a budai helyettes polgármester (Paulovics László) ugy látszik nem hisz a jelekben, s arra kéri „viszonti szolgálat ajánlata mellett” a fővárost, hogy „azon 500 ezer pft. apró pénzből, mit kormányrendelet folytán legközelebb kiadand, hatósági szükségére 2000 pftot beváltani sziveskedjék.”³ De csakhamar módjában áll kiábrándulni tévhitéből. Délután már az idegen katonaság beláthatatlan sokasága szállja meg a fővárost és ezzel vége a váltócéduláknak. Mert vége mindennemű magyar pénzjegyek. *Július 13-án* ugyanis a városi hatósági közgyűlésen jegyzőkönyvbe iktattatik *Gyulai Gaal Eduard* cs. kir. biztosnak 69-ik számú rendelete, mellyel meghagyja a tanácsnak, a mellékelve küldött proklamációk azonnali kifüggesztését. Ezekben pedig egyebek közt bennfoglaltatott Haynaunak Bana községben 1849 július 1-én kelt ren-

¹ Tanácsülési jegyzőkönyv 1849 július 13.: 6319.

² Hatósági közgyűlési jegyzőkönyvek július 9. és 10.

³ Buda, 1849 július 11-i közgyűlési jegyzőkönyvéből.

delete is, melyben a magyar pénzjegyeket érvényteleneknek nyilvánítja, s meghagyja azoknak azonnali beszolgáltatását. A ki pedig rendeletének 48 óránál tovább ellenszegül, azt haditörvényszék elé állítani rendeli.

A pesti váltócédulák kibocsátása ezzel végleg fennakadt, s midőn *julius 17-én* a budai helyettes polgármester kérelme a fővárosi tanács elé került, a császári biztos kezében volt már a nyomda is, a hol a készítés megkezdetett. A budai kérvény hátára pedig rávezettetett a pesti, — soha napvilágot nem látott — bankócédulának szomorú története:

„A körülmények változtatásával a kérdéses apró pénzeknek célba vett közre bocsátása eszközölhető nem lévén, a megkeresvénynek szinte eleget tenni nem lehet“

A midőn a váltócédulák nyomása abbahagyatott, mintegy 3000 pft. értékű 3 krajcáros már teljesen készen volt, s elkészültek a 6 krajcárosok kölapjai és matricái is.¹ Mindez lefoglaltatott, s átadatott megsemmisítés céljából a katonai hatóságnak. A megsemmisítéssel azonban még nem zártak le a jegykibocsátás aktái, mert Heckenast azon kérésére, hogy a nyomási költségek megtérítessenek. vizsgálat indítottatott ellene, s a bizottság többi tagjai ellen, hogy vajon önként, vagy kényszer alatt gyártották-e a pénzjegyeket.

A pesti váltócédulákból egy darab sem került forgalomba, s az egész mi belőle nyomtatott, elért egy kis táskába. Ellenben a cédulakibocsátás *bűnügyének* perirataival megtelt egy nagy szekrény. Egy hétig tartott a nyomtatás és annak előkészülete, a pénzjegycsinálási per ellenben, melyben fővádlottként az ország első nyomdásza szerepelt, eltartott öt évig. Öt évi herce-hurca után végül felmenetették a vádlottat: Heckenast Gusztávot.

¹ Koller polgármester jelentése 1849 augusztus 14-éről. Jegyzőkönyvi szám 7401.

Melléklet I.

**An die priv. Oesterreichische National-Bank in
Wien.**

Der priv. Handelsstand in Pest bittet um die Versetzung der Einlösungs-Verwechslungs Kasse von Ofen nach Pest aus folgenden Beweggründen, — da

1-tens. Pest als grösste Handelsstadt von Ungarn mit dieser Kasse in grossen Verkehr steht, und durch die Donau getrennt, besonders im Winter durch den Eisgang, sehr oft abgesperrt, die Donau nur mit vieler Gefahr zu passieren und hiedurch der Commerz gehemmt ist.

2-tens. Kann die Versetzung der Kasse nach Pest ohne grössere Auslagen in das Ärarial Gebäude, wo gegenwärtig das Dreissigst Amt auf einem grossen freien Platze ist. in jeder Hinsicht mit grösster Sicherheit Statt finden.

3-tens. Ist diese Versetzung auch im Interesse der National Bank. da bei grösserer Bequemlichkeit und Sicherheit für die Kaufleute, besonders während der 4 Jahr Märkte viel mehr Bank anweisungen genommen wurden, während bei den jetzt abwaltenden Schwierigkeiten viele Baarsendungen durch Reisende gemacht werden.

4-tens. Wäre es auch ausser dem Handelsstande für alle Comitats Beamten & Einwohner des Landes bequemer u. Zweckmässiger, wenn solche nicht bemässigt wären zur Verwechslung der Banknoten den hohen Festungs-Berg besteigen zu müssen; und da

5-tens die National Bank laut 47-ten § der Statuten ohnedem beabsichtigt, auch in Ungarn eine Bank Anstalt für ein oder mehrere Geschäfts-Zweigen zu errichten. so könnte einstweilen nebst Verwechslung der Banknoten und Kasse Anweisungen, auch eine für die National Bank vorteilhafte Geschäfts-Ausdehnung zu Vorschüssen auf Staatspapiere eingeleitet und hiedurch eine für Ungarn erwünschte grössere Geld Cirkulation bezweckt werden.

Pest, am 19. február 1842.

Privilegierte bürgerliche Handelsstand.

Melléklet II.No. 1383.

17.

An den löblichen privilegierten Pesther Handelsstand.

Die Bankdirection verkennt keineswegs, dass der in der schätzbaren Eingabe vom 19. febr. 1842 neuerdings geäusserte Wunsch, die Bankfilialkassa möchte von Ofen nach Pesth versetzt werden, im Interesse des löbl. Pesther Handelsstandes liegt. Die Bankdirektion wäre auch ihrerseits, wenn es blos auf ein mit der Sicherheit des Institutes vereinbartes pekuniäres Opfer ankäme, nichtabgewigt zu einer jenem Wunsche entsprechenden Massregel die Hand zu bieten, allein sie muss bedauern, dass *höhere und wichtigere Rücksichten hindurch in den Weg treten.*

Die Bankfilialkasse in Ofen steht nämlich mittelst des dortigen General Kammeral-Zahlamtes mit allen Kammeralkassen, Salz- und Dreissigstämtern, und durch das Ofner Kriegszahlamt mit allen Kriegskassen des Königreichs im unmittelbaren Verkehr, ihre Centralstellung an der Seite der obersten Landesbehörde ist daher eine unerlässliche Forderung, sowohl der hierarchischen Ordnung in der Geldgebarung, als der Hauptbestimmung dieser Filialkasse; abgesehen davon dass es in Pesth zur angemessenen Unterbringung derselben an einem vollkommen geeignetem Ärarialgebäude gebracht und dass auf diese Weise die sichere Aufbewahrung der Gelder und Effekten den Massen erschweret wäre, dass schon aus diesem Grunde weder die hohe Staatsverwaltung noch das Bankinstitut auf die in der Rede stehende Versetzung mit Beruhigung eingehen könnte.

Wien, am 12. Mai 1842.

Lederer m. p.

TARTALOMJEGYZÉK.

ELŐSZÓ	V.
------------------	----

ELSŐ FEJEZET.

1. A szabadságharc előzményei	1
2. A magyar „Vormärz“	11
3. Pénzváltási nehézségek és az azok megszüntetése céljából tett intézkedések	22

MÁSODIK FEJEZET.

1. „Cseppekből gyűl a tenger, krajcárokból a millió.“	47
2. A Magyar Kereskedelmi Bankkal a bankjegyek kibocsátása iránt kötött szerződés.	77

HARMADIK FEJEZET.

1. „Megadjuk!“	104
2. A bankjegy-nyomda	114
3. A „vöröshasu bankó megjelenése“	120

NEGYEDIK FEJEZET.

A pénzjegykibocsátási törvények parlamenti tárgyalása	130
---	-----

ÖTÖDIK FEJEZET.

1. Költségvetés és jövedelmi kimutatás az 1848. év második és az 1849. év első felére és a hiteltörvények	153
2. Actió és reactió.	160

HATODIK FEJEZET.

„Lázadókkal nem tárgyalok! Feltétlen meghódolás!“	171
---	-----

HETEDIK FEJEZET.

Az 1849-ik évi téli hadjárat	183
--	-----

NYOLCADIK FEJEZET.

„Az egy és oszthatatlan ausztriai császárság.“ A józsefnapi vásár 1849-ben	208
---	-----

KILENCEDIK FEJEZET.

Windischgrätzről Paschkievicsig	230
---	-----

TIZEDIK FEJEZET.

Kis okok, nagy okozatok	251
-----------------------------------	-----

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

„A repülő nyomda“ és az önvédelmi harc utolsó napjai	284
--	-----

TIZENKETTEDIK FEJEZET

„ . . . nem lehet kegyelem tárgya!“	296
---	-----

FÜGGELÉKEK:

Az Almásy-bankó.	313
Pest város váltócédulái (szükségbankó).	331

15 B 454

(263)

HJ
1068
F3

Faragó, Miksa
A Kossuth-bankók kora; a
szabadságharc pénzügyei

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
